Исторически Бѣлѣжки

отъ

ВОЙНАТА

на

1877 Г.

написалъ

Г. П. РУСЕСКИ.

ПЛОВДИВЪ
№ 76 — Книгопечатница «Напрѣдъкъ.»
1884

ПРѢДГОВОРЪ.

Като имахъ прѣдъ видъ събитията на 1877 година, които се случихѫ отсамъ и отатъкъ балканътъ по нашето отечество, за да не останѫтъ забравени отъ насъ и потомството ни, рѣшихъ да напиша настоящий „Расказъ изъ историческитѣ ми бѣлѣжки,“ които да съдържатъ по̀-важнитѣ приключения на нѣкои други градове, що имахѫ честьта да играятъ важната роль по освобождението ни въ войната и да притеглятъ най-ужаснитѣ катастрофи по расипванието и страданието имъ. Така като годинитѣ се изминвать, а събитията се забравять; то необходимо е да се изново напомнять на народътъ неговитѣ страдание, бѣдствия, теглила гонения и възвръщания на пострадалитѣ му изгорени огнища, — происшествия станѫли по неговото освобождение отъ съплеменнитѣ ни братя Руси. Понеже много хора станаха жъртва, дѣто за да не останѫтъ съвсемъ забравени, то посвѣщавамъ трудътъ си на загиналитѣ ми братя въ старо-загорското клание отъ звѣрството на Турцитѣ, имено: на Димитра, Гапча, Ивана Петкови, зетьтъ ни Ивана Русева и на любимити ми приятели революционери Дончa Димитровъ и Цанка Стояновъ, за животътъ на които на кратко ще спомѣна въ крайтъ на книгата си. Мисля, че съ това испълнявамь една света длъжность, която имамъ къмъ отечеството си. Да ли съмь сполучилъ или не, то остава на расположението на читающата публика да изрази благодарностьта, или скърбьта си за сполуката, или несполуката на трудътъ ми, а при това да ми поправи и нѣкои погрѣшки въ събитията, за което крайно ще съмь признателенъ.

сжщий

ИСТОРИЧЕСКИ БѢЛѢЖКИ

отъ

ВОЙНАТА

на

1877 Г.

* * *

I. Плодородието на жътвата прѣзъ лѣтото на 1877 год. бѣше твърдѣ изобилно и всичкитѣ земледѣлчески сѣйдби, дѣто напълно може да ся кажи: че, само тая година бѣ отредена отъ природата за възнаграждение трудътъ на земледѣлецътъ, както и неговото сполучвание за доисплащание на своитѣ частни и общи дългове. Надѣждата за сполука отъ земнитѣ произведения също се отразяваше и на търговцитѣ въ сърдцата, които считахѫ себе за честити, че сега е сгодното врѣме за тѣхъ да поуголѣмятъ своитѣ бѫдъщи капитали. Въобще радостьта бѣше обща както на орачътъ, търговецътъ, взаимодавецътъ, бакалинътъ, богатий, така и за сиромахътъ. Нъ изъ главата на всички се внеше една обща мисль, въ която се криехѫ двѣ нѣща, едното бѣ войната на Русия обявена на Турция прѣзъ 1877 год. априлий 12 и миниванието на Рускитѣ войски прѣзъ рѣката Прутъ за избавлението ни отъ турския яремъ; другото, турскитѣ звѣрства какъ ще могѫтъ да ся прѣкарать и прѣтърпять до дохождането на избавителитѣ ни, когато ужасътъ отъ страшнитѣ имъ звѣрства бѣ всякога исправенъ прѣдъ очитѣ, като звѣръ, който на часътъ е готовъ да лиши отъ животъ ловътъ си и да го глътне.

Въ недѣля на 3-й юлий 1877 год. въ село Кара-Бурунъ (Черепъ Носъ), Старо-загорско окржжие, селянетѣ орачи подирь обикновенното си утрено молебствие, се разнесохж едни на единъ дюкянъ, други на другъ на тълпи, тълпи и почнахж да расправять за бѣдствията и страданията на своитѣ стари прѣминжли години, прѣкарани подъ ржцѣтѣ на заклятитѣ имъ врагове Турцитѣ, като отъ врѣме на врѣме ставаше дума и за Руситѣ, за едноврѣменното имъ дохождание въ Одринъ, връщанието имъ назадъ, а най много увеличаваше любопетството имъ настоящата война за освобождението ни, макаръ и да придавахж при тия разговори и своитѣ частни мнѣния съ слуховетѣ пръснжти отъ Радне-махаленската станция, която често ся посѣщаваше отъ тѣхъ, нъ надѣждата смѣсена съ страхътъ отчасти разбуждаше чувствата имъ за съзнавание на своето народно положение, което или скоро щеше да добие свобода, или при тѣжкитѣ му неизброими мжки и теглила, щѣхж да ся притурятъ още и нови.

Тъй като бѣха заняти въ тия размишления, ненадейно дохождатъ пазачитѣ Пенко П. Стойневъ и Вълко Стойновъ отъ своитѣ кули на желѣзницата, дѣто отворихж и тии разговоръ за тая война, като захванахж да разказватъ: че „Руситѣ прѣвзели Търново, минали прѣзъ Хаинъ Боазж на Стара-планина, били се тамъ съ Турцитѣ, разбили ги, много отъ тѣхъ паднали и вчера въ събота закараха съ вагонитѣ надолу раненитѣ Турци, които казвали, „че много сарпъ били Руситѣ и неможало да имъ се седи на срѣща, а пъкъ други отъ Турцитѣ говорили, че *онларъ имишъ хеписи комита, каракалпаклж гяуръ буралж*, т. е. тии били всички комити съ чърни шапки българе тукашни; щото сега били доближили до Н.-Загорскитѣ лозя близо при селата Авлиени и Кортенъ, та се били тамъ изново съ Турцитѣ, тъй щото може, казвахж за два три деня да дойджтъ и до тукъ.“

Като слушахж съ внимание селянитѣ прикаскитѣ имъ, въодушевявахж се за скорото и легкото имъ избавление, като сърдцата имъ се пълнеха, тò съ радость, тò, че ги бодеше нѣщо и за женорята имъ, то че на това крайтъ му е неизвѣстенъ и отъ една страна опасенъ за всичкитѣ градове и околни села. Всичко това азъ като слушахъ сърдцето захвана по скоро да тупа, жилитѣ ми се прѣпълнехж отъ распалената кръвь, буйни струи отъ мисли напълнихж главата ми, мозъкътъ ми напрѣгнатъ отъ многото му прѣдставени мисли за рѣшавание, се трудише часъ пòскоро да дава рѣшение на всяка мисль и да я отпраща съ надѣжда за олекчение. Какъ чувствувахъ себе си? Това немога да опиша, защото човѣкъ който сѣеше мисльта за свобода, а пакъ като гледаше плановетѣ отъ толкова години за освобождението ни, всяки пжть се осуетявахж, пакъ сега вече е наближилъ часътъ, който нѣма да се размине, защото се е наела сила, която никога не оставя дѣлото си недовършено, се намирахъ въ развълнувано положение за бждющето на отечеството и за неговий всеобщъ напрѣдъкъ- като си прѣдполагахъ отъ дѣлата на рускитѣ войски, че освобождението ни за малко врѣме ще настъпи и ний ще се намѣриме въ едно честито положение, да бждемъ честити да ни се строшятъ петь-вѣковнитѣ вериги; та да се наслаждаваме съ истинската свобода на човѣчеството, съ която другитѣ народи отколѣ сж се сдобили и насители отъ нейнитѣ удоволствия. Тъй кажи съ тия разговори се прѣкара до пладнѣ тоя недѣленъ день и повечето отъ селянетѣ се разотидохж по кжщитѣ си.

Деньтъ бѣше единъ отъ ония привлекателнитѣ, дѣто слънцето още отъ изгрѣванието си, даваше да се разумѣе, че е добро врѣмето и съ никакви страшни облаци отъ небосклонътъ, не плашеше никого, та още не се чувствуваше нищо добро или зло. Него день бѣше дошьлъ единъ турски юзбашия испратенъ отъ правителството за да иска имдаде (помощь) отъ селянетѣ, всяки спорѣдъ силата си, която бѣше радѣлена на три категории: 300 гроша 150 и до 75 гроша и по на долу заедно съ нѣколко кола, които селото да види за прилично съ плата отъ него, расхвърлена за общи разноски, които да иджтъ да занесжтъ на Шипка балканж припаси и храни на турскитѣ войски, които бѣха испратени прѣди нѣкокко деня съ вагонитѣ и наемни кола до тамъ бесплатно. Отъ страхъ селянитѣ да не бавятъ юзбашията за едно малко врѣме се распорѣдихѫ и събрахѫ паритѣ, като даваше всяки мило за драго, само и само да се махне юзбашията отъ селото имъ. И наистина до вечерьта сполучихѫ и го испратихѫ заедно съ изисканитѣ му пари и коля. За утрѣщний день жътвата, която още не бѣше свършена, всяки се распорѣди на работата си и отиде да си жъне на нивата безъ никакво душевно колебание.

Въ понедѣлникъ 4-й Юлий, него день часътъ кѫдѣ единъ, два по турски утреньта, дохожда при мене свещеникъ П. Станчо Колевъ и ми казва: ,,Учителю! Хайдѣ да ви поразвѣда до чукитѣ. така ся нарича тамъ едно бърдо малко къмъ С.-Истокъ отъ селото на $^1/_4$ часъ; защото, казвать людиетѣ, че се чували топовни гърмежи, за да послушаме и видимь и ний наистина ли е това нѣщо.‘‘ Готовъ на неговата покана, ставамъ и тръгновамъ съ него и пѫтьтъ къмъ кѫдѣто води на рѣченото мѣсто, щото като пристигнахме тамъ, сѣднахме на едно високо мѣсто и зехме да се пооcлушваме, а защото мѣстото бѣше високо и на права линия идеше къмъ Хаинъ боазѫ отъ насъ всичкото топовно гърмѣние достигаше до ушитѣ ни.

Ний зарадвани отъ сърдце и душа до уши, само съ едно ,,охъ Боже! даноРуситѣ скоро надвиять и да ни отърватъ се съдържаше всичката ни молитва и постояннитѣ топовни гърмежи отъ врѣме на врѣме, като три едно подиръ друго тупъ, тупъ, тупъ, достигнахѫ до ушитѣ ни, щото сърдцата ни се пълнихѫ отъ радость и викахме дано се исплашатъ тия заклѣти Турци и да се разбѣгать.—Въ това врѣме макаръ и да се отваряхѫ помежду ни частни разговори, нъ тии нѣмахѫ и недавахѫ никакво значение и сила прѣдъ настоящата мисль за войната, нейното благополучно и побѣдотосно свършвание.— Отъ врѣме на врѣме сърдцата ни тó плавнувахѫ, тó застинвахѫ, като си прѣдлагахме и за сѣтненитѣ, които не са въ нашитѣ рѫцѣ да ги знаеме, дѣто може би тая война да прѣкрати на нѣкого отъ насъ животътъ. Уморени отъ течението на разни

мисли, които се умножаваха тъй скоро и бърже се изгубвахѫ небѣхме въ състояние да имъ даваме истинско заключение, а особенно наситени отъ гърменията на топоветѣ, които задоволиха напълно нашитѣ чувства и желания на сърдцето и душата, трѣбваше и да се завърнемъ вече въ селото си.

Слѣдъ завръщанието ни, свещеникътъ П. Станчо Колевъ си отиде у дома, а пакъ азъ на училището.

Кѫдѣ надвечерь мнозина отъ жътваритѣ, особенно мѫжетѣ, глѣдашь, че сѫ надошли безъ врѣме въ селото, поуплашени малко отъ туптенията на топовитѣ, дѣто слуховетѣ вече зехѫ да се прѣобръщать и на прикаски, тъй щото, като се понаучатъ що има и що нѣма изъ селото да се позавърнать при работницитѣ на нивитѣ си; та да ги насърдчатъ да си глѣдатъ жътвата, защото това не е тѣхна работа и да не се боятъ.

Въ това врѣме, страхътъ въ селото още повече се увеличи, като видѣхѫ хората бѣганието на Н.-Загорскитѣ жители Турци и Българе съ тренътъ на долу за Одринъ, нѣщо което дѣйствително доказваше истината за дохожданието на Рускитѣ войски на близу около градътъ Н.-Загора, дѣто хората истръпнаха и незнаяхѫ що да правятъ.

Вечерьта, като си надодоха отъ нивитѣ, хайдѣ пакъ по дюкянитѣ. Въ Кара Бурунъ имаше нѣщо 4—5 дюкяна, отъ които 4-тѣхъ бѣхѫ едни срѣща други, та хората обичахѫ да отиватъ тамъ да слушать, дѣто имаше нѣкой пò-уменъ и искусенъ въ прикаскитѣ на приключенята си, а въ него врѣме за такъви се считахѫ най-много: Диню Петровъ Маникя, Дичо, Влаю, дѣдо Стоянъ, дѣдо Доню и Дичо, Колевъ ефендето; нъ по злощастие тий, Доню, Христю П. Велчовъ и други бѣхѫ испратени въ Казанлъкъ съ колята за носяние припаси на турскитѣ войски, дѣто въобще цѣлото село се кахѫреше за животътъ на тия испратенници, да не станатъ жъртва тамъ на Турцитѣ, щото голѣма пустотия се съглѣдваше покрай дюканътъ му. Отъ горнитѣ личности най-много влияние имаше Диню Петровъ Маника, който даваше планове за пазяние голѣма тишина въ селото и да не се даде знакъ за съмнѣние въ нищо прѣдъ тур. правителство, даже и на околнитѣ съсѣдни села; защото още напълно не бѣше извѣстно на коя страна ще падне тежкото. Тъй и селянетѣ, основани на неговитѣ умни думи и наставления, послушаха го и се разотидоха по домоветѣ си нея вечерь.

Утриньта на 5-й юлий въ вторникътъ едни отъ жьтваритѣ отидохѫ пакъ по нивитѣ си, други да бързатъ да дожьнатъ вчерашната почната жьтва, трети да бързатъ съвсѣмъ да свършатъ и да си се прибержтъ въ селото, макаръ и сърдцата имъ да тупкахѫ пó-малко отъ радость отъ колкото отъ страхъ за трудътъ и животътъ имъ; нъ все пакъ общата надѣжда ги тѣшаше и укрѣпяваше, дано се разминеше нѣкакъ тая опасность. И него денъ като слѣдвахѫ да се чуватъ пакъ топовнитѣ гърмежи, разбра се, че тая битка трѣбува да е голѣма; нъ на чия страна е побѣдата, това бѣше за насъ невъзможно да познаемъ, и мнозина оплашени оставятъ жьтва и жьтвари и си дохаждѫтъ въ селото. Олелеканията, хълцанията и плачоветѣ бѣхѫ общи. Старитѣ мѫжье и бабитѣ, патени и другъ пѫть, постоянно си говорехѫ: «Ами сега, бре варе, какво ще правимъ, като нѣма нито корий, нито гора, ни нѣкое друго безопастно мѣсто да се скриемъ!»

Мѫжьетѣ поудрямани, нъ не бѣхѫ още до тамъ ослабнали по духътъ, щото давахѫ си сърдце единъ на другъ и се понасърдчавахѫ, като подканяхѫ пó-младитѣ да се не мѣсятъ и да си глѣдатъ работитѣ по нивитѣ, а пó-старитѣ да се намиратъ постоянно въ селото срѣща нѣкоя ненадѣйна опасность, на която да отговарятъ. Тоя рѣдъ бѣше скроенъ отъ горѣпоменѫтото лице Д. Петровъ, който и се испълняваше отъ съселянитѣ му до другата недѣля.

За прѣзъ другитѣ останали дни отъ недѣлята, ще спомена само, че и тий се прѣкарахѫ като първитѣ, само разликата е тая, че испратенитѣ коля съ припаситѣ се завърнахѫ съ притѣжателитѣ имъ безъ да се е поврѣдилъ нѣкой въ 6-й и 7-й юлий, които като дойдохѫ, извѣстихѫ за пълната побѣда на русската войска и нейното побѣдоносно влизание въ Казанлъкъ. Като чухѫ всичкитѣ селяне, че си дошли притѣжателитѣ на наемнитѣ коля, на часътъ се събрахѫ около дюкянътъ на така прозванний Ефендито Дичо Колевъ, заедно съ другаритѣ му Боню Велчовъ, Христаки П. Велчовъ, дѣдо Доню и Теню, да ги распитватъ, като какъ станала тамъ работата, къмъ коя страна била побѣдата? Помежду голѣмата павалица на любопитнитѣ слушатели, сполучихъ и азъ да се промъкна и да слушамъ съ внимание прѣдпазливитѣ имъ страшни расказвания, които твърдѣ ясно несмѣяхѫ да расказватъ като се бояхѫ още отъ турската власть, дѣто какво годѣ можахъ да науча слѣдующето отъ расказътъ имъ.

Едни отъ ходившитѣ на име дѣдо Доню и Дичо Колевъ, расказвахѫ на струпанитѣ около тѣхъ си селяне, че като имъ натоварили колята отъ Стара-Загора за въ Казанлъкъ, по пѫтьтъ носили надъ товарътъ и доста турски солдати, които винаги се отличаватъ съ лютостьта си къмъ Българитѣ, като ги псували и мъмрели въ очитѣ явно, — не имъ оставили ни майка, ни баща, ни комита-гявуръ и др. Тии всичко това прѣтърпели; едно защото тая работа е независяща отъ тѣхъ и друго, дѣто се считали подвластни и въ такъви тежки обстоятелства се нехортува повече, като е врѣме на убийства и безъ правосѫдие, което има малко сила и власть; щото животътъ имъ е пó-милъ и драгъ, отъ колкото всяко за народното чувство. Ходили и на Шипка, тамъ солдатитѣ нѣмали доволно храна за прѣхрана, та мнозина отъ тѣхъ се спускали като бѣсни на спопитѣ отъ пожьнатитѣниви, дори и на фия и бурчакътъ чушкитѣ, бивали разграбвани отъ помежду имъ, нѣщо, което показвало, че турцитѣ не сѫ твърдѣ-яко укрѣпени тамъ.

Тии се намирали въ най-опасно положение, защото русскитѣ солдати, като почнали отъ Хаинито, потеглили на западъ по край политѣ на балканътъ по така-нареченното Тунджанско корито (текнето) и напрѣдѣ си колкото съпротивителна сила срѣщнали, подбрали я все къмъ Казанлъкъ, дѣто прочутитѣ турски селяне отъ Елхово, (което е нужно за помняние, че въ врѣме на Старо-Загорското възстание 1875 год. прѣзъ есеньта отъ 15—16 Септемврий, е станало една отбранителна битка отъ страна на възстанницитѣ, нападнати ненадѣйно отъ Елховци и послѣ ги распрьснали), се наели да стоятъ на срѣща гявуритѣ, нъ скоро разумѣли че това не е тѣхна работа и съ гьочоветѣ си потеглили едни за Казанлъкъ, други къмъ Н.-Загора. Тая битка е била въ понедѣлникъ 4-й юлий. Едни отъ тѣхъ тогава били отпращани за Шипка 2 часа къмъ с.-западъ къмъ Казанлъкъ, а други вътрѣ въ градътъ.

Въ вторникъ 5-й Юлий битката се продължавала отъ Елхово и начнала да наближава къмъ Казанлъкъ, тъй щото рускитѣ солдати срѣщнали малко съпротивление отъ Турцитѣ само въ Тулувската кория и като ги искарали отъ тамъ, установили се татъкъ и прѣнощовали тамъ.

Въ срѣда 6-й Юлий Турцити въ Казанлъкъ, като съгледали гйочевети и несполукити въ битката за-въ първити два деня, насърдчени отъ градский имъ началникъ Акифъ бей ефенди, който съставилъ едно отдѣление отъ градътъ и башибозуцити съ разбититѣ, още и съ редивната войска, командована отъ военнитѣ имъ началници, се отправили къмъ Русити съ цѣль или да ги изгонять или да измрять подъ ударити на гявуритѣ. Русити него день отправили едно отдѣление войска за-въ Мъглишь, което го завзело и се отправило по шосейний пѫть къмъ Казанлъкъ прѣзъ лозята имъ, а другото съ една малка часть отъ лѣвий и дѣсний брѣгъ на р. Тунджа и то се упѫтило сѫщо отъ къмъ югъ за Казанлъкъ и като се срѣщнали съ Турцитѣ въ лозята, ударили се съ тѣхъ и ги разбили до кракъ, дѣто сполучили и да уловеть робъ Казанлъшкий началникъ, когото завели съ себе си въ градътъ. Тукъ охканията и виканията били до толкозъ противни едни на други, дѣто не сме въ сила да ви ги раскажемъ. На Българетѣ радостьта бѣ неисказана за благополучното привзимание на градътъ отъ Руситѣ, а за Турцитѣ едно голѣмо изнѣмощавание съ изгубванието на властьта имъ надъ гявуритѣ.

Въ това врѣме доклѣ траяла битката въ лозята, една часть отъ конницата казаци, сполучила да се вмъкне въ градътъ съ помощьта на Българе спомогогатели, която произвела въ градътъ такъво ненадѣйно смущение, щото жителитѣ Турци се смръзнали на мѣстата си и мнозина, които имали дерзостьта да видятъ съ очи тѣхний си заклѣтъ врагъ Московецьтъ, се испратили за наказание съ затворъ въ полицията. а другитѣ отъ страхъ се прибрали въ кѫщитѣ си и не могли да ходять извънъ улицитѣ.

При ненадѣйното нахлувание на рускитѣ казаци въ градътъ, Българитѣ се стрѣснали и до колкото можали на бързо съставили си депутация за посрѣщанието на руската войска; депутацията въ знакъ на благодарность и побѣда, е принесла хлѣбъ и соль споредъ обичайтъ, и до вечерьта е имала грижата да расположи войската на отпочивка. Въ тая обща народна радость, мнозина отъ Българети подбутнати отъ съпроводящитѣ руската войска отвъдъ Балканътъ Българе, прѣдали се на общо разграбвание на скришно испратенитѣ отъ турското правителство пушки мартинки въ турскитѣ джамии и като не се задоволили само съ това, посѣгнали и върху хранитѣ имъ пазени въ случай на нужда, та станало голѣмъ грабежь. Отъ вечерьта още се поставилъ караулъ отъ войската отъ жителитѣ на градътъ за пазение на тишитата, когато другата часть отъ войската била приготвена за походъ, като имала за цѣль пò-скорото завзимание на балканътъ отъ рускитѣ войски, дордѣ не се укрѣпили добрѣ Турцитѣ, щото още него день били испратени за Шипка. Турцитѣ въ четвъртъкъ, като се видѣли на тѣсно, защото били заобиколени и отсамъ и отвъдъ балканътъ, уплашени и отъ двудневний буенъ вѣтръ, който духаше отъ сѣверъ къмъ югъ, намислили да се прѣдадѫть, нъ съ измама. Тия дали знакъ бѣлъ прѣпорецъ споредъ условията за миръ и когато ги съпровождалъ извѣстительтъ, който далъ дума на турцитѣ да изложи руската войска право среща пушкити имъ и да се въспротивять, което и направили, като сполучили да избиять и наранять нѣщо до 200 и пò-вече души и да убиятъ единъ отличенъ герой на опълченцитѣ, когото войската много оплаквала за смъртьта му. Този герой билъ полк. графъ Роникеръ, убитъ надъ града Казанлъкъ при излизанието му на края отъ единъ граждански турчинъ.

Нъ тии съ това си поведение нищо не могли да направятъ, освѣнь да бждятъ подложени на пò-строги нападения отъ страна наРуситѣ и когато наближили означенитѣ мѣста за прѣдавание, тии ненамѣрили много турска войска, която избѣгала прѣзъ нощьта и си оставила всичкитѣ припаси на мѣстото. Тогава и двата отдѣла на генералъ Гурка се съединили и завзели проходътъ на Стара-планина, който, споредъ европейскитѣ дипломати, щѣше да прави на Русия най-голѣмитѣ спънки, нъ благодарение сждбата рѣшила друго-яче.

Послѣ общата радость и общото разграбвание на пушки и храни, ний бѣхме очевидци на това и гледахме пò-скоро да се откачимъ както отъ ржцѣтѣ на турцитѣ, така и на Руситѣ, та да си дойдемъ на кжщитѣ. Тукъ измѣжду руската войска има и много Българе: нъ молимъ ви мълчете и не казвайте на други, дѣто може да се каже, че са пò-вечето всé наши момчета Българчета избѣгнали на турско врѣме въ Влашко и ний видѣхме наший учитель Иванъ Христева и Иванъ Д. Димитрова, когото турцитѣ отъ по-напрѣдъ търсиха въ градътъ като комита, и други още много намъ познати, които ни пращаха много здравие, че подирь малко и на Стара-Загора ще са видимъ. Тъй като се връщахме на едно мѣсто съзрѣхме около Туловската кория трима турци, които бѣгахж съ пушкитѣ си, и отъ гдѣ ги съзрѣхж рускитѣ конници, които ходеха да обикалятъ мѣстата отъ село на село да се не появи неприятельтъ отъ нѣйдѣ, изотдалечь съ пушкитѣ си на едно двѣ замѣрвания, събориха ги на земята и ги убихж, а при това по пжтьтъ много турски тѣла съглѣдахме надути и не погребани, изложени на слънчевата топлина. А когато пристиглахме къмъ Чанакчийскитѣ бани (топли води), тамъ оттѣхъ до селото Дервеня доста турци имаше убити, които бѣхж излѣзли отъ Стара-Загора съ потеря да пригонятъ Московецътъ, а особенно табашкий еснафъ, който ся счита за првъ въ всяко едно общо дѣло, било за подобрѣние; било за съпротивление, прѣдвождани отъ Хаджи Таиръ агà, Тефикъ бей, Сѫдъкъ бей, и бюйджиоглу хаджи Мехмедъ-ааà, които като видѣли работата, че é опасна и много лошо ся располагатъ комититѣ съ тѣхнитѣ прогонители, ужь подъ прѣдлогъ, че ще посетятъ мюсюлманскитѣ села, Елхово и други покрай Тунджа, измлъзноватъ се покрай Дервеня, помежду пътекитѣ на Срѣдна гора и хайдѣ долу въ полето къмъ Н.-Загора и оттамъ съ желѣзницата на Едирне, дѣто занисать на турското население извѣстието за привзиманието на Казанлъкъ и балканътъ, като оставятъ четата си изложена среща пушкитѣ на рускитѣ солдати. Ний отъ страхъ и тий отъ него, та невидѣхме по пжтьтъ си и турчинъ биля, а едвамъ можахме да се промъкнемъ благополучно до тукъ.

Слушателитѣ бѣхж доста много тъй, щото всяки си отиде у дома си съ печални мисли, като прѣдусѣщаше блиската си опасность, дѣто дажи, че людиетѣ като отъ разни слухове, доста са натръжиха и всяки гледаше да се намѣри у тѣхъ си при милитѣ си рожби.

На 9-й юлий въ сжббота кажи, че всичкитѣ селяне бѣхж на щрекъ, дѣто давно да ся чуе нѣщо, че руситѣ сж пристигнали и въ Стара-Загора; нъ надеждитѣ ни останахж измамени. Въ тия дни, може така да се рече, всичкитѣ селяне се прибрахж вече въ селото си и като омаени, незнаеха що да правятъ. Така като се бѣше зело прѣдъ видъ нѣкоя опасность, наредиха се по нѣколко души на нѣкой други по-високи хълмове, дѣто да съглеждатъ отъ коя страна може да се зададе било потеря на черкески орди, башибозуци или нѣкой отдѣлъ на русцитѣ, за да ся извѣсти въ селото, та да се земать мѣрки или за запазвание или за посрѣщание. Въ това врѣме надѣждитѣ ни като бѣха отправени по-вечето къмъ Стара-Загора, часътъ отъ 8—9 прѣзъ деньтъ, дойдохж нѣкои та казаха: «изъ Старо-Загорский пжть сж се задали нѣколко души конници къмъ Раднемахаленската станция, които точно немогать да се распознаять черкези ли са или Русци.» Като чухме това извѣстие, на всички сърдцата трепнаха отъ радость и зе да става прикаска за приготовления на посрѣщание; нъ да се увѣримъ да не бѫде така нѣкаква измама. Диню Петровъ, Попъ Станчо Колевъ, азъ и още нѣкои други, съ коние отправиха се на с.-истокъ къмъ посоката на пѫтьтъ отъ селото, за да увѣримъ за вървящитѣ Русси ли са или черкези.

Понеже Диню Петровъ отъ радость на голѣмо въсхищение, веднага се метна на добрата си кобила, съ черна шапка на глава и бързо припушкомъ се отправи къмъ тѣхъ, като испрѣвари другитѣ си другари, а пакъ всички други останахме на върхътъ на баирчето наречено Чуки и отъ тамъ глѣдахме приходящитѣ, които отхождахѫ къмъ Раднемахленската станция. Въ това врѣме, когато ги пристигна Диню Петровъ, които, ако бѣхѫ русситѣ, щѣше да ги посрѣщне и доведе въ селото; нъ щомъ се доближи до тѣхъ нѣщо до 30—40 раскрача, веднага възвърна коньтъ си къмъ насъ и го припускаше бърже, дѣто когато на доближи, извѣсти, че работата била опърничава, щото единъ отъ черкезитѣ, като го видѣлъ да отива къмъ него съ коньтъ си, насмалко останало да извади ножьтъ си и да погне да го съсѣче, та го напсувалъ както трѣбвало и съ това си прихваналъ. При това обяви че не били руссцитѣ, макаръ и тии да съглѣждахѫ многото людие, що стърчахѫ по високитѣ мѣста да ги гледатъ и мислятъ за такъви.

Тии бѣхѫ нѣщо до 15 души, които като се разбили горѣ на балканътъ, отишли въ Стара-Загора; нъ и тамъ планътъ имъ като се осуетилъ за общо кланье на градътъ и не имъ се допустнало отъ турскитѣ бейове, тии тогава захванали пѫтьтъ за станцията, щото като пристигнали тамъ, прѣнощувахѫ нея вечерь и на другий день се прѣдали на обиръ и грабежъ; та тамошнитѣ търговци и дюкянджии били принудени да си заключатъ дюкенитѣ и да бѣгатъ кой на кѫдѣто свари.

На другий день 10-й юлий въ недѣля, ний както и други пѫть си отидохме въ църквата Св. Димитрий, отслужихме си божественната литургия, която бѣше прѣпълнена

съ народь отъ другитѣ села; защото както е извѣстно на всяки, че у насъ българетѣ въ турско врѣме черковитѣ ни служяха за причина да се научаваме за много полезни и гибелни въпроси относящи се до народътъ ни, така и сега случайтъ нарочно ги бѣше подбудилъ да дойдѫтъ на църква, не толкова отъ голѣма прѣданность и любовь къмъ войната, нъ се чувствовахѫ за слаби и да си излѣятъ и послѣдията жалба и молитва къмъ Бога, може би да си мислеха, че това ще е вече послѣднето й виждание, отколкото да се научатъ за прѣснатитѣ слухове истинна ли сѫ или лъжа. Тукъ слѣдъ отпускътъ на църквата гледашь тълпи на стари баби, тамъ на срѣдни жени, на друго мѣсто на млади булки и моми, шепнешката да расправятъ за слуховетѣ, които като молния бѣхѫ разиграли тѣхнитѣ сърдца и нѣмахѫ никаква надѣжда за умирявание на душевнитѣ имъ чувственни вълнения къмъ настоящата грозотия, съ която се тий заплашватъ въ това работно врѣме. Сѫщото се повтаряше и между мѫжьетѣ, що бѣхѫ надошле изъ селата Кършелии, Ресиманово, Бадканлии, Джадж-гьолъ и други, които слѣдъ божественната служба се разнесоха едни на тоя дюкянъ, други на оний и често се размѣнявахѫ слуховетѣ помежду имъ, за тоя или оний случай въ тѣхнитѣ прѣминали страхове въ подобни критически врѣмена. Слѣдъ разотиванието на дошлитѣ селяне отъ близнитѣ околни села, прѣзъ деньтъ никакво смущение не се случи до 9 часътъ по турски, така щото когато азъ бѣхъ въ училището, ето че ненадѣйно се зачува глъчка на испоплашени людье отъ черкезитѣ които наближили селото и го заобикалятъ наоколо по високитѣ мѣста, да търсятъ случай и врѣме да го нападнатъ или да разграбятъ говедата му. Селянетѣ веднага се развикахѫ, размърдахѫ изъ селото и нададохѫ викове, дѣто черкезитѣ не влѣзохѫ въ селото; нъ и не мигнаха отъ тая зайча трополтия, така щото обиколихѫ го и се отправихѫ къмъ сѣверъ. та ударихѫ врьзъ говедата имъ, щото имали за цѣль да се понаграбятъ на хубави коние и да бѣгать. Тии въ това врѣме съзиратъ нѣколко кончета сгодни, по между които бѣше и кончето на попъ Станча Колевъ, върху което ударили най-много очи и сполучили да се доближжатъ до него за да го хванать; нъ то като ги съзрѣло, че се мѫчатъ да го хванатъ и откаратъ, искубнало се отъ рѫцѣтѣ имъ и незабавно се отправило къмъ селото, дѣто свещеникътъ, раздихтянъ и растреперенъ, бѣше отърчалъ да го прѣбира, щото като го съзрѣлъ нехванато, сполучилъ да му се качи и да си го докара, та черкезитѣ не можахѫ да сполучать въ плановетѣ си да откарать добитъкъ и се оттеглиха къмъ станцията.

Вечерьта людетѣ бѣха всички на страхъ да не би да ги нападнать, прѣзъ нощьта и ударять на огънь и грабежь, та Диню Петровъ, нареди стража прѣзъ нощьта да се пазать нѣкои крайща на селото. Стражата се състоеше отъ него, св. Лазара, синътъ му Доня, свещ. Станча, Пенка и Диня П. Стойнови, Диню кехаята, Коля Влаевъ, Боня Велчовъ, Петко Колевъ, Димитръ Желевъ, азъ и други.

Спорѣдъ заповѣдьта на Диня Петровъ вечерьта слѣдъ ядение получвамъ извѣстие по неговото момче, малкий Донча, какво че ма викалъ за нѣщо, и азъ отидохъ незабавно при него, дѣто заварихъ горнитѣ лица що съставяха *и* ощната стража и ги придружихъ. Оттамъ ставаме та отиваме среща източната страна на селото къмъ станцията, отъ кѫдѣто можаха да се зададѫть черкезитѣ, да вардимъ. Нощьта бѣше тиха и ясна, мѣсечината близу до пълнината си, красеше синето небо, звѣздитѣ бльщукать, като свѣтли точки по небесний сводъ, голѣмата тишина, която владѣеше прѣзъ нощьта, сѣкашь че напомноваше мѣсець май и докарваше на зрительтъ ненаситно наслаждение, безъ да има нѣщо страшно да го плаши. Бѣше така прѣкрасно небото съ нощтната царица мѣсечината, дѣто да му се ненаситешь! Нъ едно нѣщо го принуждаваше да се отрече отъ тая толкова прѣлестна нощна хубость на природатата, сънътъ, който взе да надвива на всичко друго; защото тѣлото уморено прѣзъ деньтъ, искаше почивка въ него; та и ний слѣдъ 4 часа прѣзъ нощьта вардение, като видѣхме, че не се даде никакъвъ знакъ за нападание, прибрахме се въ

селото на лѣглата си за да си поотпочинемъ. Когато пристигнахме въ срѣдъ село и щехме да правимъ раздѣла за благополучно усъмнование, нѣщо неугодно бѣше влѣзло прѣзъ ухото на Диня Петровъ, който се отправи къмъ тѣхъ (стражата) и каза: ,,чухъ че днесь сте се събирали и сте искали да правите като хайталъкъ, това което не прави честь нито на селото ни, нито на васъ, не виждате ли, че ний се намираме още въ голѣма опастность, дѣто това не е работа за правение, че ако подушатъ турцитѣ истрѣбоватъ ни до единъ, трайте да видимъ да се научимъ дошле ли сѫ Руситѣ въ Стара-Загора или не, че тогава вече ваше знаяние. Тий мълчаха и не отговориха нищо. Тая вечеръ като си идите пакъ, стрѣстнато стойте и незаспивайте много дълбоко; защото опастностьта още не се е минала. Тии при тия негови думи не се стреснаха; защото азъ ги познавамъ, като не си криеха цѣльта отъ мене. Тѣхъ ги бѣше наддумалъ Христаки П. Велчовъ да идать нощѣ да се примъкнать прѣзъ Срѣдна-гора въ Казанлъшкото поле, та да си зематъ отъ избититѣ Турци пушки, които могатъ да биять много на далечь и покрай това да си ударятъ нѣкоя и друга ямица (плячка.) Така като ся распростихме и се раздѣлихме съ обикновенното легка вечеръ, всякой си отиде на кѫщата: нъ Диню Петровъ слѣдъ малко дохожда пакъ изново при мене и ми казва: ,,учителю! Ставай да идемъ да обиколимъ кѫщитѣ на нѣкои и други съмнителни души, които още отъ нѣколко дни кроятъ мързеливцитѣ да си оставять селото, женитѣ и дѣцата тукъ да имъ ги браннимъ, а тий да си ходятъ по кефоветѣ. Станахъ и отвънъ училището ни придружиха попъ Лазаръ, попъ Станчо и Петръ Диневъ, обиколихме кѫщитѣ имъ съ посѣщавание и видѣхме, че не сѫ сторили още никакво приготовление за пѫть, щото като ги исходихме всички, увѣрени, най-послѣ се върнахме пакъ на леглата си и си спахме спокойно нея останала часть отъ нощьта.

На Утриньта 11-й юлий понедѣлника, ставаме пакъ отъ сънъ и тичаме на общото мѣсто за събирание, за да се научимъ пакъ нѣкои нови нѣща, а особенно съ нетърпение очаквахме извѣстието за привзиманието на Стара-Загора. Него день врѣмето си бѣше еднакво съ първитѣ прѣминжли дни и нѣмаше никаква разлика, освѣнъ че селянетѣ сега се намиратъ на щрекъ и работата на жътвата по нивята се прѣкъсна, дѣто всякой ся навърташе около домашнитѣ си и очакваше съ нетърпение крайтъ на настаналото. Прѣзъ истекшата нощь, може така да се рече, че всички спаха спокойно и нѣмаше нѣщо такова, което да имъ повдигне изъ вънъ границата страхътъ и треперяньето. Само едно неочаквано, макаръ прѣдизвѣстено на Д. Петровъ, дѣто Христаки П. Велчовъ, Боеджи Иванъ и нѣкои тѣхни другари могли да се искончятъ прѣзъ нощьта безъ да ги усѣтимъ и да се отправятъ къмъ Стара-Загора и Казанлъкъ, за които се узна прѣзъ деньтъ, че ги нѣма и отишли. Като ся събрахме на Диня Петрова дюкянъ, отвориха се пакъ тия разговори, зеха да се кроятъ планове отъ нѣкои други въ случай на нужда, да ли могатъ се запази въ църквата и нейний ограденъ дворъ? На това прѣдложение възразиха отъ стоящитѣ тамъ дѣдо Стоянъ, Стоянъ Желевъ, Дичо, Влаю и Д. П. че е неуместно и невъзможно да се запазятъ въ него дворъ толкова людие, защото е тѣсно и ако ни заобиколятъ турцитѣ, избиватъ ни като птички въ капанъ, така щото спасение мъчно щемъ намѣри; нъ дано не стане така лошо до тая степень. Единъ отъ присжтствующитѣ прѣдложи, че врѣме е вече да се попрѣглѣда като какви оржжия има въ селото, защото отъ день на день работата отива по-злѣ. Тогава отговори Д. Петровъ Маникя, че кой ви брани това и на васъ едвамъ сега ли дойде на умътъ да си имате какво да е оржжие и да е готово, защо стоите още? Може въ единъ даденъ случай да ни нападнатъ турцитѣ и черкезитѣ и ний какво ще правимъ и какъ ще се бранимъ, като сме безъ оржжие, или незнаете това отъ колко врѣме се кроеше, че ще стане едно такова врѣме и нѣма да се размине? Тукъ всички се бѣха умислили на това прѣдложение, защото много отъ тѣхъ нѣмаха никакво оржжие, а други и да имаха, тии не бѣха въ сила да спомогнатъ на опирание, така като пò-хубавото оржжие бѣше обрано отъ турското правителство, както по градоветѣ така и по селата частно; нъ слѣдъ това явно дозволение да се носи какво да е оржжие въ село, мнозина се разотидоха по домоветѣ си да се поприготватъ съ своитѣ вѣтхи и раждясали пушки и пищове, които само на глѣдъ да сж, а въ сжщность нищо не струваха.

Като видѣха че е врѣме на защита, распръснаха се по край селото на всичкитѣ пò-високи мѣста, да гледать да се не покаже отъ нѣкоя страна опастность среща която да извѣстятъ съ врѣме, за да се зематъ мѣрки на запазвание или отървание съ бѣгство, дѣто не ся появи нѣщо до вечерьта за страхование. Та какъ се принесе извѣстието въ село часътъ около 8—9 по турски, че Руссцитѣ сполучили да завзематъ Стара-Загора? Това точно не помня, кой го донесе; нъ като молния отъ уста въ уста достигна до моитѣ уши, и азъ усѣтихъ сега малко себе си спокоенъ, като си прѣдполагахъ, че Богъ като ги е довелъ до тамъ, дощатъ и до насъ, безъ да си задавамъ толкова страхъ, защото сега нѣма нѣщо за страхование и тии скоро ще се распръснатъ изъ Старо-Загорската околия по селата.

Вечерьта срѣща 12-й Юлий вторникъ, нии подъ заповѣдьта на Диня Петрова, бѣхме принудени пакъ да излѣземъ да вардимъ на нощна стража, сега съ прибавление нѣколко още души и момчета отъ селото. Отидохме извънъ селото, като зехме съ себе си кой каквито оржжия имаше на ржка и се распорѣдихме пакъ на оная вечерешната позиция покрай кръстцитѣ на пожинатитѣ ниви, повечето затулени въ сѣнката имъ дѣто, ако би нѣкои отъ чаркезитѣ придружени съ башибузуцитѣ да ни нападнатъ, да не могатъ да усѣтятъ, че се прѣслѣдватъ на тихата приятна нощна мѣсечина отъ пожинатитѣ ниви изъ кръстцитѣ. Стражата тоя пжть бѣше освѣнь първитѣ лица и отъ други нови, като: Златя Геневъ, Тодоръ Палевъ, Теню Дичевъ, Стефанъ и др. Тукъ макаръ и да се отвориха разговори на разни въпроси по положението на настоящето ни състояние; защото разбира се нощьта не бѣше така лесно да се измине безъ тѣхъ,, като бѣхме завзели мѣста по 2—3 на кръстецъ и да ся неразговаряме бѣше невъзможно; та при всичко това общата надѣжда ни крѣпеше, че Русситѣ като сѫ дошли въ Стара-Загора, тий не ще закъснѣять да дойдать и при насъ; штото бѣхме твърдо увѣрени въ извѣстието, че това така ще да стане и единодушието ни държеше да сѣдимъ още въ селото, та да не зимаме никакви мѣрки за избѣгвание. Нощьта, като бѣше една отъ тихитѣ и необеспокоителни, невъспроизведе никакво смущение отъ страна на черкезитѣ и башибозуци, дѣто слѣдъ дълго кръстосвание и ходение по високитѣ сгодни мѣста за съглѣдвание на нѣкой неприятель; нъ не се показва никаква причина отъ тѣхна страна, та бѣхме рѣшени най-послѣ, часътъ кѫдѣ 5—6 прѣзъ нощьта да се завърнемъ на леглата си, което направихме съ насърдчавание единъ другъ съ по строго и будно спане въ случай на нужда, така щото отъ първъ позивъ да сме готови за животъ или смърть. Завърнахме се и като уморени за сънъ, та на мѣсто насъ трѣбуваше други да поставимъ, нъ като увѣрени въ силата на провидението, прѣдадохме се на Бога и не поставихме други да пазатъ; защото остана до съмнование още три часа, и се распръстнахме та спахме спокойно и нея нощь.

На другата утрена вторникъ 12-й Юлий, като станахме, людетѣ на всичкото село се извѣстили за нашитѣ прѣдпазливи мѣрки, употрѣбени за прѣдварително запазвание на селото, зеха и тий веке да се приготвать, нъ какъ? Съ уста само, а на дѣло почти нищо нѣмаше, освѣнь нѣкой други младежи, въ които имаше още надѣжда, макарь и бунтовний народенъ духъ да бѣше убитъ отъ строгитѣ мѣрки на турцитѣ; нъ противъ общий страхъ рѣшиха и излезоха съ орѫжие, кое покрай високитѣ върхове на селото, което вънтрѣ въ него, да ходятъ, отчасти прѣдпазливо, явно въ видъ на забраната му. Тукъ трѣбува да спомена, какво поставенитѣ отъ турското правителство чиновници башибозуци по кулитѣ на желѣзницата да го бранятъ, още

прѣди 3-й Юний, отъ Московцитѣ, бѣха исчезнали на 3-й и 4-й Юлий, кога видѣха носенитѣ ранени отъ Хаинито и Нова-Загора за къмъ Едирне; та ги нѣмаше нито по станцията, нито по кулитѣ на пѫтьтъ; щото въ това врѣме човѣкъ мъчно може да види и срѣщне турчинъ, по пѫтищата. Въ тоя денъ дохождаха пратенници въ Карабурунъ отъ Кършелие, Ресиманово, Джадж-гиолъ, Бѣлий брѣгъ, Батканлий и други за споразумение на селянетѣ, като какъ да дѣйстоватъ въ противенъ случай, та не е ли по̀-добрѣ да се праберать съ женитѣ, дѣцата и покѫшнината съ добитъкътъ си тукъ за запазвание и отбрана? Нъ старейшенитѣ отъ Кара-бурунъ неприеха тая мѣрка за добра, дѣто рѣшиха и казаха: ,,че Карабурунъ не е́ въ сила да запази самитѣ тѣхъ, а колко повече и другитѣ околни села, като съ това само ще се направи слухъ, че българитѣ се събрали, едикъдѣ си и вдигнали глава противъ властьта, а въ сѫщность на нищо немогать противостоятъ; защото тукъ желѣзницата е близо и можать турцитѣ съ нея за едно малко врѣме да доставать войска, която би поразила всичко напрѣдѣ си безъ да испитва истината и загиналъ би много свѣтъ за Божата правдина; така щото подобрѣ е да се зематъ мѣрки къмъ тръгнование кѫмъ Стара-Загора, като сѫ дошле Руссцитѣ, дѣто тамъ може се по̀-добрѣ намѣри олегчение отколкото тукъ, че тука не е спасението отъ черкезитѣ, турската войска и башибозуцитѣ. Тоя денъ кѫдѣ пладнѣ ако и да не бѣше рѣшено да се пускать людиетѣ изъ другитѣ села; нъ тий малко по̀-малко надойдохѫ съ колята си, женитѣ, дѣцата и добитъкътъ; та стана въ селото пазаренъ денъ, дѣто селянетѣ отъ близнитѣ села кръстосваха изъ Карабурунъ, омаени отъ слуховетѣ на настоящата война и незнаяха що да правятъ, като ходиха на тълпи на тълпи по всяки дюкянь та отваряха дума: ,,аджеба тая война да ли ще да е лоша за насъ Българетѣ, и като какви мѣрки да се зематъ, да се сбератъ ли нѣколко села на едно, да се криятъ ли, нъ и то дѣ като гора и корни неостанали, да бѣгатъ ли, да стоятъ ли, къмъ Стара-Загора ли да теглять колята си“! И тия незнаять какво направление да зематъ, дѣто прѣкара се съ това повечето врѣме отъ деньтъ, безъ да се земе нѣкакъвъ край. Така като прѣзъ миналата нощь бѣхъ ходилъ на стража, то трѣбова малко и да си поспа на толковато голѣмъ день, дѣто щомъ сьмь заспалъ въ училищната си стая нѣщо $1^{1}/_{2}$ часъ, ненадѣйно дохажда единъ отъ мойтѣ ученици на име Тодоръ Петровъ отъ село Кършелии и ми извѣстява това: „Учителю! тамъ при Пенковата кула, ей сега хванаха единъ турчинъ съ единъ сивъ конь и ножь, щото незнамъ какво ще го направять.“ Той като тичалъ оттамъ уплашилъ се, та се раздихтялъ до толкова, щото по нататъкъ несмѣй да ми гевори. Азъ го попитахъ, а ми отъ кои наши Българи е хванать? Отговори ми отъ Диня кехаята, Пенка и други още, които го мѫчиха тамъ и искаха да му зематъ коньтъ, часътъ и ножьтъ така щото, азъ като видѣхъ това уплашихъ се и побѣгнахь до тукъ, дѣто до сега могли да сѫ го убрали. Като получихъ това извѣстие отъ него, разбрахъ, че става нѣколко деня отъ страхъ на тия слухове, турцитѣ не сѫ направили никакво опитвание за споразумение на Нова Загора и Едирне; щото тоя турчинъ трѣбува да ѐ натоваренъ съ миссия въ видъ на простъ пѫтникъ като шпионинъ, дѣто ѐ зелъ направлението отдолу камъ С.-Истокъ и то все по пѫтьтъ на желѣзницата, въ сѫщото врѣме като приглѣда добрѣ линията здрава ли é или не; защото отъ два три деня машината пристана да върви камъ Н.-Загора, която захванала да се спира само до турското село Карабунаръ 3 часа на югъ далече отъ насъ; та да извѣсти и двѣтѣ страни на турцитѣ. Тоя часъ го повикахъ и му казахъ: „Тодоре! Скоро да идешь да имъ извѣстишь на тия да го притърсять да нѣма писма въ себе си; защото той непрѣменно ѐ шпионинъ.“ И той тоя часъ отърча къмъ онaя посока кѫдѣто го ѐ видѣлъ отъ хванатитѣ и като приближилъ до ближната воденица, несмѣялъ отъ страхъ да иде по нататъкъ, дѣто се научилъ отъ людиетѣ на воденицата, че билъ обранъ и очистенъ, та извѣсти за станалото. Освѣнъ тоя ученикъ, имахъ още двама други Димитръ Илчевъ Узуновъ и Димитръ Калевъ Кършелийци, които съвѣтвахъ добрѣ да ся пазять и да избѣгвать злитѣ случки, щото съ това да не станать причина за изгубвание на животътъ си прѣди врѣме, дѣто веякога да сѫ прѣдпазливи отъ лоши работи; та не се знае за напрѣдъ кой ще ѐ живъ и кой ше умрѣ. Слѣдъ това слѣзвамъ долу отъ училището и отивамъ да се расхождамъ по селскитѣ дюкяни, които сѫ много на близу, за да видя крайтъ на злощастната картина, като какво положение ще земе и да се видя съ нѣкои други мой приятели, като какво да се прави и стори, дѣто работата стой и незима никакъвъ напрѣдничавъ край; та да се стои ли още или да се върви скришомъ къмъ Стара-Загора? Та и съ това нещемъ ли да дадемъ съмнение и съблазнъ на людетѣ? — Като отивамъ тамъ на Петровъ Динева дюкянъ, намѣрихъ попъ Станча Колевъ съ нѣколко души, щото приказваше и му направихъ приличното поздравление който го прие и ма покани да седна при него, че ще ми каже нѣщо, дѣто азъ се съгласихъ и сѣднахъ та слушахъ, що се приказваше. Най-послѣ се разотидоха насѣдалитѣ и останахме двамата, дѣто подирь малко дойдоха при насъ Пенко П. Стойновъ съ Диня кехаята, Вълку Стойновъ и Илчу Ивановъ отъ Радне махле; та се започена разговоръ помежду ни. Така попъ Станчо каза: че спорѣдъ както искать да кажатъ людиетѣ, Русситѣ дошли въ недѣля вечерь въ Стара-Загора часътъ по 9 по турски и тии трѣбваше до сега да дойдѫтъ, ако не до нашето село, то поне на Радне-махаленската станция за да се закрѣпятъ на желѣзницата, а тии до сега нито единъ не се ѐ показалъ; това трѣбова или да ѐ истина или цѣла лъжа, другояче не може да бѫде това така, щото ний трѣбова тая вечерь, като ядемъ хлѣбъ, да излѣземъ тайно по хладната мѣсичина и дордѣ да се съмне да се озовемъ въ Стара-Загора и да разберемъ каква ѐ работата, дѣто до вечерьта утрѣ срѣда пакъ да сме тукъ. Съгласни ли сте на това прѣдложение? Всички казаха: „че сѫ съгласни и откога тии това желаятъ, а ми ги ѐ страхъ отъ Диня Петровъ, дѣто той онaя по първа вечерь ги понагълча; та отъ него несмѣятъ, нъ колкото за сега, като се съгласявать попътъ и учительтъ, тии на часътъ се готови да испълнятъ това намислевание. Попъ Станчо прибави, че той ще извѣсти цѣльта имъ на Д. Петровъ, която не е за правяние на лошо, а за пó-скоро освѣтление на истината, като ще му прибави и за пó скорото ни завръщание съ благополучно или наопаки извѣстие. Така като се съгласяваме, то всяки единъ отъ насъ довечера, трѣбова непременно да е готовъ за да тръгнемъ, колкото се може пò-раничко и съ врѣме да стигнемъ въ градътъ и да се завърнемъ пакъ.

Рѣшението се прие и всяки единъ отъ насъ отиде да се поприготви съ врѣме за нуждитѣ на пѫтьтъ.

Вечерьта слѣдъ като се наядохме и приготвихме за пѫть, ний съ П. Станча тръгваме отъ училището и отиваме въ кѫщата на Пенка П. Стойновъ, като почакахме и Диня кехаята съ прѣдпазвание, каквото да не ня усѣтять другитѣ за нашето нѣмание отъ селото. Приготовлението ни бѣше отъ малко хлѣбъ и сирение и по една добра тояга безъ никакво орѫжие, като незнаяхме положително за работата; щото съ орѫжие ако сме, да не би да подпаднемъ подъ строго наказание отъ която и да е страна на правителството; та слѣдъ дохождането на Диня, Вълка Стойновъ и Илча Ивановъ, тръгваме полека-лека, съ прѣдпазвание къмъ пѫтьтъ на Стара-Загора по ясната нощна мѣсечина. Нощьта бѣше една отъ тихитѣ и приятни, дѣто на насъ пѫтницитѣ правѣше много очарователно впечатление и ний въодушевени отъ нейната приятность, слѣдъ изминование на селото ни, подкачихме веселитѣ си другарски нощни разговори върху настоящий ни походъ. Ние четирмата бѣхме пеша, а само попътъ съ любимото си конче и Илчо Ивановъ, бѣха съ конье, които се принуждаваха отъ врѣме на врѣме да се по спиратъ та да не се распръсковаме, а по дочаковаме и вървиме изцѣло. Петко П. Стойновъ отвори разговоръ, че Руситѣ трѣбова да сѫ твърдѣ много, дѣто ще е нуждно нѣкакво распореждание на войскитѣ, та за това толкова се забавиха и непрѣстигнаха до нашитѣ страни. Попъ Станчо почна да възразява на думитѣ му, че ако дѣйствително Русситѣ сѫ много, то ще имъ е потрѣбно и много храна, приготовления и др. так.; нъ най-главното е че трѣбова до толкова да се вѣрова на прикалени приказвания и частни слухове безъ точни и истински доказателства. Диню Кехая каза: че да ли е това така или инакъ, до сега за насъ бѣше и едното и другото още неизвѣстно; нъ сега като идимъ, ще се увѣримъ за истината и ще познаемъ кое отъ двѣтѣ е право. Слѣдъ това припомнихъ на другаритѣ си, че при тия слухове се бадкаше още и нѣщо, какво всичката войска не е могла да пристигне; та нѣкои говориха: че се надѣвали въ градътъ за войска, че тогава да тръгнать за къмъ Едирне и по главнитѣ пѫтища на околията. Илчо Ивановъ продума, че слуховетѣ сега сѫ много, дѣто оттукъ нататъкъ ще познаятъ истината.

Така или инакъ съ такива подобни критики и неумѣстни разговори, по нѣкога и съвсѣмъ отстранявани отъ главний прѣдмѣтъ на прѣдприятието ни, се впущахме и въ други частни за забава и скоро прѣминование на врѣмето, разговори, като насърдчавание и подкрѣпявание на дѣлото. Увлѣчени въ тихата и блѣскава мѣсечина, си слѣдовахме пѫтьтъ; щото достигнахме до селото Налдюкенъ и се отбихме въ другъ пѫть отъ общий на западъ къмъ направление за селото Трьнково и си вървѣхме по него безъ да срѣщнемъ нѣкого. Сякашь, че нарочно тая вечерь людиетѣ ги бѣше въодушевила една обща мисль дѣто всички да сѫ прибрати въ селото си, и овчаритѣ съ овцитѣ по край всяко село наблизу запасени и озаптени; щото въ случай на бѣда да си ги закарать у домоветѣ. Отъ Карабунаръ до Налдюкенъ, прѣминахме прѣзъ една гола хълмиста поляна, дѣто бѣше драго на човѣкътъ да ѝ се насити отъ нощната тишина, а особенно тихий и приятний ѝ чистъ зефиръ весело я расхладяваше и правеше една отъ най-приятнитѣ а слѣдъ нея настѫпихме въ такива насѣти ниви съ величественно възвишенитѣ си царевици, които съ чистото си изработвание и неисказаната си зеленина, прѣдставляваха прѣдъ очитѣ на пѫтникътъ една такава млада зелена на редове гора, каквато по второ не може да бѫде прѣдъ изгледътъ на измамливата нощна царица, мѣсечината. Отъ Палдюкенъ се отправихме къмъ село Трънково, подобно прѣзъ хълмисто мѣсто дѣто тукъ тамъ срѣщахме по пѫтьтъ храсталаци отъ трънпе и меши, малки корийки и между тѣхъ посѣтитѣ царевици, които никакъ не различаваха съ шумоленнето си отъ нея посрѣдъ тукъ тамъ пръспатитѣ измѣжду тѣхъ дъбови дръвета. Тукъ гласове на овце не се чуваха и мѣдний овчарски кавалъ нѣмѣеше прѣзъ нощьта, заглушенъ отъ общий шумъ на войната, дѣто не смѣеше да издига мелодический си тонъ на гласътъ, като бѣше отстѫпилъ мѣсто за царувание на самата тишина прѣзъ хубавата и лека лѣтна нощь. Заняти въ пѫтьтъ си, съзираме единъ малъкъ огнь въ селото Трънково, че гори, нъ неизвѣстно въ що състои той, дѣто прѣдполагахме си да е въ нѣкоя частна кѫща, като не издава твърдѣ много свѣтлина, или пакъ трѣбова да е нарочно накладенъ за знакъ на селото за будностьта му, а пакъ ний като нѣмаме за какво да му издирваме причината, прѣдприехме си на̀ший планъ да караме пѫтищата все напрѣки; щото никога да не минемъ или срѣщнемъ село, или ако пакъ се случи, то или подъ или надъ него да заменуваме, дѣто не дадохме никакво значение на оня малкий огнь. Слѣдъ изминованието на $2\,^{1}/_{2}$ часа пѫть отъ тръгнованието ни, стигнахме на една гола поляна, на която на горний край имаше кладенецъ, отъ когото слѣдъ малката ни почивка и развожданието на двата коня, се напихме по една сладка прѣсна вода и вече пѫтчето изгуби силата на значението си; та слѣдъ едно малко повторително спирание на пѫтьтъ, нагласихме, кой да води и управя посоката на побърканий ни пѫть, за да излѣземъ на главното шосе и отрѣдихме Пенка П. Стойновъ и Диня Кехаята, а азъ съ Вълка Стойновъ и другитѣ два конника, ги слѣдвахме отъ подирѣ. По прѣдвожданието на горнитѣ двама, ударихме прѣзъ една такъва широка и безкрайна нива безъ синори, на която буйностьта отъ пожьнатитѣ стръкове, не можемъ и да прѣгазимъ. Тукъ разбрахме, че тя ниви трѣбова да сѫ на нѣкой отъ Ст.-Загорскитѣ беюве, дѣто такъви голѣми ниви у български рѫцѣ въ никого се не срѣщать, та такъви голѣми трудове въ прѣминованието имъ прѣкарахме, щото $1\,^{1}/_{2}$ часъ се трудихме дордѣ да ги изминенъ и намѣримъ посоката на правий пѫть. Тукъ на едно мѣсто пакъ съзираме единъ кладенецъ на една поляна и по-нататъкъ отъ него къмъ западъ една пространна кория съ доста едри дръвета отъ дъбове, ни ся прѣдставиха, а пакъ мѣсечината зе да се наклонява малко къмъ западъ, щото до съмнование оставаше още нѣщо до три часа. Най-послѣ можахме да се избавимъ отъ това лутание и попитахъ водителитѣ, оправихме ли се вече въ правий пѫть? Тий ми отговориха, че се оправихме въ пѫтьтъ къмъ село Арабаджиево (Коларово), прѣзъ една доста приятна равна поляна, дѣто отъ сега нѣма за какво да се боимъ толкова отъ пѫтьтъ. Ей всички извикахме съ единъ гласъ благодарение на Бога, че се избавихме отъ една непроходима пропасть въ пѫтуванието ни. Подирь като се отправяме въ правий пѫть, поозърнахме се малко назадъ та видѣхме на югъ отъ насъ единъ голѣмъ пушекъ димъ, който не можеше да се различи отъ дѣ е; нъ по подирь слѣдъ нѣколко минути издаде и пламъкъ, който ни зачуди защо е той по това врѣме. Да не бѫде нѣкои отъ Руссцитѣ да сѫ го запалили и да сенка близу тадѣва? Всичко това бѣше за насъ неизвѣстно и ний като не знаехме на кое да го отдадемъ, безъ да сме въ сила да го распознаемъ, слѣдовахме си пѫтьтъ. По пѫтьтъ попитахъ Пенка П. Стойновъ има ли още много до селото; защото азъ никога прѣзъ тоя пѫть не сьмь миновалъ и не го зная съвсѣмъ? Той ми отговори: че, селото е наблизу и скоро можемъ да влѣземъ въ него; нъ трѣбова само азъ да побьрзвамъ въ вървѣнието си, че сьмь много наподирь отъ тѣхъ. Като бѣхъ задоволенъ отъ отговорътъ му, слѣдовахъ пѫтьтъ си съ тѣхъ и не се мина много ето че и пѣтлитѣ зеха да пропѣвать отъ селото, което показваше че трѣбува да е вече близу. Нъ като вървѣхме и зехме да наближаваме рѣката Саслия (Сюютли дере), да се наваляме отъ по̀-високото къмъ по̀-

нискoто, пристигваме една възмалка могила, ето ненадѣйно се зачу човѣчески гласъ и ний видѣхме тоя си часъ трима-четирма конника, които на часътъ се извъртяха отъ западната ѝ часть и ни извикахѫ: «Стой, какия ви Болхаре или Турки!» Ние се запрѣхме и тии ни зеха кругомъ съ коньетѣ си; та ни распитвахѫ отдѣлно кой какъвъ е, като имъ казахме: че единий е священникъ, другий учитель, а другитѣ двама земледѣлци людие. Като имъ чухме гласътъ уплашихме се; нъ отъ друга страна твърдѣ много се зарадвахме, дѣто първи пѫть чуваме и виждаме русситѣ и то въ единъ усамотенъ край прѣзъ нощьта въ нашето отечество. Подирь чуваме да си говорятъ по русски: Болхаре, Болхаре, безъ да знайте, що ще става за напрѣдь съ насъ и повторно като ни попитахѫ има ли турци на близу или не; разбрахѫ че нѣма и тогава се успокоихѫ пакъ покрай могилката съ коньетѣ си. Сетнѣ ни зеха та ни прѣдадохѫ на втората стража, която бѣше отвъдъ рѣката, и ний като пристигнахме, спрѣха ни тамъ до разсъмноване да ни видятъ какви сме; та спрѣхме вече пѫтуването си и сѣднахме да си попочинемъ и отморимъ. Зората вече зе да се червѣнѣе на Истокъ, та се разбра, че скоро ще да се съмне вече, трѣбва поне мъничко да си подремнемъ. Азъ отидохъ до единъ кръстецъ и се опрѣхъ до него да си позаспа малко; нъ виждамъ че хората отъ селото съ колята си зеха да возятъ снопи безъ четъ, безъ смѣтка; защото били турски отъ чифлицитѣ и нѣмало сега кой да имъ дири, като вече сега дошле русситѣ та сѫ вече въ тѣхното село тая нощь, щото нѣма отъ що да се боятъ. Другъ единъ пристигна отъ селянитѣ, който, като го распита попъ Станчо за станалото, какъ и кога сѫ дошли русситѣ, много ли сѫ биле въ Стара-Загора? Защото ний имаме намѣрение да идемъ да ги видимъ! Той му отговори, че не трѣбва да ходите тамъ да се трепите; защото тии сѫ до 20 хиляди и още чакатъ до толкова; така щото, поспете си сега, та щомъ се съмне хайдѣ съ войската, която е тукъ и ще заминува за Кара-Бунаръ и за Сейменъ-Търново. Ний като подъ арестъ стояхме и подрямнахме додѣ се съмне хубаво и като се развидѣли, събрахме се та се попитахме, да продължаваме ли пѫтьтъ си за напрѣдь или да се върнемъ пакъ назадъ, както казватъ людьетѣ, тии сѫ вече дошли и тръгватъ за на надолу, щото доклѣ да се наканимъ да си идимъ, тии ще ни испреварятъ да достигнемъ до Радне-махленската станция. бѣхме подъ арестъ на единъ-два конника; нъ кога се съмна, никого не видѣхме при насъ, щото азъ и другаритѣ ми не видѣхме другата конница, която тръгна за надолу, освѣнъ прахътъ отъ дирята имъ, който се издигаше въ сине небо. Слѣдъ размишлението ни, видѣ се за нуждно да се върнемъ и се върнахме да занесемъ извѣстие, че русситѣ наистина дошли и ще пристигнѫтъ и тамъ слѣдъ малко; нъ безъ да вникнемъ въ плановетѣ на конницата и дѣлата ѝ, ний останахме много измамени въ прѣдприятието си; нъ отъ послѣ разбрахме работата.

Въ това врѣме Пенко П. Стойновъ съ Вълка имахѫ съвсѣмъ противни отъ моитѣ намѣрения, дѣто тѣмъ имъ трѣбвало да си се сдобиятъ съ волове, отъ колкото да стоятъ на думата си; та като распитахѫ прѣстигналитѣ отпослѣ селяне, които имъ разяснихѫ много сгодни за тѣхъ работи, тръгнахѫ на връщание на напрѣдъ, дѣто азъ останахъ съ кехаята Диня; та хванахме единъ отъ пѫтищата и тръгнахме да се връщаме назадъ пѣша. Понеже попъ Станчо Колевъ и Илчо Ивановъ бѣхѫ съ коньe, тии казахѫ: «че ний ще да тръгнемъ изъ пѫтьтъ по дирята на русската конница и ще гледаме до дѣ ще идатъ и какъ ще се биятъ съ Турцитѣ на Кара Бунаръ (турско село на желѣзницата между Радне-Махле и Търново-Сейменската станция) а пакъ вий си идѣте въ село.» И тръгнаха та отидохѫ.

Утриньта срѣда 13 юлий. Уморени отъ прѣзъ нощьта и слѣдъ $1\,{}^{1}/_{2}$ ч. утринна почивка на сънь, ставаме и се распитвахме за какъ да направимъ съ пѫтуванието си, дѣто въ разговоритѣ на размишленията си се намѣрихме до толкова противни едни на други, щото само врѣмето можà да го открий, инакъ прѣзъ вечерьта и въ пѫтуванието си прѣзъ цѣлата нощь, такъво нѣщо на се съзрѣ и появи по между ни. Азъ се намѣрихъ помежду тѣхъ за съвсѣмъ слабъ и нѣмаше що да сторя, освѣнь да се върна въ селото и раскажа, що видѣхъ и научихъ за русситѣ, а тий да правятъ що знаятъ; та за мене стигаше само пѫтьтъ да ми се покажеше; защото нощний — непознавамъ и бѣше незгоденъ, а ми трѣбваше пѫть уработенъ, който да ме изведе право за Кара-Бурунъ. Утринното слънце слѣдъ потичанието на зората се показа, съ чървеносвѣтливото си търкало на небесний хоризонтъ, по когото нѣмаше никакъвъ облачецъ, който да прѣче на неговото грѣение, щото показваше, че днесь сърдцата на едни и сѫщи людье, жители на една и сѫща страна, ще прѣкаратъ много страхове, много мисли ще обзематъ главитѣ имъ и отъ минута на минута ще се надѣватъ за приключения, които ги плашатъ за животътъ, челядьта, стоката съ иманьето и свободата имъ съ лоша и грозна смърть. На това доказателство бѣше това, че дордѣ ний утрѣньта да станемъ да се споразумѣемъ, русската конница тръгна рано въ зора и по пѫтьтъ ѝ се дигнаха такъви голѣми прахове, които се гледахѫ много на високо по атмосферний въздухъ, а пакъ достигнеше ли до нѣкое село по пѫтьтъ, веднага се зададеше и пушакъ димъ нагорѣ, който показваше, че сѫ минали отъ тамъ и продължаватъ надолу по пѫтьтъ си. Азъ въ това пѫтувание почти нищо не видѣхъ отъ русската конница, освѣнь четирмата аванъ-гардийски конника, които ни уловихѫ и ни прѣдадохѫ на втори до съмнование, послѣ и тий исчезнали. Слѣдъ непосрѣщанието на мислитѣ ни въ едно и раздѣляванието ни, всякой си хвана пѫтьтъ и кой както знае така да прави; щото попъ Станчо и Илчо Ивановъ се метнѫ на коньетѣ си и съ други другари конници, хванахѫ пѫтьтъ подирь войската, Пенко и Вълко тръгнахѫ напрѣдъ, а азъ и Диню кехаята, като го помолихме да се остави отъ тия лоши намѣрения; защото кражбата не е хубаво нѣщо, и че който прави лошо, лошо и ще да намѣри; макаръ и да знаяхъ, че въ неговото сърдце се крояха адски мисли за грабежь и убивание на турци които бѣхѫ го докарали до отчаянна крайность по врѣмето на башибозуцитѣ прѣзъ пролѣтьта на 1876 год., като го бѣхѫ били до смърть, и той търсяше случай да си отвърне за сторенитѣ му обиди, склони да тръгне съ мене да ся върнемъ. Тогава ний се оправихме въ едно тѣсно пѫтче на една кола широко, дѣто е вървѣла къмъ истокъ за село Карпухча и тръгнахме изъ него пѫть.

По пѫтьтъ ни стигатъ съ коне още много други селяне, които отъ пò-ближнитѣ села пò-напрѣдъ отишли въ градътъ и видѣли русската войска, та сега се завръщатъ. Азъ ги попитахъ има ли въ градътъ много войска? Тии ми отговорихѫ, че има отъ 5—10 хиляди души и че още се чакатъ да дойдѫтъ; нъ тия до толкова много ни се видѣхѫ, щото показватъ да сѫ като 20 хиляди и цѣлий градъ околовръстъ е забиколенъ съ войска, дѣто не пускатъ да влиза въ него кой какъ завърне отъ тия които отиватъ извънъ. Подирь ний казахме, че отивахме съ цѣль за тамъ; нъ сега, като достигнахме тая нощь до Арабаджиево, връщаме се пакъ назадь. Отговорихѫ ни, че нѣма за какво да ходите тамъ, когато днесь утрѣ всичката войска ще я распрьснатъ за на надолу кѫдѣ желѣзницата. Като слѣдвахме да вървимъ май и бързичко, нѣкои отъ селянитѣ конници, прѣстигнаха въ селото пò-напрѣдъ и разсказаха за разбъркванието въ Стара-Загора, и ний когато наближихме селото Карпухча, нѣщо $^1/_4$ отъ часътъ навънъ отъ него бѣхѫ си искарали говедата, виждаме, че като ги карахѫ да се пасѫтъ по полето, веднага зехѫ да се врьщатъ добитъцитѣ назадъ.

Съ насъ вървѣхѫ доста людье, които бѣхѫ ни пристигнали отзадъ; тии били отъ това село, и като приближихѫ до говедата, пръснахѫ се къмъ тѣхъ, дѣто всякой си избираше по кефътъ добитъкъ и го караше къмъ дома си, така щото дордѣ да влѣземъ въ селото добитъкътъ се разграби по между селянетѣ и не остана нито единъ на полето безъ новъ притежетель.

Влѣзваме съ другарътъ си въ селото *Карпухча* и отиваме къмъ селский имъ дюкянъ, дѣто като га намѣрихме, сѣднахме та си починахме, пихме по едно кафе, и си стоимъ. Въ едно малко врѣме почти всичкитѣ селяне се събрахѫ тамъ около дюкянътъ да се научатъ що и какво е станало въ Стара-Загора и селата, дѣто сѫ минали рускитѣ войски; та нѣкои отъ ходившитѣ, захванахѫ да имъ расправятъ кое какъ станало и докарахѫ работата до грабежътъ въ градътъ, дѣто да ли не е възможно и тукъ да се употрѣби? Така като си поприказвахѫ и се попочерпихѫ отъ радость съ по 50 драма отъ много души ракийка за благодарение на Бога, който имъ е пратилъ Русцитѣ да ги оттърватъ отъ заклетитѣ имъ врагове Турцитѣ, а особенно за тия, които сѫ дошли въ Стара-Загора, да сѫ живи и да живѣятъ тия юнаци, които били повечето все Българе; та почерпихѫ и нази съ по една ракия. Азъ въ това врѣме като страненъ по между имъ ме гледахѫ тамъ и все си мълчахъ; та нѣкои даже се осмѣлихѫ та ме попитахѫ: ти Г-не отъ дѣ си? Отговорихъ имъ че сьмь отъ Стара Загора, а сега сьмь учитель въ Кара-Бурунъ, дѣто мислихъ да си ида тая нощь; нъ се оставихъ, защото имамъ нѣкои работи, които трѣбова да си прибера отъ тамъ. Слѣдъ това другарьтъ ми, като испи една двѣ, — каза ми: стой тукъ ти, азъ ще да се порасходя малко изъ село, че пакъ ще се завърна да си идимъ. Азъ разбрахъ вече напълно неговото намѣрение, и го оставихъ свободенъ на волята му, ако ще краде да краде, ако ще убива да убива, всякой ще отговаря прѣдъ Бога за дѣлата си; та що ме е грижа като не слуша! Когато азъ чакахъ на срѣдъ селото имъ, людьетѣ, които се черпихѫ, покрай другото зехѫ и да се прѣпиратъ, кои волове отъ турскитѣ, кой отъ пò-заможнитѣ да ги земе като ще му трѣбоватъ много за орань споредъ многото му ниви и се распорѣждахѫ тамъ въ прѣпирнитѣ си, а бакалинътъ гледаше да земе отъ тѣхъ пò-много парички за сполукитѣ имъ отъ черпение, като ги караше често и да почерповатъ. Най-послѣ черпихѫ, черпихѫ и намисленото не забравяхѫ, дѣто зехѫ да излизатъ отъ дюкянътъ му единъ по единъ и се разотидохѫ щото най-подирь никой не остана, освѣнь азъ и той. Седѣхъ, седѣхъ при бакалинътъ и видѣхъ, че другарьтъ ми нѣма да дойде, защото се забави много, казахъ му сбогомъ, сбогомъ и се отправихъ самъ къмъ пѫтьтъ за селото ми. Когато вървяхъ самъ по пѫтьтъ и се разгледвахъ на около си, като очаквахъ съ нетърпѣние отъ минута на минута появяванието на нѣкой отдѣлъ русска конница изотподиря ми; нъ останахъ излъганъ въ надѣждата си, а пакъ отъ друга страна не я губяхъ още; защото виждахъ по небесний хоризонтъ на много мѣста голѣми вълни димъ. които бѣха побили върховетѣ си нагорѣ къмъ синето ясно небо и се увеличавахѫ още съ мѫгли отъ прахове. Най-сетнѣ слѣдъ извървяванието ми на единъ часъ пѫть, стигамъ до бахчитѣ (градинитѣ съ зеленчуци) на село Кавашката махла и тамъ се поспирамъ малко, дѣто обърнахъ любопитното си внимание къмъ една сцѣна, която ми се представи прѣдъ очитѣ на истокъ отъ речѣното село съ гърмение на пушки и пищове, и азъ отдалечь исправенъ можахъ да се считамъ, като единъ заплашитель отъ къмъ нападателната страна на казацитѣ, които тамъ още никакъ ги нѣмаше; така си азъ мечтаяхъ. вили се врѣмето ме кереше да фантазирамъ въ себе си; щото гледанието ми бѣ отправено тамъ между нѣколко Българе и Турци, на които първитѣ искаха съ сила на орѫжието да имъ отнематъ добитъцитѣ, което и стана съ распръснованието на еднитѣ и другитѣ въ пространнитѣ имъ селски лъгове съ придобивъ на първитѣ, а съ загуба на вторитѣ. Подирь това отивамъ на бахчата и поприказвамъ съ градинаринътъ, който ме распитва за работата и му казахъ, че нѣма за какво да се бои, като до довечера Русситѣ както и да е ще пристигнатъ, той отъ признателность ми даде нѣколко салатита похапнахъ, дѣто подирь малко ме сварва тамъ и дѣдо Доню съ пушка въ рѫка; та почнахме да се разговаряме за настаналото, щото така увлечено въ разговорътъ си, най-послѣ пристигна при насъ Вълку Стойновъ и ми казова: «благодарение» можахъ да си откарамъ баремъ единъ волъ. Попитвамъ го, ами Пенко на кѫдѣ отиде? Отговори ми че и той тая ражда го ядеше; щото не зная на кѫдѣ е отищьлъ и можалъ ли е да си откара нѣщо въ тая яма, немога ви каза. Слѣдъ неговото почивание пристигна и Диню Кехаята и ни се похвали, че си прикаралъ една хубава кравица, дѣто като имъ казахме съ дѣда Доня, че твърдѣ добрѣ направили, нъ само не се знае до кога ще сж тѣхни; защото врѣмето не е до тамъ още насърдчително, а тии си примълчахж. Зарадвани отъ сполуката си, горнитѣ слѣдъ една малка почивка, отправихж се къмъ селото си, дѣто дѣдо Доню, като ме позадържа още малко, каза ми: „хайдѣ учителю да си идимъ кждѣ село; защото ти тая нощь та нѣмаше въ село, ний му ядохме попарата отъ черкезитѣ, които искахж да нападнатъ, обиратъ и запалятъ селото ни; да си тръгнемъ да видимъ людиетѣ, какво мислятъ и що ще да правятъ.“ Казовамъ му, че и азъ това искамъ, защото цѣла нощь не съмь спалъ, щото единъ кракъ пò-напрѣдъ да си ида да се поотморя, дѣто най-послѣ тръгнахме и пристигнахме въ селото си, като се раздѣлихме, той къмъ домашнитѣ си отиде, а азъ къмъ училището.

Като влѣзвамъ още въ селото и съгледахъ движение на людиетѣ насамъ нататъкъ, безъ да знамъ положително нѣщо за страхътъ на прѣминалата нощь, освѣнь загатнованието на дѣда Доня, което още не вѣровахъ така както трѣбова, като го считахъ за просто едно черкезско опитвание, както и пó-напрѣдъ за плѣчка. Нъ като влѣзохъ въ срѣдъ село и приближихъ до църковний дворъ и училището, останахъ смаенъ и зачуденъ отъ многото народъ на ближнитѣ села мжжие, жени и дѣчурлига, които бѣхж се стекли като на безопастно мѣсто тамъ. Распитвамъ причината на всичко това и се увѣрихъ че дѣйствително нея нощь черкезитѣ нападнали откамъ станцията источната страна на селото, нъ будната нощна стража, която бѣше нагласилъ Диню П. Маникя, сполучила да угадѣ и съзрѣ на ясната мѣсячина враговетѣ които се нагласили да нападнатъ, нъ съ гръмнование на нѣколко пушки могли да ги въспрятъ, като ги увѣрили, че тукъ будното българско око не спи и стои да пази милото си драго бащино огнище. Тии като видѣли, че пушкитѣ имъ не биели много на далечь, впущатъ още къмъ селото, нъ испомежду селянетѣ гръмнова една мартинка, която била внесена отъ Казанлъшката битка тайно въ селото отъ младитѣ, що бѣхж ходили съ кирия пò-прѣди и като наближавала съ коршумитѣ си черкезитѣ, направила ги да се увѣрятъ, че тукъ въ това село да се влѣзе не е така лесна работа, щото се оттеглеватъ и отиватъ пакъ на Раднемахленската станция. Това происшествие станало да се даде причина, дѣто съ гърмението на пушкитѣ прѣзъ нощьта, ненадѣйнитѣ викове и женски пищения въ селото да произведятъ голѣмъ страхъ и на околнитѣ села, които до утриньта могли да бѣгатъ, кои както можятъ и да се довтичатъ до Кара-Бурунъ. Веднага слѣдъ малка една почивка нѣкои отъ моитѣ приятели ме поканихж: “учителю, не щешь ли да дойдешь на край селото тамъ дѣто вардятъ селянетѣ да не дойдатъ черкезитѣ?“ Незабавно имъ отговорихъ, че приимамъ и на часътъ тръгвамь съ тѣхъ. По пжтьтъ видѣхъ върловица людие, едни стоятъ тамъ, други се връштать назадъ, трети отиватъ на напрѣдъ, така щото, като пристигнахъ на опозиционното мѣсто, съгледахъ, стари, млади, момчетия, едни съ тояги, други съ пушки, трети съ пищове, 4-ти съ брадви, коси, търпани излѣзли, и на единъ правъ редъ се наредили да пазятъ, като вървятъ насамъ нататъкъ и разказоватъ за злодѣйското намѣрение на черкезитѣ, които не ги оставили тая нощь никакъ спокойни както миналата. Дордѣ присжтствовахъ азъ тамъ не видѣхъ ни черкези, ни дяволъ биля да се расхожда, разумѣва се намѣрението имъ било отблъснато и тии се разнесли къмъ Едирненскитѣ села надолу по плѣчка, щото като поседѣхъ, поседѣхъ съ вардачитѣ най-послѣ се завърнахъ въ селото и захванахъ да разубѣдявамъ людиетѣ да се не страховатъ и плашатъ до толкова; защото Руссцитѣ до пладнѣ можатъ да пристигнатъ, за това трѣбова да имъ се готви хлѣбъ и други потрѣби; нъ въ такъво размирно врѣме кой ме слуша и съ що мога да ги убѣдя, когато виждатъ, че нѣма никаква помощь за пристигание отъ дѣто се надѣватъ! Азъ като се напъвахъ и дърлихъ да ги увѣрявамъ въ истинностьта, най-послѣ се оставихъ и прѣдадохъ на сждбата.

Зехъ тогава да ходя изъ навалицата на людиетѣ за да слушамъ разни слухове и мнѣния, дѣто като ме видя даскалъ Злати Геневъ, повика ме и азъ отивамъ при него.

Попитахъ що има? Отговори ми, че не е ли пò-добрѣ да направимъ да туримъ единъ бѣлъ байрякъ на клепалото отгорѣ, което да плаши неприятельтъ; та съ това да показоваме, че нѣма нищо опасно въ селото ни, и отъ далечь да показова, че Русситѣ сѫ дошли и да се плашатъ черкезитѣ? Казовамъ му бива; нъ само да ся не искриви значението за поставянието му тамъ. Нѣма отъ що да ся боимъ, до толкова ми отговори той и изразихъ желание за съглашение. Подиръ го попитвамъ, бѣло платно има ли? Той ми каза: че е приготвилъ и иска само да се уший на нѣкой голѣмъ прътъ, който да може да се прикове хубаво на дирецитѣ о клепалото. Потърсваме тукъ-тамъ единъ голѣмъ прътъ и ни донесоха на когото пришиваме бѣлото платно и заковахме едно кръхче на върхътъ, качваме се на клепалото и го заковахме изотвънъ на напрѣки, дѣто почна да се развява бѣлий байрякъ въ селото; щото и това се свърши отъ наша страна. Мина се малко отъ какъ бѣхме слѣзли отъ клепалото и отидохме изъ вънъ църковний дворъ къмъ срѣдъ село, веднага отъ къмъ сѣверо-западната страна се зададе единъ голѣмъ пушекъ думанъ (мѫгла) прахъ, та въ всяко село на около бѣше все издало по единъ стълпъ димъ отъ чърни облаци на запаленитѣ села, а нарочно очитѣ ни бѣха отправени сега къмъ тоя що бѣше се задалъ за селото ни, съ мисль данò сѫ Русцитѣ и се отправихме къмто тѣхъ; нъ що да видимъ, Кършелийский герой Петръ Илчевъ Узуновъ съ пò-малкий си братъ Димитръ мой ученикъ и други още отъ разни села, сполучили да откраднатъ по единъ два турски коня, и като се мѣтнали на тѣхъ, сѣкашь че сѫ царье за посрѣщание, припасли си по единъ ножь, камшикъ, пушка и прѣпускатъ колкото можатъ! Тий на бързо минаха прѣзъ селото като фортуна и само едни викове отправиха къмъ събранитѣ людие съ тия думи; що стоите тукъ, Русцитѣ дойдоха вече, хайдите, вървете, разваляйте и обирайте турскитѣ села, Русцитѣ сѫ къмъ Кара-Бунаръ, турското село на станцията 3 часа далечь отъ насъ, дѣто отидохѫ тамъ сега да се биятъ.» Той веднага пристигналъ въ с. Кършалий и отъ тамъ съ нѣкои неразбрани момчета, нападатъ ближното турско село Каралий и го ударватъ на разграбвание. Многина отъ зрителитѣ пристанахѫ на неговитѣ думи и се отправихѫ къмъ тия села за яма. Малко подирь това прѣменувание, зачу се едно двѣ избучавания въ атмосферата, което много приличаше да е като на топъ. Щомъ изгърмѣ то всичкитѣ въ селото истръпнахѫ отъ страхъ; та се испоплашихѫ, като се растичахѫ насамъ нататъкъ изъ селото, като луди, запищяхѫ, заплакахѫ, заносехѫ тичешкомъ едни отъ колята си, други отъ кѫщитѣ си дрѣхитѣ; та да ги внисатъ, стоварватъ и искриятъ въ църквата и църковний дворъ съ викове: «олеле Боже! Турцитѣ дойдоха, и сега съ топоветѣ си ще на истрѣпятъ, какво да правимъ и сторимъ Боже!» Тичахѫ и нареждахѫ, кой кѫдѣто свари да трупа дрѣхитѣ си. Мѫчно бѣше на зрительтъ, да се въздьржи отъ тая жалостна картина, да не просълзи, като съзираше, едни дѣца впити въ очитѣ на майкитѣ си, други въ обятията на бащитѣ си съ посърнали и пожьлтели лица, като че ги е слана попарила. Слѣдъ това надава се единъ писокъ отъ плачове на жени, на дѣца, стари и млади, всякой викаше безъ да има кой да му разбере. Въ такъво врѣме кой кого слуша, като всички чухѫ изгърмелий гласъ, безъ да го испитатъ опасенъ ли е той или не, щото никого не можешь увѣри да почака. Тая картина се продължи най-малко до $^{1}/_{2}$ часъ. Азъ стояхъ и гледахъ всичко това съ омайвание, осѫждахъ тѣхнитѣ извънмѣрни безъ мѣсто страхове и очаковахъ слѣдствието на това. Едни отъ по-старитѣ, викахѫ: «не бойте се, не плачете, не викайте, трайте да разберемъ каква е работата,» други се растичахѫ къмъ Кършелий, щото бѣхѫ отъ тамъ да прѣберátъ добитъкътъ си, така щото най-послѣ дохажда извѣстие и то успокоително, че Русцитѣ пристигнали до желѣзницата при село Ресиманово и съ динамитъ на двѣ-три мѣста я развалили; та се отправили къмъ Кара-Бунаръ съ нѣколко малки конски топчета да го биятъ, дѣто като чухѫ това, малко по малко се съвзехѫ и посвѣстихѫ. Събравшитѣ людие се разбрахѫ, че работата отъ день на день става пó-застрашителна, веднага се пръснахѫ изъ селото по кѫщитѣ си и порѫчахѫ на женитѣ си да си се поприготватъ за бѣгание; та пò-главничкитѣ работи да турятъ на една страна, а пò-долнитѣ на друга, дѣто добритѣ оставихѫ на кѫщитѣ за колята си, а другитѣ донесохѫ въ църквата. Въ врѣме на гръмованието едни внисахѫ въ църквата, а други изнисахѫ дѣто не можеше да се разбере човѣкъ, каква е тая работа! Нъ като не се появи нищо до вечерьта опасно за страхувание (освѣнь горното), всички склонихѫ и останахѫ да прѣнощуватъ въ Кара-Бурунъ, на мѣстата си съ колята пълни съ дрѣхи, дѣцата и женорята имъ, кой кѫдѣто бѣше пусналъ още прѣзъ деньтъ, като теглихѫ една до друга съ праздно мѣсто помежду имъ за спанье.

Часътъ бѣ около 6—7 по турски, когато се зачу издъземното глухо затънтяванне на динамитътъ, щото общото смущение отъ него послѣ се продължава нѣщо до $^{1}/_{2}$ часъ, дордѣ да се разбереше гърмежьтъ на топъ ли е или на друго неизвѣстно за насъ произшествие; нъ най-послѣ се разбра и събранитѣ се успокоихѫ до вечерьта, щото въ това врѣме се поприготвяхѫ вече и съ прибиранне на повечето си работи, дѣто отъ минута на минута очаквахѫ появенне на случай и да обърнатъ на бѣгъ съ колята, дѣцата и съ животний си добитъкъ. Трѣбва да спомена, че отъ гърмежьтъ до вечерьта ставаха разни размѣнения и срѣщания на ближнитѣ роднини и приятели отъ събранитѣ тамъ села съ често ходение насамъ-нататъкъ, и сърдечни охкания и пѫшкания отъ душевни впечатления, появавани отъ свиждания та имъ.

Най-послѣ мръкна се, нарѣдихъ стража отъ пò-сърдчанитѣ, та излѣзохѫ по крайщата на селото, кой съ каквото орѫжие имаше, а другитѣ повечето старци и момчетия, останахѫ при колята и женитѣ да пазятъ съ спанието си до тѣхъ и като се навечеряхѫ съ каквото имъ Господь далъ, налѣгахѫ си. Азъ прѣзъ вечерьта съ нѣкои и други приятели се порасходихъ тукъ-тамъ изъ селото да поразглѣдамъ движението на нѣкои и други кѫщи, които за ямата, очитѣ си бѣхѫ отворили четире, а за поддържание тишината ги нѣ-

ма, и видѣхъ Ивана Бояджията, който бѣше ходилъ въ Стара-Загора и си закачилъ единъ два коня, като ги товари за да избѣгне прѣзъ нощьта. Ний стояхме зрители на това, като му споменѫхме за това и онова, а той ни възрази, че турцитѣ сѫ били много и ще ни съсипятъ ако сѣдимъ да се маемъ тукъ, дѣто се приготви съ всичката си покѫщнина и очакваше сгодната минута за походътъ си; та го оставихме свободенъ и видѣхме че почти всичкитѣ людие подкачихѫ приготовлението си съ събиранне въ чували на пò-главнитѣ си кѫщни работи и да ги товарятъ на колята си, щото бѣхме принудени да се върнемъ къмъ църковний дворъ. Щомъ пристигамъ въ стаята си часътъ по 1 $^{1}/_{2}$ вечерь по турски и захващамъ да се съзличамъ за спание, ненадѣйно се зачува гърмежь отъ една пушка и въ услушванието ми не се повтори вече, послѣ си лѣгамъ, като се прѣдадохъ въ рѫцѣтѣ на провидението да мя пази и издигне утрѣ живъ, а колкото за селото съ събранитѣ околни селяне сами да надзиравать; защото вече това е тѣхна длъжность. Лѣгнахъ да заспивамъ, ето че подирь малко зачувамъ единъ тропотъ отправенъ къмъ стаята ми, да ме дигне и повика да ида долу, защото русската конница дошла въ селото; това бѣше единъ мой малъкъ ученикъ, дошьлъ да ми извѣсти горнето. Изново пакъ ставамъ, обличамъ се и отивамъ долу; дѣто съглѣждамъ по мегданьтъ конье да ги расхождатъ и съ четире очи растреперанъ отъ радость, съ нетьрпѣние чакамъ да видя новодошлитѣ ни русски гостье въ селото, които да поуталожатъ общий страхъ на българското население да се не страхува и плаши толкова. Като отивамъ тамъ на близу при одърчето на Ефендивото дюкянче, видѣхъ тълпата на селянитѣ която ги заградила наоколо и ги слуша, останахъ смаянъ като виждамъ намѣсто русска конница, наши отъ градътъ млади български момчета прѣдвождани отъ единъ русски донски казакъ на име (Капитанъ С. Тесело отъ 4-та рота на 3-та Дружина отъ българското опълчение) родомъ Полякъ, нарочно испроводени отъ Стара-Загора да гонятъ тукъ-тамъ нѣколкото черкези, които нападѫтъ и удрятъ селата на грабежь, извѣстно тѣмъ още кога бѣха на раднемахленската станция. Азъ тукъ се видѣхъ съ тѣхъ, распитвахъ ги за много нѣща, а тий ми отговорихѫ съ думитѣ: «не бойте се, нѣма страшно, Руситѣ сѫ въ градътъ, войска още дойде тамъ отъ Казанлъкъ, и тий утрѣ, ако е рѣклъ Богъ, до пладнѣ сѫ тукъ;» та такъви подобни насърдчавания и утѣшения се давахѫ не само мене, нъ и на другитѣ селяне въобще. Познахъ нѣкои други момчета на които имената не ще да изброявамъ като ще спомена само тия: Анастасъ П. Тачевъ, Димитръ Х. Ганчевъ, Иванчо Приматаровъ и Тодоръ Златаревъ като пó-близни и познати на мене. — Радостьта при настоящата вѣсть бѣше въобще въ всички извънрѣдна, дѣто може така да се рѣчеше, че на всичкитѣ людье сега сърдцата имъ се съживихѫ изново отъ прѣднето прѣзъ деньтъ си ослабвание по духъ, щото имаха добрината отъ нея да могѫтъ свободно и безгрижно да си се понаспѭтъ на тихата, ясна и къса лѣтна нощь, като си отправятъ тайно сърдечнитѣ вътрѣшни молитви къмъ Бога, познати отъ тѣхнитѣ жални, блѣдни посърнали лица, а сега малко позасмѣни и зачервени, знакъ отъ общата чувствована радость добита чрѣзъ новодошлитѣ гостие за вардението имъ.

Тая вечерь бѣ блаженна за селото, мирна, спокойна, тиха, свѣтла отъ блѣстящата нощна царица — и дошлитѣ гостие намѣсто Русситѣ, като расправихѫ на селянетѣ, че трѣбва да иматъ нѣкакъвъ си таенъ знакъ даденъ на нощната имъ стража, дѣто човѣкътъ, който е отвънъ, ако не отговори и се усъмни, то тогава да хвъргатъ отгорѣ му съ пушка, инакъ може да убиятъ нѣкой Българинъ за Божата правдина напраздно, както сега направили съ тѣхъ въ дохожданието, безъ да питатъ и разумѣятъ човѣкътъ какъвъ е, хвъргатъ отгорѣ му; това не имъ правило честь, дѣто съ това смущаватъ и побъркватъ работата на цѣлото село; така щото, най-послѣ прѣдложихѫ че е врѣме вече да имъ се покаже квартира за спанье, като уморени отъ прѣзъ деньтъ си. Дохожда слѣдъ малко селский Кехая та извѣсти, че квартирата е готова да заповѣдатъ и така тръгнахѫ, а можеството се распръсна и отиде вече да си спи мирно.

Слѣдъ това отивамъ по мѣсечината да посѣтя приятельтъ и едноживѣющаго си попъ Станча Колевъ, който още отъ утриньта се бѣше раздѣлилъ отъ менѣ съ другаритѣ ми и бѣше цѣлъ денъ подирь дирята на руската конница, за когото чухъ че си дошьлъ, а сега занятъ въ домашнитѣ си приготовления за утрѣшний день, да го попитамъ и да се науча какъ сѫ направили Руситѣ и до кѫдѣ се отишли него день? Намирамъ го у тѣхъ, поздравихъ го и захванахъ да го питамъ: „Дѣдо попе, вий днеска цѣлъ день ходихте съ войската, до кѫдѣ стигнахѫ и на кѫдѣ се спрѣхѫ Руситѣ; щото ще има ли бѣгъ или нѣ?

Отговори ми: „че той докрай не е ходилъ съ тѣхъ а се запрѣлъ въ селото Бадканлии у Димитра, дѣто тамъ е посѣдѣлъ и си почивалъ съ коньтъ единъ два часа; та послѣ като не е имало нужда да придружава войскитѣ които карали все бърже конетѣ си, а мойтъ конь, като слабъ не бѣше въ сила да ходя съ тѣхъ и се завърнахъ.

Е какъ разбра работата, ще се биятъ ли тамъ на турското село Кара-Бунаръ при станцията или нѣ? — Каза ми: че казоватъ, какво Турцитѣ тамъ били сѫ събрали твърдѣ много, дѣто не били въ сила Руситѣ да се биятъ съ тѣхъ, като нѣмали много топове, а имали само нѣколко конски топчета, които не могли да ги стигатъ; за това искатъ да кажатъ, че се оттеглили да идатъ въ Стара-Загора да119 зематъ и голѣмитѣ топове съ тѣхъ си, че тогава да се биятъ. — Сега като е така, какъ ви се вижда, ще можатъ ли да се биятъ или ще да се бѣга? — На това не мога ви отговори, учителю; нъ както се вижда всичкитѣ людье се настражили и искатъ да отиватъ къмъ Стара-Загора; то и ний трѣбова да се поприготвимъ. — Ами днесь отишлитѣ людье на Кара-Бунаръ още чакатъ ли тамъ? — Да! има една часть руска конница и други много людье, казоватъ околнитѣ села, отидохѫ и чакатъ да го разбиятъ Руситѣ и да правятъ яма. — Нъ вѣрватъ ли тии, че ще се разбий, когато не сѫ много Руситѣ и нѣматъ доволно топове, като се върнали и не пристигатъ вече изново? — Кой знае да ли ще може да се случи това; нъ луди безумни людье въ свѣтътъ много, оставили си кѫщитѣ, дѣцата и свойтъ добитъкъ, па отишли за людски, умъ де виждь! — Сега какво ще правимъ ний? — Каквото правятъ людьетѣ ми отговори той. — Кога е така, азъ ще вървя да си спѭ вече, че утрѣ ще видимъ, дѣ ще му излѣзе крайтъ? — Чакай малко, ми каза той: защото ще дойдѫ, съ тебе тамъ на училището и ще спимъ двама, на ли знаешь постелката ми е тамъ въ стаята ти! — Е добрѣ, хайдѣ побързовай дѣ, че не остава вече врѣме за спание, нощьта заре истича, та ний колко ще спимь? — Виждь часътъ колко е дѣ? — Виждамъ часътъ $3^{1}/_{2}$ до 4 близу, му казовамъ, по турски прѣзъ нощьта. Послѣ той влиза тамъ въ отдѣлната си кѫщица, дава наставления на попадията си, като ѝ поръча за нѣкои нѣща да попригледа добрѣ и да ги тури въ дрѣхитѣ, дѣто извика и на аргатинътъ си тамъ да имъ помага въ товарянието колята; щото слѣдъ това, тръгваме и отидохме въ цьрковний дворъ на училищната спална стая, и слѣдъ една кратка молитва си лѣгнахме и заспахме.

На другий день 14 й юлий въ четвъртакъ, ставаме отъ лѣглото си, благодаримъ Създательтъ си Бога, за дѣто ни е запазилъ изново животътъ и слѣдъ послѣднето ни вече служение въ цьрквата Св. Димитръ на проста служба, и слѣдъ нейното исчитание, излѣзохме изъ цьрковний дворъ и се разпесохме пакъ по дюкянитѣ при събранитѣ тукъ-тамъ стари людие, да разберемъ какъ отива работата и какво ще се прави прѣзъ деньтъ, все така ли ще стоятъ тия людие събрани тукъ на купъ въ едно село или ще се распръснатъ? Така като се прѣдложи на нѣкои други Кършелийски, Ресимански, Топракъ-Хисарски и Джаджгьолски селски старѣйшини тоя отъ голѣма важность въпросъ за рѣшавание; тий не бѣхѫ въ сила съ староитѣ си умни глави да го рѣшатъ, като казовахѫ: ,,че едно врѣме имаше гора, корпи и други сгодни запазителни мѣста, а сега не останало нито корпи, нито гора. (Едвамъ сега познахѫ българскитѣ селяне, че истрѣбванието на корпитѣ и горитѣ било лошо, и че дохаждало по нѣкога такъво врѣме, дѣто и тий приписали полза въ подобни случаи на война

на населението; нъ сега не можатъ, защото ги нѣма, истрѣбени отъ тѣхното несъгласие и отъ несъгласието на тѣхнитѣ дѣди и бащи;) щото сега нѣма дѣ да се скриятъ, та е невъзможно да се каже да се пръснѫтъ по селата си или да стоятъ тукъ; нъ съ днеска не става нищо, нѣка да почакаме и тоя день, че като видимъ Русцитѣ да довтасатъ съ много войска и слѣзатъ съ голѣма сила надолу, ще се разотидемъ; ако ли не става това, пакъ тогава можемъ да потеглимъ и къмъ Стара-Загора.“ Това рѣшение видѣхѫ за угодно и го поддържахѫ почти всичкитѣ околни събрани селяне, като удобно и сгодно; та си останахѫ часътъ до 7 — 8 по турски прѣзъ деньтъ безъ да направатъ нѣкакво движение назадъ или напрѣдъ.

Тогава азъ се връщамъ назадъ пакъ въ училището, послѣ пакъ излѣзохъ отъ него, та се расхождахъ изъ селото. Подирь се срѣщнахъ съ Боня Велчовъ, Каля, Петка Колева, Влаявъ Коля и Вълка Стойновъ, които бѣхѫ зели сакове и отъ нѣмание работа за да се прѣмине деньтъ, бѣхѫ рѣшили да идатъ да ловятъ риба по рѣката Сазлия (Сююдлийка), поканватъ мя и азъ рѣшихъ; та отидохме заедно, като захванахме отъ близната турска воденица и продължавахме па нагорѣ среща течението на рѣката по водата ѝ да ловимъ риба, дѣто достигнахме до пѫтьтъ, който е напрѣки отъ Кара Бурунъ до Старо-Загорското — Радне-Махленско недоискарано шосе, къмъ сѣверо-истокъ отъ селото. Тукъ азъ имахъ грижата да събирамъ уловената риба, а пакъ другитѣ да я хващатъ. Тукъ-тамѣ съзрѣхъ и нѣкои отъ селянетѣ съ пушки въ рѫцѣ, по нивитѣ си ходѫтъ, като вече свободни отъ турското владичество и не се боятъ, или пакъ ако недай Боже срѣщнатъ нѣкого неприятеля, би му се опрѣли юнашки съ чакмаклийтѣ си ръждави виранетини; нъ що да се кажеше за тогава, врѣмето го така изискваше. По небосклонътъ него день все се протакахѫ още мѫгли чьрни димове, които отъ врѣме на врѣме ту се издигахѫ, ту испадахѫ, дѣто съ това показвахѫ, че запаленитѣ сгради не сѫ били токо така прости, а доста огромни, доказвано отъ продължителното имъ още вчерашно горение. Нѣма да се впущамъ въ продължителното ни разговаряние на пò-тънко, защото отъ само себе си се разбира, че нашето главно внимание бѣше обърнато все върху настоящата война, която никакъ не ни излизаше изъ умътъ, както и нейното полѣзно и врѣдително настроение, макаръ и злото да било блиско, ний си бѣхме хладнокръвно заняти въ лова на рибата, та неискахме да знаемъ ни за нищо, щото се вършеше около насъ, Най-послѣ уморени отъ многото трудъ и лутание, а и врѣмето наближаваше за обѣдъ, се принудихме до колкото се веке налови риба, да се върнемъ; защото човѣческитѣ очи и много да хванжтъ, нѣматъ насита, за да се отморимъ, починемъ и понахранимъ. Съ мойтѣ другари, като се завьрнахъ, отидохме въ училището, дѣто рѣшихж азъ да сготва рибата по най-харний вкусъ, който да имъ угоди и отвори ищахъ за да се пие по много винце, което извършихъ споредъ желанието имъ, разбира се като опитенъ отъ нѣколко врѣме по тая часть отъ масторътъ си попъ Лазара, който се считаше за пръвъ балакчия (рибарь) въ селото. Подирь принисамъ сготвената риба, насѣдохме наредъ около трапезата и почнахме да ядемъ и пиемъ, дѣто слѣдъ яденнето всяки се разитиде кой у тѣхъ си, кой изъ селото.

Въ това врѣме, когато весело, весело се расхождахъ изъ голѣмата навалица, която още не бѣше разлюляна и расклатена, като скласена нива отъ вѣтръ-тъ и бѣше още въ тихо състояние, отидохъ при Диня Петровъ Маникя, който съ врѣме бѣше взелъ прѣдпазителни мѣрки и бѣше тайно поржчалъ още сутреньта да скъсатъ и прѣсичатъ телеграфътъ на желѣзницата, (дѣто само едно нѣщо не може да се прѣдвиди отъ насъ глупавитѣ непатели още български глави, да бѣхж се изгорили всичкитѣ мостове на желѣзницата, щото ний тукъ се показахме ужь като нейни приятели които не ѝ направихме никакво зло, а пакъ тя насъ дѣто съсипа и изгори, това ний сетнѣ разбрахме, когато испатихме; нъ добръ е тоя урокъ, допжти ще сме опитни и будни, та дано не дадеше Богъ да страдаме за вторий пжть); та се прѣсѣкли дирецитѣ съ телътъ заедно

надъ и подъ Раднемахаленската станция и расхвърлени на далечь, който ми прибави и каза: че работата, както се види и усѣща не ще можемъ да се удържимъ тукъ за много, та азъ ще ида да се стегна и натоваря колата съ хасъ брашно отъ воденицата, дрѣхи, покжщнина и друго каквото трѣбва, а пакъ ти иди виждъ дѣда титора Тодоръ Ралевъ, ако има малко пари да ти даде. Излѣзвамъ отъ при него и отивамъ; та го намѣрвамъ на Диня П. Стойнова дюкянъ подъ името „Кесима“; защото си кара работата по кесимъ, т. е. днесь за днесь, утрѣ за утрѣ, и му поискахъ пари толкова колкото ми се пада до него врѣме и смѣтката до дѣто сьмь сѣдѣлъ; нъ той титора не обърна никакво внимание на мойта молба и съ такова каменно сърдце отхвърли прѣдложението ми, щото и днесь, когато се смисля за тоя човѣкъ за тогавашното ми свиждание, космитѣ на главата ми настръхватъ, като съ това стана причина та изгубихъ много спистенъ трудъ, дѣдо Диню П. С. Кесима, за да отмахне тжгата отъ несполуката ми; затвори дюкяньтъ си и мя подбра щешь нещешь да идимъ на станцията съ нѣкои други още души и азъ склонихъ, макаръ и да се страхувахъ по пжтьтъ да не налѣтимъ и испатимъ нѣщо, като ще вървимъ съ голи и праздни ржцѣ, та да на истрѣпятъ.

Тръгнахме къмъ станцията, която е надалечь отъ истокъ отъ селото нѣщо 25—30 минути, съ Диня Петковъ много добро момче 18 годишенъ и Пеня Дичевъ Ефендевъ вътрѣшно скрито и лукаво момче на сжщата възрасть, съ цѣль да се научимъ нѣщо. Нъ казвамъ на Диня Кесима по пжтя като вървимъ: „А бе бай Диню! какво ще правимъ сега, тамъ въ това опасно врѣме, тамамъ въ огъньтъ, ами ако се случи да има тамъ черкези, па ли ще ни избиятъ като птичти, които имъ отиваме на крака“? — Ти учителю! ми казваше той: „незнаешь, озарань нашитѣ людье ходили и невидѣли нищо, черкези не, ами дяволъ биля нѣмало, върви ти, върви да идемъ да видимъ, че това ще да ни е вече.“ — Така зеръ и ти самъ признавашь, ами ако ни убиятъ? — Небой се ти казовамъ „нѣма отъ нищо да се боишь.“ Примълчахъ на това и уловихъ се вече, нѣма що да се прави, като се прѣдадохъ на провидѣнието данó то да ни пази, пò-скоро да идимъ и да се завърнемъ живо и здраво, та нѣма що да се прави съ тоя Кесимъ и неразбранъ човѣкъ.

Отидохме тамъ, що да видишь! Нѣма никой отъ пòпочтеннитѣ търговци, всички се разбѣгали още отъ първото появление на черкезитѣ и дюкянитѣ имъ затворени, всичко глухо и нѣмо, сѣкашь, че тукъ нито людье, нито търговци е имало, нито пакъ, че нѣкога се е весело правило зиманье-даванье между тамкашнитѣ продавачи и околнитѣ ближни села! Всичко мрьтво, голѣма тишина сега се е възцарила на онова мѣсто, дѣто хамалитѣ всякога сѫ го придружавали съ грубитѣ си викове и наслаждавали по нѣкога съ пѣснитѣ си. За насъ не оставаше друго освѣнь да заобиколимъ компанийското здание станцията и да се научимъ телеграфчията, който бѣше единъ младъ високъ и жьлтъ нѣмецъ съ блѣдно-жьлто сухо лице, отишьлъ ли си е, или не; та като приближихме до зданието, видѣхме слугата му и единъ Евреинъ останалъ тамъ кафеджия съ едно старо овѣхтало желѣзно огнище, който щомъ видѣ, веднага ни поднесе столчета и ни покани да сѣднемъ, дѣто Диню Кесима, зе да го пита: само тий двамата ли сѫ останали тукъ, или има още и други людье, та се не виждатъ? Евреинътъ отговори: „не, тукъ има още нѣколко до 10 души още; нъ ги нѣма сега тукъ, дѣто тий отишли сега наскоро отвъдъ селото Радие-махле, да гонятъ черкезитѣ съ конье. Тамамъ се водеше тоя разговоръ между тѣхъ двамата, въ него врѣме азъ виждамъ единъ турски молла съ зелена чалма на възрасть близу отъ 35—38 години, възсѣдналъ единъ конь младъ съ сиво-блѣдъ космъ нѣщо на 5—6 години, съ едни дисаги, една кама на поясътъ, торба на коньтъ, сиджаде и тенекия за вода; та вървеше все изъ желѣзата на желѣзницата, дѣто като ни видѣ, извади веднага коньтъ си отъ страна и дойде най-послѣ при насъ. Щомъ пристигна слѣзе отъ коньтъ и ни поздрави, дѣто даде коньтъ на единого отъ тамъ да го поразведе, а кафеджията Евреинъ

му поднесе едно столче и го поздрави съ обикновенното „хошь гелдинъ àà“ — „хошь болдукъ кафеджи;“ та зарѫча по турски едно кафе: „ясана бана биръ кафе, чабуджакъ амà! — Кафеджията „шимди хазъръ Ефендимъ.“ Той бѣше анадоллия, защото по говорътъ го познахъ, при това едъръ и високъ на възрасть. Кафеджията му направи едно кафе, поднесе му го и поздрави го по обичайтъ на кафето, който почна да го пие. Като го пиеше, той попита по турски: телеграфчията да ли е тукъ? — Слугата му отговори, че е тукъ. — Моллата каза: азъ като вървяхъ по пѫтьтъ, видѣхъ, че телеграфътъ ви е скѫсанъ на нѣколко мѣста, защо сѫ не погриже да го направи? Послѣ телеграфчията слѣзе долу при насъ, и като чу отъ слугата си за дохожданието му, който му расправи по грьцки нà-двѣ нà-три, и слугата расправи на моллата по турски това: че тука той отъ нѣколко деня е самъ, оставенъ отъ компанията и отъ турското правителство, най-послѣ и отъ всичкитѣ си роднини и приятели, дѣто никой не се погрижватъ за него да го напазятъ и избавятъ, щото той не е днесь въ сила да го направи, като не знае дѣ е скѫсанъ, а при това и като не се намиратъ амилета (надничари) да работятъ по пѫтьтъ, той не може нищо за сега да направи. Турчинътъ молла на тоя отговоръ си примълча, а пакъ сетнѣ Диню П. С. Кесима захвана по турски да го распитва, отдѣ иде и на кѫдѣ отива, що има въ Нова-Загора, има ли и тамъ много турска войска или нѣма и до колко може да има? Турчинътъ молла му отговори: че дѣйствително много войска има, дѣто възлизатъ най-малко отъ 20 — 30 хиляди души, какво сѣка той, да не мисли, че девлетъ османъ е безъ войска! Пиеше кафето и приказваше, когато съзрѣ отъ далечь къмъ с. Радие-Махлеси нѣколко души конници съ бѣлъ байракъ, да припускать къмъ станцията, веднага той се стрѣсна и като си испи чашата бърже, бърже, извади кесията си повечето отъ цѣли и четвьртъ бѣли меджидиета, плати за кафето паритѣ и повика за коньтъ си. Зададената конница стигна и додѣ да разумѣе прѣдводительтъ ѝ нѣкой си Костанди грькоманинъ останжлъ тамъ за плѣчка съ другитѣ си другари съ прѣдлогъ ужь да пазятъ станцията отъ черкези, заобикалятъ я отъ къмъ югъ и слизатъ отъ конетѣ си, безъ да съгледатъ, че ловъ отъ неприятельтъ имъ е въ ржцѣтѣ, та веднага заговорихж по грьцки и доклѣ да се усѣтятъ, турчинътъ сж метна на сивий си конь и хайдѣ припушскомъ, удари коньтъ си покрай желѣзницата и тии дордѣ да се накачятъ на своитѣ си и да хукнатъ да го гонятъ, той избѣгна доста на далечь оттѣхъ и не можихж да го хванятъ,

Причината за избѣгванието му била тая, която испослѣ научихъ навръщанието си по пжтьтъ, че единъ отъ другаритѣ ми на име Тению Дичевъ Ефендевъ, отишьлъ горѣ въ стаята на телеграфчията и се обърнжлъ съ оржжие въ ржка да иска отъ него пари и съ сила му зелъ часовникътъ, това безъ да зная азъ. Кога се е промжкнжлъ тамъ и е вършилъ тая гнусна работа въ едно толкова кратко врѣме на нашето запиране и почивание, види се това трѣбва да е станжло въ врѣмето, когато Диню Кесима ни бѣше завлѣклъ съ разговоритѣ на Евреинътъ и моллата; не сме усѣтили такова нѣщо, дѣто и по-напрѣдъ се отправилъ къмъ селото, веднага му се поговори грьцки отъ стаитѣ на горний катъ, и той въ размѣнението на думитѣ имъ, неможалъ да разбере виновникътъ и притѣснительтъ на телеграфчията, дѣто се отправи къмъ мене съ единъ тонъ на звѣрски дивъ погледъ и съ дрезгавъ викъ ,, бе керата, домузъ ханзжръ‘‘, безъ да разбера защо се той отправя така на мене; пакъ азъ си стояхъ на столътъ, като че не разбрахъ тѣхното движение и неговитѣ думи, щото не сж помръднахъ отъ мѣстото си даже, дѣто това нѣщо другаритѣ ми незабѣлѣжихж отъ Костандивото викание отгорѣ ми; та съ това му дадохъ да разбере, че не сьмь азъ билъ притѣснительтъ или турчинътъ, като повторително му се отъ споменатата стая расправи, на която лицето гледаше къмъ югъ, а азъ бѣхъ на источната страна малко къмъ сѣверъ въ затулено положение, дѣто турчинътъ осѣти каква е работата, и тии дордѣ да се разбержтъ за случката на телеграфчията, той сполучи да избѣгне и се отърва, послѣ

се каехж за несполуката си; нъ той отиде вече. Отъ послѣ се разбра, че той билъ шпионинъ испратенъ нарочно изъ Нова-Загора отъ Реуфь паша, да пригледа линията Нова-Загора-Сийменъ-Търново, здрава и сгодна ли е за прикарвание войска или нѣ, пострадала ли е или нѣ; да изучи коя е причината дѣто нѣматъ никакъ съобщение отъ отъ къмъ Едирне за 6 -- 7 дни. Като испустнахж моллата и стана спжнка за неговото неулавяние, казвамъ на Диня Кесима: хайдѣ да бѣгаме оттукъ, че несѣдимъ за хубаво, ами за главитѣ си, дѣто станахме и се отправихме камъ селото си. Оплашений молла по пжтьтъ, като припускалъ, паднжла му конската торба съ нѣколко питки сухàри и тенекията, въ която си държалъ вода, и ги намѣрихме та ги занесохме въ селото и расказахме за случайтъ на походътъ ни. Тамъ се маехме нѣщо до 45 минути и часътъ бѣше по турски прѣзъ деньтъ между 5—6, тамамъ въ голѣмий пекъ на слънцето. Подирь като влѣзохме въ селото, той си отиде на дюкянътъ, а азъ на училището, та си направихъ едно разхладително питие отъ вода, което испихъ за да уталожа голѣмата си горещина и сѣднахъ та си почивахъ.

Понеже деньтъ отъ изгрѣванието на слънцето до вечерьта бѣ единъ много добръ, ясенъ и свѣтлъ, дѣто вечерната забранителна конница още отъ утреньта рано се въскачи на конетѣ си и замина за станцията и селото Кършелии, послѣ се спустнжла на долу задъ него, къмъ Ресиманово, Бѣлий Брѣгъ и се завьрна пакъ въ сжщото село, като имаше за главна цѣль да сплаши черкезитѣ, които заплашвахж околнитѣ села съ грабежи, обири и убийства.

Като имахъ нѣщо почивка отъ прѣзъ деньтъ до 2 часа събраното селско население си стоеше спокойно и хладнокръвно; та главното му занимание бѣше да се ту събира ту распръска, ту до тоя дюгянъ, ту до оня, за да се учятъ за случкитѣ на днѣвнитѣ слухове. Може да се каже, че всичкитѣ бѣхж заняти съ това; нъ и приготовленията не бѣхж и тии малки, като се очакваше и сгодната минута за една обща и ненадѣйна подплаха която ще е въ сила да раздвиже и расплакне, като море събраното селско съсловие. Нѣщо часътъ около 8 по турски, когато всяки пѫть си идеше желѣзната машина (кола) на врѣмето, тамамъ въ него врѣзе ненадѣйно се дигнахѫ мѫгли и прахове отъ къмъ пѫтьтъ на село Кършелий за къмъ Кара-Бурунъ, писъци и врясъци отъ уплашенитѣ людие достигнахѫ и до ушитѣ на събранитѣ тукъ, че Турска войска съ желѣзната кола прѣстигнѫла до село Ресиманово до самото мѣсто; дѣто бѣхѫ го разбили вчера русцитѣ съ динамитъ и наслѣзли отъ желѣзницата, които едни съ копачи, други съ мотики и лопати на часътъ захванѫли да поправятъ разваленото, пакъ други съ пушки въ рѫка слѣзли и се отправили къмъ кѫщитѣ на селото, дѣто зели да ги палятъ и убиватъ, дѣ кого намѣрятъ, така сѫщо и на Бадкалний, дѣто избили на Димитра чорбаджията жената и дѣцата му, а той едвамъ се спаслъ съ бѣгъ съ черний си добръ конь. Макаръ по̀-многото Кършелийци и да бѣхѫ тукъ; нъ останѫлитѣ, щото го нагледвахѫ съзрѣхѫ тука и уплашени, ударили на бѣгъ къмъ насъ съ всичкий си добитъкъ и покѫщина натоварена на колата имъ. Щомъ се разнесе тая вѣсть по всичкитѣ людие и като видѣхѫ че зехѫ да бѣгатъ, веднага се раздадохѫ такива неописуеми викове на мѫжие, жени и дѣца, дѣто перото на единъ слабъ човѣкъ не е въ сила да може да го опише и прѣдстави подробно. Тогава веднага всичкитѣ се втурнахѫ къмъ воловетѣ и колята си, всяки гледаше и искаше часъ по̀-скоро да впрѣгне колата си и да тегли къмъ Ст.-Загора, едни викахѫ на синоветѣ си, други на женитѣ и дъщерятѣ си, колкото може всяки да товари по̀-скоро, да впрѣга колата и да се бѣга; защото турцитѣ сѫ далечь нѣщо на югъ отъ насъ $1^{1}/_{4}$ часъ. Вълнението бѣше всеобщо, на часътъ хладнокръвнитѣ се обърнахѫ на развълнувано бурно море, лицата имъ се променихѫ отъ тихи на блѣдночервѣни съ набръчкани чела, нѣкои даже падахѫ и до унесвѣсь; зехѫ да се мѣркатъ по широкото поле ту съ желти лица приблѣднели людие, ту у съвсѣмъ изумлено

положение; щото се съглѣдваше, че едни ту внисахѫ дрѣхитѣ си въ черковата и дворътъ ѝ, ту ги изнисахѫ навънъ, съ цѣль за скритото имъ тайно нѣщо, а у нѣкой даже съвсѣмъ и безъ цѣль, правено отъ страхъ само за да се намиратъ на гюрюлтия и работа. Като гледахъ отъ горний катъ на училищното здание на това смутено зрѣлище произведено отъ тия людие, рѣкохъ си, че тий днесь пакъ трѣбва да сѫ полудѣли, както и вчера по пладнѣ; та се смаяхъ отъ тѣхнитѣ неразбрани страхове и безъ мѣсто викове. Казахъ имъ, «черуситѣ сѫ дошли въ Стара-Загора и ний се надѣваме тукъ да ги посрѣщаме, а вий искате да бѣгате: какво е станѫло пакъ, видѣхте ли нѣщо опасно? — Нъ въ тая паника, кой би ми слушалъ, и който би се уповалъ на мене, разбира се, другитѣ ще му кажѫтъ, че умъ нѣма, а всяки си караше по неговото знание. Виждамъ, че думитѣ ми не сѫ взиматъ подъ внимание, дойдохъ до убѣждение, че ако да нѣма нѣкаква опасность, тия людие не ще зиматъ мѣрки за прѣдпазвание, чакай да слѣза долу и да ида при нѣкой други да науча самата истинска причина на това произшествие. Слѣзвамъ долу, распитвамъ тогосъ-оногосъ и се увѣрихъ за горѣописаната причина, че е наистина и людиетѣ да не испатятъ, като ония села до желѣзницата, прѣдпочетохѫ да избѣгатъ отъ Кара-Бурунъ.

Завръщамъ се назадъ въ училището, растреперанъ и още напълно неубѣденъ, захващамъ и азъ да си събирамъ дрѣхитѣ за да ги внеса въ черковата, свързвамъ единъ денкъ отъ дюшекъ, юрганъ, дрѣхи, горни, долни, нови чехли за черковата, оставямъ само една малка бохчица съ по̀-главнитѣ ми добри ризи и кѫрпи, събирамъ всичкитѣ си книги въ едни дисаги и на два пѫти ги внисамъ въ олтарьтъ, като на безопасно мѣсто, заедно съ мѣднитѣ си нужди сѫдове и ги оставямъ тамъ. Послѣ връщамъ се въ училището, распореждамъ всичкитѣ карти по училищната стая, наредихъ всяко да бѫде сгодно за мѣстото си и очаквахъ минутата да заключа цѣлото здание и да си тръгна; нъ си рѣкохъ да почакамъ още малко да вида вслѣдствието на това бѣгание, дѣто слѣзвамъ долу и отивамъ срѣдъ селото; нъ що да видя! Събраното тукъ множество отъ близнитѣ села испръхкало, като подплашени яребици и въ половина часъ неостанѫло нищо отъ него, освѣнь нѣкои Карабурунци, недовѣрчиви, или така да рекѫ несварливци, тукъ-тамъ се прѣчкатъ съ натоварени кола и бързатъ да каратъ и тий ужь подирь другитѣ за да ги стигнѫтъ. Видѣхъ, че работата отива вече на злѣ и посѣдяхъ малко тамъ на Дичо Колева дюкянъ Ефендевъ съ нѣколко още души; нъ веднага дохождатъ при насъ отъ Радневата махала попъ Желю (Захарий) съ братътъ си Ивана и още единъ двама съ тѣхъ, испратени отъ тѣхното село да разгледатъ наоколо има ли нейдѣ турски и черкезски конници тукъ-тамъ да правятъ пакости, или нѣма за да имъ извѣстятъ. Тий още ни увѣрявахѫ, че кѫдѣ ще да бѣгаме, когато нѣма нищо; нѣма не турци, не черкези; нѣма нѣщо за страхуване, дѣто, като си приказвахме така, ето че дохождатъ нѣколко души и отъ споменатата конница, които бѣха излѣзли да ги гонятъ, слѣзохѫ отъ конетѣ си и зехѫ да ги развождатъ, та ги распитахме за горѣспоменатата горчива новина истина ли е? — Тий види се и да знаяхѫ, не ни казахѫ нищо, освѣнь небойте се, а пакъ въ това врѣме попъ Захарий съ другаритѣ си потегли за селото си, като спомена, че ний трѣбва, споредъ дадената ни дума, да се завърнемъ у врѣме и да извѣстиме съселянетѣ си; щото неможемъ да сѣдимъ повѣче, дѣто слѣдъ послѣдното имъ сбогомъ накачихѫ се на коньетѣ си и се отправихѫ за селото си Радне-махале.

Щомъ заминахѫ горнитѣ, Диню П. С. Кесима съ голѣмото си безчувственно хладнокръвие не мърдаше отъ дюкянътъ и кѫщата си. Едно за дѣто той се подсмиваше на людиетѣ за страхътъ имъ, като несчиташе за срамъ това дѣто тамъ на селянитѣ имъ бѣ останѫлъ неприбратъ бакъръ (медници и други) като бѣгахѫ, да го прѣбира и хвърга горѣ на таванътъ на голѣмий си дюкянъ, което го считаше за добрина да имъ опази стоката, и друго, като си изразяваше Кесимъ едни думи: «че сега азъ ще имъ

направя едно добро, като скрия на таванътъ въ дюкянътъ си бакърлъкътъ имъ, когато ся върнемъ до година, ако го оставятъ турцитѣ и черкезитѣ тукъ, ще имъ се раздаде пакъ назадъ, ако ли не, да дойдатъ да си го търсятъ тукъ сами ако имъ трѣбва» безъ да обръща внимание на молбитѣ на жена си, която стоеше съ плачъ и сълзи на очитѣ да го моли да се остави отъ тия безсъвѣстни работи и да тръгнатъ да бегатъ като другитѣ люде. Най-сетнѣ нахвърга всичко и нѣмаше що да прави, та дойде пакъ при отпочиналата конница и захванахме разговорътъ; нъ въ въ часътъ мя подкани и ми каза: «учителю, разбира се вече работата каква е я, че ще е на бѣгъ, хайде да идимъ да заключимъ училището, черковата и да ся бѣга; защото виждашъ вече, че неостана никой въ селото;» та станахъ и отидохме, дѣто заключихме черковата, училището и черковний дворъ, като оставихме и показахме мѣсто на момчето му Славя, отъ кѫдѣ да мине прѣзъ дуварътъ (зидътъ) и зехме ключоветѣ, та ги прѣдадохме на кандиловжигательтъ Диню стояновъ да ги прѣдаде на Ктиторитѣ черковни, дѣто ги стигне и намѣри. Часътъ бѣше $9^1/_2$ 10 по турски вечерь, когато извършихме това и се позапрѣхме извънъ дворътъ на мегданлъкътъ прѣдъ черковата, ето виждаме попъ Захария съ другаритѣ му да прѣпускатъ коньетѣ си пакъ назадъ къмъ насъ и да бѣгатъ уплашено, уплашено. Попитахме ги, какво е станѫло, че се връщатъ пакъ назадъ?—Попъ Захарий плачешкомъ ни каза: «А бе братия, като се връщахме за селото си, и отивахме къмъ Гюпюленската махала, дѣто ни бѣше отишло цѣлото село съ женитѣ и дѣцата си, сега то се нападнѫло отъ Черкезитѣ, башибизуцитѣ и редовната турска войска и избихѫ людиетѣ ни, дѣто гърмежитѣ на пушкитѣ, писъцитѣ на людиетѣ и огньоветѣ отъ кѫщитѣ имъ, които чувахме, като наближавахме рѣченото село, смаяхми се и плачишкомъ дойдохме тукъ, като ще избиятъ женитѣ и дѣцата ни, тогава какво ще правимъ безъ тѣхъ.»

Това като чухме, всички се смутихме, така щото, конницата стояща още при насъ, зе да се стяга за пѫть, дѣто и азъ съ невѣрството си, като си очаквахъ още белята, едвамъ сега почувствовахъ голѣмъ страхъ, щото ако би да ни нападнатъ, пѣша немога свари да избѣгна, зехъ си вече нарочно приготвената тояга съ бохчата на гръбътъ и се опѫтихъ веке къмъ Стара-Загора, безъ да чакамъ още другитѣ; защото зе вече да се мръкнова и слънцето вече падна, врѣмето се малко позахлади и стана сгодно за пѫть, като оставихъ горнитѣ въ окайванието имъ и конницата, която взе да се качва на коньетѣ си и да тръгва съ всичкитѣ останѫли други и Диня Кесима.

Като тръгнахъ, пѫтьтъ ми се прѣдстави една приятна и прѣлестна картина, жива душа малко стана, добитъкъ едръ на селото тукъ-тамъ се мѣркаше запасенъ на зелената трѣва, врѣмето се захлади, слънцето вече на мръкнование, азъ сьмь само останѫлъ най-наподирь отъ всичкитѣ людие; та зехъ да се кая по пѫтьтъ, като ми натегноваше бохчичката на гръбътъ, тукъ я менихъ, тамъ я мѣнихъ, поиспотихъ се, едно отъ това, друго отъ биението на съвѣстьта ми, че излѣзохъ най слабоуменъ, дѣто да се излагамъ на тия мѫки, да си невьрвя съ людиетѣ, ами да тегля; нъ се утѣшавахъ, че азъ отъ край врѣме все така тегля съ тия пѫтища пѣша; та тии сѫ станѫли причина гдѣто много отъ животътъ ми се е изпорилъ напраздно, каквото и да мисля и обсѫждамъ сега, не хваща мѣсто; защото не направихъ съ врѣме както трѣбваше, разбира се, падаше ми се да се понакажа, че ипакъ не дохождахъ въ съзнание. Въ това врѣме поглѣднахъ назадъ и що да видишь! хубавата весела Карабурунска надъ село зелена поляна, прѣдставяше единъ милъ и съ слабъ духъ характеръ, напомнѣваше нѣщо грозно, печално тъй като че нѣма вече врьщание назадъ, макаръ вечерния приятни зефиръ да бѣше распрострѣлъ тънкорунната си въздушна мрѣжа, като разлюляваше и расхладяваше всичко по нея; но сега за послѣдно ще вижда той работната сила да прѣстава, като ще се прощава съ нея за всѣкога, като отъ грубия викъ на говедаря, тъй и съ звуковетѣ на мелодическиятъ мѣдни кавалъ на нощния му господарь овчара съ свойтѣ бѣли и

черни стада. Продължавахъ пѫтя си и отъ минута на минута се озъртахъ дано да вида нейдѣ коля, нъ казвамъ азъ, че тѣхъ ги сѣкашъ силна буря грабнѫла и завлѣкла, тии не се виждатъ нийдѣ съ стопанитѣ имъ; за $1^1/_2$ часъ всичко утихнало, прибрало се и по пѫтьтъ не се срѣщаше веке никой. Изминахъ поляната, захванѫхъ пѫтьтъ за селото Топракъ Хисарь и влѣзохъ между лъговетѣ на близното село Налдюкенъ, послѣ се отправихъ къмъ него, глѣдахъ на произведения прахъ отъ колята и вървяхъ по диритѣ имъ, до дѣто най-послѣ самия пѫть ме възкачи на високо и не се обръщахъ назадъ. Подирь малко вървенье видѣхъ тукъ-тамъ овчаре съ своитѣ стада да ги каратъ и тѣ нататъкъ къмъ сѫщото село; питахѫ ме за опастностьта, отговорихъ имъ, че нѣма до тоя часъ толкова страшно; но карайте си овцетѣ подирь людиетѣ, разбира се веке, че нѣма за насъ спасение. Попитвамъ ги, тоя ли е пѫтьтъ за рѣченото село и има ли коля на близо? — Отговорихѫ ми, тоя е, но колята ни се струва, че ще много мѫчно да ги стигнешъ, върви пакъ. Какво, пѫтьтъ на такъво опасно врѣме, безъ другари върви ли се? Колкото вървишь, толкова пò-се спѫватъ краката му на човѣка; нъ се силихъ веке, защото нѣмаше друго срѣдство, ще се трай и върви! Вървяхъ $1^1/_2$ часъ людие невиждамъ, зехъ да ся чудя въ себе си: виждъ страхътъ какво направи, за единъ часъ врѣме избѣгнахѫ тия людие, да сьмь птица да хвръкна, че да ги стигна; нъ всрѣдъ тия размишления, виждамъ отъ далечь нѣкакъвъ си прахъ по пѫтьтъ, дѣто като го доближихъ, видяхъ познатъ човѣкъ възсѣднѫлъ на магаре съ пищовъ и дългъ ножь приврятъ на крьстътъ му, връща се назадъ и отива въ Кара-Бунаръ, да си прибира нѣкой и други нѣща; нъ пò-вечето види се съ цѣль да трепи турци и да удря яма, отколкото за друго. Той бѣше Драго говедарина, който щомъ ме срещна, рѣче ми: Даскале, твьрдѣ много на подиря си останѫлъ? — Ехъ, какво да правя, му отговорихъ, така дошло врѣме сега. На кѫдѣ така бачо Драго? — Белли я, отивамъ да трепѭ турци и си замина бърже изъ пѫтьтъ безъ да ми говори пò-вече, При това слъпцето взе веке да зализа, дѣто нѣщо отъ 15 минути извървяпъ пжть, азъ срѣщнахъ по пжтя и Дипа Стояновъ Кехаята, сжщо така натъкнжтъ като говедарина съ орждие вървеше, той бѣше придруженъ съ двама още другари пѣша опжтени къмъ селото отивахж, като оставили женитѣ и дѣцата си въ Топракъ-Хисарь да стоятъ и да нагледватъ колята, защото много нѣщо отъ дрѣхи и покжщнина оставихж въ черковата си на Кара-Бурунъ, да ги прибиратъ. Попитахъ го близо ли още селото? — отговори ми: близу е близу, нъ върви пò-бърже, че ще те залѣзе слъпцето по пжтьтъ до дѣдо идешъ. Подканенъ отъ него, побързвахъ и гледахъ понѣ съ видѣло да влѣза въ селото до дѣто не е залѣзло слъпцето и не се е стьмнило. Най-послѣ, ето, че го видѣхъ отъ далечь и едвамъ влѣзохъ и пристигнжхъ въ него, часа по $12^1/_2$ вечерьта по турски. Прѣди да се остапова въ него, като пристигнахъ до край селото много коля остановени и напускани, распрѣгнжти извънъ и вжтрѣ въ него, дѣто всякой бѣше се занялъ съ грижата да достави вечеря на челядьта си, разбира се вече, като на мѣсто ужь безопасно. Азъ изминжхъ всичкитѣ тия коля и челяди, влѣзохъ пò-вижтрѣ въ селото и другъ пжть като не сьмь дохождалъ тукъ, нѣмахъ познайнство съ нѣкой отъ учителитѣ му, чудяхъ се сега на коя кжща да поискамъ да ме заведатъ, най-послѣ рѣшихъ, че учитель пакъ на учителска кжща трѣбва да иди, дѣто мнозина, що срещахъ, ги попитвахъ, коя е кжщата на тукашний учитель, като най-подирь ми я казахж и азъ волею и неволею трѣбваше да влѣзнж тамъ и да си отпочина отъ дългий пжть. Когато отидохъ до дворътъ, изново попитахъ тая ли е кжщата на учительтъ? — Отговори ми се, че е тая, поканихж ме и азъ влѣзохъ. Щомъ се срещахме съ г нъ учителя Маринъ Ивановъ, запознахме се съ имената си и кой кждѣ учителствувалъ и учителствова; та слѣдъ обяснението отъ моя и негова страна, азъ го помолихъ да ме введе въ кжщата си, за да се приблича, че сьмь твърдѣ много испотенъ отъ бързото ми вървение по пжтьтъ. Той ми показа една стая, влѣзвамъ, приблачамъ

се съ чисти сухи дрѣхи, риза и фанела, оставихъ си тамъ бохчичката и излѣзвамъ пакъ при него на дворътъ, който бѣше запятъ въ това врѣме, съ нѣколко другари още наоколо си, да правятъ фишеци съ барутъ и коршуми отъ бѣла книга въ кжлжпени клечки, каквото въ случай на нужда да има съ какво да се хвърга срѣщу неприятельтъ. Азъ до сега незнаяхъ какъ се правяхж фишецитѣ; нъ като видѣхъ, научихъ се и зехъ да имъ помагамъ, щото слѣдъ направянието на нѣколко още фишека, врѣмето се съвсѣмъ смрачи и неможеше да се работи безъ свѣщь, донесе се и тя на помощь; нъ се пакъ привърши барута, книгата и коршумитѣ, и ний напустнжхме дѣлото. Вечеряхме каквото далъ Господь, послѣ това излѣзохме съ М. Иванова да се расходимъ изъ селото, да ме запознай тукъ тамъ съ нѣкои здания и личности отъ селото имъ, съ които искаше да ме запознай; нъ не ги намѣрихме. Часътъ бѣше нѣщо около $1^1/_2$ вечерьта, когато отидохме къмъ источната и южната страна на селото, което бѣше завардено отъ всичкитѣ си краища; та чухме веднага една пушка срещу идущитѣ българе въ тьмното къмъ селото, която на часа смути и исполаши цѣлото множество на събранитѣ избѣгнжли тукъ села, сърдцата на людиетѣ трѣпнахж и затреперахж отъ страхъ, че и тука нѣма миръ. Пупкането не се повтори, защото гърмежьтъ къмъ която страна се отправи, зачу се шепнешката и съ болка на сърдечно охкание, български гласъ, който бързо караше колята съ челядьта си и думаше: а бе братя, българе сме, защо хвъргате отгорѣ ни, невидите ли, че бѣгаме отъ турцитѣ, исклахж ни бе, кжщитѣ ни изгорихж и ний едвамъ можахме да сваримъ да избѣгнемъ до тукъ отъ ножьтъ имъ. Разбра се, че тия биле отъ околнитѣ села, Гаджипово, Бюлюджикъ, Ширметъ и Пишмана на турското село Кара-Бунаръ, дѣто турцитѣ като слѣзли отъ машината веднага захванжли по старият си занаятъ да колятъ, сѣчятъ, убиватъ, палятъ кого дѣ срещнжтъ и все що имъ се испрѣче, българско на прѣдѣ; та ги пуснахж и тѣхъ въ селото да си отджхнжтъ. Ний оставихме нощната стража да се расправя веке съ источната и южната страна на селото та се завърнѫхме къмъ срѣдата му и отидохме на дюкенитѣ имъ. Тамъ отъ стеклитѣ се селени, едни приказвахѫ за стратегическитѣ случки, други за изгубванието дѫщери и дѣца, трети на добитъци, четвърти благодарятъ Бога, че се оттървали, пети да се видатъ съ роднини, познайници и приятели, шести пакъ да си посръбнатъ, попийнатъ и по развеселѫтъ, седми придадени на мисль, за хубавото плодородие и берекеть на нивитѣ; съ една дума движението отъ разнитѣ развълнувани душевни чувства бѣхѫ страшно трогнати отъ настанѫлото зло на селското работническо съсловие. Разбира се, че и ний трѣбваше по нѣщо да пиемъ, за да не останемъ долни отъ обществото, дѣто като испихме по една чаша вино, тръгноваме си, нъ по пѫтя ударихме възъ едно множество, което бѣше привлѣкло почти повечето селени наоколо си и ги занимаваше сѣ прикаскитѣ си по настоящата война и запазванието ни; та за насъ тѫй бѣ отъ голѣма важность, дѣто да понаучимъ и разберемъ какъ ще върви и на кѫдѣ удари крайтъ на тая работа. Приближихме ги и що да видимъ, тии бѣхѫ нашитѣ български конници отъ градътъ, които прѣди малко оставихъ въ Кара-Бунаръ и се почудихъ, кога сварихѫ да достигнѫтъ до тукъ въ толкова кѫсо врѣме; страхъ лози пази, казва пословицата, коньетѣ знаятъ и краката имъ какъ сѫ вървели, дѣто ги развождахѫ, назобихѫ и захванѫхѫ съ бѣла рада (ракията) на едно да разговорятъ, та помѣжду малко видѣхъ и дѣда Добря отъ Карпохча, извѣстенъ въ турско врѣме като адвокатъ подъ името Добрѣ чорбаджи, съ бѣли гащи раздрощанъ и бѣла кѫрпа привързана на рѫката и шията му, да се навлича и намиста да сѣда при тѣхъ за да се разговорятъ. Зачуденъ какъ е могло това тѫй да стане съ него, напитахъ другаря си, кой го е ударилъ въ рѫката и защо сѫ го ранили? — Отговаря ми, че озаранъ турцитѣ го ранили съ пушка, когато е отивалъ да прибиратъ тѣхнитѣ добитъци. Смутенъ вѫтрѣшно и смаянъ, помислихъ си: пакъ и той ли е ударилъ работата на яма, стръснѫхъ ся и неможихъ пò-вече да мисля и говоря. Като

гледахъ тукъ работата какъ върви че тѣзи, които се прѣдставятъ прѣдъ селската публика за глави и опълномощени отъ пò-главнитѣ градски лица за подкрѣпление и насърдчавание на селенитѣ, се разполагатъ съ пиение, безъ да земѫтъ грижата за распореждание на нѣкакви си мѣрки съ помощьта, на които да съставятъ селска конница и ягка нощна стража за пазение на прибравшето се население, казахъ най-послѣ на другаря си, хайдѣ да вървимъ, че нощьта си отива, а пакъ врѣмето е критическо, щото нетрѣбва да го прахосваме по неразбрани и безполезни работи, както тия на нашата конница, дѣто той ме пуслуша и си отидохме, а пакъ тѣхъ оставихме да се располагатъ както господари съ нощьта. Зехѫ ли испослѣ мѣрки или не, туй останѫ за мене неизвѣстно още до днешенъ день.

Когато влѣзохме въ кѫщата на г-нъ учителя М. И., видѣхъ че домашнитѣ му бѣхѫ много беспокойни, и кажи че бѣхѫ заняти отъ страхъ съ прибирание на пò-важнитѣ имъ кѫщни работи; колята имъ бѣхѫ приготвени и натоварени, дѣто старата майка на учителя уплашена до дъното на сърдцето, се пригърби веке отъ страхъ и скръбь, плачеше и нареждаше: Боже, Боже, какви години дочакахме, да ли щемъ бѫди пакъ живи да си ся завърнемъ на огнищата; синко, синко, какво ще правимъ, тѣзи турци ще ни избиятъ! Ний съ сина ѝ я поутѣшихме, щото до толкосъ да се некахѫри и тъй порѫча да ни донесѫтъ постелки, за да лѣгнемъ и да си поспимъ; та ни послахѫ на двора и ний легнѫхме да спимъ часа около $2 - 2^{1}/_{2}$ прѣзъ нощьта прѣди изгрѣвание на мѣсячината, която бѣше на разсипвание. Уморенъ, утроденъ, прѣзъ деньтъ едно отъ събитията, друго отъ пѫтя съ легкия си товаръ, сънътъ бѣ за мене много потрѣбенъ, та щомъ лѣгнѫхме и си заспахъ тъй безгрижно, като агне при майка си; но не се минѫ 2 — 3 часа отъ какъ сме заспали прѣзъ нощьта, чува се една двѣ пушки да се изгърмѣхѫ и въ сѫщото врѣме огънь избухнѫлъ отъ къмъ источната страна на селото, което стреснато стана на кракъ и се зачувахѫ скрибуцания на кола глуха глъчка. Ний стреснѫти, веднага станахме и осѣтихме, че селото се разшавало и зело да бѣга съ колята си къмъ градътъ, развикахѫ се людьетѣ му, завпрѣгахѫ воловетѣ въ колята си, залайватъ селскитѣ кучета, писковатъ женитѣ съ дѣцата; щешь не щешь страхотия голѣма, що да се прави, щемъ не щемъ ще бѣгаме, че не ни оставятъ и тука на мира.

Попитахъ учителя, кое здание е запалено? — Той ми отговори, на тѣхния непримиримъ врагъ турчина на Дай Мехмедъ чифлика. Ами този турчинъ тука ли е или избѣгналъ? — Побѣгна, ми каза той, съ сина си Мустафата, че отишьлъ отъ неволя да събира турци за да нападнѫтъ селото ни и да го изгорятъ. Тѣзи пушки сѫ сега противъ него хвърлени, страшно е да не ни направятъ нѣкоя игра, да ни избиятъ турцитѣ сега прѣзъ нощьта. Наистина, азъ видѣхъ единъ пожаръ на истокъ отъ селото при насъ близу, нъ всички веке се отправихѫ съ колята и добитъка си къмъ село Арабаджиево, щото другаря ми и той впрегнѫ колата си съ неговитѣ роднини и тръгнахме прѣзъ нощьта по тихата и ясна мѣсячина свѣтлина съ товарътъ си на гръба. Тука отъ само себе си се разбира, че Дай Мехмедъ съ сина си Мустафата, не могълъ дѣйствително да се промъкне помежду такъво опасно за него врѣме съ другаритѣ си турци и да нападне на селото си Топракъ-Хисаръ; защото турцитѣ въ таквизъ врѣмена нощѣ не нападатъ ако сѫ малко, или пакъ ако и да нападатъ, не отричамъ, спорѣдъ обстоятелствата, нъ се виждаше, че той самъ нѣмаше да запали своитѣ кѫщи на чифлика си, отъ колкото на българетѣ, както тука станѫ. Разбира се, че нѣкои отъ българетѣ да дадѫтъ по́-голѣмо значение на общийтъ страхъ и по́-лесно да искаратъ стекшитѣ се селяне отъ това село на вънъ, нарочно сѫ скроили този планъ още по́-отъ рано; та запалихѫ тамъ зданието и хвърлихѫ нѣколко пушки, каквото тъй да стрѣснатъ и уплашатъ отпустнѫлитѣ се заспали людье, на които да дадѫтъ причина съ врѣме да избѣгнѫтъ къмъ градътъ, види се, нарочно избрахѫ по срѣднощь това врѣме и положихѫ плана си въ дѣйствие; инакъ бѣхѫ турцитѣ нападнѫли, явно бѣше, че щѣше да се произведе една голѣма олелия до синитѣ небеса; напротивъ таквозь нѣщо не станѫ, нъ людьетѣ се наплашихѫ, не рачихѫ да стоятъ тамъ и потеглихѫ съ всичкий си имотъ къмъ градътъ.

Посрѣдъ нощь въ петъка срѣщу 15-ий юлий се отправихѫ всичкитѣ избѣгнѫли села съ керванитѣ си, съ гьочоветѣ и съ добитъцитѣ си къмъ г. Стара-Загора; часътъ бѣше $5^1/_2$—6, когато тръгнахме всички прѣзъ нощьта. Щомъ пушканията се неповторихѫ и не потретихѫ освѣнь пьрвитѣ двѣ три, които напълно не зачухъ до колко ги грѫмнаха, тихомъ и мълчешката се изскубнѫхме изъ селото и се опѫтихме къмъ Арабажлиево. Захванѫхме единъ пѫть равно мѣсто, дѣто колкото вървимъ нѣмаше стигание на село, дѣто се принудихъ да остава колята на другаря си учитель и да вървя на напрѣдъ съ товарчето си, си, за да се срещна съ нѣкои Карабурунци и да си дамъ дрѣхитѣ на едни познати кола, да ми ги возѫтъ, а пакъ азъ да си вървіѫ свободенъ по пѫтьтъ. По пѫтя два реда коля се карахѫ, дѣто едни надзираваха колята, други добитъка, щото пѫтя не бѣше безъ гюрюлтия и прикаски, трети приказвахѫ по пѫтя, четвърти умалени духомъ брьщолевихѫ си нищо и никакви думи, като приплѣсковахѫ нѣкого си, за не доброто му рѫждиво орѫжие или пищовъ и др. щото се примѫкновахъ помежду тѣхъ тукъ намъ и все запитвахъ, кой отъ кое село е: отъ распитванието на много людие, научихъ, че единъ човѣкъ кѫсъ съ среденъ бой на възрасть 23—24 години, билъ отъ село Бѣлий-брѣгъ и му казахъ, че вчера по 6—7 часа по пладнѣ замина по край желѣзницата единъ турчинъ Молла, шпионинъ, види се, видѣхте ли го да иде въ турското село Кара-Бунаръ или не? — Той ми отговори, че тѣ като ходѣли по край рѣката си да ловятъ риба, видѣли го за опасенъ човѣкъ, та го погнѫли и тѫй можали да го убиятъ, дѣто намѣрили въ дисагитѣ му много писма съ пълни вързопи. Казахъ, че защо му ги не зехте и прибрахте за да ги прочетѫтъ нѣкои, за да видимъ и разумѣемъ съдържанието имъ, както и плановетѣ на турцитѣ, що кроятъ противъ насъ? —Селенинътъ ни отговори, че дѣ ще да знаіѫтъ цѣльта на неговата работа, да му приберать и спазятъ писмата, които тѣ гледали пò-вечето да го убиятъ за коньтъ му, който го каралъ и ѣздилъ единъ отъ тѣхнитѣ тукъ, а пакъ за писмата му, като незнаяли какво да ги правятъ, разхвъргали ги изъ водата на рѣката и ги распръснѫли. Намъ това ни трѣбваше това и направихме, а пакъ комуто трѣбва да иде да ги дири тамъ. Като получихме точний отговоръ на въпросътъ си, пò-нататъкъ не можахъ да продължавамъ разговорътъ си съ него, освѣнь като се задоволихъ вѫтрѣшно, че на ли е убитъ неприятельтъ, все едно за мене, хай че сѫ разбрали съдържанието на писмата му, хай че не ги разбрали. Слѣдъ това, като си попримѣтнѫхъ товарчето на другото рамо и си позавзехъ силитѣ на мишцитѣ, тръгнѫхъ да се мѫча да стигамъ селенитѣ си, кои едвамъ слѣдъ голѣмо лутание и питание, можахъ да ги достигна и намѣря, та си оставихъ дрѣхитѣ на колата на попова братъ Петка Колева, който ме смѫмри за моето голѣмо невѣрствие, че турцитѣ наистина захванѫли да сѣчатъ, колятъ и убиватъ; какъ азъ не щѣлъ сьмь да знаѫ, дѣто съ туй сьмь направилъ да си остава дрѣхитѣ вѣ селото за плѣчка на турцитѣ. Азъ му възразихъ, че на ли сьмь се избавилъ и зелъ това товарче, то е доволно за мене, може пакъ да се завърнемъ; защото, то се знае кой ще да надвие. Подиръ се намѣрихъ съ Даскалъ Злата Беневъ и съ Бояджи Ивана по пѫтьтъ, на които гьочовотѣ имъ бѣхѫ едни до други, та си отворихме разни разговори, които ни занимаха прѣзъ пò-вечето врѣме на нощьта, която сѣкашь, че на пукъ на голѣмия подплахъ и ужасъ, нарочно бѣ великолепна и приятно величественна, дѣто даваше приятенъ изглѣдъ въ походьтъ ни отправенъ къмъ градътъ. Пространството щото щѣхме да изминоваме не бѣше твърдѣ голѣмо, нъ отподиръ като нѣмаше сѣчь и огънь, колята вървѣха полека, срѣдно и пѫтьтъ бѣше на растояние отъ едното село до другото нѣщо 2 часа; та отъ врѣме на врѣме, ако и да ни подсѣщаха петлитѣ съ монотоннитѣ си нощни пѣяния, нѣщо което показваше, че нощьта е на свършвание, ний едвамъ достигнѫхме до рѣката, така перѣчена Сазлия (Сюютлю дере), дѣто на среща насъ се появи нощната стража съ орѫжие въ рѫка на Арабаджиево и тоя часъ взе да вика и да спира кервана на колата. Стражата казваше: че додѣ се не съмне нѣма да ви пустнемъ да влѣзите въ селото ни, ще чакате до утрѣ тука, че тогава, додѣ се разбере хубаво работата, какъ наистина турцитѣ сѫ хванѫли да ви нападатъ селата, палятъ, горятъ, и развалятъ; щото отъ рѣката нататъкъ, който пристѫпи, ще земемъ да трепимъ съ пушкитѣ си.

Водителитѣ на керванътъ кола, уплашени, позапрѣхѫ си колата, до тѣхъ и другитѣ; така щото всичкитѣ пò-подирни кола се запрѣха и всякой искаше да узнае причината на това спиранье най-послѣ като разбрахѫ работата, и като нѣмаше другъ пò-добръ исходъ, да не би да стане нѣщо пó-лошо, принудихѫ се да си напускатъ колата, кой дѣто можеше и се спрѣхѫ да чакатъ утриньта до съмнование. Понеже азъ макаръ и да бѣхъ пѣша, трѣбваше да бѫда подчиненъ на горната заповѣдь, защото въ противенъ случай можахъ да испатя наказанието, затова се принудихъ и отидохъ до единъ ближенъ кръстецъ въ една нива, пооблѣгнѫхъ се малко, позаврѣнъ до него, за да си подремна мъничко, че ми се спѣше, дѣто въ началото на нощьта малко спахъ, та и това само търсихъ врѣме за почивка. Нъ защото не оставаше много нѣщо отъ нощьта до съмнование $1^1/_2$ часъ, негубихъ случайтъ и отъ това толкова кратко врѣме за сънь, дѣто тамъ сѣднѫлъ и опрѣтъ заспахъ. Когато се събудихъ, погледнѫхъ наоколо си и видѣхъ, че то съмнѫло твърдѣ добрѣ и азъ додѣ да се размърдатъ людиетѣ, намислихъ да си исчета набърже утрѣннитѣ молитви, които носехъ въ джобътъ си и да търся срѣдство какъ да се искубна пò-скоро отъ тая строга заповѣдь, че да си вървя къмъ градътъ, до когото ми остава още 3—4 часа пѫть, дѣто оттамъ ще можа пò-добрѣ да науча и разбера работата. Щомъ извършихъ дългътъ си къмъ Бога, слънцето се показа на горизонтътъ и азъ като си поутрихъ очитѣ, тоя часъ ми хрумна нѣщо въ главата, че за толкова кратко врѣме сьмь съновалъ единъ сьнь, на когото значението не разбирахъ и се очакваше сетнината да ми каже. Смаянъ отъ него и като посѣдѣхъ малко, рѣкохъ въ себе си каквото даде Господь то ще бжде и си тръгвамъ. Съдьржанието на сьньтъ бѣше това: че сьмь се намѣрилъ въ градътъ у дома си и ходяхъ по дворътъ, а пакъ въ горний ми братовъ ахжръ, дѣто му сж кацитѣ и бъчовитѣ, имало една пещь (фурна), която пламнжла, гори и дава голѣмъ пламькъ съ димъ нагорѣ и нѣкой се мѣркаше напрѣдъ устата ѝ да мѣта и расправя огъньтъ, приличенъ като на майка ми или на брата ми и му думахъ: бѣгай че тая пещь освѣнь дѣто е пламнжла толкова много и силно; нъ страшно е да не запали и цѣлитѣ кжщи съ покривътъ ѝ заедно. Подирь това стори ми се като че се намѣрихъ отъ вънъ сградата на западъ отъ нея и видѣхъ нѣколко черепа сухи и само кости на човѣшки глави отъ умрѣли людие, които бѣхж валчести и като съ трионъ разрязани прѣзъ срѣдата, а пакъ въ крайщата си имахж нѣщо като пжпки издадено на вънъ отъ коститѣ, дѣто се мжчихъ съ тънки телове да ги стягамъ и завързовамъ да стоятъ затворени като както пьрвенъ биле; та неможахъ да ги сполуча да се свържатъ и заягчатъ, колкото и да се мжчихъ да ги направя. И така сьмь се събудилъ. Подирь мене селянетѣ що бѣха напускали колата си, взехж нѣкои да ги впрѣгатъ и да искатъ да вървятъ пакъ, а пакъ Арабаджиевци да ги въспиратъ съпротивение; щото ги оставихъ тамъ сами да се расправятъ за свободното или забраненото имъ тръгнование, въсползованъ отъ тѣхното смущение, взехъ си тоягата въ ржката и се опжтихъ къмъ селото имъ. Други пжть, като не бѣхъ миновалъ изъ тоя пжть, мислихъ, че ще да е близу селото до рѣката; нъ останжхъ излъганъ и смаянъ, като виждахъ тукъ ниско мѣсто, тамъ бранище (корийка), другадѣ голѣмо блато и раскаляно по пжтьтъ, помислихъ си това село, кой знае въ кой край на тая кория е заврято, та се не види и не чува, като ни спрѣха пакъ на първото мѣсто, както и пò-прѣди и пò-на така не бѣхъ

ходилъ. Сега нѣма какво да се прави, тръгнжхъ и си вървяхъ, по пжтьтъ срещамъ едни людие да отиватъ къмъ рѣката, други добитъкътъ си караха къмъ селото; трети съ пушки въ ржцѣ и на коньe засилили да връщатъ избѣгнжлитѣ селяне отъ далечнитѣ села и да се мжчатъ да въдворяватъ редъ и тишина по мѣжду имъ, като ги увѣрявахж да не бѣгатъ, нѣма турци, защо правятъ така, щото съ това да подкарватъ другитѣ села да бѣгатъ безъ врѣме, като не сж видѣли нищо. Що не смислятъ кое е сега това врѣме, дѣто така си напускатъ бащиннитѣ огнища и златнитѣ жътви отъ богатитѣ си нива! Нъ на тѣхнитѣ думи никой се не повѣряваше, защото тии веднжжь убѣдени и потеглили къмъ градътъ, е невъзможно да се връщатъ назадъ до тогава доклѣ се не увѣрятъ въ удовлетворителната сила на русцитѣ. Измежду конницитѣ, що отивахж да връщатъ людьетѣ назадъ видѣхъ и приятельтъ си Василъ П. Коевъ съ оржжие въ ржка, леворверъ на кръстьтъ му и го поздравихъ; добро утро. Той се спрѣ и ме запита: имали наистина много турци да нападатъ?—Казахъ му нѣма, защото не видѣхъ; нъ казватъ, че слѣзли отъ машината и зели да сѣчатъ селата по край желѣзницата; щото както осѣщамъ стана голѣма подплаха измежду селянетѣ, та ще е мжчно да се възвърнжтъ назадъ. Казахъ му още, че Ресиманци, Джаджгйолци, Бадканлийци и други истеглили нѣщо отъ турската войска и башибозуцитѣ, а колкото за пò-близнитѣ, тии не сж видѣли нищо като: Карабунарци, Кжршелийци, Кавакъ-Махленци, Карпохченци, Трънковци и др.; само нощесь пустнжхж въ Топракъ-Хисарь една подплаха, че ги нападнжлъ Дай Мехмедъ съ синътъ си, като му се запалилъ чифликътъ и се гръмнжха нѣколко пушки; нъ и това до колко е вѣрно и истина, неможа ви наистина увѣри. Запитахъ го: накждѣ така сега?—Отговори ми *белли я* отечество ще освобождаваме. Е, Хайдѣ, хайдѣ, карай да те не спирамъ отъ работата ти, защото азъ сьмь пѣша да си вървя часъ пò-скоро въ градътъ; та се раздѣлихме, той отиде къмъ рѣката, а азъ къмъ селото и си слѣдвахъ пжтьтъ.

Прѣди да влѣзя въ него, виждамъ много людие да тичатъ насамъ на татъкъ безъ да знаятъ и тий сами на кждѣ отиватъ и какво ще правятъ; едни отъ тѣхъ ме стигатъ и заминоватъ, други присрещатъ и распитватъ за станжлото, а пакъ димоветѣ надвиснжли надъ всяко село издигахж своитѣ върхове по небосклопътъ, красяхж небето на пжтникътъ-зритель и му прѣдставяхж съмнения въ голѣмата руска сила на освободительтъ въ градътъ. Както и да е можахъ да стигна въ селото за $^{1}/_{2}$ часъ отъ рѣката и се отправихъ прѣзъ срѣдата му да го примѣновамъ; нъ любопитството ме спира на пжтьтъ да си почина малко въ него, като му посѣтя по напрѣдъ училището, което се броеше за първо въ околията и черковата; да се запозная съ учительтъ имъ, че тогава да си тръгна по пжтьтъ. Вървѣхъ и питахъ тогова оногова дѣто ме отправихж къмъ училището имъ и влѣзохъ въ дворътъ му, разгледахъ отвънъ черковата и училището послѣ влѣзохъ въ самото здание. Тамъ намѣрихъ учительтъ имъ Недя Иванова, който бѣше родомъ отъ Чирпанската околия отъ село Чохлакюй или Конопчий, запознахме се съ него, по приказвахме си за успѣхитѣ на тая годишнитѣ ни ученици, дѣто най-сетнѣ въпросътъ се обърна и къмъ настоящий исходъ на работата по войната и му явихъ, че селянетѣ сж твърдѣ много подплашени; та никаква сила нѣма да ги спрѣ и задържи на мѣстата имъ, дѣто по тая сжща причина и азъ сега се отправямъ къмъ градътъ, безъ да зная за силата що е въ Стара-Загора, достаточна ли е или не да опази и него. Той разумя отъ думитѣ ми, че и тукъ на да ли ще може да ся упази отъ турскитѣ нападения, щото много добрѣ сьмь сторилъ, дѣто сьмь минжлъ оттукъ по край него, че сьмь го подсѣтилъ; така като опастностьта е обща, за да земе прѣдварителни мѣрки за избѣгнованието си и той. Подирь това разведе ме по всичкитѣ училищни стаи, които си бѣха прилично наредени съ училищнитѣ потрѣбности и като ми благодари за приятелското ни свиждание, казахъ му сбогомъ и той ме испрати и азъ си тръгнахъ пакъ; защото пжтьтъ ми бѣше доста дългъ, та не трѣбоваше да се мая тукъ тамъ, за да не би да ме прѣпече отподирь слъицето много и да не стигна на врѣме за да си и по почина. Отъ вънъ селото пжтьтъ се бѣше пакъ запрашилъ, срещахъ людие отъ ближнитѣ села, които кръстосвахж съ добитъцитѣ си по нивитѣ, отъ които едни отъ тѣхъ карахж къмъ селото, други извънъ него, щото да давамъ внимание на тѣхъ си нѣмаше мѣстото, та си слѣдвахъ пжтьтъ, като бѣхъ занятъ съ разни мисли на това дѣто злото се увеличаваше отколкото да се смалява.

Изминжхъ нѣщо единъ часъ и половина, наближихъ селата Малко и Голѣмо Кадиево, видѣхъ на двѣ три мѣста паднжли руски конье, утрѣпани и захванжли да вонятъ отъ разлаганието имъ на слъичевата горещина та се не миноваше покрай тѣхъ, щото рѣкохъ си на умътъ тий трѣбва да се тадева на близу. Изминжхъ около $^{1}/_{2}$ часъ и видѣхъ по пжтьтъ крайнитѣ кръстци отъ пожьнатитѣ ниви пръснати и развалени; при това пристигнахж ме нѣкои и други селяне отъ подирь, едни отъ тѣхъ се отбихж отъ пжтьтъ си и зеха да хранятъ съ снопитѣ коньетѣ си, азъ имъ възразихъ на тая постжпка; нъ тий ми отговорихж че руситѣ сега не ти жалятъ турскитѣ снопи, и си хранятъ съ тѣхъ коньетѣ както си щжтъ, като да сж тѣхни. На друго мѣсто пакъ на опаки, онѣзи отѣ приходящитѣ отъ градътъ къмъ селата и тии правихж подобно нѣщо, като давахж на коньетѣ си да яджть безъ милость само класоветѣ; нъ чухъ и разбрахъ единъ пжть, нѣмаши нужда да ми се повтаря и да имъ забѣлѣжвамъ, за да си неиспатя нѣщо и си гледахъ пжтьтъ.

Тукъ да видя русцитѣ, тамъ да ги видя най-послѣ кога приближихъ до селото така наречено Моратлий 1 часъ до градътъ, тамъ едвамъ ги видѣхъ пръстнати по нивитѣ по на $^{1}/_{4}$ часъ растояние, разрѣдени въ цѣпъ да пазятъ и се распорѣждахж съ коньетѣ си по снопитѣ на кръстцитѣ. Цѣльта ми бѣше колкото се може пó-скоро да се влѣзне въ градътъ и да се успокои душата ми отъ грижовнитѣ мисли и селски неспоразумѣния. Когато наближихъ южнитѣ крайща на градътъ, видѣхъ всичко въ движение, людьетѣ се растичали насамъ-нататъкъ; ближнитѣ бахчи съ зелье и и други зеленчукъ, потъпкани, овце, кози и други добитъци ходяхѫ така безпрѣдпазливо, като че сѫ безъ стопани, нѣщо което спорѣдъ менъ бѣше неприлично и неугодно. А кога влѣзохъ въ улицитѣ на самий градъ, видѣхъ противното, една такава пустотия ми се прѣдстави напрѣдѣ, гдѣто бѣхѫ съвсѣмъ пусти и глухи, като че ли жива турска и българска диха́ нѣмаше никога, или пакъ че не е имало турчинъ по турскитѣ махали, никой отъ тѣхъ неможахъ да срѣщна; всички искрити, всички заврѣти въ най-тайнитѣ си скривалища на харемитѣ, да ги не види и не чуе Московецъ или пакъ отъ ненависть очитѣ имъ да ги не видятъ. когато това бѣше за тѣхъ невъзможно, щото гявуринъ да влѣзне и да имъ заповѣдва и то като въ Стара-Загора. Сѣкашь една такъва страхотия побива човѣкътъ, щого той и коститѣ му му настръхватъ отъ настоящето положение на градътъ. Изминувамъ така една улица, прѣминувамъ друга българска дѣто тамъ срѣщнахъ съвсѣмъ друго нѣщо, като радость по челата на всяки, видѣхъ събрания на мѣста тукъ-тамъ и да се правятъ разговори за вземание на нѣкакви мѣрки съ врѣме за прѣдпазвание на градътъ, за поставяние стража по разни мѣста и др. такива, прѣминахъ и нея, влѣзвамъ пакъ въ друга турска улица. срѣщамъ сѫщата пустота, мълчание, неявявание никого по пѫтьтъ, като че никога не е имало тука турци, влѣзохъ си пакъ въ българска — и се отправихъ къмъ домътъ. Само на чирпанский пѫть срѣщнахъ нѣколко български войници, които ходехѫ та пихѫ вода на Чървената чушма и си весело приказвахѫ съ момичетата, като казвахѫ че ний още не сме се били съ турцитѣ, тий все ни бѣгатъ напрѣдъ и др. т.

Когато се приближихъ до дома, едно отъ сестринитѣ ми дѣца ме видѣ и тоя часъ се затича да извѣсти на майка ми и другитѣ, че си ида, за да ме посрѣщнѫтъ. Всичкитѣ като чухѫ че си ида отъ дома, излѣзохѫ на пѫтнитѣ врата и ме посрѣщнахѫ радостно, че до сега тий много се били кахѫрили за мене да ме не убиятъ нѣйдѣ турцитѣ. Азъ влѣзохъ въ дворътъ, майка ми, като ме видѣ, позаплака и рѣче: ела синко да те видя, много се грижихъ за тебе, влѣзъ въ кѫщи та си почини, че ти тая нощь трѣба да си вървѣлъ. Ний много ти брахме кахѫра, какво направи това момче, та си не доде! — Нѣма нищо, за какво сѫ кахѫрите толкова за мене? .... Когато влѣзохъ въ дворътъ и кѫщи, сѣкашъ че нѣщо ги въодушеви всичкитѣ въ кѫщи и отъ радость дойдохѫ та ме заобиколихѫ и зехѫ да ме питатъ: защо сьмь се забавилъ толкова, като сьмь видѣлъ работата каква е, трѣбвало съ врѣме да си тръгна и дойда? — Казахъ имъ, че дѣто се маихъ до сега имаше си причинитѣ, които не можахъ да избѣгна, за това се забавихъ и не можахъ да си дойда по-рано. Тукъ прѣдъ мене се отворихѫ разни прикаски, помежду които споменахѫ и това, че тая нощь ме била сънувала Семовчена Раша съ до поясъ дълга брада сьмь ималъ, какво ли щѣло да е? Ами ти не сънова ли нѣщо? — Сънувахъ имъ казахъ зеръ, ако и тая утрина да дрямнахъ мъничко, нь пакъ видѣхъ сънь, когото имъ расправихъ, а какво ще да е Богъ да го знае тамъ. А майка ми рече: Богъ да го обръща на добро каквото е.

Тамамъ да ми се нарадватъ домашнитѣ, ето ненадѣйно дохожда у дома Петръ Х. Стойновъ Арѫшевъ, да търси брата ми А.... нѣщо за тѣхна работа, дѣто и той поседна малко съ мене заедно, та пихме съ него по едно кафе, що ни бѣше направила майка ми и послѣ го испратихме та си отиде човѣкътъ, а пакъ азъ казахъ на майка ми да ми даде чисти дрѣхи за преобличание, че сьмь испотенъ много каквото да не пастина безъ врѣме. Тя ми даде каквото имаше на лице, защото другитѣ бѣхѫ турнѫти прѣди 10 деня на друго затрупано мѣсто и не бѣше лесно да ми се дадѫтъ; та се преоблѣкохъ и поискахъ да ме оставятъ малко спокоенъ за да си полегна и поспа малко; защото тая нощь сьмь спалъ всичко около 3 — 4 часа сънь, а повечето врѣме прѣзъ нощьта и деньтъ сьмь вървѣлъ нѣщо около 3 — 4 часа и тий ме оставихѫ като имъ порѫчахъ да ме не разбуждатъ най-малко до 3 — 4 часа, за да си поспя тихо и спокойно; та си лѣгнѫхъ и заспахъ безъ да ме смущаватъ, додѣто се наспахъ хубаво.

II.

НОВОЗАГОРСКИТѢ ПРИКЛЮЧЕНИЯ И ВЪ ОКОЛНОСТЬТА

На 2-й Юлий 1877 год. въ сжббота населението въ града Н.-Загора нѣмаше почти никакво извѣстие за придохаждането на русситѣ отсамъ Балкана, мнозина отъ младежитѣ по една, тъй да кажемъ, свърхестественна сила били събрани въ българското Н.-Загорско училище, кажи отъ страха на турцитѣ, кажи отъ ревность за частни споразммѣния помежду си за избѣгвание ненадѣйно нѣкакво зло; при туй запяти съ прочитание на разни книги съ разно съдържание, минало и редъ прочитанието книгата Лѣсной журналъ, гдѣто постепенно е дошло редъ и да се отвори дума помежду имъ и за дѣйствието по освобождението на християнитѣ отъ турското имъ иго.

Между събранитѣ били и тѣзи: Тодорчо Х. Убановъ, Атанасъ Богдановъ, Петръ Кашеревъ, Стоянъ П. Сивковъ, Д. Сивковъ и други.

Съ какви чувства били обнети тия младежи и какъ са смѣели да са съберать тамъ, за да са разговарятъ и да размѣнятъ чувства на симпатия къмъ русситѣ, а отврьщение къмъ турцитѣ? — Всичко туй азъ немога да си истълкувамъ, то е прѣдмѣтъ на общо изучвание за всѣки българинъ; но то са вижда да е понятно на всѣки, който е билъ очевидѣцъ и подлаганъ на тия сжщи искушения, които еднородцитѣ му са притеглили и видѣли изъ повечето мѣста на отечеството ни. Заняти въ тоя въпросъ, аджеба, да ли ще имаме честьта да видимъ русситѣ и да бждемъ освободени отъ турцитѣ и владичеството имъ, ето ненадѣйно са зачуло една трополтия, която бърже бърже са разниса по цѣлий градъ, гдѣто извънъ улицитѣ мнозина

уплашени, почноватъ да затварятъ дюкянитѣ си и да са прѣбиратъ въ кжщитѣ при милитѣ си рожбици; щото отъ поевението на единъ турски таборъ прѣзъ градътъ отъ заптиета (жандарми) съ пушки на рамо, менуватъ прѣзъ улицата и са отправятъ къмъ Срѣдна Гора и Стара-Планина; освѣтлили дѣлото за блиското явявание на русситѣ и увеличили общия страхъ на жителитѣ часътъ кждѣ девять алатурка, до толкосъ, гдѣто едвали имало жива диха отъ турци и българи, която да не чувствовала за себе си нѣщо опасно отъ смжщението на турскитѣ чиновници, тъй щото, до вечерьта и на другийтъ день 3-й юлий пристигнали на кервани, кервани турски бѣжанци отъ текието; та и нашитѣ събрани въ училището, като чули общото смжщение, истръпнали отъ страхъ, поразени тѣломъ и духомъ отъ тая ненадѣйна вѣсть, распрьстнали се единъ по единъ изъ дворътъ на училището, гдѣто всѣки глѣдалъ да го не съзрѣтъ нѣкой отъ турцитѣ, гдѣ е ходилъ какво, е правилъ и сполучили да са испокриятъ въ кжщатѣ си. Какъ са прѣкарали българитѣ и турцитѣ нощьта? — На този въпросъ мъчно може да са отговори, та на това само тѣ могли да знаятъ, гдѣто единитѣ бѣгатъ отъ страхътъ на русситѣ, а другитѣ отъ страхътъ на турцитѣ (Българитѣ); Нъ тъй или инакъ съ плачове, ридания, безсъния и незнаение какво да са прави, нощьта са менува и настава *недѣля 3 й юлий*. Споредъ разказа на горнитѣ нѣкой живи личности е станало това тъй:

Утрѣньта въ недѣля 3 й — всѣки са страхува, отъ двора навънъ неможеше да излѣзе, утрѣнната божественна служба отъ общото смутение си остана неизвършена, или само съ едно просто правило прѣкара, тукъ тамѣ са прѣчкатъ хора по дюкянитѣ си за прѣдвардеванието на стокитѣ имъ, турцитѣ избѣгнали отъ прибалканскитѣ страни, отправятъ са право на станцията съ гіочоветѣ си и търсятъ спасение чрѣзъ нея, гдѣто набрани тамъ, съставятъ тумби, тумби множество и съ нетърпение очакватъ пристиганието на машината Градскитѣ уплашени отъ разказитѣ на избѣгналитѣ си еднородци, само кръстосватъ улицитѣ и мъждетъ; на нищо още немогатъ да са рѣшатъ, освѣнь на запазвание и отправание фамилийтѣ имъ на безопастно мѣсто. Въ това врѣме въ една отъ горната българска махала се събрали българитѣ прѣди пладнѣ и си нагласили една депотация да иде при Мехмедъ Черкезъ паша, който билъ съ редовна и башибозушка войска на станцията, за да му са оплачатъ и да търсятъ защита за себе и за стокитѣ си; но тя била върната и неприета. Депотацията са състояла отъ слѣдующитѣ лица: Приматаръ Иванчо, дѣдо Стоилъ Чолака, синъ му Злати Стоиловъ и Стоилъ Мехаиловски, които имали честьта да явятъ на съседитѣ си злочестината на тѣхното невъсприимание въ намѣренията имъ. Менува се нѣщо отъ деньтъ 5 — 6 часа нищо нѣма, освѣнь горѣпоменатото; но кждѣ осемь девять часа, появяватъ са нѣщо около стотина Казака конника отъ къмъ Авлиени и се отправятъ за къмъ желѣзницата съ цѣль да я разбиятъ между Нова-Загора и село Инджекьой на югозападъ отъ градътъ. Турцитѣ ги съзиратъ, тосъ часъ биятъ телеграфъ за войска въ Сливенъ и Едирне и почноватъ да са приготвуватъ да посрѣщнатъ неприятельтъ. Като приближаватъ русскитѣ конници до къмъ желѣзницата и кроятъ плановетѣ си за полагание въ дѣйствие, които още непристигнали до нея, веднага ся посрѣщатъ съ топовенъ гърмежъ отъ турцитѣ и конницата имъ захваща да ги гони и прѣслѣдва; но и тѣ въ сжщото врѣме открили огънь съ коннитѣ си топове за забранение и като са усѣтели за малобройни прѣдъ турскитѣ полчища отъ редовни и башибозуци, ударили на бѣгъ, гдѣто изгубили въ тая битка 9 — 10 конника отъ другаритѣ си, паднали отъ ударитѣ на неприятелскитѣ коршуме; щото турцитѣ като усѣтили малочисленностьта имъ, погнали ги и ги гонили къмъ село Авлиени, тамъ изново се опрѣли русситѣ и доста гърмежа отъ топове и пушки размѣнили и испослѣ се завърнали и еднитѣ и другитѣ къмъ лагеритѣ си.

Въ градътъ българското население, като видѣло сбиванието на двѣтѣ войски и уплашено отъ гърмежитѣ на топоветѣ и пушкитѣ имъ, испръхнало като яребици отъ кжщитѣ си и хукнало да бѣга на кждѣто му видятъ очитѣ. Нъ тъй като небило освѣтлено добрѣ за силата на работа на къмь кждѣ да бѣга; то и бѣганието непринесло голѣма полза, защото едни хукнали да бѣгатъ да са криятѣ въ двороветѣ на поличнитѣ Ново-Загорски богати, други въ други дворове и махли, трети къмъ село Инджекьой, четвърти къмъ село Кортенъ и подиритѣ на руссцитѣ, които само тѣ имали добрата участь да сполучатъ въ бѣганието си и да са отърватъ отъ ржцѣтѣ и ножътъ на турскитѣ изедници башибозуци, кои избѣгнали на татъкъ.

Всрѣдъ общото смущение въ градътъ на жителитѣ му ето че са явило тукъ-тамъ пожаръ въ нѣкой кжщи, плѣвници и дюкяни, щото кой е далъ огъньтъ? -- Туй остава още и до сега неизвѣстно за всички, но той е запаленъ съ цѣль, или да са даде страхъ на турцитѣ да избѣгатъ съвсѣмъ изъ градътъ, или тѣ съ туй искахж причина да развалятъ равновѣсието съ българитѣ; та отъ недовѣрие и ненависть къмъ тѣхъ, да сполучатъ да са даде съ туй общъ знакъ къмъ грабежъ и неправедни убийства. Слѣдъ огъньтъ са поевяватъ и гасители и тукъ-тамъ пазители на своята стока, а пакъ други напротивъ грабители на чуждото отъ турскитѣ башибозуци; та са издигнало обща врѣва, гдѣто единъ съ другъ немогатъ да са споразумѣятъ въ общата бѣда на цѣлий градъ. Всрѣдъ общото недоумѣние на грабежитѣ изъ градътъ, зачуло са извѣстието, че Реуфъ Паша бившийй министръ на мореплаванието пристигналъ часътъ около $9^{1}/_{2}$—10 по турски въ врѣме на битвата съ единъ отрядъ войска пѣша и конница изъ Сливенъ за уталожвание на общето безпокойствие въ градътъ, (а споредъ разказа на П. Димитра и Славя Калчовъ, само войска, а той самъ дошелъ часа по три на станцията вечерьта, гдѣто далъ заповѣдь за распорежданието на войската и заминалъ на другия день, но на кждѣ, неизвѣстно), гдѣто веднага миналъ исподъ него на станцията, та распоредилъ войската си, която малко по малко обиколила цѣлия градъ заедно съ башибозуцитѣ отъ всички страни и прѣбирахж исплашеното българско население, което искало да бѣга, но незнаело на кждѣ и го възвърнали да си иде по кжщитѣ; щото до тогава турцитѣ не бѣхж се рѣшили още да свирѣпствоватъ извънъ мѣрката и да убиватъ българи; но слѣдъ изгонванието на русскитѣ казаци и пожарътъ въ градътъ, тий си позволили да правятъ това нѣщо.

Тогава множина българи, като съзиратъ своето несносно и безизходно положение, сполучватъ да избѣгнатъ отъ ножътъ и огеньтъ на турскитѣ башибозуци, а другитѣ пò-вечето да се затворятъ на купъ въ нѣкои пò-лични дворове на безупастно ужъ мѣстно, оставатъ въ града и и се заграждатъ отъ войскитѣ и башибозуцитѣ, които бѣхж испослѣ осждени да умржтъ за Божията правдина за нищо и никакво по Едринскитѣ бѣсилници. Въ това мътно врѣме множина отъ турцитѣ ходили да си отмъщаватъ на нѣкои отъ българитѣ по частни и затънтени кжщи изъ града, позволили си съ убийство на честнитѣ и мирни граждани отвънъ и вътрѣ въ дворovetѣ имъ, като ги търсели за пари; та слѣдъ отричанието на туй, пращахж ги на онзи свѣтъ съ куршумитѣ на мартиникитѣ и леворверитѣ си, като правихж разни пакости по крайщата на града, а въ срѣдата му пò-вечето се занимавахж съ грабежъ и оберъ на българскитѣ дюкяни. тъй щото и слѣдъ тия тъй опастни часове на живота пакъ се намѣрили хора дерзостни да допратятъ жалбитѣ си по нѣкой добри турци съсѣди до Реуфъ паша (или намѣстника му Мехмедъ черкезъ паша), който да благоволи да запрѣти що годѣ на останалитѣ турски башибозуци, да не правятъ безмѣстни обери на смаенитѣ отъ страхъ българи чрѣзъ войската си, щото множина и сполучили да си поизбавятъ и стока и имотъ и други нѣща съ помощьта на пашовата войска.

Тъй безъ да се простирамъ пò-вече на дълго и широко да описвамъ страхотийтѣ до тъмна вечеря и прѣзъ самата нощь, ограничавамъ се пакъ въ пò-първитѣ неизходни менути за опастностьта отъ живота на жителитѣ, на които самото провидѣние е било единъ живъ и дѣйствителенъ истински свидѣтель на отчаеннитѣ имъ вакове, охкания, пжшкания, молитви отправяни къмъ небето за помощь и милость, сълзи проливания и тѣмъ подобни до утрѣньта.

На другий день 4-ий юлий въ пондѣлника, жителитѣ обиградени отъ всѣкждѣ съ турска войска и башибозуци несмѣятъ да помрьднатъ на никждѣ, освѣнь тукъ тамѣ да се завираръ отъ скришни въ пó-скришни мѣста за опазвание живота на женитѣ и дѣцата имъ отъ ножьтъ на турцитѣ, които кого дѣ срѣщнатъ, си каратъ по азиатски съ убийство, грабежъ обезчестявание и др т; гдѣто въ нѣкои други мѣста на долната махла отъ града отъ събранитѣ българи въ дворътъ на Иконома отца попъ Михаила близо 70 годишенъ старецъ, като виждатъ че туй тъй и тъй не ще да има изходенъ край за тѣхъ, зиматъ насърдчителни мѣрки испомѣжду си; та се рѣшаватъ да си съставятъ една депотация, която да има грижата да иде при пашата на станцията, да измоли отъ Негово прѣвъзходителство Реуфа позволение, за да се оттеглятъ българитѣ отъ това безизходно положение на градътъ и да се испратятъ на нѣкое безопастно мѣстно въ турската империя именно въ Едирне заедно съ фамилийтѣ си. За таквисъ членове се избрали слѣдующитѣ лица: Икономъ отецъ попъ Михаилъ, Тодорчо Х. Убановъ, Злати Чолаковъ, Петко попъ Костовъ и Слави Калчевъ, които поели грижата за тая толкосъ важна работа още прѣди въ недѣла вечерь; но и тѣ несполучили, както първитѣ, та останало работата за утрѣньта въ пондѣлника.

Азъ тукъ ще прѣдставя на читателитѣ си приключенията на тая депутация спорядъ разказа на едногото члена, който ималъ честь да остане и до сега живъ, за да видятъ какво е било паложението на градътъ и башибозушкитѣ върлувания въ него, който още пó-ясно констатира стаданията и тѣглилата на българитѣ.

Спорѣдъ разсказа на Славя Калчевъ, макаръ отъ вечерьта въ недѣля да били нагласени петьтѣхъ души, но двата не се наели, та останали само трима, именно Икономъ п. Михаилъ, Петко попъ Костовъ и Слави Калчевъ, които утриньта въ понедѣлникъ станали много рано, щомъ изгрѣло слънцето и се отправили за станцията. Той разказваше тъй: Като тръгнахме, пó-напрѣдъ се опростихме съ домашнитѣ си, съ съсѣдитѣ си и съ приятелитѣ си; защото отиванье има, а врьщанье нѣма и тръгнали. Слѣдъ това Петко П. Костовъ казалъ: «ний се рѣшихме да идемъ при пашата, щото нито тѣ (домашнитѣ ни) да глѣдатъ, кога ни колятъ, нито ний да глѣдаме, кога ги колятъ.» — Отъ двора като излѣзохме, отидохме на шоссето, дѣто видѣхме двѣ момчета да бѣгатъ, едното Пеню Иордановъ, а другото не ми е запомнено, та ни казахж: «да бѣгаме че ни исклахж черкезитѣ безъ да знай пашата.» Links Послѣ се върнахме покрай Рашидова дворъ, излѣзохме на края при Курти-Славовова Чардакъ ери (мѣсто) срѣщу желѣзницата. Видѣхме че на всѣко мѣсто поставили караулъ отъ рѣка до рѣка, гдѣто подирь туй Иконома се уплаши и ни каза: «чакайте, едно нѣщо ще ви кажа, тури си ржцѣтѣ една врьзъ друга на бастуня си и захвана да говори: «ний отиваме по съвѣстьта ми ме ѣде, та не ще добро да патимь а ний си помислихме. И тогава П. Костовъ ми каза: „Славе, дохождашь ли да идемъ съ тебе двамата? — Казахъ му да идемъ, и на ли за туй излѣзохме? Послѣ Петко каза на попъ Михаила: че ний си турихме душата помежду зжбитѣ и тъй тръгнахме. И тъй тръгнахме тримата, достигнахме до караула, гдѣто имаше само едно мѣсто да се отива при пашата, помежду него стигаме при караула и ги поздравихме, който бѣше отъ черкези и зебеци; но тий не ни отговорихж. Кога отидихме, до Караула нарѣдихме се и тримата на рѣдъ, гдѣто на часа ни заградихж башибозуцитѣ. Подирь туй ни казахж: „Защо дойдохте бе комити?“ — Петко имъ отговори: „че дойдохме да се прѣдставимъ прѣдъ пашата.“ Зебецитѣ му възразихж: „какво ще правите тамъ? — Петко имъ отговори „ще си обявимъ състоянието.“ Послѣ туй единъ отъ тѣхъ си казалъ: тия тримата, като сж тъй нарѣдъ, можа ли ги прѣкара съ единъ куршумъ? — Другийтъ се обьрна на подигравка, да отрежемъ на попа главата и да я испроводимъ на Султана бакшишъ, гдѣто Иконома, като чу това тѣхно сериозно говорение, заплака. Трети се обади за меня, този шишманестия съ единъ коршумъ могж ли го прописа, мога ли? И щомъ като каза това, пушката грьмна и падна прасето до тѣхъ близу, което било на телеграфчийта, а ний си мислехми че е врьзъ насъ пушната. Подирь тоя страхъ другъ единъ ни каза: що сѣдите тука бе комити, вървете гасете янгъна въ града на Нова-чаршия, нѣмате работа при пашата, а ний нѣмахме врѣме да гасимъ и се повьрнахме назадъ. Щомъ извьрвѣхме до 10-на раскрача и краката ни зехж да вървѣхж назадъ или да хлъцноватъ отъ страхъ, като мислихме да не ни заколятъ. Обади се единъ отъ тълпата, та каза на Ахмедъ чауша, родомъ Зебекъ, „а бе Ахмедъ Чаушъ, вий тия хора ги върнахте, но тѣ ако нѣмахж нѣкакъвъ зоръ (притѣснение) тий недохохождахж; щото, ако на усѣти пашата, знаешь ли, бизе текдиръ едеръ.“ Тогава Ахмедъ чаушь ни повика да се вьрнемь назадь къмъ тѣхъ и ний се вьрнахме; та ни попита: кждѣ ще идите? — Петко му отговори, ще идимъ при пашата, състоянието си да кажемъ, тогава Ахмедъ чаушь каза: стойте вий тука, азъ ща отй зарадъ васъ и ний стояхме: Той отиде тичешкомъ при пашата да му яви и се върна къмъ насъ съ 15—20 души редовна войска, която съ пушки и ножове въ ржцѣ ни заобиколи и ни каза: „хайдѣ заповѣдайте при пашата и ни отвори пжть отъ башибозуцитѣ, като ни пазяхж съ редовна войска, която ни взе въ четире страни кругомъ съ по 4—5 души отъ страни и ни заведе, а пакъ башибозуцитѣ отподирѣ ни тракахж и ни мѣрѣхж съ праздни пушки за да ни плашатъ. Пристигнахме при пашата, който бѣше съ бозеви дрѣхи отъ шаякъ и отъ страхъ го заминахме, но чаушина хвана дѣда Петка за яката и му показва гдѣ е той, щото като се възвърнахме ужь при него, веднага паднахме прѣдъ него, та отъ страхъ си ударихме и тримата главитѣ въ полата му, гдѣто на Иконома попъ Михаила падна шапката въ полата му, който я зе и му я подаде като извика: не ола бу? Какво е станало? — Тогава Петко П. Костовъ му отговори: аманъ ефендимъ, женитѣ и дѣцата ни исклахж». — Пашата отговори строго три пжти и едно подирь друго, вий лъжите! — Петко му възрази какво лъжемъ, казвамъ ви за двамата братя Денчю и Ралю, които се убити на кръсть при портитѣ имь и вмерисани, та народа го е страхъ и не можеть да ги погрѣбатъ; хора да ни дадете. — Пашата го попита има ли още хора убити? — Петко каза: тѣзи видѣхъ съ очитѣ си, тѣзи ви казвамь; но чувамь, че много хора имало исклани и избити, като каза въ махлата си, че имало една жена и мжжь убити, Овчара Мирку и на Кира Петковъ жена му Мона на пржга заклати, казвать; но не сьмь ги видѣль сь очитѣ си, както и на другадѣ има много избити, що ся чува. — Пашата попита това кой го прави? — Петко му каза: Башибозуцитѣ. — Тогава пашата изрѣче на високо тия думи къмь башибозуцитѣ: ,,Който е отъ васъ мжжшькъ, да отиде срѣщу неприятельтъ, който не е надалече отъ тука, а е на балкана въ Хаинь-Боазъ; та жителитѣ на това нѣщо нѣмать никаква поглѣшка, гдѣто тѣхенъ дльгъ е, каквото поиска Султана, да даватъ, длъжни са.‘‘ Слѣдъ туй той поглѣдна надолу и видя единъ тренъ съ отворени кола, и на войницитѣ главитѣ са виждать, да иди оть Едирне и заминува за Ямболъ. Подиръ туй каза на нисъ: ,,моля бждете свободни и влѣзте въ стаята на станцията, гдѣто послѣ като го испратя съ войската, отговори ща ви на молбата и ний влѣзохме. Ето слѣдъ малко пристигна трена и пашата разумя, че ще ся замай; та прѣди да дойде при насъ, влѣзе аджемена хаджи Юдеверди ага и на утешаваше, даде ни и джигара да си направимъ; но пашата влѣзе въ стаята и ний ги изгасихми и стяхми прави. Когато влѣзе той въ стаята, вратата ѝ останахж отворени и видя, че заменуваше единъ чаушенъ отъ редовната войска и го повика, който на часа дойде. Попита го, какъ та викатъ и отъ кой си бюлюкъ (рота)? отговори му се, че го викатъХасанъ чаушъ и отъ четвьртий бюлюкъ. — Подиръ това пашата излѣзе, повика него и нази та извика тия думи, (а башибозуцитѣ бѣхж са нарѣдили наоколо да ни слушатъ, какво ще му говоримъ и какво ще ни го вори) Къмъ чаушена и каза: ,,аладжанъ бешь неферь яижна, гидижденъ бу чорбаджиларленъ, хемъ бунаржъ. хемъ ехалие мухжфжза еделженъ, хемъ баши бозукъ совмаяджаксжнъ мемлекетъ ичинде. Ве баши бозукъ варъ исе мемлекетъ ичинде, чалъ гжрбаджѝ коркма, сени дипиемснъ олурсе, бапа хаберъ гюндеръ, Али молла оннаржъ девлетинъ баши ичи, коршуна дизиджемъ.‘‘ — Послѣ Хасанъ чаушъ си приготви коиница и са качихж на тѣхъ и съ насъ заедно кругомъ тръгнахж и ето още до караула непристигнали. единъ гласъ дойде отъ подиря ни отъ солдатинъ, та ни казва: ,,Гелинъ сизе паша ефенди чаржнору‘‘! — Върнахме се и Петко изъ пжтьтъ ни казва: ,,тъзи работа не е хубава, защото нази трѣбва Аджемена да ни е наковладилъ. Отидохме при пашата и са исправихме, той като ни видѣ стана отъ стола си и са исправи, та продума на попъ Икономъ Михаила: ,,папазъ ефенди, сезинъ бурада опбешь ирми кишя испринизъ варъ, акшамъ аскеръ гелиркенъ тутмушъ‘‘ войската ги намѣрила изъ градинитѣ тукъ тамъ като са криели тия хора и ги уловила и довела тука, гдѣто тези хора ги прѣдавамъ на вази, да ги испратите на кжщитѣ имъ да си идатъ‘‘ небойти са, тѣ бѣхж 15—20 души. Послѣ когато са върнахме назадъ съ по единъ солдатинъ ги испратихме на кжщитѣ имъ; като вървяхме по пжтя страшни обири видѣхме и стоки разни разхвърлени по крьстопжтищата, обирани отъ башибозуцитѣ и ямаджийтѣ, които бѣхж пристдгнали още въ недѣля отъ Сливенъ Ямболъ и Ески-Загра. При туй чаушъ Хасанъ остана съ единъ солдатинъ при насъ да ни заведе на кжщитѣ; но тамамъ отивамъ на циганския мостъ отгорѣ, поглѣдахме нагоре на срѣща ни и видѣхме приматаръ Иванчо, дѣдо Стоянъ Чолака и Стилъ Михаиловски часовникаръ, идатъ къмъ насъ съ шапка въ ржцѣ и плачатъ, пристигатъ на, гдѣто приматаръ Иванчо го пригърна (чаушена) на коня съ зенгийтѣ и му каза: ,,аманъ ефемдимъ, исклахж ни женитѣ и дѣцата‘‘. — И той проводи солдатина си съ тѣхъ, а чаушена остава самъ съ насъ, гдѣто на и заведе въ попова дворъ. Тамъ чаушена на моста отгорѣ ни каза: влѣзте въ двора вътрѣ, заключете са и небойте са. — Петко го покани да влѣзе въ двора да пие едно кафе и да хапнетъ малко хлѣбъ, а той отрѣче, като повтори, азъ послѣ ща да дойда, а за сега ще пообиколя градътъ, за да испълня заповѣдьта на пашата. Дадохме му по едино кайме сто гр. бакшишъ; та той ся повьрна да обикаля градътъ, а ние ся заключихме. Въ двора ик. попъ Михаилъ като расказваше на хората, да благодарятъ на Султана и тѣ зяпнали да го слушатъ, веднага чуваме единъ женски писькъ като отъ небото да слиза въ Петкова дворъ, въ когото влѣзли тамъ двама башибозука за да обиратъ; та въ това врѣме азъ (Слави Калчовъ) съ шапка въ ржка хукнжхъ и извикахъ назадъ чаушена, който подпомогнатъ и отъ вьрна тия солдатинъ, пристигатъ и доста добрѣ набиватъ тия башибозука и ги испжждатъ. Чаушена дордѣ още не бѣше излѣзълъ изъ вратата, Пашатата пратилъ още единъ, мюлязименъ и двама солдати да ни пазятъ, който ни извѣсти, че пашата заповѣдалъ чрѣзъ караулъ да излѣзатъ хората съ всичкото си и да идатъ на станцията. Тамъ пашата ни срѣщна и попита всичкитѣ хора полекичка: Кжде ще идите сега?—Петко му отговаря: че искатъ да идатъ при комшийтѣ си въ Едирне.—Пашата подиръ туй каза: ,,меня ако слушате недейте отива тамъ; защото на нашитѣ мисьльта е друга; но на което село искате да ви дамъ караулъ, да ви пази тамъ, и ако видитѣ усилно, да можете да избѣгате. Послѣ полегка продума на Петко П. Костовъ по руски ,,вие най хубавото ако искате, замрькнете тукъ, гдѣто да ви дамъ на 100 или на 200 души. Караулъ до горнето село и оттамъ нататъкъ, правете каквото знайте“. —А Петко му каза: азъ по московски незная, кажи ми по турски за да разумѣя.—И тъй като не са споразумѣхме и не го послушахме, вечерьта ни качи и испрати съ трена въ Едирне, като каза: бурасж затж бююкъ кавга олджакъсизе ичи евлятларъ даха ей едирнидее гидесжнжзъ.“

И тъй депотацията, като измолва отъ намѣстника на Реуфъ паша Мехмедъ Черкезъ паша позволение да идатъ до станцията пазени съ караулъ отъ редовната войска съ женитѣ си, съ дѣцата си, съ дрѣхитѣ и движимитѣ си имущества, пристигатъ тамъ и са прѣдставятъ прѣдъ него, който дипломатечески ги попиталъ: «Тукъ ли искате да

сѣдите ели искате да идите въ Едирне?» — Тий му отговорили, че прѣдпочитатъ по̀-добрѣ да са въ Едирне отъ колкото да останатъ тукъ въ това лошо за тѣхъ положение. Тѣ прѣдвидели значението на въпроса му кждѣ са отнася и за туй за по добро поискали за Едирне съ едно прѣпоржчително писмо до Едирненский паша, който слѣдъ отиванието имъ да ги настани тамъ за приврѣменно да живѣятъ, което и на часа имъ са дало. —Като му благодарятъ за прѣпоржчителното писмо, почноватъ приготовленията си за тръгнование. Когато Ново-Загорскитѣ жители пристигнали на станцията, до толкова множество са натрупало, щото нѣмало мѣсто, гдѣ да са помине отъ турци и българи, които са готвели все да бѣгатъ. Когато стигналъ тренътъ на обикновенното си врѣме, спрѣли го и не го пустнали да замине за Ямболъ, та се накачили турци и българи колкото испрѣварили, а пакъ други кой какъ сварели и кой гдѣ можалъ да намѣри мѣсто, тамъ са задържалъ, съ който билъ пакъ върнатъ назадъ за Едирне вечерьта срѣщу вторника. Тъй тогава вагонътъ неможалъ да ги побере всичкитѣ, щото много отъ българитѣ и отъ турцитѣ биле принудени да останатъ за другий день. Въ какво положение на духътъ са намирали тия останали злощастници въ тая най-грозна и опастна минута на живота си? — Туй остава на мнозина отъ читателитѣ да си въобразятъ и съставятъ мнѣние, ако би нѣкога прѣзъ живота си да сж промѣнавали каква годѣ криза, щото отговорътъ му е познатъ, но само на тия, що сѣдяхж и чакахж избавлението си, и които сега са останали живи запазени отъ турското бѣсило и ножь. Въ това врѣме когато тий биле на станцията съ повечето българи, а въ другитѣ неспоразумени махли и кжщи на града дордѣ да са испреберж тъ всички, какво имъ е било положението? — Оставамъ читательтъ самъ да си въобрази, като за понататъкъ прамълчавамъ.

Бѣлѣжка. А съ каква цѣлъ е казалъ тия думи Мехмедъ Черкезъ паша на Петка П. Костовъ? — Това самъ той е открилъ на единъ отъ депотатитѣ Славя Калчовъ, кога е ходилъ слѣдъ войната въ Цариградъ, гдѣто го нарочно повикалъ въ кшщитѣ си и го распитвалъ за кой отъ неговитѣ приятели сѫ останали живи и кои именно били избити и убѣсени. Той му казалъ: че отъ неговитѣ приятели ни единъ не останалъ: кои сѫ избити и кои убѣсени, не са знаяло още, та слѣдъ кафето, пашата му казалъ: Много сбьрка вашийтъ чорбаджи Петко тамъ на станцията, когато му рѣкохъ да ми говори по русски, гдѣто съ туй искахъ да ви избавя отъ нашитѣ и да ви прѣпратя къмъ русситѣ да бѣгате, щото толкосъ нещяхте да станете зиянъ, но нѣма що да саправи веке, отиде. Послѣ му прибавилъ, че вий трѣбва да знаете какво азъ сьмь причината по въстанието да са избавятъ Нова-Загора, Кортенъ, Инджекюй, Новата-Махла, Бешь-Тепе и Юрдчии, гдѣто сьмь разбралъ, че тия хора нѣмахѫ грѣшка, осеѣнъ че са работници, за което има много да ми благодарите. Тогава Слави му подтвьрдилъ че наистина затова има много да ви благодаримъ и пакъ ви благодаримъ, гдѣто слѣдъ туй са разошли сѣки по работата си.

5-й Юлий. Измина са понделника и настава вторника, всичкото множество на станцията съ нетърпение отъ утрѣньта до обикновенното ѝ врѣме отъ менута на менута и очакваше — желѣзната машина, за да ги отнесе и избави отъ неописуемий и несносенъ страхъ; но нея нѣма, като че хаберъ си нѣма за тия злощастници, що сѣдятъ, та я чакатъ. Минува са часъ, минува са другъ, трети, четвьрти, нѣма я. Негодованието са увеличава и въ турци и въ българи, но що да са прави, нѣма друго срѣдство, ще са чака. Тъй може да са кажи за прѣменуванието на повечето врѣме отъ деньтъ и да се надвечерява; но ето че изведнѫжь са подаде отъ къмъ югъ пушекътъ на машината, гдѣто всички трепнахѫ и станахѫ отъ мѣстата си; та като молния са разнесе гласътъ: ето я иде, хайде приготвовайте са отдалечь, че съ врѣме да са накачимъ, която слѣдъ 15—20 менути отъ часа пристигнала и извади въоружена турска войска съ припаситѣ си наедно на станцията, гдѣто слѣгла и си завзема приличнитѣ мѣста на позиции. Подъ кой турски офицеренъ е била, туй е непознато, освѣнь, че е испратена помощь на Реуфъ паша като за подкрѣпление, а врѣмето за пристиганието на машината лѣтно врѣме въ Нова-Загора бѣше между 8—9 часа прѣзъ деньтъ. Слѣдъ слизанието на войската, почнало са съ позволение и безъ позволение да са качватъ по желѣзнитѣ кола на машината, първо турцитѣ послѣ и българитѣ, гдѣто множеството, като немогло да са събире, накачили са отгорѣ и на покривитѣ по вагонитѣ, най-послѣ кой кѫдѣто веке можалъ и върнали машината за назадъ въ Едирне, гдѣто занесли и увеличили още страхътъ на Московеца помежду тамкашнитѣ мюсюлмани до нѣмай-кѫдѣ. Слѣдъ пристиганието имъ въ Едирне, пашата ималъ грижата да распореди както еднитѣ тъй и другитѣ семейства на безопастни мѣста, които испослѣ биле прѣдадени отъ нѣкой си Ново Загорски турчинъ Хаджи Ферадъ, на избѣсвание, като говорилъ въ Едирне прѣдъ всичкитѣ Ново-Загорски избѣгнали и Едирненски турци на едно кафене на брой около 3000 души: «че до сега ако сме имъ глѣдали хатъра на българитѣ, защото, еднитѣ били мой аргати и слуги, другитѣ ваши приятели и познайници, отъ тукъ на тъй, нѣма веке, че заради тѣхъ си сега изгубваме царството, разбрахте ли!» — А противъ тогова билъ Атлооловския султанъ Дервишъ Гере, който неудобрявалъ тая постъпка; но хаджи Ферадъ съ помощьта и влиянието на Едирненскитѣ бейове, нагласили работата и почнали отъ 10-й и 11-й Августа 1877 год. да бѣсятъ Ново-Загорскитѣ жители, кого гдѣ намѣрятъ, гдѣто избѣсили много свѣтъ, като: Икономъ п. Михаила, Петка п. Костовъ, Златя Чолаковъ, дяда Добря съ синоветѣ му заедно на брой трима, Тодорча Х. Убановъ, Атанасъ Богдановъ, Петра и други много на брой, които заедно съ убититѣ вътрѣ въ града, кога върлувахѫ башибозуцитѣ въ недѣля и понделника и избесенитѣ въ Едирне, възлизатъ всичко на 111 души засти отъ споменика на черквата Успѣние пр. Богорици, а въ официалната статистика трѣбва да са повече, като оставихѫ много сираци да оплакватъ чернитѣ си дни безъ бащи и майки за залъгъ хлѣбъ. Втори да са испратятъ на заточение въ Азия въ

Халебъ именно: Маринъ Тилевъ, Иванъ Стояновъ, Добри Стояновъ, Димитръ Стояновъ, Стоянъ Стоиловъ и Димитръ Кундураджията, а други да са закаратъ въ Цариградъ заедно съ турскитѣ катили, каквото Диню Петровъ Сивковъ, съ баща си заедно. който загиналъ въ тъмницитѣ, и Петъръ Н. Кашеревъ, но не въ сѫщата тъмница, и много други въ разни мѣста. Трети да побѣгнатъ отъ Едирне въ Гърция, каквото: Стоянъ П. Сивковъ, Добри П. Сивковъ и Атанасъ Драгиевъ въ градъ Атина и други.

Тъй като нѣмамъ по нататъкъ положителни свѣдѣния за звѣрствата на турцитѣ; то ще са ограничa да оставя праздний безъ жители градъ на расположението на турскитѣ войски и на плячкаджийтѣ до 14-й день на Юлия, които въ растояние на девять дена са били пълни господари и распоредители на града, до новопоявившето са събитие въ селото Гюнюлюската махла.

Като нѣмамъ полетически данни отъ телеграфическитѣ извѣстия на вѣстницитѣ, основавамъ са да развия и обясня Гюнюлюмяхленското турско звѣрско приключение върху кланието на събранитѣ тамъ седемь български села за отбрана отъ Черкезитѣ и турскитѣ башибозуци, на една народна пѣсень, която имахъ честьта да я ислушамъ отъ една 16 годишна дѣвойка на име Мария Станкова родомъ отъ селото Чифлика Ново-Загорска околия, която са намирала тамъ въ врѣме на кланието и ми разказа нѣкои нѣща подробно.

Песеньта захваща тъй:

«Седемь са села събрахѫ,
Въ Гюнюлюмахленската черкова, (2)
Иванчо мами думаши: (2)
Я излѣзъ мамо на вънка,
Поглѣдай долу на горѣ;
Отгорѣ идатъ 500 мина Черкези, (2)
И хиляда черни Манафи. (2)
На кѫдѣ сочомъ сочахѫ, (2)
Къмъ Гюнюлюската махала, (2)

Право въ Черквата отиватъ, (2)
Кой ша имъ мармаръ-башия? (2)
— Попъ Теню отъ Гюнюлий (2)
Пенчо ми димирджията,
Герги ми модалията, (2)
Че са пашата срѣщнали,
Пашата Ингилишката (2)
Най напрѣдъ върви Консула, (2)
Консула дума Черкези: (2)
«Черкези шивикъ Черкези, (2)
Я позапрете Черкези, (2)
Да видимъ тази работа; (2)
Тъзи работа каква ѝ.» (2)
Консула дума Черкези: (2)
«Черкези шивикъ Черкези:» (2)
«Какъ щети както мойти, (2)
Голѣма й битка станало (2)
Въ Дюнюлюмахленската черкова (2)
Малко са й много по били, (2)
Отъ пладнѣ дорду вечера. (2)
Педя коршуми паднало, (2)
Боимъ лѣшове станало, (2)
Кървава-й рѣка тръгнало (2)
Консула дума: Черкези» (2)
Черкези шивикъ Черкези (2)
Оставете си сабитѣ, (2)
Копайте таби дълбоки (2)
Да си лѣшове скриймы (2)
Нусете вода студена (2)
Да си черковата измийме (2)
Руссия слиза отгорѣ (2)
Турци бѣгатъ на долу (2)

Мария Станкова.

Стъ само-себе ся разбира. че турцитѣ, като разбили русскитѣ конници, що били са появили на 3-й Юлий между село Инджекюй и Нова-Загора състоящи отъ 80—100 конника, които немогли да противостоятъ на турското множество, насьрдчени, постоянно са чакали да ги нападнатъ но като са изминало нѣщо до девять дена, и не са появилъ неприятельтъ имъ, тогава са рѣшили по частни тѣмъ доставени слухове, какво гяуритѣ са събрали на едно и са готвели да имъ са опиратъ, безъ да искатъ да разбератъ, че туй тѣхно събрание не са правеше противъ царското правителство и войската му; но просто противъ свирепитѣ хищни Черкези и башибозуци, на които бѣхѫ оставени и незабраняни отъ самото правителство, на тѣхнитѣ произволни расположения, та да са запазатъ отъ грабежитѣ имъ, да нападнатъ невинната рая на Султана и по единъ неиспитанъ и неразбранъ прѣдлогъ ужъ на царски противници, да ударятъ и съсипятъ мирнитѣ земледѣлци, което и направихѫ съ избивание и разграбвание имуществото имъ сторено за отмъщение на загубитѣ имъ.

Селото Гюнюлюска махла е далечь отъ градътъ Нова Загора нѣщо до $3^1/_2$ часа малко на юго-западъ. Околнитѣ му села, като чухѫ слухътъ за ненадѣйното дохождание на русситѣ въ Стара и Нова Загора, въ послѣдната на 3-й юлий, а въ първата на 10-й, уплашени за тѣхното лоше положение, което са чувствоваше, особенно отъ безпрѣстаннитѣ нападения на Черкезитѣ върху селата имъ, изложени на постоянни грабежи и обири, рѣшихѫ да са зематъ прѣдварителни мѣрки за прибѣгвание на нѣкое ближно село, което да имъ служи за центръ съ когото да са запазятъ отъ черкезкитѣ нападвания, гдѣто спорядъ съвътитѣ на по умнитѣ имъ селски старѣйшини са е избрало горѣпоменатото село. Тукъ са събиратъ селянитѣ отъ Бешь-Тепе, Чифликя, Юрдчии, Дедекюй, Юрдованлий и Радне-Махле, а нѣколко фамилии отъ Богданъ-Махле и Старо-Гюнюлий; съ надѣжда дано сполучатъ защита отъ грабежитѣ на немилостивитѣ черкези; но тѣхната надѣжда за запазвание била слаба тъй като бидохѫ изложени на още по голѣми и нечуени злощастия, да бѫдътъ просто като овце бити и исклани, оставени отъ рѫката на провидението безъ запазвание.

На 14-й Юлий въ Четвъртъкъ, турскитѣ войски тръгнали отъ Нова-Загора къмъ югозападната страна по линията на желѣзницата, за да си направятъ съобщенията по нея сигорни, тъй като по̀-прѣди бѣхѫ раздѣлени отъ пункта Карабунаръ срѣдоточие на турскитѣ войски и бѣжанци, отъ разбиванието на желѣзницата при с. Ресиманово на 13-й и при скъсванието на телеграфната жица при Радне Махле и Карабурунъ отъ рускитѣ аванъ гварди и да разбератъ за българскитѣ селски комити истина ли е. Тръгнованието имъ се почнало отъ утрѣньта и слѣдвало до пладнѣ отъ къмъ източната страна на селото, гдѣто прѣминали прѣзъ село Богданъ Махле и убили въ него трима души българи, именно: Дѣдо Станчо бакалена, дѣдо Герги Стояновъ и Бена Стойчовъ, много кѫщи и плѣвници запалели а колкото за грабежи и обери безчетъ. Селенитѣ на това село зели прѣдварителни мѣрки, гдѣто всичкитѣ жени дѣца и мѫжье се искрили въ тъй наречената рѣка Азмака измежду саза и калта, гдѣто турската войска минала покрай тѣхъ отъ източната и западната страна, а тѣ въ срѣдата имъ, безъ да ги усѣтятъ и имъ направятъ нѣкоя по̀-голѣма пакость, освѣнь горната. Въ това врѣме сѣкашь, че нарочно провидението приготвило чрѣзъ природата единъ силенъ вѣтръ, който послужилъ като средство за благополучното имъ оттървание отъ наеженитѣ турски войски, да не се истребятъ, вѣтръ, на когото хората много благодарили, че станалъ причина за запазванието имъ. Тѣ скрити, били принудени да глѣдатъ отъ Азмака вървението на турската войска и башибозуци отъ 4—8 часа надвечерь за къмъ Гюнюлюската Махала.— Най-напрѣдъ се показали черкезитѣ на малки чети къмъ Гюнюлюската Махала, които почнали да дразнятъ селското население, като се мѫчили да му отниматъ добитъка извънъ селото и послѣ каквото намѣрятъ за сгодно, само и само да испитатъ каква е силата на събравшитѣ се тукъ български села, като ще иматъ въ случай на нападение изотподирѣ си по̀-вечето редовна турска войска, която да ги подкрѣпи.

Българитѣ като не са имали за цѣль никога да ся противятъ на редовнитѣ царски войски, виждатъ най-напрѣдъ черкезитѣ да ги беспокоятъ и нападатъ, безъ да мислятъ за нѣкоя измама да не имъ се крой, захващатъ нѣкои отъ по-дерзостнитѣ съ орѫжие да хвьргатъ противъ черкезитѣ часа около 9 по турски надвечерь, гдѣто убиватъ двама черкези, зарадъ които другитѣ много се разярили и нападнали строго на селото, щото огеньтъ се открива отъ двѣтѣ страни; та черкезитѣ като хвърлятъ нѣколко гърмежа и даватъ знакъ за пристигание на турската войска, която съ тѣхъ заедно взима цѣлото село съ събранитѣ тамъ седемь споменати, кругомъ, поставя на една могила два топа и се захваща бомбардирванието на селото черковата и училището.

Попъ Тепю когато билъ съ прѣдната селска стража и като видѣлъ убиванието на 2-та черкези и много черкези, башибозуци и турската сила, върналъ се бързешкомъ назадъ въ селото си, гдѣто щомъ се появилъ до черковния дворъ съ бѣгъ извикалъ на селенитѣ си: бѣгайте всички, че ще ни избиятъ, защото много турски аскеръ иде.» Това като реклъ безъ да се май, докопалъ се до хубавий си конь, метналъ му се на гърба и ударилъ на бѣгъ къмъ пѫтьтъ на Стара-Загора. Черкезитѣ съ войската, като взимать селото кругомъ, съзрѣли го и пустнали подиря му 10 души конника да го гонятъ и убиятъ, които при всичкитѣ си усилия да го стигнатъ немогли да сполучать, а само му донесли падналата шапка, която той отъ непазяние свалилъ отъ главата си; та си различно тълковали за неговото избѣгвание, едни думали- че го ударили та му донесли шапката, други, че грьмнали много подиря му, щото както и да е, трѣбвало да се го ранили, който може би нейдѣ да падне отъ раната си. Но той си избѣгналъ въ Стара-Загора.

Като чуватъ събранитѣ селени извѣстието отъ Попъ Теня, много са уплашили, гдѣто незнаяли какво да правятъ, щото едни са помѫчили да бѣгатъ, но накѫдѣ, като са заградили, други повечето са скрили въ черковния дворъ и училището, трети са испокрили изъ кѫщи плѣвници и кой кѫдѣто намѣрилъ, а съпротивление веке нѣмало; тогава влѣзли черкезитѣ въ селото, заобиколили черковния дворъ и си показали главитѣ надъ дувара му, гдѣто единъ черкезенъ са покатерилъ по дувара и искалъ да влѣзе вътрѣ; но като слизалъ Димитръ отъ Радне-Махле съ единъ търпанъ, гдѣто сѣчатъ трънетѣ, замахналъ и отсѣкалъ наведнажъ главата му. Като видѣли убиванието му другитѣ черкези на часа го убиватъ и като са настанили добрѣ покрай дуварътъ, насочватъ си пушкитѣ къмъ хората и веднага почноватъ да гърмятъ срѣщу тѣхъ безъ милость, дордѣто ги избили всичкитѣ тамъ колкото били събрани въ двора черквата и училището. А башибозуцитѣ и редовната войска и тѣ захванали да гърмятъ и убиватъ изъ селото кого дѣ намерятъ, които едвамъ часа кѫдѣ $11^1/_2$ си отпочинали отъ звѣрската си работа. Когато на другий день си присмѣтнали жертвитѣ, които испратили на онзи свѣтъ, спорядъ исканието на Английский Консулъ и дописникъ, намѣрили и прѣброили вътрѣ въ черковния дворъ, черковата и училището убити 1013 и пословомъ хиляда и тринайсе, а извънъ чэрковния дворъ, изъ селото по кѫщитѣ изъ него навънъ и покрай него избити 1387 и пословомъ хиляда и триста и осемдесятъ и седемь, всичко 2400 души убити и исклани за трима черкези, двамата извънъ селото, а едина въ черковния дуваръ, гдѣто английския дописникъ ги обнародвалъ официално въ Цариградскитѣ вѣстници 360 души а въ европейскитѣ точно. Тия точни числа ми са прѣдставихѫ отъ самаго Попъ Теня, който слѣдъ завръщанието си въ селото ималъ грижата да изучи гдѣ колко са били избити отъ черкезитѣ и турцитѣ въ приключението и какъ.

Тъй като Българскитѣ събрани села въ Гюнюлюската махла, не са имали доста точни срѣдства за съпротивление на черкезитѣ и турскитѣ редовни и башибозушки войски, тѣ са хвьргали много съ орѫжието отъ старата система съ цѣль да отпадять черкезитѣ безъ да знаятъ и за редовнитѣ войски, гдѣто съ туй не са могли нищо друго да направятъ, освѣнъ да навлѣчатъ гнѣва и яростьта на немилостивитѣ азиатски кръвопийци, които още на първото пукнование на пушка, негледахж не на жени, не на дѣца, не стари, не млади, освѣнь цѣльта за истрѣбванието на Българитѣ отъ лицето на земята, щото слѣдъ като видѣхж хората, че има и редовна войска, захвърлихж и оржжие и всичко, като са изложихж на срѣщу коршумитѣ имъ, които никого не милвахж, а пронизвахж и убивахж. Поведението на еднитѣ и другитѣ е за осжждание, гдѣто не сж зели нѣкакви си мѣрки за избѣгнуванието на случайтъ за клането; но загинахж веке хорицата безправедно, които са търсили помощь тукъ въ това село, което още единъ камъкъ блъсна въ очитѣ на Европа: да служи като доказателство за турското звѣрство и варварско управление надъ слабитѣ и незащитни християни. Незащитенитѣ Българи оставени на сждбата, бѣхж жьртва за отмъщение на азиатскитѣ войски и черкози, които неискахж за нищо да знаятъ, нѣколко села Българи избити, жени и моми обезчестени и имотъ разграбенъ, тѣ това търсихж това и намѣрихж. Жалостна е наистина тая картина за историята ни, която немога си точно прѣдстави и описа, гдѣто какъвъ внезапенъ страхъ и ударъ на сърдцето е нанесло първото извѣстие за черкезитѣ на събранитѣ за защита българи! Страхътъ, оледийтѣ, письцитѣ, охканията, страданията, оплакванията на злощастната сждба, която ги е създала за такъвъ зълъ и черенъ день да бждятъ жертва на тѣзъ на които довчера давахж мило за драго да имъ спомогнатъ въ войната, а сега тъй немилостиво да са избиватъ отъ тѣхъ, сж до толкосъ неописуеми, щото и най вѣщото перо ще са намѣри въ голѣмо затруднение за да са произнесе право и съотвѣтственно къмъ приключението, за което ни е думата. Жертвитѣ, които са загинали безправедно и безмѣстно са издирени, минутата бѣше рѣшена, живота присѣченъ и само на онѣзи бѣ отсждено да могатъ да останатъ живи свидѣтели на клането, които у врѣме съумясахж да останатъ подъ кървавитѣ и избити лѣшове; та тъй да могатъ да са спасжтъ отъ ножътъ и коршумитѣ на черкезитѣ и башибозушки турски войски.

Слѣдъ $2^1/_2$ часа постояненъ гърмежъ, турскитѣ войски видѣхж, че работата на Българитѣ е загубена и нищо неможахж да направятъ съ опиранието си, най-послѣ прѣдаватъ всичко на огенъ, училище, черкова и кжщи бизъ разлика, а пакъ черкезитѣ да си отмжстятъ още пò-на здраво за убититѣ си трима души на Българитѣ, които всякога имъ прѣчехж на плячкитѣ и обиритѣ, немилостиво се хващали мъжье, жени и дѣца и ги хвьргали живи въ огена да горетъ, което подтвърдяватъ че се видѣли съ очитѣ си тия, що бѣхж се избавили посрѣдствомъ избититѣ и нѣкои отъ женитѣ. Можеше тъй да се каже, часътъ по $11^1/_2$ турски вечерьта, всичко е утихнало, хората избити, тѣлата имъ на голѣми купове, стоятъ пострѣни по черковния дворъ и селския мегданъ, тукъ тамѣ охкания и пжшкания се чуватъ на прѣдаващитѣ Богу душа, нѣкои други жени съ дѣцата си се скитатъ, като изумѣли съ съсѣчени глави, съ ранени нозѣ или ржцѣ, съ прѣбити крака и други таквисъ, а черкезитѣ уморени отъ да задѣлятъ мжжьетѣ отъ женитѣ и да ги убиватъ при туй и да прѣобрьщатъ лѣшоветѣ на мжжьетѣ, да глѣдатъ кой убитъ и кой не убитъ хубаво, изново да ги убиватъ и прѣбиватъ съ обирвание на женитѣ паритѣ и други нанези, най-послѣ се оставатъ и отдихватъ.

Турцитѣ и черкезитѣ съ башибозуцитѣ наситени отъ звѣрската си ярость за отмъщаване на слабозащитнитѣ Български селени, явяватъ се побѣдители на невѣрнитѣ, гдѣто най-послѣ, като виждатъ, че нѣма сила сега да имъ се въспротиви на тѣхнитѣ отколѣшни нощевки, прѣдаватъ се на грабежъ изъ селото, което, прѣобрьщатъ и разтърсватъ, както за пари тъй и за по-богати обири изпомежду товарнитѣ кола на стеклитѣ се селяни. Колкото за тая часть на тѣхната жива дѣятелность, азъ се принуждавамъ да примълча, като не съмъ въ сила да прѣдставя всичко подробно. Нея вечерь оставятъ да прѣнущоватъ, тъй като за утрѣшний день ще имъ се прѣдстави работа, която и тий сами незнаятъ. Прѣзъ нощьта много ранени мъжье и жени съ раненитѣ си дѣца се могли да избѣгнатъ и да се отърватъ отъ повторителното клание на турцитѣ и да извѣстятъ въ Стара-Загора за него, че е истинско и напукъ на Руссцитѣ и комититѣ направено да си покажатъ бабаиталика.

На 15-ий Юлий утрѣньта турцитѣ ставатъ и се отправятъ къмъ селото Радие Махле на станцията да посѣтятъ и нея, гдѣто ако би да си поправятъ съобщенията ст. Кара Бунаръ, за което отъ нѣколко дена не се могли да приематъ извѣстия, както и да узнаятъ причината за неявяванието на машината по желѣзната линия за която да се научатъ наздраво разбита ли е или е здрава, гдѣто за всичко това се научватъ, че московица Чиляевъ съ голѣма опастность на живота си извършилъ туй, та слѣдъ избѣгванието му, турска войска дошла и поправила развалената при Ресиманиво и си направили съобщенията здрави и запазени отъ неприятеля. Слѣдъ разглѣдванието на всичко туй и поправянието на съобщенията имъ, кѫдѣ пладнѣ пакъ се заврьщатъ на Гюнюлю Махле, заповѣдва имъ се да направятъ трапища, да приберать труповетѣ на избититѣ хора, да ги погрѣбатъ и добрѣ посипятъ, да се измие дворътъ на черковата и училището, дасе причистятъ кървавитѣ знаци на бойтъ, съ една дума да се неостава нищо за съмнѣние за турското звѣрство отъ клапнето прѣдъ Европейскитѣ сили и прѣдъ неприятеля имъ московица. Като се извършило всичко това, дава се на войскитѣ отпускъ до вечерьта на почивка и за утрѣшний день да са готови на новъ походъ къмъ града Нова-Загора.

Спорядъ Казванието на учительтъ Даня Атанасовъ, на другий день 16-ий Юлий, Турцитѣ ставатъ и се отправятъ къмъ Н.-Загора; но тѣ трѣбвало да минатъ пакъ назадъ прѣзъ селото Богданъ Махле, което имало честьта и то да пострада, не съ кланието, а съ изгубвание на работния си добитъкъ, който имъ се отпелъ прѣзъ 14-ий день отъ Черкезитѣ и башибозуцитѣ. На сѫщий день прѣди да замине турската войска, 6 души Зебеци въоружени дохаждатъ въ с. Богданъ Махле и искарватъ скрититѣ селяни изъ р. Азмака, гдѣто отдѣлятъ мъжьетѣ на една страна, а женитѣ на друга при воденицата на Добря Пеевъ. Зебецитѣ въ

това врѣме поискали пари за да ги неистрѣпватъ, които на часа отъ селянитѣ имъ се събрали, кой колкото ималъ при себе си и едвамъ могли да имъ съберать нѣщо 3500 гроша тогавашни пари, гдѣто веднага имъ се подписатъ съ голѣма молба, за да не имъ се направи нѣкоя обида, като невинни въ нищо. Зебецитѣ, като зели отъ тѣхъ паритѣ, благодарили се, и въ знакъ за благодарство, ги съвѣтвали съ тѣзи утѣшителни за тѣхъ думи: «За ваше добро ви казваме идете си въ село по работата; защото утрѣ като се врьща аскеря, ще ви избие до единъ ако ви намѣри тука скрити», гдѣто слѣдъ туй ги оставили и си отишле. Слѣдъ отиванието на зебецитѣ, селянитѣ Богданъ-Махленци се завърнали и събрали въ селсто си на Бекирския дворъ, гдѣто часа около 9 по турски, се задали нѣкои и други цигани отъ къмъ Стара-Загора и нападнали на нѣкои други отъ селянитѣ, като ги биили и гонили да искатъ и тѣ пари, щото другитѣ като нотели отъ утрѣньта това сѫщото, прибързали та се разбѣгали и испокрили въ кѫщитѣ си; та циганитѣ, като немогли да искаратъ пари, а само съ лобудъ си отмъстилили на тѣхъ, оттеглили се къмъ Гюнюлюнската Махала за яма, които отишле тамъ за да се награбятъ отъ избититѣ българи. Богданъ-махленци часа по 12 по турски пакъ са събрали на сѫщото мѣсто и тамъ прѣкарали нощьта, едни съ страхъ и трепетъ, други съ вкаменени сърдца отъ страхътъ и ужасътъ на турцитѣ, а особенно смислеванието за турскитѣ войски на утрѣньта, тъй щото най-послѣ и тая мощь прѣминали благополучно живо и здраво.

На другий день 17-й Юлий, сьмна са, всичкитѣ станахѫ, благодарихѫ на Бога, че ги опазилъ съ челядитѣ имъ; но не са мина много врѣме въ тѣхното недоумѣние, ето ненадѣйно са распрьска слухътъ отъ извѣстието, че Турската войска са потеглила отъ Гюнюлюската Махла и потеглила за къмъ Н.-Загора, която мѣрила да мине прѣзъ Богданъ-махле. Какво да са прави и що да са стори? — Викове, плачове, смущения неисказани и неописани, всички ревнали и пистнали като овце въ пожаръ; най-послѣ всичко утихва. Тѣ всички мислехж, че сега веке са изгубени, като Гюпюлю-Махленци, та всички сѣдяха отъ страхъ втрѣщени, умаени и незнаемъ какво да правимъ. Най-много са увеличи страхътъ, когато са показа и отправи единъ турски офицеринъ къмъ селото, който дохожда при събранитѣ хора въ Бекирова дворъ и попита по турски Бекиръ ага: «имали нѣщо за страхувание отъ селенитѣ му?» А той му отговори, че нѣма, гдѣто въ сжщото врѣме Богданъ-махленци глѣдахж турския Паша съ войската си като наближава къмъ селото имъ, та са распореди съ нея на Дѣдовата Златева могила, като искачи 2 топа и ги отправилъ къмъ селото, а пакъ войскитѣ му си забихж байрацитѣ по край и надъ нея, гдѣто са наредихж на команда, бѣхж веке готови за бой и само чакахж менутата и заповѣдьта отъ пашата си, и слѣдъ туй чухж пакъ да имъ казва дошлийтъ турски офицеринъ: «Тукъ да сѣдите, и кога дойде турския паша, който са вика: вѣрвамъ да е пакъ сжщий Мехмедъ Черкезъ паша, Командиръ паша, ще глѣдате да го распознайте по главата, който е привързанъ съ бѣлъ яжлжкъ (чивре=кжрпа); та да паднате да му са поклоните, нищо нѣма да ви каже, небойте са.» Подиръ това пратенника са завръща и отива при пашата на могилата, расправя му на часа за положението въ селото, който веднага потеглилъ съ войската си къмъ него часа около 5 по турски прѣзъ деня. Когато пристигналъ пашата, всички селяни паднахж на колѣне на земята съ открити глави прѣдъ него на молба, щото въ това иступлено врѣме, кой чизмитѣ му, кой крака му, кой коньтъ му, цалувахж, само и само спасение да са сполучи. Слѣдъ туй като со останови пашата на срѣдъ селото попита: Къдѣ бѣхте онзи день, когато менувахме оттука? — «Отговори му са: Паша ефендимъ, ний са уплашихме, като са убихж трима души отъ Черкезитѣ въ селото ни и отъ тѣхенъ страхъ са скрихме въ Азмака.» Сѣтнѣ като ислуша туй, заповѣда по турски на Черкезитѣ да неправятъ такива пакости, щото слѣдъ малко пристигна и войската на пашата изотподирѣ. Слѣдъ туй издаде заповѣдь на конницата да заобиколи кругомъ мъжье и

жени, за да са ненамисатъ пѣшата войскари Манафи съ селскитѣ жители, които обичатъ да нападатъ на честьта на женитѣ като кучета. Като стана това издаде нова заповѣдь на единъ отдѣлъ пѣша войска да заменува за къмъ Н.-Загора, на другъ къмъ Стара-Загора, а той остана съ конницата и каза: «Каквото има да ми кажите, кажете.» — Селенитѣ му отговорихж: Паша ефендимъ, нѣмаме добитъкъ за орание и прѣбирание на храната си. когото ни искрадохж всичкия прѣди два дни Черкезитѣ, гдѣто сега и ний незнайме, що да работимъ и правимъ безъ добитъкъ! Тогава той имъ казва: «азъ ще ви доставя добитъкъ, но нека идимъ при ваша агà и да го попитаме истина ли е това, та на часа заповѣда на конницата и докарахж до толкова много магарета, гдѣто всички са пазехж. Подирь на бърже заповѣда да повикатъ да дойде агата имъ при него и го попита: «видѣлъ ли си нѣкой золумъ отъ твоитѣ комший или не?» — Отговаря му: не сьмь паша ефендимъ. Тогава отиватъ на неговата кула, гдѣто съ заповѣдь повика Старѣйшенския Съвѣтъ на селото и имъ написа една книга, като, каза: На ви тази книга която ви оставамъ тукъ, че утрѣ да ми я принесете, за да ви дамъ 50 чифта волове отъ Нова-Загора, за да си ги раздѣлите, орете и прибирете икиня си.» Тогава на това прѣдложение селенитѣ съ Старѣйския Съвѣтъ му твърдѣ много благодарихж за добрината, която ще очакватъ отъ него, гдѣто послѣ го испратихж съ голѣма честь къмъ Нова-Загора.

На другий день 18-ий Юлий агата Бекиръ и старѣйшенския съвѣтъ отидохж за волове въ Н.-Загора, но нищо неможахж да докаратъ; защото били застрѣлявани съ пушки отъ турската войска и се върнали назадъ безъ нищо. Въ 17-ий день, когато си отиде пашата въ Н.-Загора, агата Бекиръ на Богданъ махленци имъ каза: «утрѣ мъжье и жени идете ми уженете на нивата увеса, а азъ ще ида да ви докарамъ волове». И утрѣньта 18-ий Юлий всички съ женитѣ и дѣцата си отидохме на Сжржярския ржтъ да му женемъ увеса, а той не си устоя на думата, та не отиде за волове въ града. Когато отидохж хората на нивата му и размѣрвали отъ кой край да почнатъ да женятъ, та дордѣто да се наканятъ да захващатъ, зачуло се гърмежи отъ топове и пушки, гдѣто хората отъ страхъ забравихж сърпове, жетва и всичко и се разбѣгахж на часа по кжщитѣ си за женитѣ и дѣцата си. Слѣдъ единъ, два часа отъ гърменнето, видѣхж че турския аскеръ бѣга къмъ Каваклийския пжть за Едирне. Присѣдѣхж него день хората въ селото и се научихж, отъ други, що ходили въ Н.-Загора, че русситѣ дошле въ нея.

На 19-ий Юлий въ утрѣшния день, желѣзната машина безъ вагонитѣ, отиваше за Н.-Загора и се спрѣ до село Инджекюй, но не се май много и се повърна пакъ назадъ, та се запрѣ при село Богданъ Махле. Въ това врѣме се зачу единъ силенъ гласъ отъ нея: «Ей елате да ви кажемъ нѣщо» 1 който се повтори и потрети, обаче никой се не нае да иде. Само дѣдо Руси Димитровъ отиде тамъ на близо до нея, и му се казва отъ Г-на Калита полякъ родомъ изъ Галиция надзиратель на пжтьтъ, тѣзи думи: «Да отидемъ въ село и да кажемъ на селянитѣ си, да си земе кой каквото може, чи да бѣгате при Казацитѣ; защото турска войска иди много и ще ви исколи до единъ.» Щомъ се заврьща дѣду Руси Димитровъ въ селото и разказа на всичкитѣ селени това горното, що му се казало, които като чухж това извѣстие, на часа се распрьстнахж като яребеци, та се чухж и невидѣхж къмъ Хаинъ боазж, кой съ каквото и както можеше, тъй бѣгаше на татъкъ, щото въ селото никой неостана, съ една дума запустѣ всичко въ него и се остави на турцитѣ.

Разбира се турцитѣ въ Н.-Загора бѣхж нападнати отъ войскитѣ на Генералъ Гурка отъ къмъ источната и западната страта на Н.-Загора въ 18-ий Юлий, гдѣто първитѣ биле расположени въ позицийтѣ си при Н.-Загорската станция, а вторитѣ се задали отъ къмъ Авлиени и Кортенъ, гдѣто веднага ги нападатъ, разбиватъ и доста турци истрѣпватъ, нѣщо около 300—400 души мъртви и ранени, мѣжду които имало и 4 души Богданъ Махленци българе роби откарани отъ Гюнюлюската махала прѣдъ първитѣ 2—3 дена. Слѣдъ разбиванието на Реуфъ паша и Мехмедъ Али черкезъ паша, единъ дѣлъ отъ турската войска се разбѣгва къмъ Каваклий, а други къмъ турското село Карабунаръ по желѣзницата, за да се съединятъ съ войската на Селейманъ Паша за общо нападение на русситѣ въ Стара и Нова-Загора. Когато русситѣ разбихж турцитѣ, тѣ неприсѣдяхж вечерьта въ Нова-Загора, а се пакъ завърнахж назадъ къмъ Авлиени и Кортенъ, за да завзематъ укрѣпленията си въ Хаинъ боазж противъ турцитѣ. Него день мнозина българе Н.-Загорци се завърнали пакъ въ града, за да си приберать нѣкои и други работи (нѣща), гдѣто слѣдъ присѣдяванието на нѣколко часа вътрѣ, извѣстяватъ се надвечеръ отъ русскитѣ прибирающи се конници, че турцитѣ пакъ настъпватъ за назадъ, часа кждѣ 9—10 по турски, щото опастно е тукъ за сѣдени и оставание тая нощь, като на съвсѣмъ безопастно мѣсто, които рѣшаватъ и избѣгватъ подиръ Русцитѣ, нѣкой въ Кортенъ, нѣкой въ Авлиени, гдѣто на 19-ий Юлий вечерьта и прѣзъ нощьта срѣщу 20-ий изново се нападатъ отъ черкеската и Турска конница, Рускитѣ аванъ гварди изотподиръ, та се принуждаватъ и оставатъ тия мѣста и се замистатъ пакъ въ тѣсненитѣ на Хаинъ Боазж.

На 18-ий Генералъ Гурку, като разбива тарцитѣ, тръгнува съ войската си и къма Стара Загора, да помогне на тамкашната руска и българска войска, който въ 19-ий Юлий биеше задгърби турскитѣ войски, които сполучихж отъ къмъ западната страна на града да влѣзатъ, като усѣтихж, че дѣсното крило е не добрѣ защищавано на руската войска, силно нападатъ и влизатъ, а пакъ Генералъ Гурку кога приближилъ, видѣлъ че градътъ гори, та е невъзможно веке да му помогне съ никакъвъ начинъ, гдѣто като неможа да се сполучи планътъ му, принуди се да са оттегли и върне назадъ по неизвѣстни пжтеки на Срѣдна гора за отвъдъ Казанлъшкото поле съ войската си, прѣзъ Дълбошкиятъ боазъ въ когото имъ пропаднали много нѣща. Тъй се случи злополучното оттеглевание на русситѣ отъ Н.-Загора къмъ Стара планина за въ Хаинъ боазж.

III. Деньтъ на 10-й Юлий въ недѣля бѣше двойно знаменитъ и забѣлѣжителенъ за Старо-Загорскитѣ жители първо че веке е наближилъ послѣднийтъ имъ часъ отъ животътъ, който се застрашяваше отъ заканванието на сѫщитѣ жители турци, които имахѫ намѣрение да примахнатъ и исколятъ до единъ едногражданитѣ си христиани Българи, и второ, дохажданието на русситѣ, което ежеминутно са очакваше отъ всичкитѣ Българи, за да турятъ край върху плановетѣ на разяренитѣ мюсюлмани и надъ бѣснението имъ, което не са търпеше веке въ градътъ отъ нѣколко дни насамъ. Турцитѣ уплашени отъ разбиванието на тѣхнитѣ войски при Хаинето, Казанлъкъ и въ Шипка при избѣгваноето на по умнитѣ имъ водители, се намирахѫ въ таквосъ недоумѣние, щото разни наставления и мнѣния се размѣнявахѫ между по долнитѣ и по горни бейове, като какъ да направятъ дордѣ не сѫ дошли още московцитѣ въ града, да исколятъ ли Българитѣ, или да ги оставятъ живи и какъ да прѣдставятъ себѣ въ свѣтътъ на важната случка спорядъ фанатизмътъ на вѣрата си? — Но измежду бейоветѣ най-много е прѣодолялъ Хаджи Хашимъ бей, който недопустналъ да стане нѣкакво клание въ града, ако и да налѣгалъ на това мнѣние Еминъ бей или Еминъ паша, който искалъ исклането ни до единъ, щото въ съвѣщанията си, като разглѣдвали въпроса по всѣка точка зрѣния обширно, дошле до еднакво убеждение и другитѣ съмисленници Еминъ бейови, че ако исколятъ Българитѣ, тий изгубватъ въ всичко свойтѣ права даже и на потомството си; та приели мнѣнието на Хаджи Хашимъ бея да са съгласни съ Христианитѣ каквото да са избѣгнатъ нѣкакви смущения и отъ двѣтѣ страни и да не допускатъ да станатъ никакви свирѣпства въ градътъ. Дордѣ богатата благородна турска класса са занимавала по рѣшението на тоя въпросъ, долната турска масса била въоружена отъ глава до крака отъ малко до голѣмо и се разхождахѫ въоружени изъ улица въ улица изъ градътъ, като са заканвали, че веке днесь ще сѣчатъ Българитѣ, по чакатъ горна заповѣдь. Мнозина отъ Българитѣ се испозатворихѫ въ кѫщитѣ си и несмѣяхѫ да излѣзатъ на никадѣ, защото има ножь и коршумъ срѣщу дерзостьта имъ. Цѣлъ градъ бѣше обзетъ съ страхъ и трепетъ, дѣто и най-вѣщото перо не е въ сила да изобрази и прѣдстави положението на това недоумѣние и страшилище, въ което гражданитѣ са намирахѫ и очаквахѫ отъ менута на менута смъртьта си. Този день са считаше веке за Българитѣ адъ съ смъртъ, а за турцитѣ рай, когото отъ толкози врѣме става очакватъ за сгоденъ случай да ударятъ и нападнатъ града съ огенъ и ножъ: та да удовлетворятъ вѣковнитѣ си прѣдначертани и очаквани кроежи, замисли и скотски страсти въ чудноватото имъ въображение на мюслюманския фанатизмъ. Человѣка побиватъ тръпки като си припомни онзи страшенъ день съ неговитѣ страхове, олелякания, тюхкания, плачове, сълзи, смайвания, лутания насамъ на тъй, забравяние на положението си, безсъзнателни шепнения и на тайни молитви отправяни съ сълзи на очи къмъ небето за помощь и избавление отъ назначената явна смъртъ. Всичко туй смъртно нѣмо мълчание и опастно очакване на цѣлийтъ градъ за блиската му налѣжаща смъртъ, се продължи прѣзъ деньтъ часа по турски отъ утриньта до 8 и 9 часа къмъ вечерьта, гдѣто са прие като гръмъ отъ молния извѣстието, че русситѣ дошле и очакватъ посрѣщание отъ гражданитѣ турци и Българи.

Дордѣ христианското насселение са намираше въ обятията на турското прѣдначертано незахванато още клание и дордѣ турскитѣ бейове държахѫ тайни помежду си съвѣщания и частни съ Българскитѣ тогавашни първенци Хад. Господинъ Славовъ, Хад. Андонъ Митевъ, Хад. Христофоръ Кочапа Бончевъ, Дѣда Сава и др., що бѣхѫ на турска служба; та размѣнявахѫ рѣшенията на съвѣтитѣ съ по наостренитѣ турци приготвени за сѣча, който са очакваше и отъ повечето поддържание, въ това опастно врѣме думамъ на живота се рѣшихѫ четирма души да жъртвоватъ себе си за свободата на отечеството си съ цѣль или да доведатъ русситѣ да избавятъ градътъ отъ опасностьта, или ако несполучатъ да умрѫтъ. Имената на тия защитници се тѣзи, които бѣхж нарочно испратени съ знаянието на турскитѣ бейове и българскитѣ по-горѣказани първенци: Станю Хад. Вълчевъ, Тодораки Хад. Георгевъ, Георги Станчовъ Коларовъ съ вѣрния си другаръ даскалъ Славча. Тѣзи Г-да като виждахж слабото положение на турското царство, което не бѣше запазило града съ войска; за да го избавятъ отъ заклѣтитѣ врагове турци и черкези, намислехж да осуятетъ тѣхнитѣ варварски планове, като идатъ въ Казанлъкъ да поканятъ русската войска да дойде на помощь, да запази града отъ самитѣ му турци, които мислятъ да го съсипятъ, а при туй да извѣстятъ още, какво че тамъ нѣма никаква турска войска, която да имъ са въспротиви на завзиманието му. Безъ да са усѣтятъ съзаклѣтницитѣ турци на сѣча, тий са измжкнуватъ изъ градътъ подъ прѣдлогъ ужъ на частната си работа съ означаванието на една обща точка за събиранието имъ именно Чанакчискитѣ бани; та за туй тѣ бѣхж зели прѣдъ видъ и туй, че задружно тръгнувание въ такова опасно врѣме е невъзможно изъ града, гдѣто като са раздѣлихж, тръгнахж изъ разни мѣстни пжтища и достигнахж до Чомакчискитѣ бани. Тѣ тамъ бѣхж завзети отъ русскятѣ аванъ-постове, на които извѣстили цѣльта си за да ги пустнатъ да дадатъ свѣдѣния на главнийтъ имъ Генералъ, като носели и едно писмо до Г-на И. Касева, което излагаме тукъ за освѣтление на публиката както слѣдва:

Благородний Господине Иванчо Касеолу
въ **Казанлъкъ.**

Отъ снощи насамъ мусюлманитѣ наши съсѣди отъ селата идатъ да извѣстятъ за изгорянието на нѣколко кжщи въ турски села въ казата ни подпалянието, на които отдаватъ на рускитѣ стражи. Тѣзи слухове сж причинили доволно вълнение въ градътъ ни, и едни скърбятъ за тѣзи нещастия, а други въ раздражението си заплашватъ съ отмьщение на Християнскитѣ селения. Ний не знаемъ до колко е вѣрно това, що отдаватъ на рѣченнитѣ страни; но като се туря то за причина на нещастия, които могатъ да послѣдоватъ не можимъ да не пристанемъ на прѣдложението на нѣкой отъ по благоразумнитѣ ни съграждани мюсюлмани, които желаятъ, щомъ чрѣзъ Васъ да са извѣсти това на тамошнитѣ военни власти, които може и съвсѣмъ да не знаятъ за това, което са отдава на тѣхнитѣ стражи, и което излага на опастность цѣлото население.

Умолявате се прочее, ако ви е възможно и достжпно, и ако видите за добро едно таквосъ съобщение да го извѣстите на принадлѣжнитѣ власти и съ туй ще задължите прѣмного, както нашитѣ съседи мюсюлмани, тъй и насъ вашитѣ приятели

За Смѣсений Казалийски Съвѣтъ;
Архиер. Нам. Икономъ П. Стефанъ.

ЕСКИ-ЗАГРА
9-й Юлий 1877 год.

За добра тѣхна честь, случило са да бжде тамо на банитѣ самъ Генералъ Столетовъ, на когото всичко расправили по тънко за добритѣ и злитѣ турци, както и за тѣхнитѣ зли намѣрения, които иматъ сега въ туй не защитено врѣме на Старо-Загорскитѣ граждани, щото, ако би съ врѣме не благоволи да земи защитителни мѣрки за тѣхъ, тѣ слѣдъ единъ два дена ще бждѫтъ избити и градътъ имъ прѣдаденъ на огенъ, като не се запазени и отъ турското правителство съ войска. Генералъ Столетовъ ималъ честьта да бжде къмъ тѣхъ твърдѣ учтивъ и снисходителенъ въ приеманието на тая депотация, за да яислуша и да съчувствова на тѣхното недобро положение като имъ прибавилъ за утѣшение, че тий щжтъ бждътъ скоро освободени отъ мъчителитѣ имъ, та сега се иска малко търпение отъ тѣхъ. Слѣдъ това той написалъ едно писмо съ заповѣдь до Генерала Рауха въ Казанлъкъ и го далъ на единъ конникъ когото придружили още нѣколко казака и ги испратилъ въ Казанлъкъ да извѣстятъ на българското опълчение да тръгне за въ походъ къмъ Стара-Загора, а той испослѣ се разговарялъ съ тѣхъ. ГенералъРаухъ, като получилъ заповѣдь отъ Генералъ Столетова натакмилъ назначенитѣ Български Дружини въ походъ къмъ Стара-Загора и тръгнали съ всичкитѣ си потрѣбности. Войскитѣ пристигатъ до банитѣ, гдѣто слѣдъ една малка почивка, дордѣ да се приготви Генералътъ за походъ, тръгноватъ изново съ заповѣдьта на Генералъ Столетова по̀-напрѣдъ Конницата, а послѣ пѣшата войска, водими отъ страна на българската Старо-Загорска депотация. Слѣдъ два часа пѫть, могли безпрѣпятственно да минатъ прѣзъ Дервенскийтъ тѣсенъ проходъ и да пристигнатъ въ Стара-Загора на мѣстото тъй нарѣчено «Бадемлика надъ града къмъ севѣроисточната страна, часа по $7^1/_2$—8 по турски, гдѣто русската конница не зима́ никакъвъ рѣшителенъ край да заобиколи града, а се въспря като съглѣдателка тамъ дордѣ разумѣй мнѣнието на турското население.

Въ това врѣме на Бадемлика Генералъ Столетовъ написва незабавно едно писмо до турското население въ града и до тѣхнитѣ лични главатари, именно: до Еминъ бея (паша), Хаджи Хашимъ бея, Пептиоглу, Халилъ Ефендя Хаджи Аптиевъ, Хаджи Мехмедъ Ефендя, Хаджи Зейратовъ зетъ и други, та имъ извѣстява съ добро ли ще се прѣдадътъ или съ бой — та да почнатъ? Слѣдъ единъ часъ отъ получванието на Генералъ Столетовото писмо, турскитѣ главатари едвамъ могли да дойдатъ въ себе и да ся съгласятъ за прѣдаванието си на русситѣ гдѣто извѣстили на турското и българското население, което излѣзло и ги посрѣщнало съ тѣхъ заедно на «бадемлика» съ хлѣбъ и соль въ рѫцѣ, та заевило, че се прѣдаватъ доброволно безъ да искатъ бой, като не са въ сила за сега. —

Тогава като се извѣстихѫ Българитѣ, даде се заповѣдь и веднага се ударихѫ желѣзнитѣ клепала и на четиртѣхъ черкови за да се извѣстятъ всичкитѣ Българи граждани за посрѣщание на Русситѣ, които веднага получихѫ олегчение за живота си и отъ страхъ се обърнахѫ на радость; тъй щото се приготвихѫ за великолѣпното посрѣщание на русситѣ съ священницитѣ облечени съ черковнитѣ си одѣжди, съ крьстоветѣ, съ слънцата и съ черковнитѣ знамена и отъ 4-тѣхъ черкови, който се срѣщатъ, събиратъ съ Турцитѣ и се отправихѫ къмъ «Бадемлика».

Щомъ получилъ Генералъ Стелетовъ приносътъ отъ посрѣщанието на двѣтѣ народности. приелъ ги честно и се здравувалъ съ рѫцѣ съ всички, освѣнь съ Еминъ бея (паша) на когото отметналъ рѫката и му далъ знакъ, че нему отдава честь за неговото не добро поведение, което ималъ къмъ христианитѣ, а най-много лъскаво приелъ Хаджи Хашимъ бея, като го потупалъ по гърба и го похваналъ за неговата защита на христианитѣ, като истенски държавенъ мѫжъ и му се обѣщалъ че ще го награди. Послѣ туй Генералътъ заповѣда на турцитѣ да си прѣдадътъ орѫжието и тѣ склонихѫ и почнахѫ да го приписатъ тамъ. Казватъ, че Василъ Василекевъ старозагорчанинъ, доклѣ Руситѣ били още по пѫтьтъ, той припошкомъ съ коня си и припасанъ съ вѣнецъ отъ цвѣте прѣзъ крьста, първий влѣзлъ въ града и право въ управлението извѣстилъ на турцитѣ за идванието на русситѣ, които тамамъ мѣрили да нападнатъ и ударятъ града на общи сѣчь и разграбвание; та ги уплашилъ и накаралъ да се разбѣгатъ сѣки по кѫщята си, а пакъ голѣмцитѣ да земятъ мѣрки за посрѣщание.

Като отива христианското население съ по първитѣ граждани съ священницитѣ, учителитѣ, учителкитѣ и съ ученицитѣ, гдѣто слѣдъ поднисанието на хлѣба и сольта, която се приева отъ страна на русцитѣ съ общо благодарение; тогава една отъ учителкитѣ Г-жа Анасташа Слави Тошева имъ подаде единъ цвѣтенъ вѣнецъ и дава знакъ за да се испѣй отъ ученичкитѣ по русски една пѣсень нарочно приготвена за туй отъ нѣколко врѣме по́-напрѣдъ. Слѣдъ испѣванието на пѣсеньта, дава се знакъ отъ страна на русскийтъ Генералъ Столетова, да се разиди множеството; та да се распореди той съ войската за завзиманието града кругомъ въ обсадно положение, за да се не случи нѣщо, което да смути тишината му. Тогава и турското и българско население се разотива, а войската обикаля града кругомъ, разбира се отъ конницата, а пѣшата бѣше пристигнала часа по 9—10 малко по́-късно; но дордѣ церемонний обрѣдъ да се извърши и тя пристигна; щото минува исподъ града на югъ и се установи въ махлата Хакарджа и на Старото Едирненско шосе при Хаджи Димитровата чушмя. Послѣ Генералътъ съ персонельтъ му се завеждатъ въ града менуватъ покрай черковата св. Богородица наричана отъ тѣхъ св. Андрей,*) отъ пѫтьтъ направя едно поклонение къмъ святинята и отъ тамъ тържественно се завожда на квартира у Хад. Димитра Хад. Пенчова въ Николайската махла. — И тъй похвалното и отлично тържественно посрѣщание на руссцитѣ въ градъ Стара-Загора биде одно отъ най-блѣскавитѣ и доста забѣлѣжителнитѣ, което ще бѫде записано въ историята измѣжду най-забѣлѣжителнитѣ събития за гостоприемството на двата еднокръвни народа русси и българи, гдѣто нийдѣ изъ България не имъ се е показалъ такъвъ приемъ, колкото тукъ. — Общата радость на гражданитѣ бѣше неисказана къмъ войската, особенно като се увѣрихѫ, че тя бѣ съставена отъ българи съ русски прѣдводители офицери, немогохѫ да намѣрятъ думи отъ благодарность за уважение къмъ тѣхъ, а истинскитѣ имъ съчувствия се показахѫ въ туй, гдѣто всѣки има честьта, да поднесе на уморената войска, кой чисть бѣлъ хлѣбъ, кой вино и ракия, кой дрѣхи, ризи, бѣли гащи, кърпи и други работи на пò-скъсанитѣ сълдати, което макаръ и при запрѣтяванието на офицеритѣ имъ, пакъ се прие слѣдъ установлението имъ; щото слѣдъ това гражданитѣ събрахѫ до 4 коля дрѣхи и ги закарахѫ при лагера, та ги раздали на всички, гдѣто русситѣ сѫ зачудили на този добръ приемъ, а подарока състоеше отъ копринени ризи, чаршафи, гащи интерии кѫрпи и др. за обща радость, а турското население наскърбено за загубата си, смутително глѣдаше на туй съ голѣмо призрѣние на всичко московско, като неможеше да търпи да се потъпчи тъй скоро славата на османското царство и силата на пророка имъ Мохамеда.

Въ пондѣлникѣ на 11-ий Юлий войскитѣ се установяватъ на лагеръ, дава се заповѣдь за караулъ и се испраща изъ разни страни на града да пази тишината, за да неставатъ несъгласия и подигравки на двѣтѣ страни между българи и турци. Разглѣдва се зданието на управлението; но не се турна още никакво распореждание. Въ този день пристигатъ още български войски отъ опълчението изъ Казанлъкъ, става пакъ ново посрѣщание съ клепала и черковно блѣскаво приемание, а слѣдъ тѣхъ дохаждатъ Лайтемберскитѣ князове Евгений и Николай Максимилиановичи, може би и Генералъ Гурко които слѣдъ блѣскавото имъ посрѣщание се настанихѫ у квартиръ въ кѫщитѣ на Стама Хад. Вълчева въ Хакарджа-Махлеси. — Генералъ Гурко него день повика при себѣ нѣкой по опитни между българитѣ, и ги попитва: «можете ли ми достави нѣкои вѣрни българи, които да се употрѣбятъ за съглѣдатаи?» Нашитѣ му казахѫ, че ще се тудятъ да му доведатъ гдѣто слѣдъ малко му прѣпорѫчватъ за такива: Стойку Колевъ Зафировъ и Ганчу Чавдаровъ, които Генералътъ ги испрати съ тайна миссия да шпионира̀тъ турската войска въ Н.-Загора. Тѣ тръгнуватъ тайно за Н.-Загора и пристигатъ въ с. Кортенъ; та когато се отправили за къмъ Н.-Загора, срѣщнуватъ двама попа, които съ сѣтни сили едвамъ могли съ криение и други срѣдства да се избавятъ, които имъ извѣстили за състоянието и числото на турската войска, щото като видѣли за невъзможно да влѣзатъ въ града, върнали се съ тѣхъ заедно въ Стара-Загора прѣдъ Генералъ Гурка, който, испитва и еднитѣ и другитѣ за числото и положението на турската войска, та надарява свещенницитѣ съ по 5 турски пола да си купетъ дрѣхи и шапки, а горнитѣ двама съ 9 пола. Отъ страна на Черкезитѣ, които ужъ заплашвали града съ огенъ и грабежъ, та всичкитѣ граждане отъ малко до голѣмо били повикани на орѫжие, кой съ каквото ималъ, но до вечерьта не са случило нищо, и паниката ся уталожила. Въ тоя сѫщий день стана голѣмъ страхъ по между самитѣ граждани българи.

Въ 12 й Юлий вторникъ са събиратъ на полицията по-главнитѣ Русски Генерали, Князове и офицери, гдѣто слѣдъ едно размишление за начина на управлението, което трѣбва поне приврѣменно да са нареди, се изостави за ут-

---

*) Ний нѣмаме черква въ града си съ такова название и Деперадовичь се лъже, тя е св. Богородица.

рѣшний день. Надвечерь часътъ кждѣ 7—8 дохажда ед-
на селска депотация отъ село Арабаджиево и близнитѣ о-
колни села, да просятъ защита отъ Русситѣ противъ на-
паденията на турцитѣ изъ околията, гдѣто Генералъ Гурко
се принуждава да испрати единъ добръ отрядъ войници
конница въ тѣхна полза и съ тайна миссия да разбиятъ
нейдѣ и желѣзницата, за да присѣчатъ съобщенията на
Турцитѣ на Нова-Загора съ Едирне. Тѣ едвамъ могли нея
вечерь да пристигнатъ въ село Арабоджиево, което е
$3^{1}/_{2}$—4 часа далечь отъ града и да прѣнущоватъ тамъ.
А прѣзъ деньтъ на 12-й юлий са убѣсихж 6 души турци
прѣдъ турскитѣ голѣмци на самитѣ имъ врати по причина
че хвьргали съ оржжие на Русскитѣ солдати, тъй щото ко-
гато сж хванали и отсждили на смъртъ, Генералъ Столе-
товъ са явилъ на конь въ полицията и извиква прѣдъ бей-
оветѣ тѣзи думи: «Иинъ аша, за бейоветѣ, бу сизинъ адам-
ларъ бизимъ падишахъ аскерепе силяхъ аттжларъ, буиларъ
кабахатлж, асаджазъ, ве сизда геледжексжнжзъ» и ги за-
вели съ войницитѣ на означенитѣ мѣста въ града и ги
избѣсили. Съ това са дава на турцитѣ да разумѣятъ Рус-
ската сила, строгость и властъ, а бейоветѣ именно Еминъ
паша се молилъ да го незакаратъ да глѣда обѣсванието на
еднородцитѣ си, но не са приела молбата му.

Въ 13-й Юлий Срѣда стана нужда, гдѣто са повика-
хж отъ русскитѣ Генерали и офицери, по първитѣ българ-
ски голѣмци, които бѣхж на турска служба, да занѣмятъ
нѣкои мѣста по новото приврѣменно управление и Админи-
стративенъ Съвѣтъ подъ надзора на началника именно: Г-нъ
Славейковъ, Хад. Господинъ Славовъ, Хад. Андонъ Митевъ, Дѣ-
до Савва, Хаджи Христодоръ, Д-ръ Т. И. Стояновичь, Г.
Коларовъ, П. Х. Славовъ, Господинъ Лѣщовъ, Д. Наумовъ,
Иванъ Череповъ, Георги Беневъ, Колчу Славовъ, Слави
Къледжевъ, Анастасъ Ангеловъ, А. Т. Илиевъ и други отъ
учителитѣ, които завзехж приврѣменно мѣста изъ разнитѣ
части по управлението на града съ прѣдсѣдатель Г-нъ Сла-
вейковъ. Въ този день ся поискало за болницата отъ Ге-
нералъ Столетовъ отъ гражданитѣ 10 кревета за болни съ

управитель и писарь Стефанъ Саллабашевъ и Наню Димитровъ, а тѣ му доставили до вечерьта 26 кревета съ копринени чаршаве и чисти платнени постелки и други потрѣби за болнитѣ.

А пакъ испратената Русска конница изъ околията утрѣньта става рано отъ село Арабаджиево въ зори, гдѣто се отправихж на долу къмъ истичанието на Марица за да пристигнятъ и присѣчатъ желѣзницата, която при село Ресиманово разбихж и ѝ разхвьрлихж желѣзата съ два динамита и оттамъ са отправихж за село Карабунаръ; но като видѣхж, че не сж въ сила за съпротивление, дадохж само единъ подилахъ на Турцитѣ и се отправихж на Западъ прѣзъ селата: Алладаалий, Акча-Ибрямъ, Кючукъ-Хасанъ и Текята, прѣзъ Кюстюкюй, и оттамъ направо прѣзъ Марица излизатъ единитѣ на село Каяджикъ, гдѣто сполучватъ да запалятъ и изгоретъ станцията, а другитѣ отъ конницитѣ ударихж подъ Акча-Ибрямъ на долу къмъ Марица и надъ селото Перинчлий турско минахж рѣката, та разбихж и тамъ съ динамитъ желѣзнитѣ релси, и са отправихж всички пакъ на задъ къмъ града Стара-Загора съ благополучни извѣстия за Генеральтъ, Князоветѣ и офицеритѣ.

Въ Четвьртъкъ 14-й юлий даде са позволение отъ Лайтембескитѣ Князове Николай и Евгений да са съберать и отъ българитѣ нѣколко конника, за да ги испратятъ изъ околията да изучатъ и распознаятъ горенията отъ турска башибозушка страна ли са запалени или отъ черкеска, гдѣто бихж назначени Г-да Георги Беневъ, А. Т. Илиевъ да ги напишатъ и прѣдставятъ числото имъ съ рапортъ на Князоветѣ, при черквата Св. Богородица въ Хакарджа, за които казвахж, че са приблизително отъ 200—300 души а испослѣ въ Петъка и Съботата числото имъ са увеличи и до 500 волентира, Подирь се *нарежедатъ* въ строй подъ командата на Ротмистра М. и Капитанъ Стесело и са прѣдставятъ на приглѣждание прѣдъ Князоветѣ, гдѣто него день са испращатъ въ походъ изъ околията, а пакъ въ него врѣме единъ се назначи Полковникъ Депрерадовичь за Комендантинъ на града, който да пази тишината по между Българското и Турско население, за да неправятъ смутове.

Въ петакъ 15-й Юлий Българскитѣ нови волентири пристигатъ до селото Топракъ-Хисаръ, тамъ спаватъ, послѣ са отправятъ за къмъ селото Кара-Бунаръ; но прѣди да приблѣжатъ, при селото Ебчя са раздѣлятъ на два отдѣла: едни къмъ Кара-Бурунъ за Радне-Махле, а другитѣ за Кара-Бунаръ. Тамъ съ първия дѣлъ бѣше по между Българитѣ и Димитръ Хад. Вълчевъ съ слугата си Вълча, който ималъ за цѣлъ да приближатъ до станцията Радне-Махле, за да изучатъ гдѣ са Черкезитѣ и Турцитѣ, а въ сѫщото врѣме да са научи на кѫдѣ имъ е откаранъ добитъкътъ (сюрека) (които бѣхѫ таквисъ търговци съ сюрекъ): та прѣди дордѣ нестигнали тамъ до селото Кара-Бурунъ, надъ него отгорѣ ги срѣщнова единъ Българинъ селянинъ на име Диню Петровъ, и имъ расправя, че въ Карабурунъ нѣколко души влѣзли да обиратъ черковата — цигани, щото да бързатъ да ги пристигнетъ и олувятъ. Тѣ когато влѣзли въ селото, видѣли ги че бѣгатъ, а пакъ малко прѣди тѣхъ отишалъ Бачо Драго Говедарена тамкашний да ги гони, когото убили циганитѣ и го заварили още мърдалъ като придавалъ духъ. Българитѣ ядосани, пустнали се подиритѣ имъ и ги убили въ лозята, а други оттѣхъ се скрили подъ моста на желѣзницата: та ги съзиратъ и тѣхъ убиватъ, зематъ имъ пушкитѣ и ги прѣдаватъ на Командиря си русски офицеринъ, който ги похвалилъ, а най-много забѣлѣжилъ слугата Вълча съ отличие на юначеството му и пъргавината въ дневникътъ си. А кигато се мѣрили да отиватъ за Радне-Махле, дало се сигналъ отъ поставенитѣ по върховетѣ на лъговетѣ стражи за обаждание на бѣгъ; та офицерена не ги распустналъ да отидатъ за станцията, а се върнали и събрали съ другия отдѣлъ.

Другия отдѣлъ като билъ са отправилъ за с. Карабунаръ, на пѫтя си срѣщналъ безчисленното пълчище на турския Сюлейманъ паша на срѣща си и Родмистра М..... не имъ далъ да хвъргатъ срѣщу тѣхъ, като имъ казалъ да пазятъ мрътва стража т. е. съглѣдателство съ тишина. Въ това врѣме единъ отъ българитѣ Анастасъ П. Тачевъ са наказва съ плѣсница за невниманието на заповѣдьта въ

поста на работата си, а другъ единъ конникъ на име Димитръ Тодоровъ Плъховъ хукналъ назадъ да бѣга но Командирътъ офицеръ пустналъ 4 Казака конника съ заповѣдь да го върнатъ назадъ, или ако се невърне съ добро да го убиятъ безъ дума, и той слѣдъ застиганието му отъ Казацитѣ, които му извѣстили заповѣдьта, върналъ се отъ страхъ да го неубиятъ. Когато ги наближили турскитѣ аванъ гварди, Родмистрътъ не далъ на другитѣ да хвъргатъ, а самъ той хвърлилъ едно подирь друго 6 пушки и сполучилъ да удари прѣдводительтъ на турцитѣ, като казалъ прѣдъ другаритѣ си, че 3-тѣ удара сполучили, а другитѣ три отишле напраздно; та тогава далъ знакъ на всички бѣгомъ, и като ги гонили турцитѣ отподирь, хвъргали върху тѣхъ и сполучили да ударятъ копя му въ крака надъ Азаплий отгорѣ при долътъ Йилъджика и единъ солдатинъ легко да ранятъ въ крака. Тукъ съ тѣхъ заедно избѣгна пѣша равно съ коньетѣ единъ Българинъ на име Х. Димитръ Х. Стоенчовъ, на когото русситѣ много му се чудихѫ на бѣганието и го забѣлѣжихѫ въ записките си. Когато бѣгахѫ назадъ и пристигнахѫ въ с. Арабаджиево, тамъ въ врѣме на отпочиванието се уби единъ русски конь, разбира се отъ непазянието на нѣкой оружието си, и оттамъ се врьщатъ за къмъ града и по ближнитѣ му села, гдѣто него день се почнало приготовление за боя къмъ Нова Загора. Вътрѣ въ града нищо ново, освѣнь събирания и съразмишления и отъ двѣтѣ страни за неизходното положение на града и жителитѣ му, които бѣха ограничени въ тѣхнитѣ занимания привремѣнно.

Въ Събота 16-й Юлий бѣхѫ испратени къмъ Ново-Загорското шоссе, гдѣто пристигатъ българскитѣ волентири въ село Дълбоки, приглѣдватъ селото и ненамиратъ никаква опастность отъ турцитѣ, нито пакъ е имало нѣщо за страхование; та са завърнали пакъ изново къмъ с. Джуранлий.

Въ 17, 18 и 19-й день на юлий боятъ бѣше захванатъ, а пакъ българскитѣ волници бѣхѫ пакъ испратени къмъ Ряховица и Дълбоки за да съглѣждатъ да нѣма нѣкоя опастность отъ тия мѣста, гдѣто въ врѣме на обикаляпието и разглѣдванието изъ с. Дълбоки, видѣли, че Санди Ботевата кѫща била запалена отъ страна на тамкашнитѣ турци, като чули приближаванието на тѣхнитѣ си войски, и на Ганча Чавдара свинята му обѣсена на прѣдъ кѫщната врата за знакъ, че ще си отмъщаватъ на българитѣ, кога пристигнатъ войскитѣ имъ. По нѣмало какво да са стори, нищо немогло да са издири и направи, щото какъ са завръщатъ къмъ Стара-Загора, гдѣто турскитѣ войски зели да наближаватъ веке къмъ градътъ. Въ 18-й Генералъ Гурко са извѣсти съ телеграма за привзиманието назадъ Плѣвенъ отъ турцитѣ, кога бѣше извънъ градътъ: трѣбвало да стане отстѫпване отъ Стара-Загора за назадъ, но не безъ бой, който заповѣдва да са изписа джинането изъ градътъ навънъ къмъ Казанлъкъ. Тѣзи кратки бѣлѣжки са въобще за дѣйствията на Старо-Загорскитѣ младежи, които бѣхѫ зели участие въ освобождението ни, кога дойдохѫ русситѣ въ градътъ ни, *черпени отъ Г-да Димитръ Х. Вълчевъ и Атанасъ П. Тачевъ* които бѣхѫ волници и ми ги разказахѫ, тѣ са и сега още живи свидѣтели на истината.

IV. Когато си поспахъ прѣзъ деньтъ на 15-й юлий въ петъкъ и станахъ отъ сънъ, тогасъ искахъ да се порасхода малко изъ градътъ, да видя и науча, що има и що нѣма; та дордѣ се канихъ, ето дохажда у дома Св. Доню П. Стойновъ, който чулъ, че сьмь дошелъ, иска да ме види и разведе изъ градътъ, като му казвамъ, че това и мисляхъ. Распита ме за крайнитѣ села на Стара-Загорската околия, дали дѣйствително се гонетъ отъ турцитѣ и имали ги поне наистина, споредъ както искатъ селенитѣ да плашатъ гражданитѣ? — Отговорихъ му, че наистина има турци и подгонихѫ селата къмъ градътъ, гдѣто и нейдѣ сполучихѫ да сѣчатъ и убиватъ, каквото въ с. Ресиманово, Бѣлий-Брѣгъ и Паткаплий и тукъ тамъ гдѣ кого пристигнатъ. При туй безъ забикалки му казахъ: че неискамъ распитвание, а искамъ да излѣза да походя малко изъ града, та и той се съгласи, като ми каза: че той за това повечето дошълъ, гдѣто търсилъ другаръ да излѣзятъ.

Излѣзохме отъ двора и се упѫтихми къмъ Хакарджа, гдѣто попа ми каза, като ме попита изъ пѫтьтъ: видѣлъ ли си какво нѣщо е войска? Отговорихъ му, че азъ до сега не сьмь видѣлъ какво е тя, какъ е наредена и управлявана. — Кога е тъй повтори ми, хайдѣ да те заведа при лагера на Българчетата, азъ тамъ имамъ единъ мой приятель, да се запознайме и да видишь войската, която е все отъ Българи. Пристигнахме, отидохме при войската, която бѣше распоредена отъ източната страна на града подъ Хакарджа махлеси, разположена въ лагеръ на почивка; попитахме тукъ тамѣ, за неговия приятель и го намѣрихме най-послѣ. На човѣка името бѣше Иванчо отъ Хаджиоглу-Пазарджикъ, който бѣше разхвърганъ по бѣли прани дрѣхи, щото като ни видя, стана на крака, примоли ни да сѣднемъ тамъ на скромната му сиромашка постелчица, и ний склонихме та сѣднахме. Зехме да го распитваме за туй онуй, човѣка ни отговори, че ний сме солдати, изложени сме на строгъ редъ и законъ, каквото се поиска отъ насъ на часа трѣбва да ставаме да го правимь; защото туй не е като друго нѣщо, кога си господарь на себѣ, когато съ наший животъ не е тъй. — Подирь го попитахме, кога и кой го е накаралъ да влѣзе въ опълчението? — Отговоои ни, вий недѣйте ме глѣда, че нѣмамъ брада и мустаки, азъ сьмь старъ, годинитѣ ми се близо кѫди 40-тѣ, а за да ида въ опълчението, причината е, че Турцитѣ въ Хадж.-Пазарджикъ станахѫ, та ме набѣдихѫ за убийството на нѣкой си Турчинъ, което не сьмь сънувалъ, запрѣхѫ ме, та сѣдѣхъ 6 години въ затвора, гдѣто го пробиваме съ нѣколко още другари и едвамъ можахъ да избѣгна въ Влашко; щото отъ кахъръ за жената и дѣцата ми разболѣхъ са, та ми капна всичката коса на главата, брадата и мустакитѣ, за туй сьмь сега кюсе. Тамъ, като ходихъ тукъ тамѣ да се лутамъ безъ работа, видѣхъ, че нѣма управа влѣзохъ въ опълчението. Сѣтнѣ го помолихме да ни даде пушката си да я видимъ каква е и какъ се хвърга. Той ни я донесе, расправи ни, че се вика игленна пушка шаспо, защото отзадъ бие съ игла въ патронитѣ си (фишецитѣ коршумитѣ), които се обвити съ мушема намазана съ масло и бие твърдѣ много на далече близо около 1200 раскрача, гдѣто тѣзи пушки, когато се съставяло опълчението въ Влашко на Плоещь, били имъ се испратени въ подарокъ отъ Славянския Комитетъ изъ Москва. Разказва ни още, че ний както трѣбва не сме се били за да си отмьстяваме въ боя на Турцитѣ съ патрони, които като ги потърсиме за бой, все ни избѣгватъ, освѣнь по една малка битка при Свищовъ, Търново, Хаинито и Казанлъкъ, срѣщу която немогохѫ да устоятъ. П. Доню му възрази, както и до е то до сега тъй било; но отсега много заплашватъ съ Турцитѣ изъ селата че правили накости и убийства, щото сега какво ще се правимъ? — Той му каза: че на ли за туй сме дошле тука, или да оттървемъ, или да ни избиятъ, разбира се царство ще се привзима дѣдо попе, дордѣ не станатъ тия работи неможе. Слѣдъ туй приказвахми още за много работи, но тъй като врѣмето зe да наближява за вечерня, попъ Доню ме покани да си идемъ, че утрѣ пакъ щемъ дò да ги обиколимъ и да си поприказвами, гдѣто човѣка се благодари и ни испрати. — Кога тръгнахме видѣхме всичкитѣ войски и много навалица изъ пѫтьтъ, да са прибиратъ селата къмъ града, щото най-сѣтнѣ оставихме отредепитѣ солдати да дирятъ измежду приходящитѣ съмнителни и несъмнителни лица, което е тѣхна работа сорядъ закона имъ задържанието въ цѣпъ и се върнахме. Слѣдъ завръщанието ни, той отиде къмъ черковата, азъ си отидохъ у дома дѣто майка ми не ме пускаше да ходя, като ме глѣдаше въ очитѣ уплашена, стой тука ми викаше тя; ела да ти се понарадвамъ, че това врѣме е много опасно, то че не е завѣрвание какво ще станемъ и какво има още да ся случи, защото войската е малко, а пакъ Турцитѣ бѣгатъ нощѣ въ Едирне и разказватъ на тѣхнитѣ си, които не се (каилъ) задоволни да дойде Българинътъ (Руситѣ) тукъ като въ Ески-Заара градъ; та бѣхъ принуденъ да сторя волята на майка си, стояхъ до вечерьта у дома, а пакъ часа къмъ 11 по турски дойдохѫ ни гостие, П. Иванчо Карабуруница п. Евангелъ и П. Доню, пихме по едно двѣ кафета, поприказвахме

си малко съ роднини и приятеле за настоящий ходъ на войната и се раздѣлихме; тѣ си отидохѫ, а ний си останахме помежду си да вечеряме и спимъ.

Слѣдъ вечеря градската народна стража отъ всѣка кѫща и човѣкъ, бѣше длъжна да излѣзе и да пази съ внимание Турскитѣ крайнини на махлитѣ имъ, гдѣто да неизбѣгватъ Турцитѣ и да разесняватъ работата въ Едирне, че българската войска е комитска и малко, и да нападнѫтъ веднага и да съсипятъ градътъ, щото вечерьта поканихѫ и меня; но азъ имъ отказахъ, като забѣлѣжихъ, че сьмь уморенъ, цѣла нощь сьмь вървялъ и прѣзъ деньтъ даже, не сьмь си поспалъ и починалъ добрѣ; та искамъ да си почина тая нощь, щото за другата вечерь сьмь готовъ, която заедно съ тѣхъ забра брата ми Андонъ Иванова съ зетя ми Иванъ Русева, които излѣзохѫ и отидохѫ да вардятъ около градътъ, а ний другитѣ си заспахме вътрѣ въ дворътъ.

На другий день въ Събота 16-й Юлий съмна се, ставамъ часа кѫдѣ 12-тѣхъ по турски утрѣньта малко късно, омивамъ се, тръгнувамъ самъ за къмъ полицията (управлението) и да поразглѣдамъ, какво има да се продава изъ пазарътъ (чаршията). По пѫтьтъ като отивахъ за къмъ управлението, минахъ прѣзъ турската махла на Суддулла Бесва конакъ, видѣхъ Али ефендя Хад. Антиевъ съ бѣла привързана глава, че слѣзалъ на улицата долу да разглѣдва какво има и що нѣма изъ градътъ; но като ме видя, тъй нѣкакъ престорено се прибра кьмь вратата на двора и влѣзе вътрѣ въ него, гдѣто бѣхѫ се събрали много още други Турци, които видѣхъ съ очитѣ си прѣзъ прозорецътъ, и си заминахъ безъ да му кажа и да ми кажи нѣщо; щото оттамъ се отправихъ за къмъ чаршията (пазарътъ) и кога отидохъ та я кръстосахъ на самъ на татъкъ, никой дюкянъ не видѣхъ отворенъ, всички затворени и нѣма никакъвъ продавачь, всичко глухо, нѣмо; мъртва тишина владѣеше изъ цѣлия пазаръ, тукъ тамъ се слушахѫ стъпкитѣ на прикрьстовачитѣ, или на стражаритѣ, които ходихѫ да пазятъ тишината, съ една дума, рѣкохъ си нѣма що да се продава и нѣма отъ кого да копувамъ, когато на людиетѣ сега не е за зимание и давание, тъй като сѣки си гледаше живота, да си бѣгамъ азъ оттукъ и се отправихъ за полицията. Пристигнахъ тамъ, видѣхъ изъ прозорцитѣ отъ къмъ источната страна Рускитѣ Генерали съ червени дълги бради, хубавци, които съ бюлюръ въ рѫка разглѣждахѫ околноститѣ на Стара-Загора и си приказвахѫ по русски а пакъ откъмъ западната страна въ една отдѣлна стая на горния катъ видѣхъ да стоятъ съ бѣли кърпи привързани на главитѣ си Турскитѣ бейове и голѣмци именно: Еминъ бей, Хаджи Хашимъ бей, Халилъ Ефенди, Мюфти Ефенди, Хафусъ паша, Риза бея, Али бея, Омеръ ага, Халилъ Ходжа, Мустанъ Ходжа, Раджи Ефенди, Ферадъ Ефендя, Хаджи Ахмедъ Ефендя, затворени подъ надзоръ на управлението отъ Русскитѣ Генерали. Влѣзвамъ вътрѣ, поразглѣдахъ се тукъ тамъ изъ стаитѣ, виждамъ много мои познати личности да пишатъ и распореждатъ нѣкои работи въ управлението, смаянъ оставамъ, като видѣхъ тамъ въ една стая, въ която постоянно внисахѫ съ коля хлѣбъ и Колчу Славовъ (ученъ въ Прага) записваше внесенитѣ и изнесенитѣ кошове хлѣбъ за войската. Качихъ се и въ горний катъ, но като новъ и незапознатъ съ нѣкои още, глѣдамъ тъй, каквото да не получа отъ нѣкоя страна укоръ за дързостьта на безцеремонното ми влизание качвание и слизание, а на стайтѣ вратитѣ бѣхѫ все затворени, въ които влизахѫ и излизахѫ само достъпнитѣ личности. Слѣзохъ долу, по застояхъ се да глѣдамъ, виждамъ много бѣженци изъ селата на Черпанската околия, пристигатъ голи боси, жедни плачатъ за хлѣбъ, гдѣто захванахѫ да разказватъ за свирѣпствата на Турцитѣ изъ околията въ селата имъ, за избити и ранени, а прѣближнинѣ ги распитвахѫ съ внимание, както и самъ туй слушахъ, та ги увѣрявахѫ, че ще раскажатъ за това нѣщо на Русситѣ, за да испратятъ на татъкъ войска на помощь да ги пази, пай послѣ ги поутѣшихѫ съ давание на малко хлѣбъ, гдѣто да бѫдътъ спакойни и да си глѣдатъ работата. По край другото видѣхъ една рота войска отъ Българи, която бѣше распоредена на волность и нѣколко Турски солдати хванати роби да се пазятъ, умислени, угрижени и втрѣпчени въ движенията на приходящитѣ и изходящитѣ, гдѣто слѣдъ това си отидохъ.

Когато си отидохъ, братъ ми ме фирна съ пусулка до Анастасъ Ангеловъ да ида на полицията да му испроса нѣколко патрона за мартинката пушка, щото ако безъ пари не даде, то да му платя за всѣки единъ по 16 пари, за да му са намиратъ въ случай на нужда. Испълнихъ заповѣдьта му, ходихъ, намѣрихъ и донесохъ му спорѣдъ както ми бѣше казалъ; та слѣдъ туй отидохъ въ Хакарджа да търся колата на Петка Колевъ попъ Станчевъ братъ отъ Карабурунъ, за да си прибера оставената бохчичка дрѣхи и да се науча дошелъ ли е или не. Влѣзохъ въ нея махла на градътъ, питахъ тукъ тамъ за него, намѣрихъ го, който ми расправи въ кой дворъ е колата му, поискахъ ги отъ жената му, която ми ги намѣри и даде. Зехъ ги разглѣдахъ ги, намѣрихъ си всичко на мѣсто, позадѣлихъ нѣколко по хубави кърпици и отидохъ та ги подарихъ на Българскитѣ солдати на Иванча и околнитѣ му другари, които ми благодарихѫ, и оттамъ се завърнахъ у дома си. Починахъ си ѣдохъ хлѣбъ и часа кѫдѣ 7—8 по турски, излѣзохъ и отидохъ пакъ въ полицията. гдѣто имахъ честьта да глѣдамъ, пристиганието на една рота отъ Български солдати, която искомандова нейний младъ офицеринъ на име А. Салачуповъ, тънькъ високъ и червендалестъ като сълза хубавецъ, който кога викна съ чистия си ясенъ гласъ къмъ ротата, що излѣзе и влѣзе въ зданието, помислихъ си, че това трѣбва да е ангелъ отъ небето слѣзлъ, който тъй гръмогласно и пронизително се отправи къмъ солдатитѣ, та останахъ смаянъ и зачуденъ отъ говорението му, послѣ се установихѫ — и разположихѫ орѫжието си на триѫгленникъ, и стояхѫ, а той отиде при другитѣ Генерали. Въ това врѣме мнозина отъ зрителитѣ похвалявахѫ добрий редъ и команда както на Руситѣ тъй и на гъвкостьта на Българитѣ, а укорявахѫ дембелството и тѣжестьта на Турската войска, между другитѣ бѣше и Кѣню приматерена, Касапъ Пейчовъ Митю и др. Тукъ очитѣ на Турскитѣ заробени солдати бѣхѫ обьрнати къмъ това командование, които бѣхѫ увеличени още съ докарвание на нови, които втрѣщени глѣдахѫ къмъ ротата и офицерена ѝ, като изумлени, което още блѣсково красеше тая величественна картина.

Слѣнцето почнава да се навожда и азъ бѣхъ принуденъ да оставя полицейския домъ и да се прибера на кѫщата си, гдѣто глѣдамъ селата изъ околностьта зехѫ да се испрѣбиратъ къмъ градътъ и Турцитѣ да наближаватъ. Заврьщамъ се часа кѫдѣ $9^1/_2$ по турски и кога влѣзохъ въ двора, чухъ че имало отъ полицията на Военний Сѫдъ отреденъ единъ за наказание съ смърть, който билъ обвиненъ въ придателство и непокорство, гдѣто го застрѣлихѫ тамъ на край града и го погрѣбохѫ, освѣнь това научихъ се че и на друго мѣсто по крайщата се застрѣлили нѣщо до 5 — 6 души Турци отсѫдени по вѫщата горна причина, което бѣше много грозно да глѣда човѣкъ явната смърть на другиго, та се отстранихме да не глѣдаме. Селенитѣ съ гйочоветѣ си бѣхѫ накрай града близо и бързахѫ да се прибератъ и остановятъ кой дѣто можеще изъ двороветѣ на Българскитѣ махли, щото кога тръгнеше човѣкъ изъ улицитѣ, неможахѫ да се прибератъ людиетѣ изъ тѣхъ, това показваше, че Българското население доста огромно е бяло изъ околията, гдѣто нѣмаше Български дворъ, който да не смисташе въ себе си поне най-малко по 5, 10, 15 фамилий. За забѣлѣжвание бѣше въ Сѫботата и туй, че четертѣхъ желѣзни клепала равни на камбанъ стъ утрѣньта слѣдвахѫ да удрятъ, като се говореше, какво се очакваше още войска изъ Казанлъкъ, извѣстявахѫ за посрѣщанието ѝ; но съ клепанието си останахме, тъй като войска не дойде, освѣнь нѣколко драгуна съ колята на джипането придружавано оттѣхъ, дѣто се испрати за влагание спорядъ заповѣдьта на командиритѣ имъ.

Въобще съ туй се прикара Съботата. Мръкна се и нощната стража пакъ си завзе мѣстата, но доклѣ да се накани, казвахѫ: че много Турци избѣгвали и носили скрити писма въ обущата си отъ по голѣмитѣ Турци до Едирненскитѣ Турски бейове и войски, за слабата защита на града отъ Русситѣ. Азъ и тая вечеръ не ходихъ на стража и си спахъ спокойно.

Въ Недѣля на 17-й Юлий клепалото тракна много рано, и азъ трѣбваше да стана да се облича, за да ида на черкова, което и направихъ. Влѣзвамъ въ нея споредь обичайтъ, застоявамъ са на една страна и слушахъ Богослужението. Въ черковата имаше доста людие на молитва да благодарятъ Създателя си Бога за оттърванието имь оть Турцитѣ. Службата бѣше тоя пѫть малко по продължителна, гдѣто въ врѣме на пѣсньта «Хвалите Господа съ небесъ и пр.» се исправи Г-нъ Славейковъ на Владишкия тронъ и подкачи една проповѣдь отправена къмъ Християнитѣ Българи на града, пълна съ поучителни и наставителни примѣри за отнасянието и обичанието на ближний, която най-много клонеше къмъ туй, че насъ днесь Руссити като на освобождаватъ, трѣбва да се покажемъ достойни за туй освобождение, дѣто да се пазимъ да неправимъ вреда на ближнитѣ си, а най-много на Турцитѣ, които днеска прѣклонятъ глава прѣдъ Русското орѫжие, щото да недаваме причина за умраза и отмьщавание за обидитѣ ни сторени отъ тѣхъ прѣди въ врѣме на въстанието тукъ и по вънъ изъ отечеството ни, та съ примѣра и повѣдението си, да се покажемъ достойни за управлението на тая страна отъ насъ самитѣ Българи, винаги като глѣдаме до избѣгваме компромитирането ни прѣдъ Европа, гдѣто въ таквосъ неопознато врѣме да се необвинимъ съ свирѣпства върху Турцитѣ, като ще считатъ нашето най-малко сторено за хиляда пѫти прѣувеличено и навлечемъ злото на главата си отъ Европа. Най-послѣ заключи, че на Турцитѣ да се пази честьта, имота и живота, както и тѣ на насъ се правили туй; та нетрѣбва да беремъ грижата за тѣхнитѣ неправедно завладени и ограбени имущества при привзиманието на царството ни, като владетеленъ народъ, то отъ насъ се сега иска търпение и справедливость въ тия работи, които испослѣ сами по себѣ ще си дойдатъ на мѣстото, кога се нареди за напрѣдъ управлението, тъй щото Християнитѣ го слушахж съ голѣмо внимание и слѣдъ отпуска всѣки си отиде на кжщата веселъ и радостенъ. Тая сжщата проповѣдь, разбира се тя бѣше доста пространна, се държа и въ другитѣ три черкови отъ Г-да Георги Беневъ, А. Т. Илиевъ и Д. Наумовъ за поучение и наставления на Християнитѣ въ това обстоятелство. Него день, като Недѣля нѣмаше друго освѣнь радость, която се придружаваше съ постоянното клѣпание на клѣпалата отъ 4-тѣхъ черкови на града, като изнесохж и священитѣ знамена за посрѣщание на още Русска и Българска войска очаквана, гдѣто отидохме на Бадемлика, Казанлъшко шосе и стояхме та чакахме. Азъ като почакахъ малко тамъ и видѣхъ. че нѣма да дойде войската, ударихъ на долу къмъ Хакарджа, да вида испрѣбрали ли се всичкитѣ Карабурунци; та се намѣрихъ съ тѣхъ, поприказвахме си, ходихме кжде войската, по обиколихме тукъ тамъ и клѣпалата все бияхж, гдѣто случайно се срѣщнахме съ Даскалъ Златя Геновъ, който ме покани да идемъ изново да видимъ посрѣщанието на войската; та макаръ и да бѣхъ ходилъ тамъ, като глѣдахъ, че всичкитѣ люде на тълпи на тълпи отиватъ и азъ тръгнахъ пакъ назадъ съ него и отидохме. Тамъ стояхме на бадемлика, чакахме, обикаляхме, разхождахме се все още нѣма войската, шото най-послѣ часа кждѣ $2^1/_2$ по турски показахж се нѣколко конника съ маждраци и нѣколко коля съ джипане, което карахж за въ града, а священницитѣ и другитѣ люде, като се научихж и разбрахж. че нѣма да дойде войската, прибрахж си приготвенитѣ св. черковни вѣщи и се завърнахме всички въ домоветѣ си. Казацитѣ конници, които пристигнахж него день единъ слѣдъ други приблизително имахж отъ 80—120 души.

Оставихъ приятели и всички, та си отидохъ, обѣдвахме, по приказвахме си за нѣкои вътрѣшни въпроси, поискахъ да се развали направеното пазилище на лиркитѣ ми, които си бѣхъ поспестилъ, но ми се отрече отъ майка ми, като имало сега въ двора много люде, та неможало да се

разбутва направеното ѝ и да се недава подозрѣние за такива работи, щото нѣмаше какво да сторя, подчинихъ се съ ѣдъ на заповѣдьта ѝ, като ѝ казахъ: че ще дойде врѣме да се кае за поискваниено на паритѣ ми. Послѣ почнахъ да си приглѣдвамъ книгитѣ, избрахъ по добритѣ и ги принесохъ въ другата стая ужъ, като на по безопастно мѣсто, извършихъ туй, излѣзохъ къмъ края, срѣщамъ се съ другитѣ си братия Димитра, Ганча, Иванча,*) които са занимавахж съ землѣдѣлие въ село Гьокпала; та се прѣбиратъ и тѣ съ всичкото си имжщество и добитъкъ, гдѣто стоварихж си колята въ двора и излѣзохж пакъ да приберать и докаратъ добитъка си по близо до града край него. Оставихъ ги безъ да се разговарямъ на дълго, като напомнихъ само на пò-голѣмия си братъ Димитра да не тегля колята въ двора, а къмъ Казанлъшкийтъ пжть; защото както виждамъ опасностьта е неизбѣжна, та и тукъ можатъ на свари Турцитѣ, щото ако си на отворено, ще глѣдашь съ бѣгъ да се оттървешь- но той не ме послуша, а азъ си тръгнахъ къмъ Казанлъшкото шосе да ида да пообиколя има ли да дохажда воиска или не отъ Дервенскийтъ боазъ. (Тъй се казва проходътъ на Срѣдна-Гора между Стара Загора и Казанлъкъ.) — Отидохъ на Бадемлика, видѣхъ, че людиетѣ се бѣхж растичали на самъ на тъй, безъ да разумѣя причината на това, а покрай тѣхъ Русски войски товарни коля съ сандъци на патрони и други тѣжки вѣщи вкарвахж въ града съ голѣмъ крѣсъкъ и викахж да имъ се покаже пжть за да пристигнатъ пò-скоро, а пакъ други ги искарвахж на вънъ, перезбрано смущение бѣше станало часа $9^1/_2$—10 по тур.

Въ това врѣме бѣше духналъ единъ голѣмъ вѣтръ отъ сѣверъ къмъ югъ, който влѣчеши и дигаше прахътъ на горѣ на долу, щото ходението бѣше мъчно на животни и человѣкъ. Като видѣхъ бурата че излѣзе, тръгнахъ подирь колята, до нѣйдѣ вървѣхъ съ тѣхъ. а послѣ се отбихъ и ги оставихъ та си отидохъ. Приближихъ къмъ насъ близо и се искачихъ малко на високо, веднага чухъ едно подиръ друго тупъ-тупъ отъ топовни гърмежи; това бѣше часа по 10 къмъ вечерьта, стрѣснахъ се та си рѣкохъ сега веке трѣбва Турцитѣ съ Русситѣ да се биятъ и влизамъ въ дворътъ уплашенъ. Нъ не ма сдържа искочихъ пакъ на вънъ да вида и разумѣя каква е тая работа, че топоветѣ на близо се чуватъ и гърмятъ, да не би Турцитѣ да се на близо! Излѣзохъ, срѣщнахъ съ единъ конь Хад. Георгя Хад. Зафиракевъ, който го припускаше и застигна брата ми Андона на когото викаше съ високъ гласъ, «кумецъ, кумецъ заприсе! Той се запрѣ и азъ ги достигнахъ. Братъ ми го попита, каква е тая работа куме? Топоветѣ зехѫ да се чуватъ, Турцитѣ трѣбва да се нападнали, градътъ неможе се запази, какво ще да правимъ. да бѣгаме ли, да сѣдимъ ли? — Хад. Георги му каза: небойте се азъ сега ида отъ къмъ Хакаржа и чухъ, че Генералъ Гурко щѣлъ да пристигне, ако не тая вечерь, то поне утрѣ съ 16,000 войска (по слухъ) отъ къмъ Нова-Загора, дѣто той разбилъ тамъ Турцитѣ и ги билъ распрьстналъ, щото както и да е и тая вечерь нѣма да бѣгаме и слѣдъ туй отиде къмъ южната страна на градътъ да разказва, каквото да се небоятъ людиетѣ. — Въ това отчаено и уплашено положение на людиетѣ отъ града, бурата си слѣдваше още и съ по̀-голѣмъ размѣрь, щото отъ прахове и мъгли неможеше да се глѣда, всѣки отъ страхъ незнаеше до утрѣшний день какво ще се случи, та се прибирахѫ въ кѫщитѣ си, само отредената полицейска градска стража се разхождаше съ орѫжие въ рѫцѣ отъ улица въ улица; въобще по всичкитѣ Турски Джамий имаше отъ по сърдченитѣ стражари накачени по минаретата имъ, като Ганчо Петковъ, Иванъ Хад. Ганчевъ и др., които да съглѣждатъ отъ тѣхъ наближили ли се Турцитѣ къмъ градътъ, на близо ли се или не; та да съобщатъ както на главнитѣ Русски управители, тъй и на жителитѣ за опастностьта, която ги угрожава. Вълнението бѣше всеобщо, както отъ гражданска страна тъй и отъ селска, гдѣто всички села се стекохѫ въ града и се настанихѫ у всѣки Български дворъ ужъ като на безопастно мѣсто, но то бѣше голѣма измама за всички, тъй като неможеше да се прѣдвиди злото на людиетѣ, защото всички бѣхме увѣрени на Русското непобѣдимо орѫжие и сила, а пакъ не смѣтахме, че Турцитѣ ще нападнатъ съ голѣма сила, като си прѣдполагахме, че тѣхнитѣ сили сѫ повечето къмъ по граничнитѣ линии отколкото къмъ срѣдата; щото съ туй изложихме и насъ и войскитѣ ни на опастностьта, а и отъ друга страна управляющитѣ ни, давахѫ ѣгки увѣрения за сполукитѣ си, та не стана всеобщо опълчение него день. Азъ оттамъ походихъ тукъ тамѣ изъ улицитѣ на край града и най-послѣ се завърнахъ: защото бѣше взело вече да се мръкнува и слънцето да зализа.

---

*) Ний сме всички 5 братя, 4-мата отъ единъ баща, а отъ двѣ майки; 3-мата отъ една майка, а отъ двама бащи, та само братъ ми Андонъ Ивановъ е отъ другъ баща.

Мръкна се, постьмни се малко, защото мѣсечината взе бавно да изгрѣва кѫдѣ срѣдъ нощь, огньоветѣ и димоветѣ на запаленитѣ села се показахѫ далечь на 3—4 часа на югъ вънъ отъ града, а съ тѣхъ заедно се прѣсмѣташе и заключаваше, на близо ли се турцитѣ или далечь отъ града, тъй щото колкото села имаше задъ тѣхния гръбъ, все бѣхѫ запалени и задимени, защото се виждахѫ отъ високото мѣстоположение на града тѣхното опустошение. Вечеряхме, слѣдъ вечеря, дойдохѫ пакъ въ дома ближнитѣ съсѣди да свикватъ за вардение нощната стража между другитѣ бѣхѫ и тѣзи: Пенчо Х. Славовъ, Димитръ Вър. Шахѫновъ, съ брата си Райча, Грозю Таневъ, Тодоръ, Ганчо Петковъ касапъ и още нѣколко. Братъ ми стана та ме извика и ми каза: «азъ става толкова вечера ходя, сега ти походи, а азъ да си поспа, че сьмь много уморенъ отъ ходение и за сънъ; на ти пушката и ела да ти расправя, какъ се отваря, и затваря, кога стане нужда за гърмение да знаешь.» Покорихъ се на думитѣ му, ходихъ съ другитѣ заедно нѣщо до 4—5 часа прѣзъ нощьта, най-послѣ завръщамъ се и го извикахъ да ходи и той, който стана и отиде на стража до съмнование, азъ послѣ си лѣгнахъ и спахъ до 11 часа утрѣньта по турски.

Утрѣньта въ пондѣлникъ на 18-ий Юлий, съмнѫ се, ставамъ, омивамъ се, обличамъ се и отивамъ на черковата. Тамъ слѣдъ рѣдовния ѝ отпускъ намѣрихъ се съ Иванъ Цвѣтковъ, съ когото се наканихме и тръгнахме къмъ Бадемлика, за да видимъ ще дойде ли войска или не, тъй щото застигна на отподирь Х. Иванъ Кюркчията, който на питаше на кждѣ отиваме, ний му расправихме и слѣдвахме пжтя си къмъ Пеленишкитѣ гробища. — (*Тъй се викатъ* Българскитѣ по малки а турскитѣ пò-голѣми гробища на севѣръ отъ града, които биле латински едно врѣме и имаше до самата война на дохаждането руско една теке здание въ което живѣехж дервиши, а между турскитѣ на западъ до тѣхъ и подъ българскитѣ до тѣхъ на югъ се намиратъ срутени «Сарайтѣ» мѣсто отъ което въ турско врѣме ископавахж голѣми камьне, които ги куповахж Евреитѣ отъ тур. прабителство за тѣхнитѣ си грибища; щото и до сега като почнжтъ да копаятъ, намиратъ се огромни голѣми камьне отъ палатитѣ на едноврѣмешнитѣ управители.) Като пристигнахме на високото мѣсто на едноврѣмешното срутено кале (твърдина) а сега една часть до него се прѣобьрнала въ пжть, отъ което се глѣдаше къмъ истокъ цѣлата страна на града и мѣстностьта му на около, веднага зачухме топовнитѣ гърмежи, които почпаха да се хвъргатъ отъ истокъ къмъ градътъ Стара-Загора т. е. отъ Нова-Загорската страна турцитѣ се биятъ отъ русситѣ въ тилътъ, а ний постояхме та си поглѣдахме пушькътъ на топоветѣ и бомбитѣ имъ. Тукъ се отвори разговоръ помежду тримата ни; но той бѣше поглѣдъ върху състоянието на градътъ и защитата на хората, щото въ сила ли ще се русситѣ да въспрьтъ турското нападение и свирѣпство, когато бойтъ е почнатъ, а войска не имъ пристигна на помощь за подкрѣпление? — Всичко туй правеше ни чувствително незадоволствие, тъй като знаемъ, че турцитѣ сж много и ще надвиятъ, защото на голѣма линия бѣхж распрьснати, гдѣто въ противенъ случай тогава за насъ нѣма спасение, освѣнь бѣгъ или смьрть. Тъй или инакъ, туй небѣше въ наши ржцѣ да разглѣдваме тоя въпросъ; защото независяше отъ насъ, които очаквахме всичко на готово и си брьщолевихме на вѣтрътъ само. Като наситихме глѣданието си въ топовнитѣ гьрмежи, отправихме се за Бадемлика и тамъ посѣдѣхме та почакахме доста, дано да се зададе войска и да се поуспокоимъ душевно; но слухътъ за дохождането ѝ си остана слухъ и въ устата и сърдцата на хората като поговорка, че днесь ще дойде, утрѣ ще дойде, дордѣ се разби градътъ: Наситенъ да стоя на едно мѣсто, оставихъ двамата си другари и се отправихъ за къмъ Хакарджа, за да се науча тамъ какъ отива бойтъ, и на чия страна клони побѣдата. Пристигамъ тамъ, виждамъ много навалица, всички села се иcприбрахж въ градътъ, хора мъжье и жени, на всѣкадѣ изъ улицитѣ, нѣможеше да се размине човѣкъ, отидохъ въ единъ български дюкянъ, распитахъ какъ се говори тука за боя нѣкой отъ насѣдалитѣ хора, разказахж ми: че снощнитѣ топове били, гдѣто Генералъ Гурко разбилъ турцитѣ въ Н.-Загора и се отправилъ за насамъ; та на пжтя си срѣщналъ турска войска, която искала да припрѣче пжтя му; щото сега, се сбили и постоянно се биятъ още съ турцитѣ въ Джураплийската Кория, нѣщо далечь на истокъ 3—$3^{1}/_{2}$ часа и нѣма още нищо за страхование. Макарь и да не вѣрвахъ въ себе си за тая вѣсть както и за побѣдата на русситѣ и българскитѣ опълченци; но нѣмаше що да сторж, задоволихъ се отчасти отъ това извѣстие. Оттамъ ставамъ и се отправихъ къмъ дома; но изъ пжтьтъ се срѣщнжхъ съ Диня Петровъ Мъника, настоятельтъ и поддьржательтъ ми въ Карабурунското училище, който ме покани да идемъ на мѣстото, гдѣто той се е остановилъ и се отправихме къмъ Еврейската махла, до която на западъ отъ нея бѣше българската — Хаджи Колева чушмя въ самото и зачало. Влѣзохме въ кжщи, тамъ бѣше Г-жа та му съ двѣтѣ си момиченца Русска и Вълка, а Нейка, Петра, Ганя и малкий Донча ги нѣмаше. Пихме по едно кафе и почпахме разговорътъ. Учителю! ми каза той: работата е много опасна, откакъ избѣгнахме два пжти ходихъ въ Карабурунъ, гдѣто заровихме Драга Говедарена въ черковата, когото убихж двама трима души турски цигане. Той бѣше срьбналъ отъ

Ганчовото вино на дюкяна и му викахъ само съ пищовъ и ножъ да не отива да ги гони; но не ми послуша и го убиха. Нашь Нейка го нѣма, ходихъ да го тръся; нъ не го намѣрихъ, Джамбазци ми казахѫ: че отишалъ съ кобилата къмъ село, дѣто го срѣщналъ Диню Кехаята и отишли двамата къмъ Карабурунъ таги нѣма още, щото както се види и усѣща, убити се нѣйдѣ по пѫтьтъ отъ Черкезитѣ. (И наистина ги убили между Топракъ Хисаръ и Арабаджиево). Другитѣ ми дѣца се тукъ, а по вънъ, взехъ си два чувала хасъ брашно и йе сега ще излѣза пакъ на вънъ, та като отвида че нѣма да я бѫде, ще натоваря колата и всичко що си оттървахъ, и ще тръгна полегка къмъ Казанлъкъ, че каквото даде Господь такова да става. Като го послушахъ, разбрахъ каква е работата, защото турска войска и черкези имало много, дѣто не е засѣдание та го попитахъ: Е какъ мислишъ, ще се удържимъ ли и тукъ или не? — Отговори ми види се че нѣма, затова ти казвамъ нѣма друго посрѣдство за насъ, освѣнъ съ врѣме да избѣгнуваме. — Подирь туй му казахъ; че като е тъй, то азъ да си вървя да ви немая, защото вий бързате. Ставаме и двамата, дѣто на тръгнование той порѫча на жената си да стяга едно друго и да е готово, та ако додатъ момчетата, да имъ каже да се не пръскатъ, щото като дойде той да е всичко готово за товаряние и тръгнувание; послѣ излѣзнуваме изъ дворътъ, опростихме се и се раздѣлихме, гдѣто той отиде къмъ крайтъ на Хакаржа къмъ битката, а азъ къмъ дома̀.

Когато се завърнахъ у насъ, врѣмето бѣше часа кѫдѣ 4 и за обѣдвание, дѣто казахъ на майка си да сложи да похапнемъ и да земе да посъбира нѣкои и други работи, за да сме готови за бѣгъ. Като ѝ казахъ това, тя се уплаши и взе да казва: олеле синко! Тая работа не е хубава, страшно е да не стане и тукъ като: Батакъ, Перущица, Клисура и други, та слѣдъ ѣдение почна да си посъбира нѣкои най-нужди нѣща, които да се готови, щото ако се покаже опастностьта, за да може да се избѣгне съ тѣхъ.

Бойтъ си слѣдваше, топовнийтъ гърмежъ се чуваше, сърдцата на всички бѣхѫ истръпнали отъ страхъ, смущение голѣмо недоразумѣния неизказани, улицитѣ неразменуеми, прахове и мъгли отъ приходящий добитъкъ издигнатъ къмъ синето небе, плашахѫ цѣлия градъ, да не би изненадѣйно нахлуетъ турцитѣ и почнѫтъ звѣрствата; щото всички тия прѣдчувствия бѣхѫ изобразени на челата на всѣки человѣкъ отъ голѣмъ до най малъкъ. Мнозина прѣдвидехѫ туй неменуемо зло, та взехѫ прѣдварителни мѣрки за избѣгванието си, именно: Х. Андонъ Митевъ, Михо Дойгмазоолу, Кръстю Кемряновъ, Пенчу Х. Славовъ, Дѣду Сава и други, които бѣхѫ пълнокръвни хора, тъй щото ако би били останали да избѣгатъ въ общото смущение и бѣгание на цѣлий градъ, тѣ немогахѫ се избави живи отъ турския немилостивъ сѣчь. А покрай тѣхъ тайнимъ образомъ съ товарнитѣ си животни и нужди потрѣби мнозина сполучихѫ да избѣгатъ и прѣнущоватъ послѣднита нощь въ село Дервяня 2 часа далечь надъ градътъ.

Колкото пъкъ за състоянието на полицейската нощна и дневна стража, бѣше неописуема; защото тѣхната лозинка бѣше тъй дадена: «че да не пускате никого отъ хората да бѣгатъ къмъ Казанлъкъ, тъй като съ туй се мѫчяхѫ да въспрьтъ пó-богатитѣ и заможни, дѣто да не негодува простия народъдъ, че богатитѣ избѣгали, а пъкъ на сиромаситѣ неказватъ съ врѣме да избѣгнатъ и тѣ, и да се опазятъ отъ опастностьта, която ги грозеше; та кой ще го защити отъ произвола на турското население, гдѣто войската не е въ сила да се бори срѣщу два врага въ града съ размиренитѣ турци и отъ вънъ него съ неприятельтъ, който бѣше захваналъ битката, щото ако дерзнеше нѣкой явно да бѣга, хващаше се и се възврьщаше пакъ назадъ, като имъ забѣлѣжвахѫ, да не правятъ това втори пѫть и да не даватъ причина на подозрѣние прѣдъ русскитѣ Генерали, които като видатъ опасностьта, ще на оставятъ сами да се запазваме отъ турцитѣ, което е невъзможно отъ насъ безъ тѣхно подкрѣпление; но въпрѣки тѣхнитѣ заплашвания и непускания, мнозина намѣрихѫ благоврѣмие и сполучихѫ да избѣгатъ пакъ.

Слѣдъ ѣдение оставихъ майка си да се распорежда съ кѫщнитѣ си работи, а пакъ двора ни бѣше напълненъ съ селяни и коля, дѣто неможеше да се размине, и излѣзохъ до вечерьта да походя изъ градътъ и до съсѣдитѣ Отидохъ къмъ Св. Димитрия покрай града, стража отъ Българитѣ пазеше улицитѣ и като съзрѣва че нѣма съмнение въ меня за бѣгъ, не ми каза нищо; оттамъ се опжтихъ за Хакарджа, но отъ многото ми маяние врѣмето бѣше близо часа 9 по т., приближихъ се до единъ български дюкянъ, видѣхъ тамъ нѣколко отъ българокитѣ опълченски момчета, които почнахж да говоретъ на единого тамъ, който ги запитваше за битката какъ отива и кои ще надвиятъ; та имъ се насмивахж солдатитѣ съ тия думи: а бѣ вий снощи като сте чули топоветѣ да гърмятъ испоплашили сте се хж отъ тѣхъ; защо се страховате толкова, ний не сме се били още съ турцитѣ както трѣбва, знайте ли че отъ вчера насамъ имаме всичко 6 ранени и двама солдати убити, небойте се нѣма защо да се страховате, турцитѣ се още кждѣ Джуранлии, дѣто неможемъ да ги искъртемъ отъ корията, а вий сте искали да бѣгате? Азъ слушахъ тия думи оттѣхъ и се радвахъ да но да е тъй, че да се нестрахуваме. -- Тѣ бѣхж испратени тамъ за единъ червенъ конь за да го закаратъ на нѣкой офицеренъ, дѣто се панкавихж съ него, щото ту го хванатъ, ту го истърватъ, най сѣтнѣ съ помощьта на граждане и селене, хванахж го, като бѣше спънатъ съ пайвантъ, качи му се единъ отъ салдатитѣ и го закарахж къмъ битката. Азъ малко се насърдихъ отъ думитѣ имъ, но като нѣмахъ работа веке тамъ, защото сѣдяхъ на западний край отъ града, тръгнахъ си и си отидохъ. Часа бѣше 11 т. кога влѣзохъ въ дворътъ, зетъ ми Иванъ Русевъ ма извика: ела самъ тука, стига веке ходи, помогни ми малко да направимъ фишеци та да се готови за утрѣ, че зари казватъ турцитѣ били пристигнали на близо покрай града, щото не се знай какъ ще стане. Послушахъ го, даде ми барутъ, коршуми, книга калъпче и почнахъ да правя, като ги измирахъ въ сжщото врѣме на пищова и пушката за които се приготвевахж; та слѣдъ извършванието на туй, показа ми тевтерчето си, въ което имаше написано подробно всичкитѣ си верисии по Доброджанскитѣ села състоящи отъ 10,500 гроша, и ме попита то ли е? — Казахъ му че е то. И той си го прибра и тури на лесно.

Мрькна се, щомъ взе да се стъмнява, разбира се веке отъ всички въ какво опастно състояние сме, Турчинътъ неприятель показа се близо до вратата на градътъ, той измамилъ прѣзъ денье си Русскитѣ Генерали, които напраздно били и биехж Джуранлийската кория, като оставилъ единъ отрядъ войска да се мѣрка тамъ прѣдъ тѣхъ колкото на очи, а другата си по-голѣма сила испратилъ къмъ югъ и юго-западната страна на града, която усѣтилъ за твърдѣ слабо защитена отъ Русситѣ; щото като се стъмни я огенътъ се показа отъ тѣхна страна, които бѣхж на югъ отъ града, като джга отъ Истокъ къмъ Западъ, свѣтна на около и всичко се глѣдаше прѣдъ него на блѣскавия му високо издигнатъ пламькъ.

Мѣстата въ които се намирахж Турцитѣ са тѣзи: въ Ахжрито, Малко и Голѣмо Кждиево, Маджерито и въ Дуванджийската и Моратлийска кории. Турскитѣ войски скачахж и се мѣркахж като черни точки прѣдъ огена, който бѣше всичко огрѣлъ на около си, види се отъ радость и на пукъ на Московица и Комититѣ го правихж това, като наближихж града, нейдѣ до 2 часа нейдѣ до 3 а нейдѣ и единъ и половина часъ растояние; та съ туй искахж да ни поздравятъ и кажатъ: ,,ей вий гяури Българи и Московци! Видите ли тая вечеръ тоя огенъ прѣдъ васъ и града Ви, утрѣ вий, вашитѣ кжщи и всичкото ви имущество, тъй ще бжде прѣдадено на огенъ; защото постъпката ви стана причина, дѣто докарахте Московица, да смущава Османовото царство:" — И Русси и Българи разбрахме веке какво ни чака; но Богъ е добръ, комуто е допуснато да умрѣ, ще иде, а комуто е допуснато да живѣй, той ще се оттърве отъ голѣмата грозна и явна смъртъ. Всички отъ тоя огенъ се уплашихме и заключихж, че утрѣ Русситѣ и Българскитѣ опълченци, не ще да се въ сила да въспрьтъ голѣмата Турска сила, дѣто и срѣщу тая нощь мнозина сполучихж, ужь че ще вардятъ на стража мъжьетѣ, а пакъ женитѣ имъ съ потрѣбнитѣ си вѣщи покрай тѣхъ да излазятъ изъ града, послѣ мѫжьетѣ имъ да избѣгатъ и да ги пристигнятъ въ с. Дервеня. Турцитѣ прѣзъ нощьта постоянно увеличавахѫ огена съ хвьргание на поженатитѣ снопи отъ крьстцитѣ въ него, дѣто съ туй не угасихѫ никакъ огена до съмнование. —

Развълнувани всички се прибрахме въ дворътъ, селски и градски роднини, братия, чичовци, братовчеди, уйчевци, всички кой съ каквото го е Богъ подарилъ, насѣдахѫ да вечерятъ всѣки съ женитѣ и дѣцата си; и ний на една страна си вечеряхме, смутени и уплашени за всичко, което ни заплашва, щото и ѣдението ни бѣше таквосъ, като на застрашавани людье. — Слѣдъ вечеря, станахъ та отидохъ въ махлата «Кѫсѫка» при Попъ Ивана П. Стойновъ, да ги обиколя и да се вида съ Карабурунци, които бѣхѫ дошле прѣзъ деньтъ у тѣхъ съ колята си. Влѣзохъ въ двора, видѣхъ и тамъ сѫщото набъкано множество отъ роднинитѣ му, приятели и др. както у насъ. Поздравихъ ги, качихъ се на високия одъръ при П. Ивана, поздравихъ го и домашнитѣ му, които ме поканихѫ да сѣдна и сѣднахъ. Тѣ се готвихѫ да слагатъ трапезата си за вечеря, сложихѫ я, вечеряхѫ и ме поканихѫ, дѣто азъ си зехъ отъ нея колкото да се каже, че сьмь благодаренъ отъ приготвеното на домовладиката П. Ивана. Поприказвахме си малко, като казахъ на присѫтствующитѣ, братя, нашата работа е загубена, ний нѣма да се оттървемъ съ друго, освѣнъ съ бѣгъ. Нъ свящ. Иванъ ме смьмри за отчаеннитѣ ми дьрски думи, прѣдъ другитѣ и каза: нѣма защо да се боиме, утрѣ Русситѣ ще ги изгонетъ да неглѣдаме тоя огенъ, който на плаши, той се нарочно прави отъ Турцитѣ, сега слѣдъ вечеря всички ще излѣземъ да вардимъ, недѣйте гледа дѣда си попа тъй. Примълчахъ на отговора му. Послѣ захванахъ да распитвамъ брата му Диня П. Стойловъ Кесима, какъ е избѣгналъ и какво е станало въ селото, когато той бѣше останалъ най-наподирь въ него? — Отговори ми, че до вечерьта самъ стоялъ съ момчето си Славя, когото пращахъ да гледа идатъ ли Черкези и Турци отъ Радне-Махле, гдѣто като ми извѣсти че имало, тръгнахме тичишкомъ и двамата къмъ града; но защото бѣше вече се стъмнило по пѫтя, замрькнахме и спахме, качени на едно дърво, гдѣто утрѣньта отъ него сьглѣдахме Турската конница, която ходеше да разглѣжда мѣстата съ развити байраци червени тукъ тамъ покрай високитѣ мѣста, щото оттамъ като слѣзохме глѣдахме да вървимъ все въ затулени мѣста, каквото да не ни съзрѫтъ Турцитѣ, които зехѫ често да крьстосватъ по тѣхъ мѣста и сполучихме най-сѣтнѣ да пристигнемъ до тукъ живо и здраво.

Слѣдъ тоя и други много още разговори що имахме, най-сѣтнѣ се опростихъ съ тѣхъ и си отидохъ. Когато влѣзохъ въ двора ни, братъ ми Андонъ веднага ме захвана и каза: хайдѣ ставай зимай пушката и върви съ другитѣ да вардишь, гдѣто бѣхѫ дошле другитѣ да го викатъ; та слѣдъ малко пристигна и Попъ Иванъ съ една сабя подъ дългото си черно расо и другитѣ първи се събрахме у дома и тръгнахме. Часа бѣше прѣзъ нощьта близо $2^{1}/_{2}$—3 та кога излѣзохме да вардимъ, походихме тукъ тамъ по крайщата на града по Турскитѣ махли да глѣдаме Турцитѣ да не бѣгатъ и извѣстяватъ за състоянието на градътъ, който е съ малко войска, а и мѣсечената взе късно да изгрѣва, дѣто слѣдъ малко ходение и обикаляние съ другаритѣ си завръщамъ се къмъ дворътъ наблизо, сѣтне дохажда при меня и зетъ ми Иванъ Русевъ съ когото вардихме нѣщо около 2 часа и се спрѣхме до доварьтъ, та сме задрямали, та ни събудихѫ другитѣ, които ходихѫ прѣзъ нощьта да съглѣждатъ да се неуспиватъ стражитѣ и като заминахѫ, видѣхъ, че зе да наближава да се съмнува, а и сѫнъ мя налѣгна, оставихъ се да вардя, та си отидохъ, лѣгнахъ и поспахъ малко.

Въ Вторникъ 19-й Юлий утрѣньта, щомъ се пукна зора и слънцето изгрѣ, всичко се размьрда въ града, и офицери, и войскари, и граждани и селени, и мѫжье и жени, съ една дума цѣлий градъ бѣше на кракъ, едни отидохѫ да съглѣждатъ да ли са наблизо Турцитѣ; други като се почна битката часа отъ 11—12 по турски, трал до $4^{1}/_{2}$

пладнѣ, отидохѫ да помагатъ на войската, вода да ѝ посятъ, мъртви и ранени да прѣбиратъ, дѣто всѣки се трудеше спорѣдъ силитѣ си да принесе услуга на Русската и Българска войска, каквото да изгонятъ и разбиятъ по-скоро неприятельтъ. Огеньтъ се откри и отъ двѣтѣ страни по между града и Турцитѣ, дѣто на източната страна, която е извѣстна подъ името Чадъръ Могила, бѣхѫ разположени Русскитѣ топове и линията слѣдваше отъ истокъ къмъ западъ до Берекетската могила, а въ срѣдата имаше останало селото Муратлий. Отъ утрѣньта най-напрѣдъ захванахѫ съ топовнитѣ гърмѣжи, дѣто и едната и другата страна продължавахѫ да хвъргатъ едни срѣщу други, което се продължи нѣщо до 2 часа, щото не се знаеше коя страна ще побѣди. Всичкитѣ хора бѣхѫ се распрьстнали по много мѣста на сѣверната страна на града, а най-много селянитѣ, които красяхѫ околностьта му, като бѣли патки съ стадата и говедата си, Въковския баиръ, Хюсейнъ-Челебийка, Агиязмото и сѣвероисточната долина на града, всички отъ къмъ сѣверната му страна, а пакъ гражданитѣ съ женитѣ си, отъ любопитство бѣхѫ оставяли свойтѣ дворове и кѫщи и излѣзли на повисоки мѣста да глѣдатъ какво нѣщо е бой, което отъ толкосъ години само се слушали, а невиждали; та да го видятъ съ очитѣ си, гдѣто въобще людьетѣ ги бѣше взело такъво едно общо хладнокръвие и омайвание, което не имъ докарваше никакъ на ума противната лоша отрана, та да земятъ мѣрки за запазвание. Разбира се и азъ небѣхъ по доленъ въ възрѣнията и мислитѣ отъ другитѣ си съграждани, та като почнахѫ битката излѣзохъ и азъ да глѣдамъ заедно съ другитѣ людье прѣдъ вратата на дворътъ ни, който бѣше на високо мѣсто и се съглѣдваше оттамъ всѣко движение и на едната и на другата войска. Сѣдвамъ и отправямъ поглѣдитѣ си къмъ югъ върху Турската войска, която хемъ хвърга съ топоветѣ си, хемъ слѣдва да върви и приближава къмъ града на табори (отдѣла и роти). Главното ѝ распореждание бѣше дадено отъ Моратлиската дъбова кория за къмъ градътъ, и Турскитѣ войски се съглѣждахѫ отъ високото тъй както си се командуватъ. Страшнийтъ огенъ бѣше най много откритъ къмъ източната страна на градътъ въ Чадъръ-могилскитѣ рѫтлини и могилки върху които съ сила и голѣмо свирѣпство нападахѫ Турцитѣ, гдѣто и тамъ бѣше отправена повечето Русска и Българска войска, а пакъ южната страна на градътъ отъ къмъ Едиренското шосе до Чернанското, бѣше твърдѣ слабо защитена отъ Русската пѣхота и конница. Слѣдъ малко видѣхме единъ топъ съ голѣмъ и дрезгавъ гласъ на Берекетската могила и скоро скоро отправя гранадитѣ си къмъ Турската войска въ Моратлиската кория, а пакъ Турцитѣ не се разбѣгватъ; та за тоя топъ различно се мислеше тогава, който само гърмеше а неправеше никакви опустошения на неприятеля, щото мнозина се усьмихѫ въ неговото хвъргание и отидохѫ да изучатъ истината, за да не бѫде нѣкаква си Турска измама; тъй щото и самитѣ Русси и Българи считахѫ тоя топъ за тѣхънъ, но излѣзе наопаки, дѣто когато приближили нѣкои отъ нашитѣ Българи къмъ нея страна да се научатъ Русси ли се или Турци, съзрѣли Турцитѣ че идели и биле на близо, тѣ ударили на бѣгъ.

Ний пакъ като глѣдахме, видѣхме да се замълча топа отъ могилата и покрай нея да съглеждами чести табори войски и наредъ зводове отправени къмъ градътъ и си думахме: че това трѣбва да е все Турска войска, а колкото за топа зехме таково мнѣние, че той е Турски и хвърга срѣщу Турцитѣ съ извѣстие да пристигатъ къмъ нея страна, защото трѣбва чрѣзъ съглѣдателитѣ си да се узнали слабата страна на дѣсното Русско крило, а на Турцитѣ лѣво, къмъ което се съглѣждаше, че тамъ не се откриваше огенъ съ пушки. Около часа едина на утрѣньта почнахѫ да се наближаватъ войскитѣ едни срѣщу други и се срѣщнахѫ въ Моратлискитѣ лозя, дѣто огеньтъ се откри и съ пушки, които почнахѫ да пукатъ като пуканки и слѣдвахѫ все тъй постоянно да се продължава часа до 3-тѣ. Азъ въ това врѣме оставихъ зрителното мѣсто, отидохъ та казахъ на майка си и сестра си Мария да поприготвятъ като: ризи, гащи, и други най-нуждни работи, колкото за единъ человѣкъ, щото ще съглѣждамъ ходътъ и движението на войската и като видя, че е на злѣ бойтъ, ще дойда да ви извѣстя, дѣто съ една дума като ви кажа: «хайдѣ» и всичко да е готово, а пакъ другитѣ си трима братия невидѣхъ събрани въ едно, освѣнъ Ганча, който бѣше на едно мѣсто съ овцетѣ, щото това ни бѣше послѣдното виждание прѣзъ вечерьта на 18-й день. Тогава излѣзохъ и отидохъ къмъ Черпанский пжть, дѣто видѣхъ лозя, нивя всичко напуснато съ волове, овце, коньe и другъ едъръ и дребенъ добитъкъ, щото се поскарахъ съ нѣкой други селени за лошата имъ постъпка, но само съ туй си останахъ; защото нѣмаше кой да ме слуша. Веднага като се расправяхъ съ тѣхъ, поглѣднахъ къмъ Чирпанското шосе, ето че Русската войска конница въ строй се врьща оттамъ назадъ отъ битката, разбрахъ че е отместена отъ Турската, та се отправи къмъ града; но извѣднжжъ кривна на долу къмъ югъ въ крайната права улица прѣзъ Новата Махла и се отправи пакъ къмъ битката. Отъ людьетѣ неможахъ да разбера за добро ли сж се оттеглили за зло ли, щото бѣхъ принуденъ да се завърна въ кжщи, та майка ми ме повика и ми каза: ела да убѣдваме, че е дошло веке врѣме за ѣдени, стига ходи да се трепешь, почини си; послѣ за скоро скоро сложи, хапнахме си съ нея надвѣ натри, дѣто ѝ повторихъ и потретихъ, да приготви всичко, че работата както се вижда ще е на бѣгъ. Лю! Синко не думай, уплашена и растреперена отъ тѣзи думи забрави ѣдение и всичко, та стана и захвана да турга едно друго въ едни дисаги за меня, друго тури въ чувалъ за себе си и трети приготви за сестра ми съ нейни работи. Тогава станахъ и си обухъ единъ катъ дочени дрѣхи, а отгорѣ шеячени съ сукнено кжсо палто, въ джобоветѣ си турихъ бѣли кърпи и единъ пешкиръ за бърсание, гребенъ и девѣтъ турски лири имахъ съ двѣ бѣли меджидиета на расположението си, та отидохъ въ черковата св. Тройца, качихъ се на клѣпалото отъ високо да глѣдамъ бойтъ. Тамъ като сѣдѣхъ нѣщо до 15 менути всичко виждахъ, дѣто Българскитѣ солдати бѣхж искарани отъ Турскитѣ войски изъ лозята и

изложени на отворено, които по четирма петтима взимахж назадъ позиций по снопитѣ на кръстцитѣ съ отстжпвание и оттамъ да продължаватъ да хвьргатъ срѣщу Турцитѣ, а пакъ Русската конница взимаше послѣдния и прабирателна отбрана на биющитѣ се солдати къмъ града и сѣверъ; щото на града на западната и юго западната му страна оставихж на расположението на Турцитѣ, които наблюжавахж, а пакъ Русситѣ съ сѣтни сили бѣхж припустнали коньетѣ си, та ожесточений бой слѣдваше отчаенно помежду двѣтѣ страни. Дордѣ бѣхж заняти очитѣ ми къмъ югъ и югозападъ, веднага ги обърнахъ къмъ истокъ и съзрѣхъ, че една кжща близо дѣто бѣхж Лайтемберскитѣ Князове въ Стамо Хад. Вълчевата кжща се запалила отъ една Турска грената която даваше голѣмъ пушекъ и димъ, та заскоро буенъ пламъкъ отъ огенъ обзе всички кжщи наоколо и си рѣкохъ въ себе: работата ни е веке опастна и смърть ни чака ако стоимъ още тука да се маемъ, щото когато поглѣднахъ отпрѣдѣ си на черковния мегданъ множеството хрипнало веке да бѣга къмъ баиритѣ на Казанлъкъ, та по-скоро слѣзохъ отъ клепалото, отидохъ си тичашкомъ уплашенъ у дома. Веднага влизамъ въ кжщи и казвамъ на майка си: хайдѣ ставай, зимай каквото си наготвела за въ пжть и да бѣгаме, че всичкитѣ людье взехж да бѣгатъ. Въ Хакаржа, казвамъ, турцитѣ запалихж Българскитѣ кжщи, видѣхъ ги като горятъ пламнали. Тя смутено и уплашено се растича, каза ми само земи тия дисаги съ едно друго и бѣгай а азъ и Мария ще земемъ другитѣ и ще да тя стигнемъ. Парамихъ дисагитѣ на гърба си и хукнахъ; но безъ малко щѣхъ да забравя часовника си когото бѣхъ оставилъ въ братовата си кжща, ако да не ми напомнихж отъ домашнитѣ, влѣзохъ на бърже и го зехъ. Когато излѣзохъ изъ кжщата повторително казахъ на майка си скоро да извика Мария и да вървятъ, дѣтовъ това врѣме поглѣднахъ къмъ баирътъ на Вакъфа, селското множество стоеше още насѣдало и непомръднато отъ купищата си; но една Турска бомба отправена въ срѣдата имъ, падна при тѣхъ близо, и тѣ наскачахж и припнахж да бѣгатъ като яребици, безъ да се пръстне, удари и повреди нѣкого; щото тя стана причина да ги подсѣти да нестоятъ да глѣдатъ, че ги чака опастность и смърть, та съ врѣме да зиматъ мѣрки за спасение съ бѣгство. Азъ дордѣ да са накаия да излѣза на вънъ, всичкото множество на града отъ граждани и селяни изцѣло хукнали да бѣгатъ и напълнили улицитѣ тъй много съ людье, щото нѣмаше мѣсто отгдѣ да са помине. Общия викъ изъ дворовете, улицитѣ и на всѣкѫдѣ бѣше неописуемъ, бомбитѣ взехѫ да падатъ въ града и надъ него, да смутятъ множеството въ бѣга му, съ една дума страхътъ и ужасътъ бѣ неисказанъ. Братъ ми Андонъ бѣше отишелъ до крива пѫтека срѣщу турцитѣ, но на часа се върна и викна, както на зетя ни Ивана, тъй на майка ми, сестритѣ ни и на всички други що бѣхѫ въ дворътъ да бѣгатъ и като извика за жената си която видя на напрѣдъ и хукна безъ да чака. Хукнахъ и азъ подиря му, който като ся обьрна назадъ и ми крясна ягката, разбрахъ, че трѣбва скоро да се бѣга. Отправихме се къмъ подножието Токмоолу за къмъ баирътъ на ягиазмото. щото хората по пѫтьтъ, ту се връщахѫ, ту бѣгахѫ изъ други улици, причината на туй бѣше, тѫзи, че мнозина отъ българскитѣ стражари непускахѫ народътъ да бѣга; но въпрѣки едно двѣ мѣста въ лутанието ни ако и да не ни пустнахѫ, можахме нѣколко души да се промъкнемъ изпомежду многото натрупани хора да прѣменуватъ прѣзъ дворовете на махлата отъ дворъ въ дворъ и да сполучимъ да излѣземъ и влѣземъ въ лозята, та да се отправимъ къмъ пѫтьтъ на селото Кутлуджа 1 часъ на сѣверъ отъ града. Тамъ при тъй нарѣченото Аарѫшевъ Димовото лозѣ като вървяхъ натоваренъ съ дрѣхи, и съ ножъ въ рѫка, минахѫ надъ главата ми едно подирь друго двѣ турски бомби съ силенъ писькъ и свѣтливи, като звѣзди, паднахѫ на далечь отъ меня нѣщо 30—40 крака; но благодарение на лозето, което бѣше скоро копано и бухко, щото бомбитѣ не се пръстнахѫ инакъ щѣхъ да загина отъ взрива имъ. Братъ ми бѣше ма испрѣдварилъ доста много, дѣто сѣтнѣ нѣколко бомби се хвърлихѫ връзъ насъ

но неударихѫ и неповрѣдихѫ никого. Напрѣдъ насъ и подирь насъ имаше много хора, мъчихъ се да ги стигамъ и задминвамъ; но бѣга ли се вървили се, страхътъ прѣдаде силата си на кръвьта ми и тя почна да ме спъва и остава, краката ми зехѫ да хлъцнуватъ, рѫцѣтѣ ослабватъ, товарътъ ми тѣжькъ, а пекътъ безпокоителенъ, тичанието ти заприлича на единъ простъ и даже по-доленъ вървежъ; тъй щото едвамъ се крѣпихъ и пѫплехъ срѣщу баирътъ на нагорѣ. Въ това врѣме мнозина мъжье, жени, моми и дѣца незнаяхѫ какво да правятъ, тъй като фамилиститѣ не сѫ се разбрали и споразумѣли съ членоветѣ си; та ги слушахъ да говорятъ изотподирѣ ми, хайдѣ бре, хѫ мари, върнете се, тѣ може да се русситѣ, които хвъргатъ нарочно за да въспрьтъ хората да не бѣгатъ, щото много мъжье и жени съ моми и дѣца се върнахѫ назадъ, между другитѣ бѣше и Х. Славова Донка снаха на Пенча Х. Славовъ Христакева жена; но азъ знаяхъ, че не сѫ русскитѣ топове, що гърмятъ противъ насъ, тъй като тѣ трѣбваше да се къмъ турцитѣ, а не къмъ насъ; та какво сме имъ направили да ни връщатъ съ топоветѣ си? Продължавахъ да вървя, и много се стрѣскахъ отъ думитѣ на хората, които вървяхѫ отъ подиря ми и да казватъ: ето турцитѣ, черкезитѣ, татъкъ хе по върховетѣ на Вакъфа и Хюсеинъ челебийка съ коньетѣ си, щото колкото повтарехѫ това, толкова по се обезсиловахъ и ослабновахъ. Най-послѣ излѣзохме на високото, поотдихнахме си, поглѣднахме назадъ и видѣхме че хората ви бѣгатъ колкото си можатъ и пристигатъ, а турцитѣ влѣзли въ града, топоветѣ отъ къмъ Черпанската врата се утихнѫхѫ, конницата имъ се пръсна по баиритѣ да заобиколя населението да не бѣга. Поглѣднахъ на часовника си, видѣхъ, че часа бѣще $5^{1}/_{4}$ по турски на пладня въ най-голѣмий пекъ прѣзъ деньтъ, пристигамъ брата си, който почиваше съ Хекима Иванча и съ другъ единъ черноокъ момакъ 32 годишенъ на име Желчю съ дѣте въ рѫка и Г-жи тѣ имъ безъ Иванчевица, който я причакваше дано да го пристигне; та слѣдъ една малка почивка братъ ми каза: хайде момчета да бѣгаме, че не е

за стоени, дордѣ не се ни застигнали и присѣкли пжтьтъ
турскитѣ конници, да вървимъ и тръгнахме. По пжтя на
застигнахж много — и ни казвахж, че турцитѣ влѣзли въ
града и зели да биятъ, сѣчатъ и колатъ, кого дѣ стиг-
натъ. Отправихме се къмъ селото Кутлуджа, навалихме се
малко надолу и града се затули отъ очитѣ ни, селото се
показа въ тѣснеитѣ на прохода по стръмнинитѣ му, дѣто
Кутлудженци, бѣхж почнали съ тояги и колове да гонятъ
и пждатъ колибарскитѣ турски цигани къмъ градътъ, които
бѣхж се разкрѣкали по пжтьтъ съ женитѣ и дѣцата си,
да се разбѣгватъ. Влѣзохме въ селото, почивахме си мал-
ко при чушмата, пихме по една студена вода, разхладих-
ме си малко и тръгнахме, а Кутлуджани, още отъ по пър-
витѣ избѣгали се извѣстили за турската побѣда, товарихж
колята си и кой съ каквото можеше и се готвехж веке да
бѣгатъ. Пжтьтъ когото слѣдвахме да вървимъ отъ селото
къмъ Тунджа не бѣше до толкова стръменъ, но ту равенъ,
ту издигнатъ и на лакатушка, който захвана да не ни
смиста веке отъ навалица, щото слѣдъ 30 минути пжть
имаше нѣмаше откакъ изминахме селото, чусе и се разне-
се като молния единъ гласъ, който порази съ страхъ и трѣ-
петъ повторително бѣгающитѣ, че турцитѣ и черкезитѣ при-
сѣкли пжтьтъ исподъ Кутлуджа и го заградили, дѣто нѣма
отгдѣ да се бѣга, тъй щото всички хукнахж още съ по-
голѣми и напрѣгнати сили по пжтьтъ къмъ Казанлъкъ. Азъ
си казахъ на ума, ний очаквахме мама и сестритѣ си и
братията си, тѣ сега трѣбва непрѣменно да се убити по
пжтьтъ, та си изгубихъ надѣждата, че ще ги видя още е-
динъ пжть живи, щото си вървяхъ по пжтьтъ до колкото
можахъ; но все волею неволею се подканвахъ отъ близж-
ни тѣ ни съсѣди, дѣто и азъ силехъ съ тѣхъ.

Турцитѣ ясно може да се каже, че влѣзохж въ града отъ къмъ западната му слабо защитена страна часа между $4^1/_2$—5 по турски прѣзъ деньтъ, дѣто за тѣхното дѣйствие въ отмьщаванието и свирепствата извършени надъ българитѣ, ще разкажа изъ разказитѣ на самитѣ очевидци като: Петка, Михаля Боналовъ, сестритѣ ми Бона и Мария, на майка ми Дафина и на други съ които имахъ честьта да се запозная съ приключенията имъ прѣзъ живота въ оставанието имъ тогава въ градьтъ. Майка ми слѣдъ като ѝ сьмь казалъ «хайдѣ, била се залисала съ помагание на другитѣ ми братя да си изнесатъ отъ двора нѣкои работи, послѣ тръгнала да бѣга съ сестритѣ ми къмъ Кутлуджа; но на пжтьтъ ги спиратъ българскитѣ стражари и ги врыщатъ макаръ и да сж се оттървали изъ ржцѣтѣ имъ нѣколко пжти, но неможле да избѣгнатъ, щото най-сѣтнѣ били заобиколени отъ турцитѣ и се върнали назадъ на двора и се скрили въ ахжра. Турцитѣ съ червени фесове на табори, табори заградили крайнинитѣ на градътъ и залпъ съ пушкитѣ си гърмели срѣщу бѣгающитѣ хора въ него, коршумитѣ имъ падали като градъ върху тѣхъ и покривитѣ на кжщитѣ. Пристигнали у дома търсели изъ кжщи едно друго и като набутали скрититѣ хора съ мжжье и жени, казали имъ да се отдѣлятъ едни отъ други, и веднага почнали да избиватъ мъжьетѣ съ ливолверитѣ и пушкитѣ си, а женитѣ да подкарватъ за роби на една страна. Майка ми бѣше вѣща въ турския язикъ, почнава да имъ се моли, но тѣ отъ молба неразбиратъ, та истрѣпали тамъ всичкитѣ мъжье до единъ, а тѣхъ зели да ги събиратъ, на купища и да ги каратъ за къмъ Хакарджа. Когато излизали единъ турчинъ приготвилъ и магаре за сестра ми Мария да я земе и качи на него за робиня на кефа си; но тя като разбрала каква е работата, сполучила да се измъкне изъ ржцѣтѣ му и да побѣгне въ съсѣдитѣ ни, а и тамъ като ненамѣрила хора, побѣгнала въ Георги Кичепа дворъ, дѣто тамъ се скрила въ кжщитѣ имъ. Когато бѣгала, видѣла турцитѣ отъ Вакъфския баиръ, които биле расположели топоветѣ срѣщу черковата ни Св. Тройца и я застрѣлявали отъ единия край до другия, щото и до днеска още личетъ на новитѣ ѝ дувари отъ 7—8—тѣхъ бомби, а колкото за кубето ѝ тѣ били безрбой догдѣ да го съборетъ съ цѣлия ѝ покривъ. Часътъ кждѣ 10 турцитѣ избили въ дворътъ всичкитѣ българи и ги качили на колята имъ; та ги подпалили съ воловетѣ имъ заедно да горятъ, което приставлявало много ужастна картина, дѣто на една страна да гори недоумрѣлъ стопанинъ съ добитъка си заедно, а на друга животнитѣ да глѣдатъ горенето и смъртьта на стопанина си. Тогава случайно излѣзла Топа Георгева и била убита отъ единъ черкески коршумъ и лошо ударена въ колѣното; на около кжщитя и дюкенитѣ турцитѣ палили съ газени тенекии, които изваждали изъ българ. дюкени, разлѣяли ги, дрьсновали кебритя и скоро се запалвала цѣла махла, тъй щото тѣ биле въ срѣдъ запалени на около кжщи и безъ малко щѣли да изгорятъ живи въ пламналитѣ кжщи часа около една вечерьта по т. ако да не бя избѣгнали прѣзъ една съсѣдна малка врачка съ Пенка слугиня Х. Зафиракева, която водела къмъ края на града, а всички други останали, едни изгорели живи отъ отпадналий вржзъ тѣхъ огенъ, а другитѣ останали и се откарали робини на долу. Оттамъ покрай нискитѣ затулени мѣста и кръстцитѣ могли да избѣгнатъ безъ да ги усѣти нѣкой отъ караулитѣ прѣзъ нощьта въ Казанлъкъ.

Споредъ голѣмата ми сестра, въ двора влѣзли и запалили горнитѣ ни кжщи, а тя пò-прѣди, като ходила да търси 4 тѣхъ си дѣца: Дафина, Анна, Рада и Андонча, да ги неоткаратъ робини и обезчестятъ нейдѣ, обрали я турцитѣ по пжтя каквото имала при себе въ ржцѣтѣ си: като дрѣхитѣ, съ чувала на гърба ѝ, пендаръ, пари, златни прьстени и други нѣща на момичетата и ходила отъ дворъ въ дворъ у несвѣсъ съ плачь и ревъ за тѣхъ 3 дни на редъ, дѣто виждала турцитѣ като намѣрели мъжье и жени смѣсени, истрѣпвали ги до единъ, а женитѣ пускали да ходятъ да се криятъ и да кръстосватъ улицитѣ като изумени; та си викали по турски: «оставете ги сега да се понарадватъ на русситѣ безъ мъжьетѣ си, че тѣхнитѣ мъжье комити полудѣхж дордѣ докаратъ до тукъ московица». Тамъ въ Дженедъ махла биле избити нашитѣ братия, уйчовци, чичовци и други роднини, които бѣгали и се криели отъ отъ дворъ въ дворъ, дѣто слѣдъ три дни била прибрата съ другитѣ жени и заведена съ майка ми за къмъ Карабунаръ робини. Когато вървели по пжтьтъ изъ изгорѣлий

градъ стъпвали по огнени разгорени въглища, които се расприсквали отъ съборенитѣ изгорени кжщя а пакъ всичката истекающа се вода изъ градскитѣ чушми била кървава и нѣмала водичка въ града, която да не била умърсена съ кръвъ; та тѣ дордѣ да ги съберать и закаратъ всичкитѣ, биле принудени да пиятъ кървавата вода на избититѣ, дѣто послѣ ги вардили съ караулъ да не ставатъ безчестия, а колкото за нѣкои отъ момитѣ, кога бѣгали сами покрайщата и се заврьщали, бивали фащани отъ турскитѣ и черкески пѣши и конници, обезчестявани по тайнимъ образомъ и сѣтнѣ ги докарвали и оставали въ женския робински лагеръ.

Спорядъ Петка Кафеджията, който се тридни наредъ изъ града крилъ, прикарвалъ и избѣгвалъ опасноститѣ, като прѣминувалъ отъ изгорена кжща въ здрава и прѣзъ огенъ, въ кладенци и въ трапища, и най сѣтнѣ си направилъ една дупка подобна на гробъ, захлюпвана съ голѣми каманни плочи та се опазилъ живъ; но и то много пжти дохождало редъ да се повдигатъ тия плочи за пари да търсятъ подъ тѣхъ, а пакъ другаритѣ имъ турци да си казватъ едни на други, оставете се отъ тези праздни лутания и търсения, отъ които нѣма какво да излѣзе келипиръ, а да ходимъ въ здрави кжщи да търсимъ, щото сполучилъ да избѣгне най-послѣ въ петъкъ, когато се поисплашили турцитѣ отъ Генералъ Гурковото имъ разбивание при Джуранлий и Могила отъ Ново-Загорската нападателна линия.

Спорядъ Михгла Бопаловъ, тѣ биле твърдѣ много събрати въ една българска махала, дѣто турцитѣ ги заобиколили отъ всѣкадѣ и искали да влизатъ въ дворовеtѣ да отдѣлятъ мъжье и жени и да ги истрѣбватъ, които биле посрѣщнати съ куршюмитѣ имъ отъ вътрѣ и убивали който турчинъ ся покаже на вратата и дерзновалъ да влиза. Туцитѣ като видѣли невъзможностьта на това нѣщо прибѣгнали до хитрость, та да не останатъ по долни, запалили отъ всѣкждѣ българскитѣ кжщи и ги чакали да излѣзатъ по вратитѣ, че тогава да ги избиватъ; тъй сполучили, та избяли много българи въ затворенитѣ дворове, които юнашки се бранили, щото имало и множина отчаяни, които се бранили до тогава, дордѣто ги задавилъ огеньтъ и изгорѣли живи, а не се прѣдали. Самъ Михалъ билъ принуждаванъ отъ женитѣ да не го изказватъ на турцитѣ, да прѣменува отъ единъ дворъ въ другъ горѣлъ изгорѣлъ, а на мѣстѣ и да пробива съ ножъ или съ каквото се намѣри дуваритѣ въ заобиколенитѣ дворове и да менува прѣзъ дупкитѣ имъ; та да се оттърва, дѣто въ прѣмещванието му на една такава дупка безъ малко останало да го убиятъ съ коршумитѣ, които се слѣли на главитѣ на тия му другари, що нерачле да избѣгватъ. Съ такива много подобни прѣмѣждия най-послѣ сполучва да избѣгне прѣзъ нощьта помѣжду турскитѣ караули къмъ Срѣдна-Гора за Шипка. Като тези сцени на много мѣста изъ градътъ се повтаряли въобще по всичкитѣ български махли. — Колкото изъ разказитѣ на попъ Стойковитѣ приключения, които теглилъ, кога се криелъ въ двора си посрѣдъ запаленитѣ му кѫщи въ нарочно приготвенитѣ му още на турско врѣме подземни дупки (лахѫми) и свирепствованията на турцитѣ и черкезитѣ най много срѣщу него и той срѣщу тѣхъ до толкова се много, щото се неописуеми.

Всички добрѣ помнятъ и знаятъ въ Стара-Загора дѣда си попъ Стая, който самъ съ хайдушкия си попски и лукавъ характеръ, още въ турско врѣме е силно заслѣпявалъ турцитѣ въ управлението въ срѣдъ най-голѣмитѣ имъ фанатически разярения по събарението на черквата св. Троица, на кѫщитѣ му и по погрѣшкитѣ на сина му Стояна въ поврѣждание на единъ зѫбъ на друго съсѣдно дѣте; та колко повече сега да не излѣзе той въ това размирно врѣме надъ черкезитѣ и турцитѣ, като масло надъ водата, свойство, което му е естествено вродено!

Шахназлийци на които селото имъ е 4 часа далечъ отъ града С.-З. на югъ, ми разказвахѫ, че кога бѣгаме се събрали въ Банкова дворъ въ начало на Дженедската махла, биле заградени отъ всѣкѫдѣ съ турска войска която стрѣляла върху тѣхъ до вечерьта и запалели наоколо българскитѣ дворове, дѣто тѣ и въ срѣда вечеръ стоели тамъ

затворени тъй щото срѣщу четвъртъкъ, които се одерзостили отъ гражданитѣ и селянитѣ могли всички благополучно да избѣгнатъ безъ да ги усѣтятъ и поврѣдятъ турскитѣ караули прѣзъ нощьта, а които не се наели да бѣгатъ, станали жертва на турскийтъ ножъ. Когато бѣгали тамъ прѣдъ двора на черквата св. Тройца голѣмия мегданъ билъ покритъ съ български тѣла, както и черквата разбита и запалена още въ вторникъ 19-й съ топове отъ къмъ западната страна, дѣто понапрѣдъ въ нея бѣсели хората по грѣдитѣ, а послѣ е запалили, и искланитѣ нахвърлели вътрѣ да изгорятъ, кои живи, кои ранени, както могли веке, гдѣто коститѣ имъ испослѣ глѣдахме кога се завърнахме и се пребрахѫ и погрѣбохѫ. — Подобни съпротивления на горнитѣ е имало въ св. Николската махала «*Бешикя*», дѣто турцитѣ два дни се занимавали, дордѣ разбиятъ тамъ българите, срѣщу които употрѣбили огенъ върху кѫщитѣ имъ, че тъй сполучили въ побѣдата си. Въ Халашката махала турцитѣ са отличили съ голѣми звѣрства за пари, гдѣто на Гергя Кавалджията живъ на гърдитѣ му клали огенъ и сварили кафе да пиятъ, а на Коля неговъ съсѣдъ, отрѣзли рѫцѣтѣ, краката и го оставили живъ тъй да умира. А колкото дѣто ги драли живи, кожитѣ на които виждали гражданитѣ по улицитѣ, слѣдъ завръщанието ни и бѣсенитѣ съ глава надолу по дърветата на Вакѫфа, Аязмото и др. коститѣ на които виждахме струпани подъ техъ съ пояситѣ имъ съ които сѫ ги бѣсели, сѫ до толкова много, щото тий отдѣлно трѣбва да съставѣтъ една история по клането въ Стара-Загора, работа на нѣкой вещъ и ученъ човѣкъ.

На много мѣста въ Хакарджа и св. Димитрия, кога се запалвали нѣкой бъчове спиртъ или вино, издавали наоколо си такъвъ грамогласенъ пукъ, щото всичко исплашвало и достигало до синитѣ небеса гласътъ му.

Най ужасното зрѣлище било запалванието фабриката въ Новата Махала на западъ отъ града на френеца Бонàлата, въ която всичкитѣ ѝ стаи биле прѣпълнени съ хора отъ двата пола и двѣтѣ съсловия, щото неможало да ся рие»: послѣднийтъ (Реуфъ) билъ принуденъ да се оттегли въ с. Карабунаръ. — И тъй може да се каже, че свирѣпствата имъ правени въ безащитнийтъ градъ, се нѣкакъ съгласяватъ и съ самата телеграмма на Сюлейманъ паша. *Бѣлѣжка.* Цѣлото население на града е било прѣди войната 24,669 души, 15,000 Българи и около 10,000 Турци съ Евреитѣ, избити сѫ около 8000 граждани безъ околнитѣ села, които пострадаха и се присмѣтатъ всички загинали отъ 13—14,000 души, а задъ балкана въ бѣганието ни измрѣли граждани 950 мъжа и 240 жени, а отъ дѣцата, голѣмо число, неизвѣстно. Продължавахме пѫтьтъ си къмъ Казанлъкъ, наведохме се къмъ Сѣвернитѣ террасси на Срѣдна гора, минахме една двѣ малки рѣки и слѣзохме въ по̀-ниското къмъ утоцитѣ на рѣка Тунджа. Тамъ на единъ кръстопѫть се позапрѣхме, дѣто едни се отправихѫ къмъ мостьтъ на Тунджа и прѣминувахѫ, други къмъ западъ за ближнето село Ешеклии, смѣсено отъ Българи и турци. Тогава братъ ми като ме чакаше да го застигна, каза ми: че трѣбва да се отбиемъ отъ общия пѫть и да идемъ у моя чичо Миня Колева да спимъ, и оттамъ утрѣ въ Казанлъкъ, щото склонихъ на прѣдложението му и тръгнахме съ ближнитѣ си съсѣди жени и момчета за нататъкъ. Минахме прѣзъ едно Турско село Хурузово, което бѣше укичено съ сливи, върху които мнозина се захласнахѫ и не си продължавахѫ пѫтьтъ, а се прѣдадохѫ на брусянието имъ за да си понаберѫтъ и хапнатъ. Като минувахме прѣзъ него, мнозина Турци, като видѣхѫ положението ни, хукнахѫ да бѣгатъ и да се криятъ по кѫщята си отъ страхъ както ний отъ Сюлеймана. Имаше въ селото имъ по 3—4 плѣвника изгорени, слѣди отъ разбиванието на Казанлъкъ; но убийства несѫществувахѫ. Изминахме го, дѣто тукъ село, тамѣ село едвамъ кѫдѣ $10^{1}/_{2}$ часа вечерьта пристигнахме въ Ешеклий, което е смѣсено, попитахме за кѫщата на рѣченний ни чича Миня Колевъ, намѣрихме я и влѣзохме въ дворътъ му, тамъ се приехме отъ домашнитѣ му, распитахме се, распознахме се и расправихме за приключението ни въ Ст.-Загора. А пакъ Българската войска, единъ отдѣлъ отъ Казанлъкъ, която отивала на помощь за Ески-Загра, срѣщнала разбитата къмъ Банитѣ и село Дервеня и се върнала назадъ, дѣто като прѣминуватъ р. Тунджа, остановихѫ се тамъ на почивка и прѣспаватъ нея нощь. Покрай нея и мнозина избѣгнали отъ Ст.-Загора прѣнущовахѫ тамъ, а пакъ други пристигнахѫ въ Казанлъкъ още него день вечерьта. Кога се мръкна въ Ешеклии и взе да се стъмнява, свѣтлината на огеньтъ блѣсна въ синето небе, която доказваше, че града е запаленъ да гори безъ милость; а и голѣмий вѣтръ, който се появи прѣзъ вечерьта и нощьта, още повече пръскаше свѣтлината и димътъ, що се издигаше надъ нея, красеше върховетѣ на Срѣдна гора съ тъменъ облакъ подъ ясно свѣтло небе. Всичко туй отражение глѣдахме по небето; но нѣмаше що да сторимъ, дѣто слѣдъ размѣнение на нѣколко тъжни разговори, най-послѣ слѣдъ вечерата прѣдадохме се безъ страхъ въ обятията на съня. По вечеря изъ селото разни смутове обзехѫ сърдцата и на Българи и на Турци, дѣто селото зé грижата да постави нощна стража за пазяние тишината до утрѣньта, каквото да се неслучи нѣкакво смущение и недоразумѣние, тъй щото слѣдъ зимание мѣрки малко тревогата се поуспокои.

Утрѣньта 20-й Юлий станахме въ Срѣдата на Илинь-день, омихме се, прикръстихме се, поблагодарихме Бога за избавянието ни; та дордѣ да се поокопитимъ на кѫдѣ сме и какво ще правимъ, братъ ми Андонъ излѣзалъ по селото, подплашили го нарочно разбира се отъ тамкашнитѣ селени за да се махнемъ отъ селото имъ, казватъ му: «че Турцитѣ идели съ червени байраци къмъ селото, щото той дохаждa и викна безъ мѣсто върху другитѣ, а пакъ азъ виждахъ, че Русската аванъ-гвардия конница, която сглѣжда за неприятель отиваше къмъ Срѣдна гора, дѣто ако имаше Турци тий щѣхѫ да бѣгатъ, а то било бѣгающитѣ селянки; та бѣхъ принуденъ да оставя дрѣхи и всичко, защото бѣше естественно много бързъ и сертъ (жестокъ) и не му се сѣди насрѣща съ угаждание. Оставихъ го тамъ съ г-жата му Мария, сестрининото ми момиче Дафина и братчето ѝ Андонъ, съсѣдката Тодóра и други, та се отправихъ за Казанлъкъ. Достигамъ рѣката Тунджа, пригазихъ я съ хвърлени обуща, минахъ я и си вървяхъ самъ до града, наближихъ го и минахъ отдолната му страна; та се отправихъ за женския манастирь Св. Богородица. Кога влѣзохъ въ него вътрѣ (града) всички уплашени отъ вчерашната битка, дюкянитѣ имъ бѣхѫ испозатворени, а като бѣше и праздникъ тъй трѣбваше да бѫде, походихъ тукъ тамъ изъ кривитѣ улици, дѣто съ питание най-послѣ се отправихъ къмъ манастиря, видѣхъ го, приближихъ и влѣзохъ вътрѣ въ двора му. Часа бѣше близо 3 когато се запрѣхъ тамъ и си почивахъ подъ сѣнкитѣ на дърветата му и хубавата вода, която го разхладяваше. Починахъ си малко, поразглѣдахъ се малко изъ направата му, ходихъ вътрѣ въ зданието, помолихъ се Богу и излѣзохъ. Покрай олтаря му видѣхъ много нови гробове на нѣкои починали знаменити офицери въ пò-първата битка, на които имената имъ бѣхѫ написани на нови високи дървени кръстове съ златни букви отъ полкътъ, мѣсторождението и деньтъ на смъртьта имъ, попрочетохъ отъ далечь; но неимахъ добрината да ги запиша въ дневника си, като си мислихъ, че тукъ турцитѣ нѣма да достигнатъ. Послѣ отидохъ къмъ стаитѣ и се примолихъ на една отъ Г-жа калугеркитѣ, да ми даде малко хлѣбъ, която притворнимъ образомъ ми каза: да се неусѣтятъ другитѣ че нѣмало, като отзаранъ го раздали на много бѣдни; та посѣдяхъ малко почакахъ и подъ пристилката си скритомъ ми подаде хлѣба и си отиде по работата. Азъ се благодарихъ, хапнахъ единъ два залага, но не ми се ѣдеше, турихъ го въ пазухата си и си го вардихъ. Мина се до единъ часъ, видѣхъ, че пристигнахѫ нови избѣгнали отъ Стара-Загора, по между които съглѣдахъ единъ 42—43 годишенъ късъ человѣкъ селянинъ, раненъ съ ножъ въ гръбнака отвѣсно и раздѣленъ на двѣ половини, като кога сѣчатъ сланина на свиня на длъжъ, когото прѣдставихѫ на Г-да Докторитѣ да го привържатъ и цѣрятъ. Докторътъ бѣше турчинъ съ бѣла привързана глава надъ фесътъ, покани го да сѣдне на столче: но човѣка неможеше да се прѣвие, само съ краката си се движеше, щото едвамъ го прикрѣпи, разрѣза и съблече отрѣзаната му дрѣхѫ, начна да мие раната му съ парцалъ намокренъ въ студена вода и да го привързова съ мехлемъ.

Азъ до тукъ глѣдахъ, причерня ми на очитѣ отъ жалость и различни припомнения, оставихъ го да не глѣдамъ мѫкитѣ му, като разказваше какъ и дѣ го ударили черкезитѣ съ ножа си, та немилостиво сѣчели и набивали на камитѣ си, дѣца, жени, мъжье, съ една дума кого дѣ застигнали. Тъзи картина бѣше сърдцераздирающа, щото да я избѣгна, отидохъ изъ градътъ да се разхождамъ и да се науча, майка ми, сестритѣ ми, братята ми, зетъ ми и роднинитѣ избѣгнали ли се или не. Като вървяхъ изъ улицата, зачухъ единъ познатъ гласъ, който ми викаше: «Иорче, Иорче!» обърнахъ се и видѣхъ попадията на попъ Доня, Мария, която ме повика и ми каза: че ваша Марийка е тука, тя те търси, иди тамъ кѫдѣ Дечо Драгиевъ направо изъ пѫтьтъ и ще ся научишь отъ нея всичко за вашитѣ и глѣдай дано я намѣришъ. Попитахъ я, майка ми съ нея ли е? — Отговори ми: немога ви каза, защото не я видѣхъ. Слѣдъ туй отидохъ да търся сестра си на казаното мѣсто; но не іѫ намѣрихъ, научихъ се, че заминала за Шипка. Тамъ при една чушмя видѣхъ че хората бѣхѫ се натрупали да копуватъ едно друго, та и азъ сполучихъ да си купя единъ хлѣбъ и малко еблиби въ джоба, за да си подкрѣпявамъ помалко съ тѣхъ стомаха, като не ми се ядеше нищо друго. Дордѣ да се расправя съ бакалена въ навалицата, ето че съглѣдахъ единъ прахъ се дигналъ отъ Источната страна на града, всички извикахѫ войската иде, отправихъ се съ другитѣ на посрѣщание; то бѣхѫ Българскитѣ разбити опълченици които се заобиколихѫ отъ разбѣглото се множество и отъ гражданитѣ, та ги питахѫ защо се връщате; но те несмѣехѫ да развалятъ военний си порядъкъ, само кога видяхѫ, че наблизо покрай тѣхъ нѣмаше Руссци, тогава се обаждатъ и казвахѫ: защо бѣгате и питате, туй не е ваша работа да знайте какво ще правимъ, ний ще земемъ града въ опозиции да го защищаваме и се отправихѫ къмъ Западний му край за монастира св. Богородица за да си починатъ. Помежду тѣхъ бѣхѫ и топоветѣ имъ като се чуваше отъ уста въ уста и думаше, че единъ топъ немогли да го оттьрватъ отъ Турцитѣ и останалъ въ тѣхни рѫцѣ въ врѣме на битката, а другъ самъ видѣхъ поврѣденъ, който нѣмаше нѣкой отъ потрѣбноститѣ му и бѣхѫ счупени. Щомъ измина войската, людьетѣ различно зехѫ да говорятъ, дѣто изпомежду имъ се прьсна и разнесе единъ слухъ, че и тукъ войската нещѣла да сѣди, а ще заминува за Балкана, та всички потеглихѫ за Шипка. Азъ като се колебахъ още да ли да тръгна или не, но като зехѫ да приказватъ нѣкои момчета отъ Ст.-Загора каквото: Иванъ Станчовъ, Иорги Косевъ изъ Матеогларъ и други, че е опастно тукъ за стоенье, тъй като войската и тукъ се ненаима да противостои на турцитѣ, които страшно е и тукъ да ги не нападнятъ, пооплашихъ се та се опѫтихъ най-сѣтнѣ съ тѣхъ изъ пѫтьтъ за къмъ Шипка. Часътъ бѣше около $5 — 5^1/_2$ въ най голѣмий пекъ, гдѣто на пѫтьтъ растоянието му отъ Казанлъкъ до балкана не бѣше по̀-вече отъ $2^1/_2$ часа пѣша; но като неѣли и непочинали, а още и поуплашени, пѫтьтъ ни никакъ не спореше, та минахме прѣзъ Хасовската кория и надъ нея сѫщото турско село, поразхладихме се изъ сѣнкитѣ ѝ, та си продължавахме пѫтьтъ. По пѫтя надъ Хаса, кога зехме да наближаваме Шипка, на много хора бѣхѫ дотѣгнали пушкитѣ отъ старата рѫждива система да ги носятъ на рамената си, та ги захвьргвахѫ, като тояги по пѫтя, а пакъ мнозина други ги земвахѫ, поносвахѫ, и като имъ дотѣгняхѫ, захущвахѫ ги пакъ на земята, като виждахѫ, че за нищо немогатъ да имъ послужатъ веке. Приближихме Шипка часа кѫдѣ $9^1/_2$ влѣзохме вътрѣ, тукъ тамѣ попитахме за кѫща да принущоваме, случи ся та ни пустнахѫ въ една махла близо до една чушмя и близо до пѫтя. Тамъ въ него дворъ влѣзохме много фамилий: Попъ Иванъ, братъ му попъ Доню, Диню, и Пенку попъ Стойнови, даскала Злати Геневъ, Петръ Тоневъ и много други още дордѣ се напълни двора. Посѣдѣхъ малко и излѣзохъ

да търся сестра си Мария, ходихъ тукъ тамъ изъ Шипка, неможахъ да я намѣря; та сме се много пѫти разминували изъ улицитѣ и тя меня да търси, а най-послѣ я намѣрихъ съ Ана Иванова сестриното ми момиче, заведохъ ги тамъ, распитахъ ги, какъ се избѣгнали и распрьстнали тъй, и научихъ всичко подробно за случкитѣ и теглилата имъ дордѣ да избѣгнатъ. Сѣтнѣ отидохъ да купя малко сирене, щото едвамъ намѣрихъ и купихъ по 8 гроша оката отъ голѣмата навалица; та поискахъ и месо да си купя; но немогохъ, дѣто кога се вьрнахъ въ дворътъ Злати Геневъ ми каза: че ще заколятъ едно агне, та да го распродадѫтъ по между си, склонихъ, щото купихме си и го сварихме съ четеля, каквото да се не размѣни и вечеряхме лоше хубаво нея вечерь. Прѣдварително бѣхъ се помолилъ на стопанката на кѫщата, която съ голѣма молба скришната ми продаде полвина пита хлѣбъ за 3 гроша и я дадохъ да ѣдатъ двѣтѣ ми сестри, а азъ неможахъ да ѣмъ, освѣнь два три залъга, като не ми се ѣдеше и бѣше ми лошо по причина, че имахъ поносъ, който ме зажидаваше, та само вода пияхъ. Вечерьта, когато щѣхме да си лѣгаме, отъ височината на Шипка сьглѣждахме още продължителния огень, който показваше, че градътъ не е изгорѣлъ още и слѣдваше цѣла нощь да освѣтлява синето небе, което съ туй увеличаваше общия страхъ на всичкитѣ избѣгнали хора, който неможеше да си търпи. Лѣгнахме си надвѣ натри да спимъ, но спи ли се я, проклѣти жени, като ги хваналъ страхътъ, който бѣше оживѣлъ на сьрдцето имъ, като почнахѫ шюшю, шюшю, нѣмаше свършвание, а най-много глъчка дигаше дебелата Тоневица абаджийка едно врѣме, щото неостави спокойни хората цѣлата нощь да си спѫть и отморятъ отъ дневнитѣ грижи и неволи. Тъй сѣтнѣ като подбра ту сина си Петра, ту зетя си П. Доня и дьщеря си Мария «дѣ ставайте, виждте каква е работата, всичкитѣ хора бѣгатъ, вий стойте тука за хубаво да ни изсѣчатъ турцитѣ» и тѣмъ подобни. Меня не ми стигаше злото, а ми отъ нейнитѣ безпокойствия и брьщолевения, неможахъ никакъ да си подрѣмна, щото въпрѣки голѣмата ми нужда за сънъ, хвана ме безсънието, та съвсѣмъ ослабнахъ, като небѣхъ ялъ прѣзъ деньтъ и вечерьта, тъй щото волею и неволею трѣбваше да се става, като ме подканихѫ и другитѣ заедно съ сестритѣ ми, дѣто часътъ бѣ три прѣзъ нощьта, кога скочихме да бѣгаме за камъ Гоброво прѣзъ планината. Когато излѣзохме изъ дворътъ на стопанката, пѫтьтъ бѣше много запушенъ съ колята на раненитѣ българи и русци въ бойтъ при Стара-Загора, които се прѣкарвахѫ и тѣ за къмъ Габрово прѣзъ Стара Планина, и дигахѫ глъчка почти цѣлата нощь, гдѣто неможеше да се размине; но каза се веке ще се върви, тръгнахме и отидохме да търсимъ нѣкой си тамкашенъ човѣкъ, който знаялъ пѫтьтъ прѣзъ една пѫтека нарѣчена Етъра, да на води за да прѣминемъ планината, та кога стигнахме въ дворътъ му, чакахме доста врѣме, дѣто получихме отговоръ, че е опасно сега да се минува оттамъ, тъй като балкана не билъ още добрѣ очистенъ отъ турскитѣ разбѣгани войници и не се наима да на прѣкара оттамъ, най-сѣтнѣ бѣхме принудени да се отправимъ пакъ изъ старото джаде (друмъ) и да вървимъ. Изъ пѫтьтъ кога вървяхме, минахме рѣката и захванахме — къмъ върхътъ, дѣто често слушахъ охкания, пѫшкания, както и на много мѣста че непускали, а пакъ никой не ни се въспротиви да ни каже: недѣйте вървя и отива за къмъ Габрово; това бѣхѫ само едни прости недоумислении извинителни слухове и думи, говорени безъ мѣсто отъ страхъ и трепетъ. Слѣдъ врѣме ни огрѣ тъмноблѣдата мѣсечина, която ни дойде на помощь съ слабата си свѣтлина по кривулеститѣ стрьмнини на мѫчноходящий ни пѫть; та бѣхъ доста ослабналъ и бивахъ на много мѣста подкрѣпенъ отъ двѣтѣ си си сестри Мария и Анна както и много други хора, щото често си отпочивахме по една двѣ минути и все тъй си продължавахме пѫтьтъ до мѣстото тъй нарѣчено Св. Никола, дѣто имаше старо турско здание, което знаяхъ още отъ дѣтинство си, кога бѣхъ ходилъ веднѫжъ на Габровския манастиръ Св. Богородица. Тамъ надъ него отгорѣ ни позапрѣхѫ и непускахѫ веке войницитѣ дордѣто се несьмнѣ;

защото врѣмето хваща студено да става за по̀-нататъкъ и друго, че мѫглата почна да покрива върховетѣ, което е опасно за пѫтуване, гдѣто бѣхме принудени да се запрѣмъ тамъ и да се понагрѣемъ на огеньтъ, когото бѣхѫ наклали, тъй като студътъ взе доста да се чувствова и на добрѣ облѣченитѣ. Тамъ си полѣгнахъ и подрямнахъ покрай огеньтъ малко, дордѣто се разсьмна, дѣто веднага въ зори се дигна една голѣма глъчка, която накара всичкитѣ хора да ставатъ пакъ и да вървятъ по пѫтьтъ за Габрово, което и направихѫ слѣдването единъ подирь другъ.

Утрѣньта въ Четвъртъка на 21 Юлий станахме та се опѫтихме и ний съ другитѣ си наоколо другари къмъ Габрово, щото като повървяхме нѣщо около 1 часъ, пѫтьтъ стана тѣсенъ отъ приходящитѣ избѣгнали отъ подирѣ ни, които бѣхѫ до толкова много, щото неможеше да се размине человѣкъ; та кога приближихме къмъ русската войска, която бѣше наредена по върховетѣ на проходътъ, като на видя до толкова много и съ различни облѣкла, чудеше се на това произшествие, което имаше прѣдъ очитѣ си и разбра, че трѣбва да сѫ разбити нейдѣ българитѣ и русситѣ, които се стрѣснахѫ и взехѫ мѣрки за поправение на вѣтхитѣ и новитѣ таби, а по̀-нататъкъ къмъ приваляванието на Стара Планина до мѣстото тъй нарѣчено «Червений брѣгъ» поправяхѫ веке съ работници и шосето. Най-послѣ, слѣзохме отъ върховетѣ и влѣзохме въ ниското по течението на рѣката Янтра и тамъ си починахме всички, похапнахме по малко, рѣкохме ужъ да поспимъ, но не се спи пакъ отъ общото безпокойствие, дѣто изново пакъ ставаме, тръгнуваме и сполучваме за $2^{1}/_{2}$ часа да пристигнемъ въ градътъ Габрово часътъ на 5 по турски. Когато наближихме до Капитанъ Николова мость, тъй нарѣченъ, дѣто го хванали турцитѣ и убили, оставихъ сестритѣ си съ познатитѣ ми горѣпоменати съсѣди, та се отправихъ самичькъ за въ градътъ. Като изминахъ мостътъ и щѣхъ да влизамъ въ крайнитѣ здания на града, срѣщнахѫ ме двѣ млади момчета около 21—22 годишни и се усъмнихѫ да не бѫдѫ шпионинъ, та ме попитахѫ отъ дѣ идешъ Г-не? Отъ кой си градъ? — Казахъ имъ че сьмь отъ Стара-Загора, бѣгамъ. — Защо ме питате? — Усьмнихме се у васъ и на шапката ви за да не сте друго нѣщо за туй питаме. Азъ разбрахъ цѣльта имъ, та имъ казахъ: добрѣ, ако вий тъй познавате шпионитѣ, увѣрявамъ ви, че нищо нѣма да издирите и хванете, та ги оставихъ и влѣзохъ на вътрѣ въ града въ една тѣсна и дълга права улица, която ми се видя, че нѣмаше край, дѣто тукъ питахъ, тамѣ питахъ за спицарията на града и за доктора имъ, най-послѣ я намѣрихъ срѣщу полицията подъ моста на рѣката, влѣзохъ въ нея, попитахъ за Г-нъ Доктора; спицеринътъ ми каза: че е българинъ живѣй навътрѣ въ града близо при черковата Св. Богородица, първенъ да ида да зема рецета отъ него, че тогава ще ми даде цѣръ за сюргюнътъ. Распита ме за приключението, разказахъ му на кратко за всичко и ни съжеляваше, който послѣ ме покани да бѫда въ неговата кѫща; но му казахъ: че не сьмь самичькъ; защото имамъ и двѣ сестри съ меня, които ги оставихъ на друго мѣсто, щото ако не намѣря мѣсто другадѣ, дохаждамъ. Подирь отъ дюкяна му съ питание тукъ тамъ намѣрихъ Г-нъ градскийтъ докторъ, расправихъ му причината на болѣстьта си, даде ми рецета и се отправихъ съ стъклено шише въ рѫка за цѣръ. Подирь занесохъ и дадохъ рецетата на Г-нъ спицерина, получихъ наставления за пиението му, взехъ си шишето и искахъ да платя; но той ми каза: не, нѣма да дадете за сега пари и азъ му благодарихъ за отпущанието имъ. Видѣхъ още и Гаврила Старозагорския спицеринъ, распознавате ли се ни каза първия? Да, познаваме се и ми повтори, че той е на квартира у дома, та ако обичате елате и вий. Отговорихъ на поканата му че да намѣря момичетата ще дойдемъ, ако не ни поканятъ на друго мѣсто и си излѣзохъ. Върнахъ се и взехъ та попитахъ тукъ тамъ нѣкои отъ стоящитѣ по улицата хора да ни пустнятъ, дѣто единъ папукчия ми прѣдложи кѫщата на баджанака си и ме попита колко хора сте? — Отговорихъ 3-ма, азъ и двѣ момичета. Твърдѣ добрѣ ми каза той: ела да те заведя у двора на папукчията Денчя, ей тукъ близо до Св. Троическото училище, та ако харесашъ да останешъ, ако ли не, можешъ оти другадѣ; но то мѣсто бива за тебе. Отидохме, попита човѣка стопанина Златка своя сродница, ще пустнешъ ли този человѣкъ отъ избѣгналитѣ, който е отъ Ески-Заара и учитель съ двѣ сестри въ кѫщата си? — Тя каза, че Денча го нѣма тука, та като разбра, че сьмь учитель, рѣче: нека дойдѫтъ дордѣ не сѫ дошле други да запразднятъ кѫщата. Подирь ѝ казахъ, че ще дойда слѣдъ малко, защото сега момичетата не сѫ тукъ, а ги оставихъ на другадѣ. — Добрѣ ми каза тя: иди ги доведи. Отидохъ намѣрихъ ги отъ лѣвата страна на Янтра близо до полицията въ една турска кѫща съ другаритѣ ни, повикахъ ги и тръгнахъ да ги заведа на приготвеното мѣсто, дѣто попъ Иванъ ми каза: стойте при насъ недѣйте се дѣли; но му казахъ: че тукъ е тѣсно и неможемъ се побра толкова души, та си излѣзохме отъ тамъ и отидохме въ Денчовата кѫща. Буля Денчовица ни показа кѫщата, постла ни едно хасѫрче и една чергица, даде ни възглавница, покани на да сѣднеме да си починиме и твърдѣ много неискаше да ни распитва, едно защото имаше три дѣца дребни, и друго защото я чакаше хурката и врьтеното, щото ний си сѣднахме и почимахме. Вечерьта приготвихъ ястие, дѣто си вечеряхме и лѣгнахме; като се завихме съ покривката, която ни отстѫпи стопанката. Въ тоя день когато влѣзохме ний въ града, нѣмаше до толкова много народъ; но прѣзъ другитѣ дене Габрово се напълни отъ бѣжанци и неможеше да се размине човѣкъ по улицитѣ отъ навалицата.

На другий день въ петъкъ 22-й Юлий утрѣньта станахме много рано, гдѣто по̀-заможнитѣ Габровски граждани имахѫ грижата да направятъ една милость на пострадалитѣ отъ Старо-Загорското приключение, като доставихѫ по улицитѣ на много мѣста изъ града, сварена царевица съ голѣми мѣдници и я раздаваха на гладнитѣ уморени отъ пѫть хора, тъй щото и азъ отидохъ та зехъ малко въ една кърпа и го занесохъ на двѣтѣ момичета М. и А. да ядѫтъ и тѣ. Тъзи мѣрка въобще не може да не бѫде похвална на г-да Габровци, които винаги сѫ се отличавали въ подобни врѣмена съ олегчение на бѣдствующитѣ и по гостоприемството съ отстжпвание на кжщитѣ си даромъ; та заслужватъ голѣма похвала и честь за патриотическото имъ съчувствие въ злощастното положение на народа. Този день се измина съ дохаждание и настанявание на много бѣжанци едни въ Габрово, други подъ и надъ него, а трети дори и до Дрѣново отидохж, а отъ тамъ за въ полето да търсятъ прпитание, щото кждѣ надвечерь се прьсна единъ слухъ, че утрѣ щѣли да се раздаватъ пари помощь на пострадалитѣ, които всички съ нетърпѣние очаквахж данò да се осжществеше тоя слухъ; защото мнозина имаше, които бѣхж съвсѣмъ безъ счупена парица и едвамъ можахж да излѣзнжтъ отъ общата погибель на кланьето, гдѣто и хлѣба немогохж да си доставятъ.

На другий день сжббота 23-й юлий утрѣньта клѣпалото заклѣпа и извѣстяваше истинностьта на тоя слухъ; но не се сбжде; защото всичкитѣ още не бѣхж се испрѣбрали отъ балкана, щото всички които ходихме се върнахме безъ нищо, а само да се види до колко е множеството на пострадалитѣ. Сжщото се случи и въ недѣля на 25-й юлий гдѣто всичкитѣ се призовавахж съ клѣпалото и съ частно извѣстие отъ страна на полицията, да излизатъ всички пострадали на мѣстото тъй наречено подъ Габрово „Пàдало" гдѣто всички отидохме, накарахж ни да насѣдаме по на два редове съ по сто (100) души, поставихж надъ тѣхъ по двама человѣка, отъ които единия да знае да чете и пише, за да имъ се напишатъ имената на всички, прѣчетохж ги, взехж числото имъ, което приблизително се въскачваше отъ 3500—4000 само отъ гражданитѣ мжжье и жени безъ селянитѣ, които бѣхж распрьснати по разни мѣстности по балкана и другадѣ, прѣсмѣтнахж помощитѣ и се расказа, че на человѣкъ се пада по 100 пари текущи или $2^1/_2$ гр. които слѣдъ малко ще се раздаджтъ. Членоветѣ на Русската коммиссия, която бѣше взела грижата да раздава помощи отъ пари се състоеше отъ тѣзи лица: Майоръ Егàно русецъ придруженъ съ единъ изъ княжеската фамилия, единъ старъ българинъ отъ Бессарабия съ срѣдна възрасть около 50—60 год. на които имената послѣ ще доставя точно, Иванчо Саллабашовъ стария, П. Стефанъ и Атанасъ Цвѣтковъ Узуновъ като прѣводчикъ, които поставихж надзиратели, между които бѣхъ и азъ, Минко Миневъ, Стефанъ Минчевъ, единъ арменецъ, единъ грькъ и други нѣколко, на които имената ни се записахж въ тѣхнитѣ записки, като питахж прѣдварително за честностьта ни, каквото да не злоупотрѣбимъ паритѣ на нуждающитѣ се за помощь и тогава слѣдъ увѣрението имъ, разсказахж ни, че сега да разскажемъ на всичкитѣ хора да си идатъ; та сѣтнѣ, кога се даджтъ паритѣ имъ, да дойдатъ пакъ да си ги взематъ, а намъ се расправи: че утрѣ по това врѣме да дойдемъ тукъ до срѣщнията ханъ за да ни се даджтъ, та да ги раздадемъ на хората.

На 26-й юлий въ понедѣлникъ отидохме пакъ на Пàдало, казахж ни офицерина майоръ Егáно, който даваше паритѣ гдѣ се намира, поискахме означенитѣ пари споредъ числото на бѣднитѣ и той извади та ни даде русски полове, които не се срѣщахж съ исканото число, гдѣто на мене колкото трѣбаше не се дадохж точно паритѣ безъ 21 грошъ, като ми каза: че сѣтнѣ да ги зема, които тъй си останахж, макаръ и да ходѣхъ да ги искамъ, и почнахъ още него день да ги раздавамъ на забѣлѣженитѣ ми въ смѣтката хора, жени и дѣца, като ми останахж работа и на другийтъ день.

На 27-й въ вторника пакъ отидохъ на Пàдало и раздавахъ дордѣ можахъ на всичкитѣ, които дохождахж и си искахж опрѣдѣлената помощь,, щото сѣтнѣ кждѣ надвечерь захвана да вали селенъ дъждъ, неостанахж хора веке, прьснахме се, и кога приглѣдахъ въ имената на кой остава още да давамъ, видѣхъ на 3—4 дѣчица имената незаличени и то да се случи на най-бѣднитѣ, които като търсѣхъ и ма търсили въ дъждътъ, неможахъ да ги случа да имъ дамъ помощьта, та ги много съжалихъ за несполуката имъ гдѣто можахъ послѣ пакъ да имъ ги дамъ; но общия Сюлеймановъ страхъ развали всичко и тий заминали за Търново и не се срѣщнахъ веке съ тѣхъ.

Тукъ изобщо можа да кажа, че освѣнь тия мѣрки взехж се и други за общо олегчение на гражданитѣ, гдѣто сиромашкитѣ безъ бащи и майки дѣца, ги прибрахж на една страна въ полицията на казармитѣ; та ги учехж на военно упражнение и при туй хранихж, а и момичетата сжщо тъй ходихж та ги писахж отъ кжща въ кжща отъ коммиссия отъ двама членове на Габровската черковна община и ги прибрахж въ едно нарочно приготвено здание отдѣлно отъ Духовната община въ видъ на Сиротопиталище, гдѣто ги хранихж, обличахж и глѣдахж, но както едното тъй и другото неможихж да продължаватъ съвьршенно безъ недостатки сжществуванието си; защото дойде общия ненадѣенъ Сюлеймановъ страхъ на Шипка, който изново пакъ подплаши хората, които взехж мѣрки за бѣгание къмъ Дрѣново, Търново и Свищовъ, ако и да не ги пускахж Габровци да смущаватъ и тѣхнитѣ съграждани жители съ безмѣстнитѣ си страхове и разскази.

Въ продължение на нѣколко дена, видѣхъ се съ приятели и роднини, познайници и испитвахъ за братията си, но не ги виждали и чували, гдѣто разбрахъ че сж избити до единъ. Да описвамъ за множеството, което прѣпълни града съ народъ, както кжщитѣ и улицитѣ му, това е невъзможно да го прѣдставя въ точенъ видъ на читателитѣ си, което разбиратъ само онѣзи, що бѣхж на всичко очевидци; както и безправеднитѣ постжпки и безпорядки направени отъ едната и другата страна, които не ни прѣпоржчватъ въ таквозъ военно врѣме да си изказваме зжбитѣ прѣдъ другитѣ чужди хора; но прѣдъ общото чувство на гладътъ, студътъ и голотията съ нѣманието, нѣмаше какво друго да се прави по исходенъ пжть, освѣнь трѣбаше да се търпи и тегли и отъ двѣтѣ страни бѣжанци и граждани мжчнотиитѣ.

Въ разстояние до 6 — 7 — 8 и 9-й Августа отъ пристиганието ни въ Габрово, едни отъ бѣжанцитѣ пристигахж, оставахж, други заминувахж за Дрѣново, Търново и Свищовъ; но повечето се трупахж въ Габрово до приближаванието на зимата, гдѣто бѣхж принудени испослѣ да се распорѣждатъ и настаняватъ по разни села изъ освободенитѣ окржжия. Ходихъ въ разни части на града, на черковитѣ, училищата, които бѣхж заняти съ бѣжанци, а послѣ съ сълдатитѣ на българското опълчение, което бѣше дошло изъ Свищовъ, освѣнь гимназията, която бѣше обьрната въ болница, както и пещерата находяща се на западъ отъ града. Когато разглѣдвахъ гимназията прѣобьрната въ болница, видѣхъ много болни ранени съ прислужащитѣ имъ заедно отъ мжжье и жени смѣсени съ пò-богатитѣ госпожи габровски и русскитѣ сестри милосердия подъ заповѣдитѣ и наставленията на г-да русскитѣ доктори, които прилѣжно се грижяхж за болнитѣ си, както и единъ русски сълдатинъ раненъ въ ржката и кракътъ, който лежеше на горний катъ отвънъ на галериитѣ, оставенъ безъ помощь и искаше да се обьрне, а нѣмаше кой да му спомогне, гдѣто врѣдъ голѣмитѣ му чувствования на болкитѣ, бѣхъ принуденъ споредъ желанието му да го обьрна на която страна искаше, както и затеклий му сдьрвенъ кракъ да поповдигна, та да се намѣсти и лѣжи на голитѣ дъски безъ патъ на шинелътъ си, като му приближихъ и донесената оставена при него вода и хлѣбъ и го оставихъ да си пжшка отъ болкитѣ. Оттамъ отидохъ въ источната страна на зданието, гдѣто въ разглѣдване на стаитѣ, видѣхъ една — въ която се правехж едни криви лѣви патове за по слабо болни и ранени и нѣколко българчета отъ опълчението легко ранени съ привьрзани ржцѣ налѣгли, а покрай тѣхъ видѣхъ здравъ и читавъ Иванча Хаджи оглу Пазарджиклията, съ когото се бѣхъ запозналъ още въ Стара-Загора на лагерътъ, който сѣдѣше та расправяше за битката въ Стара-Загора на другитѣ си приятели ранени солдати, които не бѣхж присжтствували въ нея на бойтъ, и казваше: че турцитѣ, кога налитали на тѣхъ въ Стара-Загора, като плѣтища, плѣтища излизали прѣдъ тѣхъ на често и едно подирь друго, гдѣто тѣхнитѣ патрони били отправяни върху месо само и твърдѣ рѣдко имало патронъ, който да е заминалъ напраздно, щото най-малко, казваше той на другитѣ, трѣбва да сж паднали до 12,000 мъртви и ранени, и дѣйствително се говореше, че много отъ турцитѣ нападнали, щото ако се слѣдваше да не отстжпватъ русситѣ отъ битката, турцитѣ бивахж на много мѣста принуждавани да се врьщатъ съ бѣгъ назадъ, а пакъ отъ нашитѣ, трѣбва да има да сж паднали нѣщо около 2000 убити и ранени. Той имъ разказваше още за слѣпото и безпрѣдпазвано турско нападение, спомена и за българското имъ знаме дадено въ Плоещъ, което станало като рѫшето отъ пронизванието му на турскитѣ коршуми, щото насмалко останало да падне въ рѫцѣтѣ имъ, като единъ подиръ други паднали жертва за него до 9 души българчета, дордѣ да го ископчатъ отъ турскитѣ рѫцѣ отъ които паднали до 6—7 души и още много други работи по приключенията въ Стара-Загора; по пò-нататъшнийтъ му разказъ не сѣдяхъ да слушамъ, а го оставихъ да говори на другитѣ си другари, та слѣзохъ долу и си отидохъ.

При туй въ Габрово се състави една дружина новобранци отъ разни мѣста изъ околията и отъ бѣжанцитѣ нѣкои на които теглеше сърдце, гдѣто единъ день отъ какъ имъ се оши и приготви знамето, развѣждахѫ ги изъ улицитѣ на града съ голѣмо тържество отъ нѣколко лични граждани принудени съ младий имъ свещенникъ П. Стефанъ Кѫневъ русски възпитанникъ съ знамето въ рѫка и послѣ пакъ ги възвърнахѫ въ казармата при полицията гдѣто ги упражнявахѫ и приготовлявахѫ срѣщу блиската опастность. Освѣнь това млади български сили отъ пострадалитѣ бѣхѫ изложени на гладъ и студъ, щото да просятъ за тѣхъ бѣше срамъ и нищожно дѣло: та се състави една чета волентири подъ прѣдводителството на Георги Стоенчовъ Кюмюрявъ Старозагорченинъ запиранъ въ града Едирне по въстанието на 1875 год. и отпуснатъ съ 50 други души отъ Американский консулъ ако не се лъжа Скайлера нарочно испратенъ по тая миссия отъ правителството му и Георгя Корфунозовъ Търновчениnъ, гдѣто ги испратихѫ съ знаме и пушки въ околностьта на нѣкои още непрѣдадени турски села, именно въ Малкочево, Хѫджмово и други на които имената не помня добрѣ, за да ги разбиятъ, ограбятъ, понахранятъ и обличатъ, като се занимаятъ въ работа отъ които села се чувствоваше голѣмъ страхъ да не прѣкаратъ турска войска и гърбомъ ударятъ на русситѣ въ Габрово. За нечистотиитѣ и миазмитѣ, които станахѫ отъ натрупванието на многото бѣжанци отъ Стара-Загора, Казанлъкъ, Мъглишъ, Шипка, Калоферъ, и по нѣколко избѣгли отъ Карлово и Сопотъ по край крайщата на града и вътрѣ; тии бѣхѫ работи неописуеми и за неисказвание, щото неможеше да се помине, благодарение, че мѣстото бѣше планинско и гористо, та се не появи смъртоносна епидемия, която изморяваше всички ни безъ милость. При всичкитѣ други несгодности гладътъ се най-много чувствоваше въ града, тъй като всѣки единъ отъ насъ знае, че Габрово е въ планинско мѣстоположение и твърдѣ малко се сѣятъ житнитѣ растения, освѣнь царевицата, която се глѣдаше съ четире очи на нея; то се исхранваше съ вносни храни или отъ Стара-Загора и Казанлъкъ, или отъ Търновското окрѫжие; щото Габровци туй не прѣдвидели съ врѣме да си доставятъ храни, а да се купеше храна или брашно, то се явяваше въ отдѣлни нѣкои махленски дюгени и то за единъ или два часа се раззимаше и свършваше отъ куповачитѣ, гдѣто испослѣ се принуждавахѫ да ходятъ да търсятъ по други мѣста; но по нѣкога сполучливо, по нѣкога напраздно. Брашното въ начало когато пристигнахме не бѣше твърдѣ скѫпо, щото съ постепенното увеличавание на людьетѣ и цѣната му се повишаваше, смѣсено брашно копувахме отъ 65 пари до 70—75 и 2 гроша оката, а за хасъ или фино брашно, тукъ се ненамираше. Говеждото месо бѣше нейдѣ 2 гр. нейдѣ $2^{1}/_{4}$ гр. нейдѣ и $2^{1}/_{2}$, а овчето отъ $3^{1}/_{2}$—4 гроша по сѣтнѣ до 15-й Августа, а за пò-нататъкъ неказвамъ; защото бѣхъ заминалъ за Търново вече.

На 5-й и 6-й Августа пристигнахѫ въ Габрово Свищовската Дружина отъ оставената часть на Българското опълчение и ги настанихѫ въ общитѣ здания, училищата, по махлитѣ, гдѣто имъ докарахѫ съ коля пушкитѣ «шаспо» и ги раздадохѫ на момчетата да си ги поистриятъ, прѣчистятъ и избършатъ отъ вътрѣшната имъ рѫжда, та да сѫ готови веке на първа покана за въ походъ. Слѣдъ единъ день почивка захванѫхѫ се строги обучения и приготовления на момчетата, които ги смѣсихѫ въ едно и съ Габровскитѣ пò-възрастни отъ тамкашнитѣ новобранци; та съставихѫ една рота подъ командата на Българскийтъ офицеринъ на Русска служба Капитанъ Райчо, който ги обучаваше въ тѣснитѣ Габровски завити и криви махленски улици, щото момчетата неможахѫ свободно да си извършватъ маршировката, прѣдвождани съ знамето си и отъ твърдѣ голѣмата натрупана навалица. Една вечерь, като заминувахъ покрай тѣхъ за да глѣдамъ упражненията имъ, видѣхъ, че Капитанъ Райчо Бъл. офицеринъ, като бѣше ги наредилъ всички въ строй, захвана да ги испитва наредъ единъ по единъ: «хвъргалъ ли си пушка въ Турско врѣме или не; страхъ ли та е сега да идешь да се биешь противъ Турцитѣ или не?» — Всѣкой отъ новитѣ солдати, който подтвърдяваше това, че не е хвъргалъ и го е страхъ, а и се виждаше за малолѣтенъ прѣдъ него и другитѣ му офицери, изваждаше се на часа отъ редътъ, зимаше му се пушката и се отпращаше въ казармата пакъ на обучение безъ пушка въ запасъ. А който кажеше, че е хвъргалъ — и него е страхъ, оставаше го въ ротата, та ги упражнява̀. Строги мѣрки се употрѣбихѫ съ тѣзи новобранци и вътрѣ въ два, три дена отгорѣ ги испратихѫ на балкана надъ «Зелено Дърво» да пазятъ линията въ цѣпь срѣщу Турскитѣ и Черкески нападения, за което се приказваше, че веднѫжь въ неопитностьта на младитѣ Български солдати, Черкезитѣ конници сполучили да ги измамятъ, да минятъ прѣзъ цѣпьта и да избиятъ оттѣхъ нѣщо около 17—20. Всичкитѣ хора въ Габрово, както и бѣжанцитѣ прѣдчувствовахѫ нѣкаква си голѣма опасность отъ тия чести и строги упражнения на Българскитѣ солдати, щото страхътъ ги бѣше обзелъ всички и като омаени ходихѫ и си приказвахѫ «какво ще се правятъ и тукъ, когато Русска войска недохожда да подкрѣпи Балканскитѣ проходи, тъй щото Турцитѣ единъ день, може би, да сполучатъ въ прѣминуванието и да направятъ нечути пакости подобни на Старо-Загорскитѣ, а пакъ ний всички тукъ ще бѫдемъ изложени въ рѫцѣтѣ на неприятеля!» Тъй или инакъ, ужасътъ взе малко да зима голѣми размѣри въ сърдцата на хората, които зехѫ да се страхуватъ за злочестото си неизходно положение, ако все тъй върви работата, животътъ имъ се глѣдаше като да се намира въ извѣстна опасность.

Най-сѣтнѣ дохажда 7-й Августа въ Недѣля часа по 9 по турски надвечерь, като седѣхъ да приказвамъ съ събранитѣ на купъ познати ми хора, видѣхъ единъ Русски солдатинъ, който идеше изъ правата дълга градска улица, възсѣднѫлъ на единъ червенъ конь на гърба му, неусѣдланъ и съ писмо въ рѫка се отправяше къмъ полицията; като викаше съ гнѣвъ по пѫтьтъ на хората и удряше съ камшика си, който му се испрѣчваше и немахкаше отъ пѫтьтъ, защото навалицата бѣше твърдѣ голѣма и мъчно се размѣнуваше, та само тѣзи думи се чувахѫ отъ него «ну отстраняйтесь, берегитесь.» Любопитенъ отъ тоя солдатинъ, особенно отъ писмото му, отправихъ се по дирята му къмъ полицията, който отиде и подаде писмото на Русскитѣ Генерали и офицери находящи се тамъ; та нищо неможахъ да разумея отъ голѣмата навалица, щото отидохъ къмъ Пещерата да се поразхода малко и се видѣхъ съ Райча Вълчевъ Шахѫновъ и съ други нѣкои приятели, казахъ му за това; а той ми рѣче, хайдѣ да се върнемъ, че много хора, казватъ, какво Турцитѣ наистина наскоро щели да ударятъ на Балкана да го взиматъ, заради туй работата ни е́ опастна. Върнахме се, отидохме пакъ къмъ полицията, глѣдахме, но нищо неразумѣхме отъ множеството, щото като си отивахме отъ тамъ за по кѫщитѣ си, срѣщна ни до моста на р. Янтра даскалъ Теньо Христевъ отъ село Кѫршелий познатъ отъ Карабурунъ по учителството ми и ми рѣче: учителю, знаешь ли какво извѣстие донесе солдатина въ полицията? — Казахъ му незная, но искамъ да се науча. — Каза ми: че той ходилъ въ полицията помѣжду голѣмата навалица и сполучилъ да се научи, какво Турцитѣ около 40,000 нападнали Русситѣ, влѣзли въ Казанлъкъ и Шипка, та се готвели да ударятъ и прѣминатъ прѣзъ Балканътъ, гдѣто ще има голѣмъ бой днесь утрѣ, щото работата ни и тукъ е опастна за да не ни подгонятъ. — Трѣбва да се бѣга, му казахъ, оттука съ врѣме, кога е тъй. — Той ми отговори: ще видимъ до утрѣ, какво ще да произлѣзе отъ туй, че тогава да се зиматъ мѣрки за избѣгвание. Въ това врѣме дордѣ се разговаряхме съ него, видѣхъ двама 35—40 годишни Русски офицери на съ конье, припушкомъ се отправихѫ отъ полицията за къмъ «Падало,» гдѣто бѣше Габровската телеграфна станция, оставихъ приятеля си Теня и се отправихъ подиря имъ. Видѣхъ, че едина отиде тамъ на телеграфа, слѣзе отъ коня си, посѣдя горѣ при телеграфчията нѣщо до 15 минути, излѣзе изъ стаята, качи се на коня си и се върна пакъ назадъ въ града, а другиитъ се отправи съ коня си къмъ Севлиевското шоссе и отиде нататъкъ бързишкомъ да извѣсти за войска, а азъ се върнахъ назадъ и разбрахъ, че наистина има Турци и ще се биятъ пакъ изново на Балкана. И дѣйствително Турцитѣ на 7-й Августа, като влѣзли въ Шипка, спорядъ телеграммата на самий Сюлеймана, изгорили я до основание, като ненамѣрили никого въ нея, освѣнь тукъ тамъ останалитѣ Русски прѣбирающи се конници.

Най-опасното бѣше както за бѣжанцитѣ тъй и за Габровци, че въ растояние на 16 дена откакъ прѣстигнахме, всѣки день се говореше и тукъ като въ Стара-Загора, че ще скоро да дойде Русска войска днесь или утрѣ, а никакъ непрѣстигаше, та оттова се увеличаваше общийтъ страхъ въ сърдцата на всичкитѣ людье. Нея нощь постоянно се прѣбирахѫ людьетѣ отъ Балкана и отъ околнитѣ му южни мѣстности и заминувахѫ прѣзъ Габрово за къмъ Дрѣново, Търново и околноститѣ му, щото цѣла нощь вървяхѫ съ товаритѣ си и направихѫ таквосъ едно неописуемо страшно вълнение изъ града, гдѣто много людье се исплашихѫ и незнаехѫ що да правятъ, а най вече немогахѫ да успѫтъ. Макарь да бѣхме малко на страна отъ главната улица, но бѣхъ близо, щото глъчката се чуваше и много пѫти се стрѣскахъ и събуждахъ, дордѣ да се съмне.

Утрѣньта 8-й Августъ въ Понделникъ съмна се, всичкий градъ смутенъ отъ разнитѣ слухове на прѣходящитѣ бѣжанци, които различно приказвахѫ за Турскитѣ сили, а пакъ въ Габрово и на Балкана Русската войска бѣ малко; та застрашаваше и еднитѣ и другитѣ, щото не се знаеше кой пѫть да хванатъ. Мнозина отъ гражданитѣ се по приготвихѫ да заминуватъ за Търново тайнимъ образомъ, а

пакъ за пострадалитѣ бѣжанци, доволно бѣше единъ доста добръ слухъ, който да направеше да оставятъ всичкитѣ града, за да се отправятъ къмъ Търново, Свищовъ и другадѣ, тъй щото помѣжду страшливцитѣ влѣзохъ и азъ, който отидохъ да се споразумѣя съ брата си Андона за да тръгнемъ и ний съ другитѣ за нататъкъ. Когато отидохъ на кѫщата въ която бѣше той, расправихъ му за вчерашната случка, а и той самъ като бѣше пострадалъ въ село Ешеклий, Казанлъшко, което се заобиколило отъ Турцитѣ испослѣ и безъ малко щѣлъ да стане жертва тѣмъ, подтвърди, че трѣбва да се излѣзе оттукъ; защото не се знай какво ще се случи при Турското нападение на Балкана, та ми каза: да ида да зема момичетата Мария, Ана и братчето й Андона, пъкъ да се отправимъ за Търново, като си зехме нуждниййтъ хлѣбъ, което направихъ и тръгнахме. Подъ Габрово имаше стража, която вардеше и прѣбираше на онѣзи хора мартинкитѣ пушки, та че тогава ги пускаше да си вървятъ, за да имъ дадѫтъ пушкитѣ на онѣзи людье, които ще се испращатъ да запазватъ Балканскитѣ пѫтеки противъ нахлуванието на Турцитѣ, макарь и когато нѣкои извѣстявахѫ, че Турската сила е голѣма и иска да се зематъ строги мѣрки по укрѣпяванието на Балкана, отговаряше имъ се, да не берѫтъ грижата за туй, което не е тѣхна работа, тъй като правителството било турило подъ сѣко дърво и човѣкъ, та се небои отъ слухове и прикаски. Него день Турцитѣ се установили добрѣ покрай Шипка и чакали на утрѣньта да нападатъ спорядъ извѣстието отъ Сюлеймановата телеграмма.

Ний него день полегка легка слѣдвахме си пѫтя, който бѣше постоянно пъленъ съ приходящи бѣжанци различно натоварени, кой съ каквото имущество е можалъ да се избави отъ огена и ножьтъ и се отправихѫ едни пѣшà, други съ оварденитѣ си животни къмъ полето; но защото страхътъ бѣше повлиялъ въ сърдцата ни, та и вървежътъ ни неспорѣше, щото слънчевий дневенъ пекъ бѣше твърдѣ силенъ, гдѣто съ голѣма почивка по него подъ сѣнкитѣ му, едвамъ можихме да влѣземъ въ Дрѣново часа по 9 по турски, и като разглѣдвахме за кѫщи тукъ тамъ за да прѣспимъ, намѣри се на единъ Бояджия съпругата му да ни покани въ тѣхъ да прѣспимъ и се спрѣхме. Той бѣше Иванъ Бояджията, на самата права улица въ срѣдата на Дрѣново, съ скоро направени кѫщи надъ пѫтя и се благодарихме. Вечерьта приспахме, той ни канеше да останемъ у тѣхъ тамъ колкото врѣме искаме, щото ако се случи да се разбиятъ и повьрнатъ назадъ пакъ Турцитѣ, за да се завьрнемъ пò-скоро за мѣстата си, склонихме на прѣдложението му и рѣшихме да останемъ тамъ да живѣеме. Той бѣше единъ доста добродушенъ и разбранъ Дрѣновчанинъ, прие ни много гостолюбиво, нахрани ни, на гости ни, вечерьта ни даде постелки да се завиіме, при туй поразказа ни и за тѣхнитѣ страдания и Турско избѣгвание, дордѣ да пристигнатъ Русситѣ до Габрово и на Балкана, та благополучно прѣкарахме и нея нощь.

На другий день вторникъ 9-ий Августа, станахме, благодарихме Бога, по разходихме се изъ градеца, приготвихме си нуждната храна и си почивахме; но нещешь ли ти него день часа между седемь и осмь отъ къмъ горний край на Дрѣновскийтъ мостъ, се дигна една неразбрана врѣва и голѣма навалица отъ задихтени и уплашени бѣжанци едвамъ влѣчатъ товаритѣ и дѣчицата си, бързатъ да заминуватъ къмъ Търново, произшествие, което смути цѣлото Дрѣново и всичкитѣ рѣшени да си почиватъ и останатъ тамъ; тъй щото, като молния се разнесе единъ слухъ помѣжду хората: че «Черкезитѣ минали прѣзъ Етъра Балкана и нападнали на Габрово, гдѣто Габровци и всички други бѣгали сега». Извѣднѫжъ улицата се напълни съ хора и неможеше да се помине отъ навалица. Тамъ на едно мегданче, имаше двѣ кола русски болници распрѣгнати съ двѣ три сестри милосердия, които идехѫ отъ Търново праздни за къмъ Габрово да прѣнасятъ нѣкои прѣдписани тѣмъ болни, гдѣто като чу това самий руссецъ, оплашенъ и смутенъ обьрна колята за къмъ Търново и хората едвамъ сварихѫ да бѣгатъ, а пакъ неговий другаръ бѣше българинъ опълченецъ отъ червений кръстъ, който веднага се метна

на единъ конь и отиде къмъ южний горенъ край да разбере, каква е работата на тоя слухъ, щото като се завьрна слѣдъ малко обясни дѣлото на всички слушатели и не се вьрнахѫ назадъ, а си слѣдвахѫ пѫтьтъ за Габрово. Наистина имало за какво да се страхуватъ хората, него день Сюлейманъ нападналъ съ всичката си сила на балкана по русскитѣ укрѣпления, гдѣто можалъ да отпрати единъ отдѣлъ отъ 60 конника черкези, които минали прѣзъ тъй нарѣчената Етърска балканска пѫтека на нейния врьхъ, който бѣше изоставенъ само за тайно прихождание и дохождание, било на бѣжанцитѣ, било на войската и гражданитѣ за съглѣдателство, като се мислеше, че турцитѣ не щѫтъ го завзе; но тий успѣхѫ, та слѣдъ като минали, слѣзли долу въ една долина, прѣзъ която минахъ слѣдъ завръщанието ни и сполучили да запалятъ едно двѣ селца колиби Езерото и Ломоветѣ, които сѫ надъ самото село Етъра, нѣщо далечь $1^{1}/_{2}$ часъ; та исполашили жителитѣ на града Габрово, които бѣгали не всички нѣщо единъ часъ навънъ отъ него и послѣ, кога ги възвьрнали, влѣзли пакъ въ града. Битката се почнала отъ утрѣньта и слѣдвала до вечерьта съ голѣмо ожесточение; но турцитѣ немогли да обсадятъ главний Шипченский проходъ, та го оставили за другата утрѣна.

Ний смутени отъ тоя слухъ, а най-много отъ непостоянството на брата ми и съпругата му, които още пòвече ме подканяхѫ да тръгнемъ за Търново въ най-голѣмий пекъ, щото ако и да бѣхъ противенъ на туй тръгвание, като виждахъ, че до толкосъ нѣма що да се страховаме, но противъ съвѣстьта си склонихъ и тръгнахме. Когато вървяхме по пѫтьтъ, множеството отъ бѣжанци пакъ се натрупа, пѫтьтъ цѣлъ бѣ испълненъ съ хора и едвамъ се размѣнуваше, видѣхъ изъ пѫтницитѣ двама мои приятели и съученици именно Мита Койчевъ и Н. Анастасовъ, които бѣхѫ потеглили и тѣ за Търново и си слѣдвахме пѫтя, като се надпрѣварвахѫ едни прѣзъ други пò-бързо да вьрвятъ. Помѣжду насъ имаше мой врьсникъ Стефанъ Минчевъ Мишката, който да отмахне къхритѣ ни и на бѣгающитѣ, често си повтаряше думитѣ: «Мохамедъ пакъ насили и тукъ не ни остави спокойни, кой знай до кждѣ ще ни гони още; но спасението ни е явно въ Дунава, гдѣто ще ни се прѣкратятъ страховетѣ». Хората и да недавахж внимание на думитѣ му, но отъ една страна ако го разглѣдашъ (обстоятелството), дѣйствително бѣше тъй; защото русситѣ бѣхж заобиколени като клинъ въ едно тѣсно мѣсто отъ Дунава до Св. Никола Шипченский врьхъ и пѣмаше мѣсто гдѣ хората да се распрьснжтъ и остановятъ, та да си искаратъ поминъка до заврьщанието имъ. Пекътъ бѣше доста силенъ и неможихме много пжть да земемъ, та замрькнахме подъ Дрѣпово надъ лозята имъ до една долина, въ която се намираше едно малко изворче, запрѣхме се тамъ за да прѣнощуваме, починахме си, хапнахме, пихме по една водица, посѣдяхме и лѣгнахме де си поспимъ. Прѣвали се нощьта и станахж по-напрѣднитѣ отъ насъ, та раздигахж цѣлата заспала масса и тръгнахме по мѣсечината, вървяхме и съ много почивки и достигания, едвамъ прѣстигнахме до селото Дебелецъ 1 часъ на истокъ отъ Търново, петлитѣ взехж често да пѣятъ и като го изминахме, взе да се съмнова, зората се показа силно на истокъ, щото се повъзчакахме да се посъберемъ и пакъ да си слѣдваме пжтьтъ.

На другий день въ срѣда 10-ий Августа въ зори взехме да наближаваме да влизаме въ Търновския проходъ (боазъ) и слънцето ни изгрѣ, гдѣто полегка легка опжтихме се за Търново, което отъ първо го видѣхме, а испослѣ се изгуби въ скалитѣ на възвишенията му, и ний влѣзохме въ прохода му, когото наближихме да извървяваме. На края на прохода ни се показа една кутловинка покрай рѣка Янтра отъ бахчии (градини), която държеше широчина пространство 1/4 отъ часа, а дължината ѝ бѣше покрай рѣката и колкото се отиваше къмъ Търново стѣсняваше се и се изгубваше въ прохода въ когото оставаше между скалитѣ само рѣката, гдѣто веднага видѣхме русска конница срѣщу насъ да припуска за къмъ Габрово, нѣщо около 400—500 души по на два реда и въ срѣдата имъ Генералътъ Радецки, ако се нелъжа, въ пайтонъ сѣдналъ, който бѣше около 55—60 годишенъ доста шишманестъ человѣкъ, на когото отдадохме почесть и като го изминахме, попитаха ни нѣкои отъ заминающитѣ русски конници отъ кждѣ бѣгаме? — Каза имъ се отъ Габрово. Има ли турци много? — Турцитѣ сега много нападнали и ний за туй бѣгаме повторихж други, а тѣ като чухж това още пòвече засилихж коньетѣ си за да пристигнатъ съ врѣме на помощь въ Габрово. Изминахж ни тѣ и ний изминахме кутловинката, минахме прѣзъ дървений мость на р. Янтра и се отправихме още покрай единъ извитъ пжть на прохода по край рѣката около естественнитѣ ѝ твърдини и се отправихме за Търново, което се поглѣдна надъ една полянка на единъ високъ баиръ, върху когото му бѣхж налѣпени кжщитѣ едни надъ други и даваше отъ далечь единъ много добъръ прѣдставителенъ изглѣдъ. Тамъ дордѣ небѣхме още приближили до Кара-гьозовата фабрика, отъ срѣща съзрѣхме и пѣшата русска войска идуща отъ пжтьтъ на Горна и Долна Ряховица, която имаше нѣщо около 3—4 хиляди души и бърже, бърже минуваше прѣзъ Янтра, едни боси, като си събувахж чизмитѣ, други съ чизмитѣ си и се отправихж за къмъ Габрово. Изминахме ги и влѣзохме въ Търново по обѣдъ, гдѣто откъмъ южната му страна отъ която се влизаше имаше голѣма навалица, която се занимаваше съ продажба на хлѣбъ, печени мѣстни ястиета и др; а пакъ мухитѣ до толкосъ много бѣхж се натрупали по крайщата на разнитѣ исхвърлени смѣтове, както и изъ града въ улицитѣ му, щото бѣше невъзможно человѣкъ да се брани и се намираше въ голѣмо чудо отъ тѣхното множество, за което проститѣ приказвахж «че било на война» та неможеше да се размине отъ да го не безпокоятъ. Съ Стефанъ Минчевъ влѣзохме навътрѣ изъ града по една права кривулеста дълга и тѣсна улица да търсимъ кжщи за да си хванемъ и установимъ въ тѣхъ по турската махла, въ която като прѣстигнахме, видѣхме турскитѣ кжщи разнебитени, мръсни и праздни, щото искатъ какви годѣ поправки, минахме пакъ назадъ покрай полицията и се завърнахме къмъ края на градътъ. Съсѣдката ни Тодора вдовица имаше единъ братовчедъ Теню Златаринъ уженепъ тамъ въ турско врѣмо прѣди войната, бѣше отишла при него прѣди насъ нѣколко дена въ когото имаше момчето си дадено на занаятъ Кося Тодорова, която послѣ стана причина, та ни заведе да прѣспимъ нѣколко дена въ кѫщитѣ на неговийтъ дѣто, когото казвахѫ Станчо Бошнаковъ, папутчия, родомъ отъ село Леденикъ, който ни прие благосклонно и се установихме съ срамъ на кѫщата му; но нѣмаше друго срѣдство волею неволею трѣбваше да се истърпи всичко туй злощастие. На този день борбата се продължаваше още на Шипка съ Сюлеймана срѣщу българитѣ и русситѣ, които бѣхѫ изоставени отъ толкосъ врѣме безъ никакво подкрѣпление отъ Генералний щабъ, който бѣше взелъ грижата за помощь и я испрати, щото турцитѣ могли да завладѣятъ него день южнитѣ поли на Св. Никола отъ Шипченския балканъ и Етърския високъ врьхъ, който владѣеше съ височината си двата прохода на балкана за Габрово, да бѫдѫтъ завзети и прѣсечени за русситѣ и българитѣ.

Вечерьта се запознахми съ всичкитѣ домашни на дѣда Станча поразговаряхме се за разни работи по войната и на града, разказахме имъ за приключенията въ Стара-Загора, вечеряхме и си лѣгнахме да спимъ.

На другий день 11 Августа въ Четвьртакъ, утрѣньта станахме и рѣшихме да останемъ за нѣколко дена още въ Търново, а пакъ на Шипка битката си слѣдваше непрѣстанно него день отъ утрѣньта до тъмна вечеря, както и на 12-ий Августа въ Петъкъ, гдѣто на 13-ий въ Сѫббота турцитѣ безъ малко останало да зематъ всичкитѣ горни укрѣпления на Шинченския проходъ, благодарение на къснопристигналата имъ войска на помощь, която изново ги насърдча и сполучватъ да ги отблъсватъ. Ний въ тѣзи денье се поминахме само съ разхождание и запознавание на различни части и мѣстности изъ прочутото нѣкогашно Търноново въ врѣмето на българскитѣ царье, като столица, за което сме слушали толкова, а не виждали че неговитѣ естественни крѣпости и знаменитости; каквито: Митрополията, старата българска черкова запазена отъ турското звѣрство отъ грьцкий патриархъ самата една, Трапезица и черквата Св. Четиредесять Велико-мученици прѣобьрната въ Джамия въ която се коронясвали българскитѣ Търновски царье и др.

Спорядъ разказванието на Г-нъ А. Макаковъ, който бѣше и той въ тая битка, расправяше ни, че турцитѣ като ги заобиколили отъ всѣкждѣ, прѣсѣкли имъ водата на Св. Никола и били принудени да сѣдѫтъ и се биятъ безъ хлѣбъ и вода 4 дена и 4 нощи постоянно на редъ, които до толкосъ много нападали срѣщу тѣхъ, като мравки по стрьмнинитѣ на балкана за къмъ проходътъ, щото билъ неизказанъ ужасъ и страхъ отъ двѣтѣ страни, къмъ коя страна ще падне побѣдата, гдѣто при това неизвѣстно злощастие, притурило се и друго не по малко важно, че имъ се свършили патронитѣ и всичко, а неможали да се заематъ отъ бързото нападение на неприятеля; та най-послѣдното и отчаено срѣдство било за тѣхъ да обьрнатъ пушкитѣ си гърбомъ и да удрятъ право въ главитѣ имъ неприятеля, които почнали веке и рѫцѣ съ рѫцѣ да се хващатъ и биятъ. Нѣкой отъ българчетата употрѣбили друго срѣдство за отбрана съ откъртвание на голѣми каманье и пусканието имъ срѣщу тѣхъ надолу, които кого гдѣ стигнатъ събарятъ, увличатъ съ тѣхъ си и другитѣ въскачающи се, които ослабнали, спрѣли нахлуванието си, и тъй най-послѣ сполучватъ да се избавятъ отъ рѫцѣтѣ имъ. А пакъ русситѣ отъ по́ високитѣ си шансове пълнели топоветѣ вмѣсто бомби съ патрони, които хвьргали вьрху неприятеля и ги смитали по земята, щото при ангелското извѣстие, че помощь имъ пристигна веке, насърдчени изново съ едно «ура» по всичката се биюща линия, се разниса, като молния тоя български гласъ и дали съ туй на турцитѣ да разумѣятъ юначеството на комититѣ и московцитѣ, какво още у тѣхъ има сърдце и дерзость да се биятъ съ врага си. Въ тая битка на 13-ий Августъ билъ убитъ Генералъ Дорожинский, командантинъ на войскитѣ.

Въ това най-критическо състояние на живота отъ тоя
застрашителенъ слухъ, мнозина отъ бѣжанцитѣ несдържа и
въ самото Търново, гдѣто се отправихѫ за къмъ Свищовъ
дано тамъ да избѣгнатъ отъ Мохамедовия страхъ и отъ
смъртьта на ножътъ му. Братъ ми слѣдъ една седмица прѣ-
сѣдявание въ Търново и той замина съ свойтѣ си за Сви-
щовъ, а азъ останахъ съ сестра си Мария въ Търново да
живѣя, като не ми се щѣше да ходя напусто да се ски-
тамъ отъ мѣсто на мѣсто по градоветѣ изъ България. Въ
врѣме на прѣсѣдяванието ми, азъ имахъ честьта да се по-
разходя изъ градътъ, да видя нѣкои староврѣменни оста-
нали работи, каквото подробно да разглѣдамъ черквицата на
Митрополията старата и Св. Четиредесять Велико-мѫченици
обърнати въ Джамия. Когато влѣзохъ въ нея, олтара ѝ
бѣше съборенъ откъмъ източната страна, както и покри-
вътъ ѝ скоро поправянъ отъ нѣкое си турско ефенди, стѣ-
нитѣ ѝ писани съ разни мѫдри турски изрѣчения отъ ко-
рана имъ, които прочитахъ, но не ги помня, стълбоветѣ
написани отъ българский царь Ивана Асѣня II-ий, едина по
гладкия на старо-български, другия по грапавъ на Латин-
ски или Староелленски, разнитѣ образи замазвани съ бѣлъ
варъ на святцитѣ съ имената имъ личатъ още, а запад-
ната ѝ страна била е обърната на текянски дервишки ха-
мамъ, въ който отдѣлъ имаше стая за стоенье и други на-
сипи, а пакъ къмъ южния ѝ край въ стената имаше една
доста широка дупка, като за лагѫмъ направена, каквото
подземята да стига до самата извивающа се рѣка Янтра,
нарочно направена или за това, или за подземно царско
скривалище на царски украшения, или за скривалище на
българскы стари рѫкописи, щото новото ѝ Търновско кти-
торство, трѣбва да обърне голѣмо внимание за прѣчист-
ванието на нея дупка, въ която белки, ако не сѫ намѣри
друго, то поне намѣрище се нѣкоя българска рѫкописна
книга закопана, заврята и засипана въ дълбочинитѣ ѝ.
Послѣ ходихъ и по другитѣ имъ черкови изъ града какво-
то на Св. Атанасий посвятена въ сѫщото врѣме и на Св.
Кирилла и Методия, на Св. Никола и на Св. Костантинъ

и Елена направена по най-новъ вкусъ, а колкото за другитѣ за които се приказваше че били останали и озаптени отъ турцитѣ, не имахъ случайтъ да ги посѣтя, по причина, че имаше муниции (джипане) и се вардехѫ отъ руски солдати. Тъй като разглѣждахъ отъ черкова въ черкова и търсяхъ да видя нѣкое огромно здание, което да е посвятено върху науката, освѣнъ въ дворътъ на Св. Никола, което малко много отговаряше, а колкото за другитѣ учебни заведения тий бѣхѫ повечето слаби и несгодни. Въобще въ Търновци се съглѣждаше духъ за стрѣмление не толкосъ къмъ правяние и подобрение на училищата си за изучване и образование на младото имъ поколение и отъ двата пола, отколкото наклонностьта да си красятъ черковнитѣ дворове съ голѣми и високи камбанарии, съ грамогласни звънци каквото на черковата св. Марина която е излѣзла отъ 50,000—60,000 гроша, нѣща, които можехѫ да бѫдѫтъ по̀-прости, а съ добри и здрави училищни заведения. Ходихъ и на ближното село Върбанаси 45 менути далечь на севѣроистокъ отъ Търново на една висока скала, разглѣдвахъ оттамъ живиписното и приятно мѣстоположение на околностьта отъ България, послѣ ся завърнахъ. Останахъ да живѣя въ кѫщата на речений Станча дордѣ да намѣря нѣкоя работа, гдѣто въ това врѣме се запознахъ съ двама братия бакали въ Търново, които бѣхѫ отъ махлата на Марно̀-по̀ле и пожелахъ да мя поставятъ за учитель въ махлата имъ, а тий ми обѣщавахѫ нѣколко врѣме до Септемврия да чакамъ; но несполучихъ тамъ, защото имаше солдати поставени отъ новосъставенитѣ Български Дружини 7 и 8-ма. Подиръ се запознахъ още случайно съ русена Андрей Ивановичь готвачь на Николай Николаевича; както ми казваше самъ той, отъ когото зелъ отпускъ за единъ два мѣсеца, спомагахъ му въ работата нѣщо до 15 дена и зехъ нѣкой и другъ грошъ за прѣпитавание. Като останахъ празенъ пакъ ходихъ на Митрополията да се примоля да мя поставятъ на нѣкоя работа; но съученикътъ ми Христю Зафировъ сега дияконъ Григорий, който слѣдва богословскитѣ науки у Николаевъ въ Россия, при всичкитѣ си трудове и старания отъ многото просители, неможеше свойтѣ да настани, а не чуждитѣ, щото и оттамъ нѣмахъ честьта да сполуча да замина на нѣкоя работа. Като ходяхъ и дохаждахъ отъ Митрополията, въ която глѣдахъ, че дохаждахѫ тамъ бѣдни до толкова много да ги настаняватъ, щото Търновский замѣстникъ Архимандритъ попъ Стефанъ, нѣмаше друга работа да глѣда толкова, освѣнь тая и неможе да бѫде спокоенъ, даже опрѣдѣленний му сънъ отъ природата и той се отнимаше, тъй като всѣки пѫть и всѣки день въ зори още ще видишь, много людье отъ Българи, Турци и каджни да стоятъ да го чакатъ, да плачатъ и да очакватъ какви годѣ наставления или помощь отъ него, който къмъ всички се показваше угодливъ и рѣдко оставаше нѣкого ненареденъ или неподспомогнатъ въ желанията му,

Послѣ това къмъ края на мѣсецъ Августъ именно въ 28, 29, 30 и 31-й, постоянно се разписахѫ всѣки день топовнитѣ гърмежи и отъ Шипка и отъ Плѣвенъ, за когото се говореше, че непрѣменно ще го привзематъ Русситѣ; та си давахме още сърдце и надѣжда за завръщанието ни въ милото отечество, но останахме излъгани въ ожиданията си. Русситѣ на 22-й подъ прѣдводителството на Князь Имеретинский и Скобеловъ II-й привзехѫ Ловечь, когото повторително бѣхѫ привзели Турцитѣ и зехѫ да стѣсняватъ Турцитѣ къмъ Плѣвенъ, гдѣто слѣдъ тая побѣда захванахѫ да казватъ изъ Търново, че скоро ще привзематъ и Плѣвенъ, щото въ растояние на 5—6 дена много ранени Русси и Турци докарахѫ и ги настанявахѫ въ Търновскитѣ болници по кѫщята на Марнó-поле и изъ колибитѣ на лозята имъ, въ които бѣхѫ расположени болницитѣ по чистия приятенъ въздухъ за пó-скорошното имъ оздравяние. **Бѣлѣжка:** Мнозина отъ читателитѣ ми ще се, може би, почудятъ на тия колиби, като какво нѣщо сѫ тѣ, щото трѣбва да имъ дамъ нѣкакво си изяснение за да си съставятъ какво годѣ понятие за тѣхъ. Раскошностьта въ Търново е твърдѣ голѣма, гдѣто освѣнь вътрѣ въ града, тя е повлияла и вънъ по лозята му, щото тѣ въ лозята си иматъ доста хубави

и красни кѫщя, които въ града стопанитѣ всички рѣдко ги иматъ. Тѣзи кѫщи отъ Търновци се наричать колиби, въ които на Турско врѣме въ хизбитѣ имъ си туряли гроздето и виното, а въ горний имъ катъ се установявали по седмица врѣме прѣзъ горѣщитѣ денье на годината и сѫ ѣли, пили и веселили до ситость, та че най-послѣ и да сѫ служяли като прѣбежища на най-гнуснитѣ и скверни работи на развратътъ, нище никакви доказателства, гдѣто Търново съ тѣхъ може да се сравни като едноврѣмешний прочутъ Вавилонъ съ развеселителнитѣ си издигнати градини по рѣката Ефратъ.

Слѣдъ истичанието на мѣсецъ Августа и слѣдъ голѣмитѣ загуби на Русситѣ въ тоя бой, чухме, че Плѣвенъ неможалъ да се привземе пакъ, та очаквахме прѣвзиманието му и прѣзъ мѣсецъ Септемврия. Него мѣсецъ цѣлъ останахъ безъ работа, гдѣто колкото и да търсихъ, неможахъ да намѣря, защото бѣхъ отдалеченъ отъ всичкитѣ бѣжанци които се бѣхѫ настанили въ Турскитѣ кѫщи; та неможахъ да добивамъ извѣстия, за гдѣ се искатъ момчета и на кои отъ Русскиуѣ офицери имъ трѣбваше нѣкой помощникъ на служба. Рѣшихъ най-послѣ да ида още единъ пѫть въ Габрово и да се науча, ще ли да се надвиятъ Турцитѣ за скоро, или ще се зимува веке тука; та да се земятъ мѣрки за прѣкарвание на зимата, защото до сега се облѣгахме. че ще се върнемъ пакъ прѣзъ Балкана, а пакъ зимата ще ни прихлюпи, щото ще си останемъ безъ покривки, разбира се, все отъ чуждитѣ людье нѣма да очакваме я! Веднѫжъ изъ Търново случайно се видѣхъ съ познатия ми опълченецъ Иванча Хадж.-Пазарджиклията на единъ ханъ, когото пораспитахъ за ходътъ на войната и ще ли скоро да се разбиятъ Турцитѣ на Балкана, или ще да се зимува тукъ?— Той ми отговори, че правото да Ви кажа приятелю, положително немога каза, щото вий откакъ избѣгахте отъ Стара-Загора, ний става толкова врѣме се биемъ съ Турцитѣ и много отъ насъ паднахѫ мъртви, пакъ положително неможемъ да рѣчемъ, че ще ги надвиемъ или не; но ний за туй сме се рѣшили да се биемъ на Балкана дордѣ останемъ до единъ, или съвсѣмъ да на избиятъ или да ги изгонимъ. Попитахъ го още, а ми сега ще идешь ли пакъ на Балкана, щото и меня се ще да ида въ Габрово да пообиколя нѣкои приятели?— Да, разбира се, ми каза: далъ сьмь честна клѣтва, че ще се бия, та трѣбва да ида. Кога ще тръгнешь го попитахъ? — Днесь имамъ малко работа, че за утрѣ сьмь готовъ. — Казахъ му да ви стана ли единъ другарь за утрѣ? — Можете, стани. — Кое врѣме ще тръгнемъ утрѣ? — Кога изгрѣе слънцето. — Добрѣ да ида и азъ кога е тъй да се поприготвя за пѫть, послѣ посѣдяхъ малко и го распитахъ още защо е дошелъ въ Търново?— Каза ми: че чулъ какво Русситѣ се биели сега къмъ Хаджиоглу-Пазарджикъ, та по тая причина дошелъ въ Търново да се научи отъ познатъ нему нѣкой си Русски офицеринъ, да ли сѫ могли да го привзематъ или не; каквото да не е станало и тамъ разграбвание, изсичание и изгоряване на града, както въ Стара-Загора, та да не би жената му и тритѣ му дѣца да сѫ станали жертва на Турския ножъ, който чулъ за тамкашното имъ опустошение. Като разбрахъ причината на туй, оставихъ го тамъ, като му казахъ «съ Богомъ» че утрѣ безъ друго ще да сми другари и пѫтници; та си отидохъ въ кѫщата на Станча Бошнакова при сестра си, на която казахъ и расправихъ цѣльта на пѫтуванието си. Това пѫтувание бѣше къмъ края на мѣсецъ Септемврий въ 27, 28 и 29-й му день.

Когато тръгнахме съ Иванча на другата сутрина рано къмъ Габрово, изъ пѫтьтъ си размѣняхме разни разговори, но най-много бѣше занимането ни върху настоящата война и слѣдствията й, гдѣто изъ него срѣщнахме на купове, купове, голи, боси бѣжанци съ жени и дѣца, които почиватъ, вървятъ, и търсятъ прибѣжище къмъ Търново, Свищовъ и другадѣ; щото пѫтьтъ никакъ неоставаше празденъ да се посрѣщаме съ тѣхъ. Пристигнахме Дрѣново, заминахме го и се отправихме за къмъ «Царевитѣ ливади», мѣстото ниско и състои отъ нѣколко дюкеня и кѫщи надъ тѣхъ за приимание на пѫтници да нощуватъ, гдѣто тамъ рѣшихме на едно дюкенче да сѣднеме да си починемъ и да

ѣдеме хлѣбъ. Слѣдъ почивката ний извадихме си отъ торбитѣ хлѣба, когото носяхме съ себе си, купихме си малко спрепье отъ 10 гроша оката, та сѣднахме, ѣдохме и пихме по едно вино двамата, което се даваше 5 гроша оката, а на трапезата ни огпрѣдѣ бѣше останало единъ два залъга хлѣбъ, когото грабна една жена 50—55 годишна селянка прѣдъ очитѣ ни и го изѣде, безъ да й кажемъ нѣщо и само се споглѣдахме двамата. Като изѣде тя хлѣба, зе да плаче и да ни казва: «Синко, синко, тъй ли бѣхме научени да сѣдимъ гладни, жедни, голи и боси, распрьснати и покрусани, всичко ни бѣше далъ Господь доволно; но сега, сега както на глѣдате на кой халъ сме, да ми простите, гдѣто ви зехъ къшея; защото става три дни сьмь гладна и ми причерня на очитѣ отъ гладъ, та го грабнахъ.» Ний я послушахме и нищо не й казахме, защото нѣмаше какво да й кажимъ, като бѣше наистина гладна, а пакъ не сме въ сила съ нѣщо да й помогнемъ, тъй като една край бѣше и у насъ; само й рѣкохме за утѣшение: «нищо бабо, нищо, на хлѣбъ срама нѣма.» Туй ми направи твърдѣ голѣмо впечатление, гдѣто и до гробъ сега немога го забрави, щото наоколо ханчетата бѣхѫ пълни съ бѣжанци, които зехѫ нѣкой съвсѣмъ гладни да ги пращатъ и да просятъ отъ пѫтницитѣ. Слѣдъ туй станахме и се опѫтихме къмъ Габрово, още неизминали моста на рѣката отъ Цареви Ливади, отвъдната страна видѣхме купъ гробове, и сега единъ изново да се копай, гдѣто чухме, че ги заравяли и закопавали безъ да се опѣвали отъ попъ. Иванчо кавваше, сега е военно врѣме, тъй отиватъ работитѣ, щото никой никого не види, а пакъ насъ горкитѣ на Балкана кога убиятъ и заравятъ, гдѣ ще ни намѣрятъ все попъ да ни упѣватъ? Виждахъ, че нѣма управия въ таквосъ врѣме и си примълчахъ. Изминахме единъ два върха отъ пѫтя си, нѣщо часъ и половина, постѫпихме въ една друга стрьмнина, видѣхме колиби направени съ букове клонье и шума и подъ тѣхъ бѣжанци съ женитѣ и дѣцата си, а пакъ отстърни на поляницитѣ помежду дървесата да си сушятъ зеленъ неузрѣлъ още хубаво мисиръ на зърна; за да го изсушатъ и смѣлятъ на брашно, та да ся прѣхранятъ за единъ два дене. Трѣбва да се исповѣда истината, че тий непритѣжавахѫ тамъ засѣтъ мисиръ който дѣйствително бѣше краденъ, защото не имъ се даваше работа отъ която да си искаратъ насѫщнийтъ хлѣбъ, а по тая причина се гонехѫ и прислѣдвахѫ като ги наричахѫ бѣгълци, отвъденци, кратци, цигани и кучета най-послѣ. А на кражбата имъ свидѣтелствоваше на около тѣхъ 40—50-тѣхъ гроба, които стояхѫ тамъ и се разбираше, че тий сѫ все на гладни людье жени и дѣца, които измирахѫ тамъ отъ гладъ, като нѣмаше въ онзи Балканъ съ що да си подкрѣпятъ и сѣтнитѣ угасающи животни сили. Изминахме и тая жалостна и сърдцераздирающа картина, срѣщнахме трета и четвърта и тъй нататъкъ до Габрово. Тамъ подъ Габрово на ханчетата, както ги наричатъ тамкашнитѣ, си отпочинахме, позакусихме и влѣзохме въ града, гдѣто къмъ срѣдата му се раздѣлихме; той отиде къмъ Балкана въ опълчението, а азъ ходихъ у първия си хазяинъ Денча, когото нѣмаше тамъ, а на Балкана продавалъ едно друго на Русскитѣ солдати за прѣхраната си. Сѣтнѣ отъ тамъ отидохъ при жандаринътъ у когото бѣхме оставили едно наше сестрино момиче Рада Иванова, та спахъ тамъ нея вечерь както и на другия день прѣзъ втарата.

Въ Габрово присѣдѣхъ единъ день и една пладня, видѣхъ се тамъ съ мои нѣкои съученици и приятели, именно съ Наня Димитровъ, съ учитель Димитра, Иванъ Цвѣткова и др., които распитвахъ за ходътъ на войната и ще прѣкараме ли зимата тукъ въ тия голѣми бѣдствия и страдания, или ще се завърнемъ? — Въ отговоръ на туй, оттѣхъ разбрахъ, че нещемъ да можемъ да се завърнемъ, а ще да се зимува тукъ, по причина, че Плѣвенъ дордѣ се невземе отъ Турцитѣ, Русситѣ немислятъ да слизатъ за понататъкъ по нашитѣ мѣста. Наню Димитровъ ми каза: че онзи день безъ малко останало да го убиятъ на пѫтьтъ съ едно Турско гюлле (бомба), която била хвърлена изъ единъ Турски топъ отъ върхътъ на Малуша надъ Зелено дърво, та исплашила людьетѣ по него. Турскийтъ голѣмъ топъ, каза той много надалечь хвърга и пристига до Габрово близо нѣщо $^1/_4$ отъ часа на вънъ къмъ югъ или горниятъ му край; тъй щото много пѫти пѫтницитѣ изъ главнийтъ пѫть, се принуждавахѫ деня да спиратъ вървежътъ си, а нощя да прѣминуватъ безопастно и да доставятъ на войската всичкитѣ й потрѣбности; като храни, припаси и друго. Въобще навалицата въ Габрово бѣше твърдѣ голѣма както и пó-прѣди, въ улицитѣ човѣка до човѣка; занятието имъ бѣше различно, гдѣто пò-вечето отъ бѣжанцитѣ се поменувахѫ тамъ съ търговия, като продавахѫ едни печени меса, други грозди, трети съ тютюнъ, четвърти съ прѣпродавание разни произведения и пр. Тукъ говоря за гражданското съсловие, а за селското, то повечето се трудеше да си достави една кора хлѣбъ, чрѣзъ сѣчение и продавание на грьбъ дърва съ една тесла или ножъ, като молятъ ту тогосъ, ту оногосъ да ги купи и то слѣдъ ходение и молениe на 20—30 мѣста, щото едвамъ излиза нѣкой да ги купува за грошъ или 50—60 пари товара, като имъ нахортува нѣколко приказки, че отдѣ ги били сѣкли, нали отъ тѣхнитѣ кории и гори, че искали до толкосъ скѫпо да имъ плащатъ? А нѣкой отъ нашитѣ чичови синове, именно Таню и Петръ Русеви, като ма видѣхѫ, оплакахѫ ми се, че не имъ давали Габровци и дърва биля да сѣчатъ и продаватъ отъ корийтѣ имъ, а ми скришната глѣдали да си понасѣчатъ; та по нѣкога, кога ги хваняли и доста добрѣ ги понабивали за тѣхъ. Габровци испърво се отличихѫ добрѣ въ приеманието имъ; но испослѣ; като видѣхѫ че врѣмето на войната се продължи и Балканътъ оставаше затворенъ дълго врѣме до Рож. Христово, много имъ дотегнѫхѫ и неискахѫ да ги видятъ и смилятъ веке, защото имъ правяли пакости по градинитѣ, мисиритѣ и другадѣ; тъй гдѣто почнахѫ да ги гонятъ, биятъ и убиватъ даже. Като се разхождахъ изъ града, видѣхъ нѣколко бѣжанци натрупани и да си приказватъ, че кѫдѣ еди кой край убили единъ селянинъ бѣжанецъ, който отишьлъ въ единъ мисирликъ отъ гладъ, та откъсналъ единъ кочанъ мисиръ, поглѣдалъ го и видѣлъ че нѣмалъ зърна, пустналъ го на земята, а стопапинътъ го вардѣлъ и прѣбилъ тамъ, като му наврялъ въ устата кочана и си заминалъ безъ да се издири и испита, кой е убиецътъ на прострѣлний тамъ бѣжанецъ. Ислушахъ ги безъ да дамъ голѣмо значение на тоя слухъ, та си помислихъ, че това и да е истина, то принадлѣжи на правителството и да докаже истинностьта му, а колкото че убили единъ бѣжанецъ, когато на Балкана горѣ се избивать съ хиляди, то е нищо и си заминахъ.

Още тогава, кога тръгнахме съ Иванча отъ Търново, бомбардирванието си слѣдваше всѣки день постоянно на Стара-Планина, и людьетѣ прѣвикнѫхѫ веке на гърмежитѣ имъ, та се нестрахувахѫ, а покрай Габрово на Падало всичката равнина бѣше пълна съ млади Русски солдати и отъ дветѣ страни съ топовни батерии покрита, които очаквахѫ само повикванието си. Слѣдъ това на другий день 29-й Септемврий се завърнахъ пакъ въ Търново, а кога вървѣхъ самъ по пѫтьтъ бѣше ми дошло на ума да се намѣря съ Ешеклийци, особенно съ чича ни Мина Колевъ, въ когото бѣхме оставили по́-напрѣдъ дрѣхитѣ си, щото съ питание тукъ тамъ на бѣжанцитѣ, които кой кѫдѣто харесали по балканскитѣ възвишенности и хлѫтности се бѣхѫ остановили, едвамъ го намѣрихъ между Царевни Ливади и Дрѣново на единъ връхъ съ свойтѣ си, между които имаше и болни. Когато го поразпитахъ за туй онуй и му споменахъ за оставенитѣ ни дрѣхи, могли ли да оттървятъ оттѣхъ нѣщо? — Той ми отговори, че ний като сме заминали за Казанлъкъ, тий безъ малко щѣли да станатъ жертва на Турцитѣ, на които дошла една подплаха отъ града, та се разбѣгали, а тѣ едвамъ могли да избѣгатъ на Енина, въ която слѣдъ изново нападение отъ Турцитѣ, испоплашени оставили коля съ дрѣхи и всичко и едвамъ могли да се спасѫтъ съ бѣгъ прѣзъ планината. Като се научихъ и за тѣхното злощастно избѣгване, отбихъ си надѣждата за очакваната ми помощь въ облѣклото което бѣхъ прѣдалъ на тѣхни рѫцѣ и си тръгнахъ изъ пѫтьтъ.

Когато се завърнахъ на другий день 30-й Септемврий въ Търново, Дѣдо Станчо Бошнаковъ ми каза: че на едно

село Леденикъ людьетѣ му търсятъ учитель, глѣдай да идешь поне тамъ, тѣ сега сѫ на Ганчова ханъ Бѣляковченина ей тукъ до самия главенъ пѫть на края, да идешь да се научишь, та да се настанишь на работа. Ставамъ, отивамъ тамъ намирамъ ги, и попитахъ, кои сѫ людьетѣ отъ Леденикъ, които търсятъ учитель? — Показахѫ ми кмета дѣда Въля съ старѣйтѣ, съ които приказвахъ за тъзи работа, и ми казахѫ: че наистина търсятъ учитель; но ако искате да ни бѫдите, то трѣбва да дойдите въ село да ви видятъ и запознаятъ комшийтѣ ни, че тогава да ви спазаримъ. Тогава най-сѣтнѣ имъ казахъ, че ще дойда и да не условятъ другиго, гдѣто тѣ отидохѫ изъ града да си пазарятъ, а азъ се завърнахъ у Дѣдо Станчови и му расправихъ, че има надѣжда за сполучвание.

На 2-й Октомврий въ Недѣля, отидохъ въ селото Леденикъ, което е 2 часа на западъ отъ Търново на Севлиевския главенъ шосенъ пѫть; щото при всичкото настояване на училищното настоятелство и старѣйшенския Съвѣтъ сполучяхъ на двѣ на три да се спазаря да имь бѫдѫ учитель за 6 мѣсеца 600 гроша и да ма хранятъ съ сестра ми заедно отъ селото, че инакъ ако остана ненатъкменъ, какъ ще прѣкараме зимата, която незнаемъ какъ ще да ни посрѣщне! Склонихъ. И тъй слѣдъ направата на условието, което ходихме и го подтвърдихме и на Митрополията до Георгевъ-день, на 4-й Окт. въ Вторника, потеглихъ съ сестра си и се наредихме тамъ да живѣемъ и да прѣкарваме зимата, до прѣмѣнуванието на Русситѣ прѣзъ Балката 25 Декемврия.

Когато отидохме въ Леденикъ, настанихѫ ни въ станитѣ на ново съградепото имъ училище, гдѣто вечерьта се прамолихъ на Бача Деня бакалина, който бѣше много честенъ, добръ и чувствителенъ Българинъ, та е игралъ важна роль по въстанието въ 1876 год., като е спомагалъ съ скривание и прѣпращание на много Българ. момчета по завръщанието имъ, когато ги бѣхѫ разбили въ Дрѣновския монастирь, който ми даде една черга, възглавка и постелка да се завиваме до мѣсецъ Ноемврий, дордѣто си направихме покривка и му ги върнахме назадъ. Тамъ въ училището още заварихме Епитропъ П. Илча отъ Копончий съ сина му Стояна, снаха му, двѣтѣ му внуки Станка и Мария и една негова братовчедка съ момчето ѝ и малко дѣте, което се помина отъ студъ, както испослѣ и майка му отъ простудяване на голитѣ камани, макарь и да я съвѣтвахъ нѣколко пѫти да не спи на тѣхъ, тъй като ще ѝ причинятъ болѣстъ а послѣ и смърть, а тя си желаеше смъртьта и я сполучи. Попъ Илча бѣхѫ го испратили отъ Митропилията съ свойтѣ му отъ Архимандрита П. Стефана Търновский, по причина, че той билъ отреденъ, като намѣстникъ владишки на смѣсенитѣ 15 Черпански села, да имъ прѣбира владичнината и да я испраща въ Търнов. Митрополия, да прѣкаратъ зимата и да имъ се даде помощь отъ селото за прѣхрана, гдѣто тѣ ни бѣхѫ тамъ съчувственни другари и приятели на бѣдствията и страданията прѣзъ нея зима. Дѣца въ училището прѣзъ началото на Октомврия неиспратихѫ никакъ, макаръ и често да подканяхъ селскитѣ старѣйшини да настоятъ да ми испратятъ; но тѣ необръщахѫ внимание на думитѣ ми, а си глѣдахѫ голѣмия изобилни алѫшь-веришь и ми казвахѫ: че нашитѣ дѣца тукъ почноватъ да дохаждатъ на училището подирь Димитровъ-день и Архангеловъ-день, щото сега ни не задѣвай да ти ги испращаме; гдѣто ги оставихъ на тѣхното волно испращание.

Въобще зимата наближаваше, всичкитѣ бѣжанци се надѣвахѫ да се разбий Балкана, както тогава се говореше, че да се завърнатъ на огнищата си; но се измамихѫ, та и правителството до тогава незимаше никакви мѣрки за да ги настани, които ходехѫ насамъ нататъкъ, като упоена риба и си гинехѫ напраздно за Божата правдина, безъ да има нѣкой да ги успокои въ отчаянието имъ. Едвамъ къмъ срѣдата на Ноемврий бѣжанцитѣ разбрахѫ, че тукъ ще се зимова и почнахѫ отъ най-голѣмото срѣдоточие Габрово, да се распръскатъ села по села изъ Търновско, Дрѣновско, Свищовско, Севлиевско, Ловечско и къмъ околноститѣ на Плѣвенъ, за да се настанятъ било частно, било

отъ правителството, та да прѣзимоватъ. Азъ бѣхъ близо и често ходехъ въ Търново, да се уча било отъ слухове било съ прочитанието на вѣстникъ «Българинъ,» когото зимахъ отъ нѣкои приятели и отъ Книжарницитѣ, за ходътъ и положението на войната, гдѣто веднажъ срѣщнахъ за Медхадъ Пашовото каение «че дѣдитѣ имъ при завладяванието на Балканский полуостровъ незнаяли какво да правятъ и много сбъркали на врѣмето, гдѣто неиспотурчили всичкитѣ Българи или неисклали и останалятѣ въ държавата си, та че сега зарадъ тѣхъ Московеца всѣки пѫть да повдига война и да подкопава основата на Османовото царство, което ще изгубимъ.» По сѣтнѣ както въ Търново тъй и въ Свищовъ се наредихѫ комиссии, които да настаняватъ съ помощьта на правителството бѣжанцитѣ, що бѣхѫ останали безъ покривъ и безъ храна, и сполучихѫ донейдѣ, макарь на тамкашнитѣ села и да се глѣдаше тѣжко това насилие, но нѣмаше що да сторятъ само приемвахѫ а мѫчно испълнявахѫ. Отъ комиссиитѣ нѣкои бѣхѫ раздѣлени и распращани по всички села да прѣглѣждатъ дали дѣйствително сѫ настанени всичкитѣ бѣжанци, или не; та да имъ сѫ спомогне, както и спомагаше въ нѣкои несгодности съ убѣждения на тамкашнитѣ, че туй ще трае до тогасъ дордѣ се разбие Балкана, и послѣ тая тягость ще имъ се вдигне. Имената на членоветѣ на една отъ комиссията, която дохаждa въ село Леденикъ бѣхѫ тѣзи: Священникъ П. Стефанъ Казанлъшкий бивший Архиерейски намѣстникъ и попъ Лозанъ отъ Трънково Старо-Загорско, придружени съ единъ полицейски жандаринъ, които приношувахѫ на квартира у Деня бакалина, който ги прие учтиво, нахрани, напои и слѣдъ свършванието на посланието имъ, испрати за въ село Шемшево. Попъ Стефанъ слѣдъ завръщанието ни отъ Балкана се поминалъ, като живѣлъ нѣколко мѣсеца и на негово мѣсто мина К........ Той е билъ въ мое дѣтинство учитель и пѣвецъ въ махлата Хакаржа на черквата св. Богородица въ Стара-Загора, и кога се завърналъ въ града си, се запопилъ.

Въ Търново се образува прѣзъ Ноемврия училище за сиромашкитѣ дѣца, като Сиропиталище подъ управлението и надзора на учитель Атанасъ Ивановъ и Христя Стойновъ Шиваровъ Старо-Загорчени, издържано отъ страна на правителството съ помощи отъ Россия и отъ гражданитѣ, а за главенъ членъ отъ комиссията, която имаше грижата да настанява бѣжанцитѣ въ Търново вътрѣ и въ Горна и Долна Ряховица бѣше Брата Иванчо Хад. Пенчовъ съ други още помощници, които неможахъ да изуча. Въ Свищовъ също тъй да ли е имало сиротопиталище на малкитѣ дѣца въ видъ на училище, немога каза положително, а колкото за помощи, храна и облѣкло за бѣднитѣ, тамъ сж се раздавали отъ особенна комиссия, която състояла отъ двама Русци, една докторъ, и отъ покойнитѣ священници: попъ Иванчо Карабурунски, П. Станчо св. Николски и М. Д. Балабановъ, Дечо Георгакевъ, Стеф. И. Саллабашевъ и др. нѣкои, отъ които горнитѣ четрима сж отъ Стара-Загора и тамъ сж вѣчно починали прѣзъ лютата зима на свършванието й, само първитѣ двама священника.

Умразата на тамкашнитѣ Българи «Загорци» бѣше до толкова голѣма и неисказана, щото тий имахж отврьщение отъ всичкитѣ ни бѣжанци отъ каквото съсловие и да бѣхж тѣ. Туи се доказва оттова, гдѣто веднжжь отивамъ въ Търново прѣзъ мѣсяць Ноемврия да купя отъ Книжарницата нѣкои книжки за дѣцата, та прѣдварително отидохъ на единъ Българинъ на дюкяна, който е срѣщу първата чушмя и главната долна ниска улица въ Търново, въ махлата, която стана жертва при дохаждането на Българския Князь отъ пожаръ, да го попитамъ имали тебеширъ (креда) за проданъ или не. Отговори ми че има.— Колко пари една котийка?— Каза ми 4 гроша.— Чи не е ли скжпа и много? — Не е. — Неможе ли 100 пари едната,— защото тѣ понапрѣдъ се продавахж 50—60 пари котийката?— Той го дсѣдя тогава и ми отговори стреснато: «махнете се вие отъ дюкяна ми, бѣгалци на ли сте, научяхте се да искате, че и безъ пари да ви дадатъ, ще замите.» Послѣ прибави: «пò-добрѣ да бѣхж ви избили и изсѣкли до единъ Турцитѣ въ Ески-Загора, че да недохаждахте тука, да ни тжпчите прьстьта на града и мѣстото: развалихте ни града, цигани съ вази, неможемъ отъ васъ работата си да глѣдаме!» Като ислушахъ това, казахъ му Г-не, ако ви искамъ котията за толкова пари, не ви я хехъ я, въ ржцѣтѣ ви е, свободни сте съ стоката си да я продадете: ако ли пакъ неискате да ви питамъ, затворете си дюкяна и непродавайте, та ако ви искамъ този тебеширъ, той е пакъ за васъ, че ще ви учимъ дѣцата, и съ какво ви сьмь увредилъ, да ми говорите тъй? Тогава го оставихъ и оттамъ отидохъ на Момчиловата Книжарница, и казахъ на Г-нъ Книжаря да ми даде книги и тебеширъ, ако има, че заре на едно мѣсто попитахъ, тий ми поискахж 4 гроша котията и ми казахж нѣколко неприлични думи, защото сьмь искалъ котията по долу отколкото поискалъ. Той ми каза бждете спокойни, нашитѣ сж аслж такива, азъ мога ви дà пò-евтени и книги и тебеширъ, гдѣто си спазарихъ книгитѣ и ми даде една котия тебеширъ за 50 пари, като ми рѣче повторително, когато ви потрѣба, тука дохаждайте веке. Азъ останахъ благодаренъ и посѣщавахъ Книжарницата му често, като си доставяхъ книги и все що трѣбваше оттамъ. Таквисъ подобни неумѣстни се отправяхж и на другитѣ бѣжанци, като: бѣгълци, крадци, хайдути, отвъденци, цигани, кучета и пр: гдѣто ако се случеше нѣщо да стане лоше, все го отдавахж на бѣжанцитѣ.

Къмъ 10—13 и 14-й Ноемврий дойдохж въ село Леденикъ бѣжанци за настаняване отъ Старо-Загорското село Шахпазлий 5 часа далечь отъ града Стара-Загора на Сейменското шосе, и стояхж тукъ тамъ една Недѣля по нѣкой праздни и верапетини кжщи изъ селото, струпени по нѣколко фамилия, и чакахж да ги настанятъ по селото; но селянитѣ твърдѣ малко внимание обрьщахж на поканата имъ, щото тѣ се принуждавахж да ходятъ въ Търново и да дадж тъ обяснение за неприемването имъ на Митрополията и правителството, а оттова произлизаше голѣма умраза и отъ двѣтѣ страни: Единъ Недѣленъ день прѣзъ Ноемврий 15-й, часа кждѣ осемь—деветь, дохажда селския кехая въ училището и ми каза: «учителю, ела че тя викатъ чорбаджийтѣ на другия дюкянъ, азъ скочихъ и отидохъ тамъ съ него. По пѫтьтъ, като отивахъ, се научихъ че двама голѣмци дошле отъ Търново съ пайтонъ и се спрѣли при селския дюкянъ. Когато отидохъ и приближихъ къмъ събраното множество, видѣхъ отдалечь Г-на Драганъ Цанкова Търновския подъ-губернаторъ и Негово благоговѣйнство Архимандритъ попъ Стефана, събрали старѣйшинитѣ съ селянитѣ заедно и ги распитватъ за състоянието имъ, гдѣто като отидохъ поздравихъ ги и сѣднахъ до тѣхъ близо. Тий попитахѫ старѣйшинитѣ, този ли ви е учительтъ?— Отговорихѫ този. Подирь се обърнахѫ къмъ меня и ми казахѫ: «Стани земи една книга и перо отъ бакалина, че пиши каквото ще ти кажемъ. Направихъ това и тий почнахѫ да питатъ Старѣйшенскийтъ Съсѣтъ, като държахѫ единъ списькъ въ рѫцѣтѣ си и распитвахѫ по него именно, кой человѣкъ за колко души бѣжанци е въ сила да храни и глѣда, и ми казахѫ въ сѫщото врѣме да ги написвамъ на тефтеря, за да си разхвърлятъ и ги наредятъ по между си, гдѣто слѣдъ като ги написахме, подписахѫ го и двѣтѣ страни и каза Г-нъ Д. Цанковъ: «че утрѣ Понедѣлникъ ще почнете да ги настанявате въ сѣка кѫща както ги набѣлѣжихме тукъ, та ако има нѣкой да не слуша, вий старѣйшенитѣ съ кмета ще го наказвате съ глоба, пай послѣ и съ затворъ; това всички сега чувате и разбирате, щото сѣтнѣ вий ще мислите!» Които слѣдъ това наставление повикахѫ за пайтона, на когото се качихѫ и кога да тръгнатъ Архимандритъ П. Стефанъ забѣлѣжи на единого отъ тамкашнитѣ священници попъ Стефана, който си бѣше посрьбналъ малко прѣзъ дена винце, че нѣма да служи отъ днесь слѣдъ 40 дена въ черковата и се исключава и заточава въ единъ отъ ближнитѣ Търновски монастири, които слѣдъ това опростихѫ се съ селенитѣ и заминахѫ за Търново до вечерьта. Тукъ му доде реда да спомена нѣщо и за отвъдбалканското священство, което стои десять степена по долно отъ Тракийското. Тамошнитѣ священници Попъ Никола Старий и попъ Никола младий както и попъ Стефанъ, бѣхѫ людье отъ старата школа на наустницата, псалтиря и трѣбника, които освѣнь тия книги други не се намирахѫ въ домоветѣ имъ за прочитание, и малко внимание обръщахѫ върху новий напрѣдъкъ на науката, тъй щото тий се задоволявахѫ само да сиислужатъ св. литургия, да си кръстятъ, да си опѣятъ, вѣнчѣятъ и корбанитѣ очетѫтъ и другитѣ подобни, а къмъ настояванието за изучвание на младото поколение, малко ги болѣше, макарь новото имъ училище да блѣщеше въ очи че то иска да се напълни съ дѣца, а на селянитѣ съ проповѣдь, туй се нечувствуваше и непрѣдвиждаше отъ тѣхъ; защото бѣхѫ обладани отъ фанатизма, защо младитѣ днесь за знаятъ пó-вече отъ старитѣ и като имъ расправяхъ причина на всичко туй, пакъ се нестрѣскахѫ, че тий могатъ да достигнатъ да знаятъ, но само се иска отъ тѣхъ да прочитатъ и да си копуватъ нови книги отъ сегашното учение, а не да ходятъ да орѫтъ и копаятъ. Веднѫжь се спрѣчкахъ съ попъ Никола старий на 6-ий Декемврий по рибий корбанъ, който се сърдеше на хората защо не го викали съ врѣме да ги опѣй и да си земе дѣлътъ отъ тѣхъ. Казахъ дѣдо попе нѣмате право да се сърдите, защото хората отъ енорията ви, може да ви мислятъ, че вий като пó-богатички отъ другитѣ си събратия, можетѐ да поминете на кѫщата си и безъ рибитѣ глави на корбанитѣ имъ, защото какво ѣденье има у една рибя глава, която е пълна съ едни кости само а месо малко има; гдѣтò за напрѣдъ хората мислятъ да го напуснѫтъ (корбаня), защото случвало се е, че много пѫти хора се умирали отъ приѣжданье на тая солена и кой знае когашна риба? Пакъ и толкосъ ли желайте корбанитѣ отъ които нѣма никаква полза за паството ви? Трѣба да знайте че днеска много внимание се обръща отъ учений свѣтъ на тѣхъ, който казва че тѣ сѫ грьцка измислица, за какъ пò-добрѣ и майсторски да скубятъ, събличатъ и поповетѣ и народа! — Тогава той се разгнѣви пó-вече, че щѣло да му се смалятъ корбаннитѣ прихода и почна да говори: че всичко това, като отъ васъ недоучени даскали произлизало, които неглѣдали не пости, не срѣда и петъци и, корбанитѣ пещѣли; добрѣ ами ние поповетѣ съ какво ще се прѣпитаваме, като се вдигнатъ и тия работи? — Олтаремъ служащимъ олтаремъ питаются» му казахъ, а той рѣче: отъ вашето много знаяние, защо ви изгори Господъ и распрати чакъ до тукъ, да бѣхте хубави и прави хора, нещѣше да е тъй сега я. Вий и тукъ гладни сѣдите, а пакъ отъ многото ви знаяние акжлж ви недошелъ, че искате и Господя да надхитрите. Видѣхъ че оттова прѣпиране ще произлѣзе умраза помѣжду ни, казахъ му най-послѣ: недѣйте се напраздно гнѣви, ще дойде единъ день, когато всичкитѣ работи ще си влѣзатъ въ редътъ и ще видите тогава всѣко нѣщо на мѣстото и редътъ си, сега можите да идите да си глѣдате корбаня, гдѣто съ туй прѣсѣкъхме прѣнието си.

На другий день въ понделника 16-ий Ноемврий събрахж се: кмета дѣду Вълю и старѣйшенитѣ: дѣдо Пенчу Деведжията, Иорданъ, Хрисчю, дѣто Куцаръ, дѣдо Кръстю Гѫжвата,*) дѣдо Иоргу Ктитора, Милку Стояновъ бакалина, Витанъ и Иванъ близнаци, Деневи братия, дѣдо Станчу на попъ Никола старий баща му, самъ п. Никола и младий, които изново ги распоредихж и написахж по тѣхното съвѣщание, кой по колко души ще храни и глѣда, гдѣто почнахме него день и нея недѣля само женитѣ и дѣцата да настаняваше, а колкото за мѫжьетѣ имаше заповѣдь да идатъ на Свищовъ пѫть да правятъ, защото за тѣхъ имало сега створена работа, която ги чака и нетрѣбва да седатъ сега тукъ. Слѣдъ това насърчавание бѣжанцитѣ посѣдяхж въ селото два три деня да видятъ какъвъ край ще земе въпроса по настаняванието и отидохж да работятъ. Когато ги распорѣждахме съ единъ старѣйшина заптие и кехаята на много мѣста ни пѫдехж женитѣ имъ, защото като нѣмало сега мѫжьетѣ имъ, тий немогѫтъ да пуснатъ безъ тѣхна заповѣдь бѣгълци въ кѫщята си и ни думахж: «Вий гърцитѣ въ Търново, наѣдохте се, награбихте се на имане,

---

*) Викахж го тъй защото си носеше още гѫжвата, а по насъ го казватъ: пищималъ, поншя, чалма на главата и др. . . .

че сега дойдохте тукъ бѣгълци да ни поставяте въ кѫщитѣ, намъ не ни стигатъ тяготиитѣ на давнената, а ми искате и тия да ни натрупвате на главитѣ». Тукъ като ходехъ и слушахъ тъй, помислихъ си, че това село трѣбвало много да е страдало едно врѣме отъ грьцкото притѣснение, както испослѣ и отъ грьцкото Духовенство въ турско врѣме; та се ги силели, и да се погърчатъ, я съ насила да имъ се постави грьцки священници, че за туй гърцитѣ имъ сж дълбоко вкоренени въ устата и сърдцето, впечатление, което се прѣдало отъ колѣно на колѣно на потомството въ селото и сега като видятъ въ него какъвъ да е търновски гражданинъ, считатъ го за грькъ, както и меня, безъ да ма знаятъ, че имъ сьмь учительтъ.

Веднажъ отидохъ въ Търново и случайно се отбихъ въ Митрополията, да се види съ дяконъ Григория, гдѣто веднага дохажда Г-нъ Д. Цанковъ, та на свари въ разговора и ма попита, наредиха ли се бѣжанцитѣ въ селото ви? — Отговорихъ му, че старѣйшенскийтъ съвѣтъ изново ги размѣтнахж и наредихж кому колко се пада да храни и глѣда, та мнозина останахж ненаредени и стоятъ още да плачатъ, тъй като женитѣ имъ ги пѫдятъ и нещжтъ. Тогава се обьрна къмъ меня строго и ми каза: «Какви сте вие да не испълнявате правителственнитѣ заповѣди и распореждания? — Повторно му отговорихъ: Г-не защо се гнѣвите и говорите тъй на меня, когато азъ нито сьмь кметъ нито старѣйшина, а при туй страненъ и сьмь отишьлъ тамъ да учителствовамъ само за едина хлѣбъ въ него село; незнайте ли, че страннитѣ нѣматъ право да си налагатъ гласа и волята въ чужда община; тѣмъ говорете, защо мойтъ гласъ се не слуша и нѣмамъ власть да имъ запонѣдвамъ, тѣ сж подъ властьта Ви. Той като разбра, че сьмь страненъ и се увѣри отъ Архимандрита за правото на общинитѣ, за което страннитѣ нѣматъ право да се намисатъ въ дѣлата имъ, най-послѣ написа едно писмо до кмета и старѣйшинитѣ чрѣзъ меня да имъ го занеса; но тѣ и отъ писмото му не зехж, и все постоянно си слѣдваше тоя въпросъ въ селото, гдѣто расправийтѣ му нѣмахѫ свършвание. Едно отъ условието ми бѣше, че ще мя храни селото; но когато стана това настаняваше на бѣжанцитѣ, тий ма намразихѫ, разбира се като бѣжанецъ, който залитва за тѣхъ, гдѣто се стараехъ и убѣждавахъ хората на селото да ги настанятъ, тъй като знаяхъ и расправяхъ на мнозина богатото имъ състояние, които бѣхѫ въ сила не по 5, 10; но по 20—30 души да хранятъ на кѫщата си, щото тия хора сега не сѫ криви, като ви ги налага правителството; и че тѣ сами знаятъ какъ остана тѣхното имущество отъ дрѣхи, покривки, пари, жито говеда овце, кози биволи, свинье и др. въ рѫцѣтѣ на турцитѣ; но нѣма що да правятъ, злощастието ни сполѣтило всички, та сега да измрѫтъ ли отъ гладъ? Глѣдамъ единъ день, два дена хлѣбъ не ми се дописа, дѣдо Пенчо Деведжията, като най-богатъ въ селото и старѣйшина, искалъ да храни една жена съ едно дѣте, когато въ списъка му се наложи отъ Г-нъ подгубернатора Д. Цанкова 2 жени съ едно дѣте, че причината сьмь билъ азъ да му се наложело по-вече; той като чорбаджия, разбира се налага си волята прѣдъ другитѣ да храни пò-малко, а на другитѣ по-слаби отъ него да хранятъ пò-вече, при туй защото сьмь ходялъ билъ въ Търново да ги ковладя, че не били си право настанили бѣжанцитѣ, заповѣдалъ на селенитѣ и кехаята да ми не недописатъ хлѣбъ, че сѣтнѣ дано се принудя съ това да си ида. Това ми го съобщи Деню бакалина, който въ много случаи ми е помагалъ въ страданията и безкрайно добро правилъ, щото като ма съглѣдаше, че се въртя изъ дюкяна му умисленъ и загриженъ, питаше ма и днесь ли пакъ ти недонесохѫ хлѣбъ, не се срамувай иди най-послѣ че искай отъ кѫщата на кмета, и кога видишь че всичкитѣ срѣдства сѫ исчерпени отъ моя страна, тогава тайномъ образомъ ми испращаме хлѣбъ, сиренье, зеле или фасулъ въ пости, чушки пиперъ ѣстие и по 100 драми вино, на когото безкрайно сьмь благодаренъ: та когато останяхъ всѣки пѫть безъ хлѣбъ и ястие, все той ма е прѣглѣждалъ, хранилъ и по нѣкога гощавалъ. Съ една дума наравно теглихъ съ бѣжанцитѣ ако и да бѣхъ учитель, еднакво съ тѣхъ страдахъ душевно и тѣлесно, карахъ се за тѣхъ и въ срѣдъ най-голѣмитѣ ми бѣди и прѣпятствия, не се оставяхъ да ги незабранимъ, макарь и единъ младъ членъ отъ старѣйшенскийтъ съвѣтъ на име Марку, да ма нападна и страшно порази прѣзъ цѣлото имъ събрание, че сьмь се намисалъ въ общитѣ имъ работи, който искаше да отнима кметския печатъ отъ дѣдо Въля; но азъ си оставахъ непоколибимъ въ мнѣнията и мисията, защото, като слушахъ тѣхнитѣ криви умозаключения и нападания върху насъ бѣжанцилѣ, немогахъ да се страевамъ да не имъ говоря и расправя истинската причина на настоящитѣ злочестини, гдѣто макарь и въ тритѣ дена единъ пѫть да ѣдяхъ хлѣбътъ имъ, дадохъ да разумѣятъ какъвъ сьмь човѣкъ, щото онзи който ма изобличи и нападна, дойде пакъ врѣме да се признае, че не бѣше работата за нападение и се молй да му се извърши една работа чрѣзъ меня и се заличи умразата ми отъ всичкитѣ селяни; та таквози е человѣчеството, когато намѣри слабото мѣсто на человѣка, смачква го, а когато испадне въ сѫщата бѣда, съ молба търси помощь, милость и подкрѣпление.

Измѣжду пò-личнитѣ на Шахпазлийци бѣше дѣдо Димитръ съ тримата си синове и снахитѣ имъ и дѣдо Стоянъ братовчетъ му съ двамата си синове и снаха му, които глѣдахѫ и се молиха да имъ се настанятъ женитѣ и дѣцата, а тѣ да идатъ да работятъ на желѣзнийтъ пѫть къмъ Свищовъ; та да сѫ безгрижни и да немислятъ за женитѣ и дѣцата си, тъй щото криво лѣво, истикахѫ мѫжьетѣ имъ на работа къмъ Свищовъ; но да видимъ сега за женитѣ имъ. Старѣйтѣ съ кмета испратятъ една жена съ дѣтето си, или двѣ жени нейдѣ момиче и булка съ нѣкой членъ отъ съвѣта, посѣди жена съ дѣте или двѣтѣ една вечерь или единъ день, виждъ че на другия день или утрина ги испѫдили пакъ и вдигнали една глъчка за расправия по тѣхъ на кмета, който да ги расправя и настанява, гдѣто това нѣщо постоянно и всѣки день се продължаваше все тъй да се правятъ главоболия на кмета и старѣйте. Най жалостна и скърбна картина ми се прѣдстави една бѣдна вдовица съ малко момиченце 9—10 мѣсечно на гърди, безъ нийдѣ никого отъ роднини, които загинали въ града Стара-Загора отъ сѫщото село, която защото дошла късно при съселенитѣ си, нерачихѫ да я настанятъ като ѝ викахѫ: «отпо́напрѣдъ кѫдѣ си била, ний ги настанихме людьетѣ ни; сега нѣможемъ та прати на никоя кѫща. Кѫдѣ ходеше и гдѣ спеше тая вдовица само единъ Богъ знаеше. Но кѫдѣ 14—15-й Декемврий всрѣдъ най-голѣмий студъ и снѣгъ, отъ когото се пукаше дърво и камькъ, появи се на дюкяна изново пакъ прѣдъ кмета дѣда Въля и старѣйшенитѣ да иска да я настанятъ, която бѣ гола и боса, гладна и жедна съ дѣтето на рѫцѣтѣ си една седмица наредъ стоя постоянно да плачи и да се моли да я пуснятъ нейдѣ да се огрѣй или да ѝ дадѫтъ залъгъ хлѣбецъ да подрѣпи слабитѣ си гърди за дѣтето, което иска да ѣде и нѣмание незнае, тъй щото слѣдъ постояннитѣ ѝ плачове и молби, незная да ли я настанихѫ нейдѣ; но макарь и да се трудехѫ да я олегчатъ, често я глѣдахъ на дюкяна да плаче и казва, че пакъ я испъдили и нещѣли. Като я глѣдахъ тъй да плаче отъ прозорцитѣ на училището съ дѣтето си сѫщо, очитѣ ми се пълняхѫ съ сълзи и плачехъ вътрѣшно — душевно, гдѣто неможахъ да се стърпя да неоставя училището и да не ида при дѣда Въля да го помоля и продумамъ да видятъ да я настанятъ нейдѣ, щото ако и да я испратихѫ, но незнамъ до колко сѣдя, гдѣто таквосъ каменно безчувствие нийдѣ несрѣщнахъ, а и неможе да бѫде, щото като я глѣдаше човѣкъ въ онзи студъ, сърдцето му и отъ камькъ да бѣше, пакъ можеше да се смисли, но людьетѣ и отъ двѣтѣ страни привикнахме да глѣдаме всѣки день таквисъ жалостни случки, като нѣмамъ за сега таквисъ думи, съ които дѣйствително да прѣдставя картината на злочестията ни по настаняванието на бѣжанцитѣ отвъдъ Балкана, щото прѣдъ таквисъ случки на человѣка устата му се схващатъ, умътъ му потьмнява, языкътъ необрьща и не може повече да каже за това. Мѫкитѣ, страданията охканията, плаканията, проклинанията, бѣдствията, лутанията, гладътъ, голотата,

мрьзненията, треперянията, думитѣ, присмѣвитѣ, мъмрѣнията и други сѫ безъ брой, които ний бѣжанцитѣ имахме честьта по голѣмата часть отъ народа да истърпимъ и да истеглимъ въ прѣбиванието си отвъдъ Балкана въ България, до завръщанието ни на изгоренитѣ ни огнища — сѫ нѣща, за които трѣбваше едно вѣщо перо, като на пророка Еремия, което да изложи всичко напълно и подробно въ въспѣваний си плачь «На рѣкахъ Янтрахъ, тамо сѣдохомъ и плакахомъ, внегда въспоменути намъ Тракия;» тъй като считамъ себе си за слабъ да прѣдставя на читателя всичко въ сѫщностьта на потънкоститѣ му.

Когато въ Вторника на 22-й Ноемврий, стана една битка при Елена отъ Турската нападателна войска на Сюлейманъ Паша и сполучи да привземе отъ Русситѣ града, да заполи една черкова съ жито, да вземе и ограби кассата имъ съ 100 хиляди книжни и звонкови рубли, да испускатъ виното на людьетѣ, да ограбятъ и опустощатъ всичко що имъ се испадне въ рѫцѣтѣ; и наистина много добрѣ направихѫ Турцитѣ; защото инакъ Русский Генералъ Князъ Святополкъ Мирский, другоячe неможеше са накара да остави Еленското хубаво вино и да са бий противъ тѣхъ, ако ненападнехѫ да истрѣпятъ умаенитѣ му смутени войскари около 2 хиляди, за което ми разказвахѫ Милковитѣ братия, които бѣхѫ избѣгали отъ Елена и Беброво за въ Леденикъ; тъй щото, всичко туй направи да са стрѣснатъ Търновчане и околнитѣ градове, паланки и села, които невѣрвахѫ на нашето изненадѣйно бѣгание изъ Стара-Загора отъ Турцитѣ, а ни укорявахѫ, че сме били цигани и сме нѣмали нищо, а сега сме ги лъжели за бѣганието си дѣто не сме зели съ себѣ си нищо. Когато два три дена слѣдваше битката съ бомбардирванието си Елена, Търновци и всички други започнахѫ да са приготвяватъ за бѣгъ, щото мнозина богати граждани избѣгахѫ въ Свищовъ, а пакъ въ селата наоколо зехѫ да са чудятъ, кое по първенъ да тургатъ и товарятъ на колята си, да имъ са намира въ бѣганието, както стана въ Леденикъ и Шемшево съ селенитѣ. Топовнитѣ гърмежи испоплашихѫ Търново, и управлението взе строги мѣрки, гдѣто испрати на истокъ отъ града людье, които при С. Дебелецъ стѣгнахѫ височината по всичката права западна линия на проходътъ съ таби и шансове за отбранително положение на околностьта, а Самоводенци начело на нѣколко други ближни Търновски села, уплашени, че загинватъ, отправихѫ са съ орѫжие понапрѣдъ въ Търновската полиция при Губернаторътъ да испросятъ позволение, за да идатъ да се биятъ срѣщу Турцитѣ, които бѣхѫ привзели Елена. На това най-много ги насърчаваше Г-нъ Петръ Ивановъ, когато бѣхѫ пристигнали при полицията въ улицата и стояхѫ наредени, които настояваше да са положи въ дѣйствие прѣдприятието имъ съ укрѣпяване на бодростьта имъ, гдѣто слѣдъ малко испослѣ са отправихѫ за къмъ Лѣсковецъ, Горня и Долня Ряховица, както и много още — отъ Българскитѣ Опълченци, които отидохѫ на помощь на Русситѣ, за да ги пострѣснѫтъ малко, че зере Турцитѣ отъ «Ничево братци» неразбиратъ, а нападатъ, убиватъ и сполучватъ; щото слѣдъ 4—5 дневна врѣва и глъчка, умѣрихѫ се духоветѣ съ изгонванието на Турцитѣ отъ Елена.

Мѣжду 22-й и 28-й Ноемврий страхътъ, на Турцитѣ като бѣше повлиялъ върху всичкитѣ околни Търновски села, отразиса сѫщо тъй и въ мойтѣ селяни Леденичяне, които нѣколко вечера си държахѫ тайни събрания и съвѣтвания, като какво да ся прави съ най-лошитѣ и опасни Турци отъ ближнитѣ Турски села именно отъ Кястамболъ и въ смѣсеното Шемшево, гдѣто по едно врѣме си съставили и планъ за тайното имъ истрѣбление, щото една вечеръ едни отъ Българитѣ нападатъ селото Кестамболъ, други селото Шемшево, та едвамъ сполучили да наранятъ нѣкои легко въ кракъ или рѫка, а повечето сполучили да избѣгатъ и да са уплачатъ въ Търново на полицията за тая Българска постѫпка. Русситѣ въ Търновската полиция, като се извѣстяватъ отъ жандарма си Василя Сливнелията Дограмаджия сега живущъ въ Нова-Загора, а тогава въ село Шемшево, за тая ненаврѣменна постѫпка, дохаждатъ въ селото Леденикъ, свикватъ старѣйте испитвахѫ ги, гло-

бихѫ ги и затворихѫ виноватитѣ по нѣколко дена въ затворъ, а на кмета и старѣйтѣ обѣснихѫ работата че Руското правителство не е Турското да ся компрометирва прѣдъ Европа съ най-нискитѣ варварски постѫпки за изгубвание царството си, но че то е силно да противостои и на вънъшния и вѫтрѣшния си неприятель, гдѣто Българитѣ съ тая си постѫпка, немогатъ му помогна въ нищо, а още го зачернятъ. Зехѫ се строги мѣрки противъ туй да ся пази тишината между двѣтѣ разярени народности и ся заповѣда строго по всичкитѣ села на кметоветѣ да непрѣдприниматъ на своя глава таквисъ рабори, които непринадлѣжатъ тѣмъ, инакъ тий ще отговарятъ и заплащатъ съ живота си на заточение въ Сибирь за дърската имъ постѫпка, ако не се покоряватъ на правителственнитѣ заповѣди. Най-послѣ и това ся прѣтъпка, смири и забрави. Прѣзъ цѣлий мѣсецъ Ноемврий, Руски войски постоянно се испращахѫ все на помощь за Плѣвенъ прѣзъ Търново, Севлиево и Ловечь, та замѣнувахѫ прѣзъ селото ни Леденикъ, и за да си поискаратъ повече водка, винце и нѣкоя сгодна квартира, често си полъгвахѫ, че Плѣвенъ се билъ взелъ, а простодушнитѣ селени отъ радость, често си ги почерпвахѫ и повечко отколкото трѣбва за тая новина съ надѣжда дано поскоро да се оттърватъ и отъ тия бѣжанци, като са привземе той, та да си идатъ; но тая лъжа много пѫти ся опровергаваше отъ другитѣ.

На 28-й Ноемврий Русситѣ привзехѫ Плѣвенъ, а въ Търново срѣщу 29-й вечерьта имаше илиминация, голѣми веселби и пушечни гърмежи, които отъ ненадѣйното гърмение бѣхѫ испоплашени жителитѣ, та бѣхѫ хукнали да бѣгатъ, като мислели, че Турцитѣ нападнали на града и бойтъ се е почналъ, щото казвахѫ, че случайно се убили двама трима людье отъ незнаяние, когато хвъргали другитѣ съ орѫжието си отъ радость. Слѣдъ прѣвзиманието на Плѣвенъ на всички мисльта бѣше обърната сега къмъ Балкана, тъй като се примахна веке голѣмата спънка, гдѣто приготовленията се започнахѫ, въ копувание на конье за приносяние на храни, припаси и всичко друго каквото трѣбваше за единъ военнъ походъ, а на насъ бѣжанцитѣ надѣждата са въскрьси и ний съ нетърпение очаквахме да чуемъ «благодатното ангелско извѣстие, че Балкана се разбитъ, хайдѣ ставайте, вървете си», кога ще да дойде до насъ.

Въ Леденикъ имаше на западната му страна една висока каменна сграда, нарѣчена «кулата» която бѣше на 4-ри ката правена; съграждана въ началото на XVIII вѣкъ за защита противъ нападателнитѣ и отвратителни чети на Даалийтѣ, Кърджалийтѣ и други нѣкои Турски хайдути, щото до войната бѣше здрава, а слѣдъ влизанието на Руситѣ въ Търново, селото съ ближнитѣ други съселени, ѝ раскрили и разграбили покривътъ, когото подѣлиле помѣжду си, тъй щото кулата и до сега стои непокѫтната въ зидоветѣ си и дворътъ ѝ личѝ. За нея дѣду Станчо ми разказваше какъ се била градила съ голѣми веселби, пѣсни, зияфети игри и хора отъ нѣкой си Исмаилъ бей въ Търново, комуто синоветѣ и внуцитѣ се прѣселили въ Цариградъ, както и за записаното ѝ *сене* (година), което се намирало на севѣрната ѝ страна на гърба въ срѣдата на зида, което ходихъ да диря нарочно съзрѣхъ го; но го намѣрихъ много тъмно, щото неможахъ точно да го разбира въ 1717 година ли е почната или въ 1757 год., гдѣто въ туй село спорядъ тая кула могатъ да се черпятъ свѣдѣния за едноврѣменнитѣ теглила, мѫки и страдания на жителитѣ отъ заклѣтитѣ звѣрове Даалий и Кѫрджалий, въ което все ще са намѣрятъ людье да помнятъ тия нѣща. Азъ имахъ събрани нѣкои имена за съставяние на нѣкоя историческа повѣсть по тая часть; но въ завръщанието си пропаднахѫ въ Стара-Загора, черпени отъ дѣда Станча, който ми ги расправяше кога го запитвахъ.

До 6-й Декемврий врѣмето бѣше все изходно и износно, и зимата са търпеше, ето че настана 6-й Декемврий и отъ утрѣньта врѣмето се развали, а слѣдъ единъ два часа почна полегка да хвърка и по малко снѣгъ, който са продължи три дни и покри всичката черна земя съ бѣла снѣжна покривка, та осуети нашитѣ надѣжди за скорошното ни завръщание, тъй като се знаеше, че въ България

зимата прѣзъ Декемврия е най-лютата; щото останахме да чакаме още за неопрѣдѣлено врѣме до изминуванието на голѣмий студъ, който направи спънка на Русситѣ въ приготовленията и привзиманието на Балкана, което са продължи до 25-й Декемврий бѣше голѣмъ студъ, който смрази и скова рѣката Янтра, която бѣше до самото село, людьетѣ зехѫ да минуватъ прѣзъ нея, като посухо и ходехѫ както искахѫ; та и азъ имахъ честьта да ѭ минувамъ и ходя въ ближното село Шемшево на истокъ отъ Леденикъ $^1/_2$ часъ, състояще отъ Българи и Турци, въ което бѣше настанено селото Трьнково съ свещенника си попъ Велча, който ми бѣше познатъ още въ Турско врѣме за приятель гдѣто и тий ми са оплаквахѫ за положението си, че много страдатъ отъ гладъ, ако и той да бѣше назначенъ като учитель тамъ и да имъ глѣдаше общитѣ селски смѣтки въ расправиитѣ на хамбаря по десятъкътъ имъ. Много пѫти ходихъ тамъ, едно за облегчение на врѣмето си и за учение, кога ще са отвори пѫть да си се завърнемъ, стига до толкова да тѣжимъ на тия людье, които несъчувствоватъ никакъ на бѣдствията ни, а ни мразятъ, гонетъ и тъпчатъ, като ни считатъ за нищо и никакви людье.

На 24-й Декемврий дойде извѣстие въ село Леденикъ, да приготвятъ квартира, че Русска войска конница ще заминува прѣзъ него за къмъ Балкана, гдѣто слѣдъ като назначихѫ кѫщитѣ за квартира и конницата напълни селото която намѣстихѫ и остановихѫ да прѣспи. Нея нощь нѣмаше спокойствие, както за селенитѣ, тъй и за самитѣ войскари, които ходехѫ по тихата ясна мѣсечина, която съ своитѣ лѫчи придружена и отъ блѣскавитѣ звѣзди, отправяще ги къмъ сребърната поледена земя, гдѣто ся прѣдставяще на очитѣ на зрителя една величественна картина, по която постоянно си скърцѫхѫ и удряхѫ измръзналитѣ крака единъ у другъ за да ги стоплятъ на силний мразъ щото незная дали имаше нѣщо единъ два часа да спахѫ, а все ходехѫ, защото студьтъ не ги оставаше за повече спокойни, и тъй се прѣкара тая тиха нощь, ясна нощь срѣщу рождество Христово.

Утрѣньта на 25-й Рожд. Христово бѣше тиха и ясна, слънцето се показа на хоризонта, звънний гласъ на клепалото извѣсти прѣди туй на спящитѣ, че е наближило да да съмнова, а слѣдъ това ето, че при изгрѣвание на слънцето рано, рано се раздаде тръбний гласъ за ставание на войскитѣ, и конницитѣ слѣдъ малко довтасахж, наредихж се и се испратихж за къмъ Балкана и Араба-Конакъ, както си казвахж тѣ; останахж само двама офицерина и единъ докторъ, които бѣхж на квартира у П. Николовий братъ Ивана по старий. Тамъ ходихме съ нѣкой отъ старѣйшинитѣ, свещеницитѣ и попъ Илчу Иконома, които искахж нѣколко товарни коля отъ селото за да привозватъ вѣщи за къмъ Балкана, гдѣто като ги нагласихж; тогава и тѣ зехж мѣрки за приготовление да тръгнатъ подирь войската си, та ги испратихме и си отидохж. Него день бѣше не само за меня злочесть и злополученъ; но въобще и за цѣлото село, което бѣше занято въ доставянието коля за войската; тъй щото още отъ утрѣньта при изгрѣвание на слънцето; почнахж да са чуватъ топовни гърмежи, нѣщо 1—2 часа и по рѣдко, които означавахж пакъ бой, но на коя страна е побѣдата и какво бѣше слѣдствието й?— Това бѣ за насъ неизвѣстно още и, само сърдцата ни тупахж по-скоро, дано да са чуй нѣщо за отиванието ни.

Изминахж сж още нѣколко дена, гдѣто взехж да се чуватъ слухове, че Руситѣ слѣзли въ Казанлъкъ, даже мнозина отъ Шемшевчени подтвърдивахж тоя слухъ, които расправяхж, че нѣкои ходили съ колята си до самата Шипка, а други и до Казанлъкъ, но намъ все още не ни сж щеше да вѣрваме до като не сж научимъ твърдѣ добрѣ. Веднжжь ходихме съ Стоянъ попъ Илчевъ въ Търново и се научихме за истината че е тъй, и се приготвихме ужь по-рано да идемъ да си обиколимъ, но азъ неможахъ да излѣза като учитель безъ позволение отъ Старѣйшинитѣ и останжхъ по кжсно, а само Стоянъ можа да иде, като свободенъ и безъ задължение. Разнесе ли са тоя слухъ изъ селото, грьмнахж ли Леденичане върху мжжьетѣ на бѣжанцитѣ си: «хайдѣте, що стоите да чакате; що не станете да идете да видите, какво има по Вашето, още ли да ви храним и държимъ въ селото си» (чункимъ много гй хранехж и обличахж, та ги неоставихж още малко дордѣ да са постопли врѣмето, че таквисъ голи и боси кждѣ ще утраятъ на онзи студъ прѣзъ Балкана, за да го менуватъ) щото тий бѣхж принудени волею и неволею да оставятъ женитѣ съ цѣцата си до нѣколко врѣме, до като испратятъ единъ тѣхенъ и вѣренъ човѣкъ, който да ги прибире и заведе прѣзъ Балкана до селото имъ, гдѣто слѣдъ това споразумѣние и заржчвание заминахж и тръгнахж за къмъ родното си село.

Когато бѣхж отишле Шахпазлийци да работятъ на Свищовския желѣзенъ пжть, тамъ бѣше станало едно злощастие, гдѣто пръстьта на единъ голѣмъ брѣгъ засипала дѣда Стояна съ едното му момче Тодора, когото цѣрили въ Свищовската болница и едвамъ могли да си доджтъ до Леденикъ. Той остана най-късно да се завърне въ отечеството си, та го глѣдаше, тама бабата му дордѣ съвършенно оздравя, когото въ много случаи приглѣдвахъ горкиятъ да не умрѣ отъ гладъ, като не му давахж нищо за ѣдени, освѣнь Деню бакалена, който скришомъ по нѣкога и все напомняваше на съселенитѣ си за онзи човѣкъ да не умрѣ отъ гладъ да го приглѣждатъ поне за хайръ на душата си, а тѣ му отговаряхж и казвахж: «сега мжжьетѣ имъ ходеха и спечелихж на пжтьтт пари да си купятъ хлѣбъ и друго що имъ трѣбва.» Тѣ работехж всички приблизително отъ 15—18 дена, а тѣзи тѣхни спечелени пари непостигахж на толкова гладни души; защото на хлъба оката бѣше тогава отъ $3^{1}/_{2}$—4 гроша, а сольта отъ Свищовъ докарахж 5 гроша и я продавахж 6—7 гр. оката, а кераджийтѣ въ едно отивание и дохаждание на Свищовъ взимахж керия по 9—10 пола руски, за месото не мога каза колко се даваше, защото месо въ селото непродавахж, а сланината отъ 12—15 или понѣкога и 20 гроша искахж на оката.

V. За благополучно щастие ли, за вредно ли, даде Господь, та повѣя южния вѣтръ, който срѣщу новата година I-вий Януарий 1878; прѣзъ нощьта единъ пукотъ и бтчение бѣше испоплашилъ людьетѣ, гдѣто рѣката Янтра, като надула леда си, бѣше го распукала, разкъртила и разхвъргала по крайщата на твърдѣ голѣми ледении стѣнни откръшлеци, които ходихме да глѣдаме по край брѣговетѣ ѝ, щото снѣга въ това врѣме взе да се стопява малко по малко и рѣката на дойде и взе да се истича. Азъ на 4-й Януарий ходихъ та питахъ селскитѣ старѣйшини, допукнали ми се да ида да си пообиколя по праздницитѣ, че пакъ да си дойда?— Тѣ ми казахж: че можешь, даваме ви позволение и ми дадохж нѣкой и другъ грошъ за въ пжть. Тогава бѣше останалъ при насъ само Попъ Илчу съ своитѣ си, които сж стѣгахж да си тръгнатъ, та имъ казахъ че ще дойда съ васъ, тъй като зехъ позволение отъ селенитѣ си и да тръгнемъ изедно, гдѣто и тѣ вече се готвехж за утрѣшний день. И тъй прѣди Ивановъ-день на 5-й Януарий, като отслужихме въ черковата и водосвѣтъ, слѣдъ отпуста ѝ, стѣгнахме се, приготвехме си малко хлѣбъ за два три дена въ една торба и тръгнахме прѣзъ деньтъ по пладнѣ въ Четвъртъка на пжть за къмъ родното си мѣсто, тѣ съ свойтѣ си, а азъ съ Тодоръ Стояновъ раненний съ баща си при Свищовъ отъ брѣга, като оставихъ сестра си Мария за нѣколко дни дордѣ се завърна пакъ да я зема, опростихме се съ селенитѣ, минахме на кола прѣзъ рѣката Янтра и сж отправихме прѣзъ селата Буковци и Керека за Дрѣново, въ което едвамъ сварихме вечерьта. Попъ Илчу съ своитѣ си отъ радость че ще си отива, отиде по напрѣдъ въ Дрѣново, а ний като по слаби и съ товаръ по късно. Вечерьта, тукъ тамъ питахме изъ Дрѣново за кжща да прѣспимъ, неможахме да случимъ най-сѣтнѣ потъмна вечеря, намѣрихме единъ човѣкъ, който ни зе по 1 грошъ керия, и ни отстжпи една голѣма стая за спане, гдѣто си понакладохме огенъ малко, попагрѣхме си, постоплихме се, присошихме се и лѣгнахме да си поспимъ, но спили се, студътъ не ни оставаше, тъй като нѣмаше съ какво друго да се завийме, освѣнь дрѣхитѣ на гърба ни. Криво лѣво, стараехме се да заспимъ,

но ето че кждѣ срѣдъ нощь се дигна една глъчка, зачукахж вратата на домакина, който отвори и навлѣзохж солдати, които търсихж квартира за офицерена си, раздигахж ни, извадихж ни отъ кжщата и ни прѣмѣстихж въ друга, гдѣто спеше самий човѣкъ съ фамилията си, а въ горната кжща доведохж и поставихж единъ 45 годишенъ офицеринъ раненъ въ битката при привзиманието на Балкана, въ която му сложихж пата, постлахж го и му се помогна отъ прслужащитѣ да легне човѣка да си поотпочине отъ ранитѣ въ ржката и кракътъ му, а ний полѣжахме малко съ другаря си тамъ долу, гдѣто не ни сдържа и станахме да вървимъ пакъ прѣзъ нощьна часа по 6—7, безъ да сме си поспали и почивали добрѣ. Мѣсечината бѣ въ пълнолунието си когато се приготвихме да тръгнемъ и посрѣдъ небото ту ся мѣркаше съ слабата си свѣтлина, скрита подъ откъснатитѣ бързо-хвърчащи тъмни облачета на хоризонта, ту силно грѣеше на открито ясно отворено небе и правеше пжтницитѣ весели въ пжтьтъ имъ. Прѣзъ нощьта оставихме Дрѣново, въ което цѣла нощь имаше глъчка за квартири, а други викахж отъ радость, тъй като Балкана се разбилъ, гдѣто Българскитѣ Опълченци постоянно вървяхж, които бѣхж отредени сега да каратъ робитѣ Турски войници за къмъ Търново, Свищовъ, а оттамъ за въ Росия. Ний неизминахме много пжть отъ Дрѣново и тамамъ почнахме да се затуляме, видѣхме на единъ кривулекъ единъ Опълченецъ, да си бърше щикътъ на пушката, подъ затулената мѣсечина на едно облаче въ тъмното, когато попитахъ, защо си бършишь сега тамъ въ това врѣме пушката?— Каза ми, че отъ Турската мрьсна кръвь— да му я немърси, защото пронизахъ съ щика си ей сега единъ Български изедникъ, който още мърда, който билъ онъ-башия и си замина за Дрѣново. Проближихме до него, прострѣлъ се умрѣлъ, другарьтъ ми го поглѣда, поглѣда пакъ си заминахме. Изъ пжтя му казахъ: иди му земи панталонитѣ бари та ги надѣни, защото нѣмашь ягки дрѣхи да се топлишь; азъ ща та почакамъ; но той ми каза: гнусъ ма е, и нищо не зе отъ него, та си вървяхме. По пжтьтъ на двѣ три мѣста видѣхме по единъ двама души убити Турци и завалени въ колта да са непознаватъ. На едно мѣсто срѣщнахме двама трима Български солдати на които казахъ: Господиновци, ако ги убивате, недѣйте ги оставя по пжтьтъ да ги глѣдатъ людьетѣ, а на стърна отъ него; защото може да мине нѣкой Европейски дописникъ и ще пише за Българскитѣ варварства и звѣрства направени върху Турцитѣ; това не е добро за насъ и народа ни. Тогава ма попитахж Г-не отдѣ си? — Отъ Стара-Загора имъ казахъ. — Ти незнаешь ли колко Българи тий исклахж тамъ като овце и говеда, а ний сме убили дестина души Турци та много ли е, че сега искашь да ги жалишь, и това имъ е малко! Послѣ ни казахж: «хайдѣ вървете си по пжтьтъ това не е ваша работа да знаете какво ще правимъ съ тѣхъ и защити ги — и ний си тръгнахме и ги изминахме. Прѣзъ нощьта къмъ съмнувание ни захвана единъ голѣмъ силенъ, западенъ вѣтръ, който поледи пжтьтъ ни и кога се съмна въ зори едвамъ простигнахме въ Габрово, гдѣто се отморихме на единъ дюкянъ, похапнахме си и пихме по едно никакво кисело вино 4 гроша оката и се опжтихме къмъ Червений брѣгъ изъ долината по коритото на р. Янтра за къмъ Балкана.

На 6-й Януарий въ Петъка, когато почнахме да приближаваме Червений брѣгъ, съглѣдахме отъ Габрово донеко въ долината, все Русска войска и топове, които се прѣстараехж да ги искачватъ на Балкана, а оттамъ да ги прѣкаратъ прѣзъ върховетѣ му за въ Тракия. Ний помѣжду Русската войска си вървяхме, но вървежътъ ни неспореше, защото се бѣхме много уморили и неспахме въ Дрѣново за да си съвземемъ силитѣ, та ни крѣпеше духътъ чрѣзъ надѣждата да са върнемъ на огнищата си. Искачихме се надъ стръмнийтъ Червений брѣгъ, долу въ ниското нищо невидѣхме, но щомъ поехме височината и вѣтръ захуча на главитѣ и ушитѣ ни, придруженъ съ снѣгътъ, който взе да хвърка надъ насъ и подъ насъ, а ний рѣшихме да си слѣдваме пжтьтъ, макаръ и да ни разубѣждавахж нѣкои отъ стърна, да не се впущаме въ такова дързско пжтувание, че можемъ и загина, щото безъ да ги слушаме, вървяхме или да прѣминемъ Балкана или да загинемъ на пжтьтъ, тъй като нѣмаше веке другъ изходъ отъ горнитѣ два, съ насъ имаше една двѣ жени отъ село Ешеклий Казанлѣшко съ едно момиче на 12—13 години и не сж дѣлихме никакъ изъ пжтьтъ. Азъ носехъ на гърба си много хлѣбъ, та давахъ по малко на женитѣ отъ него, за да ми поносватъ отъ товарътъ, защото инакъ, ако не ми спомагахж, нещѣхъ да мога да противостоя на пжтьтъ срѣщу вѣтрътъ и студътъ съ доста услабналитѣ си сили, на което имъ благодарихъ и си заплатихъ за трудътъ имъ съ хлѣбъ отъ когото се пакъ тѣ нуждаехж. По пжтьтъ на Балканскитѣ височини солдатитѣ бѣхж повечето заняти съ помаганието за искачвание на топоветѣ къмъ върховетѣ му, а пакъ коньетѣ не са глѣдахж и считахж за нищо, та се карахж и силехж да теглятъ и да вървятъ до смъртъ, много отъ тѣха даже и извергитѣ си ядяхж отъ мжки смѣсени съ снѣгъ и ледъ отъ нѣмание на сѣно и храна. А най-главното бѣше, че гдѣто запрѣше единъ конь и неможеше да сили веке, прикосенъ отъ силнийтъ вѣтръ съ испотяванието си, тамъ сж и оставаше да мрѣ отъ студъ, гладъ и прѣсилвание безъ, да се сжжѣлявахж да имъ се спомогне съ нѣщо за окопитвание. Искачихме се на най-високитѣ върхове на Стара Планина, захвана и силний вѣтръ, а виялицата съ снѣгътъ си слѣдваше, гдѣто неможеше отъ върховетѣ нищо да ся познай. Пжтьтъ и отъ двѣтѣ страни бѣше заплѣтенъ съ таби, а снѣгътъ отъ тъпканието и рипнението му да се ходи по главний пжть, бѣше се прѣобърналъ на ледени стѣни, щото само той се познаваше, а пакъ исподъ много ледници, се издигаше димътъ изъ коминчетата, на подземнитѣ имъ квартири; съ една дума Стара Планина бѣше прѣобърнала на единъ сѣверенъ зименъ градъ, на когото крайтъ неможешъ да познаешъ отъ гдѣ захваща и гдѣ свършова съ зимнитѣ си палати, само димътъ може да посочи прикратяванието му. Слѣдъ туй ни се лъснахж памятницитѣ и кръстоветѣ помежду присѣкливата фартуна въ една стръмнина обърната къмъ истокъ, която отъ блѣщението на снѣгътъ и засипающата виялица, неможахъ твърдѣ да запомня и обгърня въ паметьта си, по мѣжду кои върхове се поставени, за знакъ на успокоенитѣ офицери и войници избити тамъ срѣщу отбранителната линия на русситѣ противъ турцитѣ въ растояние на 5 мѣсеца врѣме. При туй стигнахме Св. Николскийтъ високъ връхъ и зехме да ся спускаме за надолу, а на слънцето едвамъ търкалото му се проглѣдваше по нѣкога прѣзъ бързитѣ тъмни хучащи мъгли и ни показваше, че трѣбва да побързваме, защото ще замръкнемъ и то гдѣ, сами и ний незнаемъ! Тамъ при закривулекътъ подъ Св. Николския връхъ изъ пжтьтъ надъ Шипка застигнахме една каруца и съ нея единъ българинъ 35 годишенъ, ако помня името му бѣше Стефанъ, който по нѣкои познати испращаше на свойтѣ приятели и роднини много здраве въ Казанлъкъ, да се постараетъ да му испратятъ дрѣхи за прѣоблѣчвание и присушавание, че инакъ замапватъ, защото сьмь мокръ цѣлъ виръ вода и ако замръзнетъ дрѣхитѣ на гърба ми, простинахъ, отидохъ, това негово злощастие ми се стори да казваше той, че произлѣзло отъ това, гдѣто помагалъ въ паданието на една каруца въ снѣгътъ на единъ русски офицеринъ да я исправятъ и оправятъ въ пжтьтъ, когото оставихме облеченъ съ кожухъ да върви подирь нея. Като ся наведохме къмъ южнитѣ поли на балкана, пжтьтъ зе да ся пързаля и много пжти падахме отъ огладений ледъ исподъ снѣгътъ, гдѣто все съ прѣдпазвание вървяхме и достигнахме до единъ ботрунъ разлатъ, по стрьмнината му видѣхме нѣколко турски башибозушки непогрѣбани тѣла и помѣжду тѣхъ единъ едъръ страшенъ и снаженъ баши бозукъ личеше, който бѣше пострянъ на брѣгътъ отъ когото се мислело, че ще уплаши съ юнашството си московеца. Солдатитѣ вървятъ вървятъ и ту до нѣкой брѣгъ полѣгнатъ, дордѣ ги застигнатъ други и пакъ продължаватъ пжтьтъ си. Други отъ тѣхъ бѣхж задлъжени съ важья и прьтье да помагатъ на всѣкой топъ най малко 30—40 души, при сниманието му отъ стрьвнинитѣ до Шипка, казвахж, че изстьрвали два три топа въ доловетѣ, кога ги снимахж и прикарвахж за въ полето къмъ Казанлъкъ. Ний криво лѣво съ голѣми силения и почивки стигнахме въ Шипка, и какво да видешъ, нищо неостанало отъ нея, освѣнь една черкова опалена, почерняла и пропукната, а всичкитѣ други кжщи и плодовити дървета до основанието съсипани и изсѣчени, гдѣто нищо не останало, мьртва тишина владѣеше изъ нея, сѣкашъ, че нѣкога не е било това цвѣтуща Шипка, да която освѣнъ водитѣ и пжтекитѣ само не си промѣнили изглѣда, а всичко друго исчезнало и прѣдставляващъ много жалостна картина, която докарваше до отчаяние человѣка. Вѣтръ още по-силно взе да духа долу и ний едвамъ можахме да пристигнемъ въ село Хаса, да нощуваме, а по пжтьтъ мнозина ся отбивахж за Шейново да глѣдатъ още избититѣ и непогребани русси и турци и да си назематъ дрѣхи и Шинели за покривание, та ний не се отбихме да не би да замръкнеми на отворено непознато мѣсто на което измираме отъ студъ. Вечерьта спахме въ единъ полусъборенъ турски плѣвникъ, гдѣто накладохме единъ голѣмъ огень около когото се натрупахме кругомъ едни до други, мжжьетѣ на една стърна, женитѣ на друга и потьмна вечера станахме повече, като пристигнахж и други отъ пò-послѣ; та се печахме, грѣехме, топлихме и спахме. Но какъ сме спали, щото неусѣтихъ дългата нощь, прѣзъ която бурний вѣтръ ни заглушаваше съ бученето си и усукванието на въздушнитѣ силни течечения и бивахме много пжти принуждавани отъ въртението на димътъ да ся мѣстимъ отъ едно мѣсто на друго, гдѣто тъй или инакъ прѣкарахме нощьта и наближи да ся съмнова, а пакъ да ся чуеше гласътъ на петельтъ сега бѣше невъзможно, едно отъ вѣтрътъ, друго защото бѣхж избити и несжществувахж изъ запустелитѣ околни изгорени и полуразвалени села.

Утрѣньта на 7-ий Януарий въ сжббота станахме много рано, вѣтрътъ на съмнование като че ли съ ножъ се прѣсѣче и врѣмето утихна, поогрѣхме се, постегнахме се и се упжтихме въ зори рано, рано къмъ Казанлъкъ, когото изминахме при изгрѣвание на слънцето а женитѣ

На 15-й Януарий утрѣньта ставамъ рано и се събрахъ съ другаоитѣ си Грози Таневъ и Тодоръ Минчевъ съ единъ още приятель, тѣ съ конье, а азъ пѣша, гдѣто тръгнахме и заминахме за въ България, тѣ да доведжтъ оставенитѣ си жени и дѣца, а пакъ азъ сестра си и да си расправя смѣтката съ Леденичане. Него день врѣмето бѣше хубаво и ясно, слънцето изгрѣ и ний влѣзохме въ Дирвенското устие да стигаме Къзанлъкъ съ врѣме, прѣзъ дена като ни печеще слабо слънцето и невиждахме голѣмъ студъ. Въ Тракия него врѣме бѣше зимата много мегка и ний по пжтьтъ си несрѣщахме снѣгъ, освѣнь малко позамръзнала калчица, която прѣзъ дена стана по тѣжка и мъчно за ходение, гдѣто вечерьта едвамъ стигнахме въ селото *Хасса* надъ Казанлъкъ, тамъ спахме въ една плѣвня, като си накладохме голѣмъ огенъ и сж прѣпичахме до съмнование. Между Казанлъкъ и Хаса срѣщахме много людье съ женитѣ и дѣцата си мѣжду които бѣше Шахпазлиеца овчара Желю, когото попитахъ, гдѣ му сж жената и дѣцата? — А той ми отговори: «Ти да си живъ» загина ли отъ студъ и прѣмръзнование въ прѣминуванието на Балкана и незнамъ гдѣ сж ги заровили, търсихъ ги, търсихъ и сега веке си отивамъ.

Утрѣньта на 16-й Януарий, станахме раничко, захванахме Шипченското шоссе прѣзъ проходътъ, гдѣто по пжтьтъ срѣщахме много людье да заминуватъ и поминуватъ повечето мжжье, прѣминахме Балкана благополучно прѣзъ когото се бѣше веке вдигнала Русската войска, като да нѣмаше нищо, слѣзохме въ долината мѣжду Червений брѣгъ и Габрово, изминахме я, влѣзохме въ Габрово, попочинахме си тамъ малко и най-послѣ са упжтихме къмъ Дрѣново, гдѣто едвамъ пристигнахме вечерьта ханчетата на Цареви Ливади, та тамъ трѣбваше да спимъ и да си по починемъ веке отъ пжтьтъ. Отъ Габрово до ханчетата почнахме веке да срѣщаме по пжтьтъ жени съ дѣцата си, да се трудятъ да се завръщатъ къмъ домоветѣ си. Тукъ нѣма да се спускамъ да описвамъ подробно страданията и жертвитѣ по завръщанието ни; защото привикнахме веке на

мжкитѣ и теглилата, та не ни правехж и голѣми впечатления на душата, но все пакъ трѣбва да се забѣлѣжи по нѣщо. Глѣдашь тукъ тамъ майка съ дѣцата си, ги повела сама самичка безъ мжжь, едно за кракъ, друго за ржка, трето на гърба, полегка-легка стапукатъ изъ кальта, като ги управя и подканя какъ да вървятъ и гдѣ да стжпватъ. Мнозина тамкашни кираджии на разни произведения, ги земахж изъ пжтьтъ на присмѣхъ и имъ казвахж: защо не чакате още врѣмето да се постопли и управи, че тогава да тръгнете, кждѣ ще вървите сега да си изморите дѣцата по Балкана ли? — Отговаря имъ се: че отъ хубаво ли си отиваме, незнаете ли, че ни нещете, по́-добрѣ да си идимъ да измрѣмъ гладни и жедни, голи и боси на мѣстата си, отколкото да ви слушаме натякванията.

Както и да е, благополучно прѣкарахме вечерьта въ Цареви Ливади, спахме, станахме утрѣньта на 17-й Януарий, заплатихме си приемътъ и тръгнахме по изгрѣвание на слънцето, гдѣто щомъ се опжтихме за къмъ Дрѣново и Търново, пжтьтъ ни се показа доста труденъ за вървение; защото разиграната отъ Русскитѣ наемни коля каль зé да става все по дълбока и дълбока, та и врѣмето небѣше до толкова студено, че да я смръзи много, освѣнь бѣше съ малко позакоравяване отгорѣ, отгорѣ. Ний си слѣдвахме пжтьтъ, който за другаритѣ ми бѣше не толкосъ неугоденъ, защото бѣхж съ животни, а за меня пѣша, се показа доста труденъ, по когото срѣщахме людьетѣ на купове, на купове, тръгнали да се прѣбиратъ къмъ Габрово, за да си заминуватъ отвъдъ Балкана, гдѣто сжщата картина отъ плачове и викове на жени и дѣца, ни се прѣдставихж пакъ. А ний до нейдѣ избирахме пò-легката каль, а пакъ отъ нейдѣ зехме веке да вървимъ наредъ въ пò-легката и рѣдката —, която се разиграваше отъ русскитѣ влашки керванни коля, а въ проходътъ прѣдъ Търново бѣше станала дълбока до една педя и три, четири пръста отгорѣ, та се принудихме да я газимъ наредъ безъ забикалки. Съ голѣми мжки едвамъ прѣминахме и излѣзохме на Марнò-пòли въ Търново, гдѣто другаритѣ ми се простихж съ меня при края и отидохж на вътрѣ при челядитѣ си, а пакъ азъ се отбихъ още веднажъ у дѣдо Станчови, да се видимъ за послѣденъ пжть, когото ненамѣрихъ тамъ, а всичкитѣ му други домашни бѣхж, именно баба Станчовица, Андони, Точка, Ингелени, Венета и Костадинъ, а Марина невидѣхъ, който бѣше излѣзлъ. Починахъ си тамъ у тѣхъ, пораспитахж ма, разказахъ имъ какво има и какво нѣма, най-сѣтнѣ имъ казахъ, че ще си вървимъ, като имъ поблагодарихъ за приеманието ни и сторената имъ добрина къмъ насъ, опростихъ се съ тѣхъ, а тѣ ма испратихж и проводихж много здрави да занеса на сестра си Мария, която искахж още единъ пжть да видятъ; но имъ казахъ: че ще си отидемъ прѣзъ другъ пжть, може да се случи да неминемъ прѣзъ Търново, та като тръгнахъ да се отдалечавамъ отъ очитѣ имъ, чухъ подиря си единъ момински плачь на Андони момата имъ, да си бърши очитѣ съ кърпа на когото причината незнаяхь и неразбирахъ защо е. Като се отдѣлихъ оттѣхъ, отправихъ се за Леденикъ по шоссето и стигнахъ часа по $10^1/_2$ по Турски вечерьта, щото сестра ми, като се научи и чу за дохаждането ми, поплака си малко; но я утѣшихъ, че е срамота да плаче, гдѣто каквото било, било, то отишло веке, а да си глѣдаме сега изново състоянието, което отъ плачь неразбира; та да се приготвимъ, какъ ще си идимъ, и може ли да върви? Присѣдяхме още два дни тамъ; защото щомъ си отидохъ и на другия день падна пакъ една педя снѣгъ, гдѣто въ това врѣме викахъ старѣйшинитѣ и ги попитахъ, пускатъ ли ма да си ида, или да имъ слугувамъ до Георгевдень спорядъ условието? — Така ми отговорихж, че ще ма пуснатъ, като си приглѣдаме попапрѣдъ и смѣтката, колко врѣме имъ сьмь слугувалъ, да видатъ какво ми се пада, да ми заплатятъ. Подирь повикахж дѣда Иорга ктитора, приглѣдахж какво ми се пада за три мѣсеца врѣме и колко сьмь зелъ, гдѣмо каквото оставаше още да ми плащатъ, платиха ми и него, щото нето тий ми останахж длъжни, нето азъ тѣмъ. Подирь си приготвихъ нуждитѣ потрѣби за въ пжть, като малко хлѣбъ, сиренье и сланина, безъ които се неможе.

На 20-й Януарий станахме утреньта рано, стегнахме се обухме се и се приготвихме повторително за пжть, гдѣто слѣдъ опрощаванието ни съ селенитѣ и старѣйшинитѣ, тръгнахме къмъ рѣката Янтра, прѣзъ която ни прикара съ кола попъ Никола младий, който много обичаше да прави добро, като прѣкарваше хората, гдѣто прѣзъ лѣтото на сжщата година 1878, когато ми се случи пжть, ходихъ изново да ги посѣтихъ и се научихъ, че той заболялъ отъ простинка и дрезгавина въ гърлото, щото незная да ли е още до сега живъ, та слѣдъ прѣминуванието ни отправихме се пакъ изъ първийтъ пжть, който минуваше прѣзъ Буковци, Керека и др. за къмъ Дрѣново прѣзъ планината направо, което изминахме и вечерьта едвамъ сварихме да прѣспимъ на ханчетата въ Цареви Ливади.

На другий день 21-й Януарий 1878 год. станахме, облѣкохме се, стегнахме се и съ товарятѣ пакъ на гърбовѣтѣ, като Английския пжтешественникъ Християна на Иванъ Боняна, слѣдвахме си пжтьтъ за Габрово. Изъ пжтьтъ бѣхме разни пжтешественници отъ родътъ на бѣжанцитѣ, когото слѣдвахме да пълнимъ и украсяваме съ тукъ седни охъ, и съ тамѣ стани охъ, който почти никакъ небѣше празенъ, до като стигнахме Габрово и го изминахме, та хванахме Етърската рѣка по ниската планинска долина, гдѣто вървяхме по дирята на другитѣ хора, които единъ прѣзъ другъ, навалехж да се изминуватъ, дордѣто стигнахме едно село колиби, изминахме го и слѣдъ 1 часъ врѣме влѣзохме въ самото село Етъра, което бѣше залепено дополата на планината и се украсяваше отъ една малка, но хубава черкова на св. Богородица, и врѣмето веке са мръкна и стъмни. Тамъ повечето отъ пжтницитѣ ни си намѣрихж мѣсто за нощувание, само за насъ се ненамѣри скоро и лесно; та ходихъ и се лутахъ вечерьта тукъ тамъ да търся мѣсто за приспивание, като се молихъ на тогосъ, оногосъ и расправяхъ, че ний нѣмаме нужда да имъ искаме хлѣбъ и дрѣхи, които си ги имаме, а само просто да ни се даде едно сухо мѣсто, да се поогрѣемъ и прѣспимъ, колкото да не сме на кальта отъ вънъ. Най-сѣтнѣ дохаждa при меня единъ младъ, високъ едъръ и хубавецъ человѣкъ на възрасть 40—45 години, който ми каза: да почакамъ малко, той ще се потруди да попита и намѣри у една негова роднина мѣсто, та дано ни пустне да прѣспимъ тая нощь. Слѣдъ малко дохажда и ни каза: че ще идите тамъ у оная кѫща да прѣспите, тя е на братовата ми жена съ едно момиче на които сьмь ваасия на сирацитѣ, тъй и вий като не сте много, а само двама, то ще спите тая нощь тамъ, гдѣто отидохме, влѣзохме въ показаното мѣсто на кѫщата, стоварихме си товарътъ, поблагодарихме на човѣкътъ и жената за добрината имъ и си отпочинахме. Вечерьта понакладохѫ ни малко огенъ, посгрѣхме се; поисошихме се, похапнахме си малко хлѣбъ и сланина и си лѣгнахме да спимъ. Прѣзъ нощьта сънувахъ, че като на кѫщата ми нѣщо отъ дуварътъ ли, отъ покривътъ ли се събори и си мислехъ пакъ кой знай, какво зло има да ми се струпа на главата, а пакъ за утѣшение вътрѣшно си казвахъ: всичко сьмь изгубилъ, още какво има да изгубвамъ и се оставихъ на провидението. Нея нощь Русситѣ на Червений брѣгъ, види се имахѫ нѣкоя заповѣдь да прѣминуватъ на нѣкѫдѣ; та викахѫ и крѣскахѫ повечето врѣме отъ нощьта и не ни оставихѫ спокойни да спимъ, щото взе веке да наближава и да се съмнова.

Утрѣньта на 22-й Януарий станахме рано, стѣгнахме се, натоварихме се пакъ и тръгнахме изъ пѫтеката по дирята на другитѣ хора, като вървяхме изъ долината на планинската тѣснина по една пѫтека, която минуваше, ту отъ едната страна, ту отъ другата покрай тѣснитѣ поли на Балкана, заминахме колибитѣ селца, Зелено дърво, Топлишь съ черковата и училището, Езерото, Манастирница, Ломоветѣ, които бѣхѫ запалени и изгорени отъ Черкезитѣ далечь по часъ растояние едни отъ други, гдѣто слѣдъ изминуванието на 1—2 часа пѫть оттѣхъ все по ниското мѣсто на рѣката, най-сѣтнѣ отбихме се на лѣво къмъ истокъ и упрѣхме върху единъ стръменъ високъ баиръ, на когото по пѫтеката мъчно се ходеше пѣша и съ конь; той билъ Етърский тѣсенъ и мѫченъ пѫть, нарѣченъ Етърский

проходъ или пѫтека за животни и пѣшъ людье само. Съ голѣми сили и мѫки едвамъ сполучихме да изминемъ стрьмнината и да достигнемъ до върхътъ му, щото спорѣдъ насъ се виждаше и осѣщаше, че колкото грѣхове имахме сторени прѣзъ живота си, тукъ трѣбваше веке да сме ги исплатили съ мѫчното ни качвание и падание по снѣгътъ и ледътъ, по причина на неисказаннитѣ бѣди, мѫки и страдания дордѣ да го прѣвалимъ, а най-много плъсганието ни дотѣгна, и съ голѣми почивки и държание едни други, прѣминахме. Искачихме се на равното високо мѣсто, гдѣто бѣхѫ расположени Турскитѣ таби по високото, вървяхме доста по върхътъ, най-послѣ захванахме стрьмнината на долу по Етърската южна пѫтека къмъ Шипка, тъй щото изъ пѫтьтъ срѣщахме доста товарни конье съ тютюнъ и апасонъ на кираджийтѣ Загорци, а по надолу си купихъ отъ единъ селянинъ едно пърле за 25 гр., което върнахъ назадъ и натоварихъ да носи на гърба си една часть отъ товарътъ на сестра ми, която бѣше се много уморила и едвамъ държеше и крѣпеше да ходи.*) Слѣзохме едни прѣзъ други долу на Шипка, и хванахме пѫтьтъ къмъ Казанлъкъ, гдѣто видѣхме да каратъ Турски ранени солдати подъ Шипка и Ха̀са въ града, гдѣто по между него и селото пѫтьтъ бѣше доста много каленъ, вървежътъ ни неспореше, та едвамъ съ сѣтни сили стигнахме вечерьта въ Казанлъкъ и сполучихме да спимъ при единъ нашъ познатъ гражданинъ Тачо Приматарепа на квартиръ у кѫщата на единъ неговъ приятель. Казанлъчане слѣдъ разбиванието на Балкана, сполучихѫ за твърдѣ скоро врѣме слѣдъ 7 и 8-й Януарий да си се приберать и настанятъ въ града, щото въ второто ни отиване и завръщание, тий си бѣхж всички по домоветѣ.

---

*) Въобще тогава много се говореше за замръзнали людье и измрѣли отъ студъ; но азъ въ двѣтѣ си ходяния и завръщания не видѣхъ труповетѣ имъ, освѣнъ въ второто една замръзнала и скокалена баба на южнитѣ стръмнини на Етърската пѫтека отъ Стара-Планина, която бѣше свита тъй както си почивала и облечена съ черенъ сукманъ, та отъ кои селенки и на кое село принадлѣжеше тя, това бѣше за менъ неизвѣстно; защото и отъ Казанлъшко и отъ Старо-Загорско имаше тая форма облѣкло изъ много мѣста по двѣтѣ околии и я изминахме, безъ да обръщаме голѣмо внимание на сиротата жена.

На 23-ий утрѣньта станахме и се отправихме за къмъ Стара-Загора, пжтьтъ ни бѣше до нейдѣ добръ до пладнѣ, а отъ Туловото село до Стара-Загора, доста каленъ, та едвамъ съ сѣтни сили стигнахме вечерьта късно часа по едина въ града. Него день слънцето на попекваше по малко, а къмъ надвечеръ часа 9—10 се заоблачи и слънцето скри подъ тѣхъ, безъ да се види веке, а пжтницитѣ едни прѣзъ други слѣдвахж да се мжчатъ да пристигатъ съ врѣме вечерьта Стара Загора. Вечерьта когато пристигнахме и слѣзохме въ града, приближихме до мѣстото гдѣто щѣхме да нощуваме, отивамъ да отворямъ вратата на означений турский дворъ, а сестра ми безъ да я усѣтя отподиря си отишла да пие на чушмата вода, запирамъ магаренцето съ натовареното ни едно друго прѣдъ вратата на двора вънка и дордѣ да отворя отъ вътрѣ да го прибера, двамина заминали покрай него и закачихж дисагитѣ ми съ дрѣхитѣ и всичко що имахме го зехж, щото кога отварямъ и потрьсвамъ едно друго, нѣма го и магарето сѣди праздно. По скарахъ се на сестраси, която дойде отъ подиря и видѣла двамата, като заминали, но неразбрала на кждѣ отишле изъ развалинитѣ, щото думитѣ ми нехванаха мѣсто слѣдъ като се вчупи и прѣтури колата а дрѣхитѣ откраднжхж. Ето, казахъ си, сънътъ че показвалъ по нѣкога! Прѣкарахме нея нощь; но отъ гнѣвъ неможахъ и да спа спокоенъ за загубата на най-потрѣбнитѣ и необходими нѣща, облѣклото. Макаръ и да ходихъ да питахъ тукъ тамъ още на часа по кжщятѣ за туй, но всичко отиде на праздно.

Утрѣньта 24-й ставамъ пакъ питамъ, тогосъ оногосъ, никой ми не казва, освѣнь бакалена Христю Мотолата, който ми съобщи да се не боя, че той ще има грижата да ми ги издире и каже; но нищо не сполучихъ и оттукъ, ако и да прѣдадохъ показаното ми лице на сждъ, което слѣдъ нѣколко часа ужъ държано подъ затворъ пакъ се пустна и нищо неиздири. Въ туй изгубвамъ освѣнь облѣклото си, и

4 записа за 4—5 хиляди гроша, които бѣхъ всичко туй опазилъ отъ избѣгванието си, гдѣто и тѣхъ изгубихъ. Слѣдъ недѣля врѣме ходихъ на Чирпанъ, едвамъ намѣрихъ по черковитѣ двѣ ризи та ги купихъ и се приблачахме съ тѣхъ, дордѣто се настанихме и прибрахме всички въ градътъ. Когато си дойдохъ отъ Чирпанъ заварихъ вечерьта у дома, майка си и голѣмата си сестра които бѣхж робини, да си дошле и се расплакахме, че сме се видѣли пакъ живо и здраво, за които мислехме че сж избити, та разказахме на сестра си, че и 4 тѣхъ й дѣца сж живи и здрави, а само зетъ ни убитъ въ бѣганието както и другитѣ ми братия. Прѣзъ Январий, Февруарий даже и прѣзъ Марта нѣкои едвамъ можахж да се завърнатъ на огнищата си; и се настанявахж до колкото можахж все въ турскитѣ остали кжщя, като бѣхж изгорѣли българскитѣ; защото тогава турцитѣ бѣхж избѣгали и ги нѣмаше, освѣнь единъ старъ, съ когото се подигравахж съ него тукъ тамъ по дюкянитѣ. Слѣдъ завръщанието на бѣжанцитѣ и отпусканието на робинитѣ отдолу, когато дойдохж въ града, появи се голѣмъ гладъ въ него, гдѣто полицията и стоящитѣ тогава тамъ на чело, неможахж да расправятъ само вдовицитѣ и сирацитѣ за храна и кжщи да ги настаняватъ, а колко повече приходящитѣ русски войски за квартира; щото появи се една голѣма мжчнотия съ тия бѣдни, която само членоветѣ на полицията, тий знаяхж попарата и расправията имъ, дордѣ да ги турятъ въ редъ. Всѣки день имаше въ полицията безбройно натрупано множество отъ жени, мжжье и дѣца, които искахж помощи, храна и облѣкло кжщи и пр.; та нѣмаше свършвание главоболията имъ. Азъ сѣдѣхъ до 9-ий Марта въ града, въ когото бѣше се появило тифосъ (тѣжка болясть), който завличаше много людье, хващаше и ги испращаше на вѣчно спокойствие отъ скърбитѣ и грижитѣ за припитаванието имъ; щото най-послѣ се рѣшихъ и отправихъ да пжтовамъ въ Пловдивъ, като оставихъ майка си, сестритѣ си и болний си братъ Андона противъ тѣхното желание и воля, въ когото прѣживѣхъ 4 мѣсеца, а отъ тамъ изъ разни мѣста на отечеството си да учителствовамъ. Азъ

до тукъ имахъ случайтъ да се запозная съ приключенията ни по войната прѣзъ 1877/8 год., които много на кратко описахъ, тъй като оставамъ другото недовършено и неизвѣстно, да го опишатъ по вѣщи и опитни пера, и да доставятъ на читающата публика материалъ за бѫдѫщата ни история по освобождението ни прѣзъ 1877/8 години, пò-распространенъ и занимателенъ, тъй като врѣмето и обстоятелствата ми недопускахѫ да влизамъ въ пò-голѣми подробности и крайни расправий въ случайтѣ на събитията.

VI. Деньтъ бѣше единъ отъ величественитѣ на лѣтото, слънцето си изгрѣ на небосклона, и всякой отъ гражданитѣ на града Казанлъкъ както и на околнитѣ му близни и далечни български и турски села, бѣхѫ заняти и прѣдадени частно всѣки по свойтѣ търговски, полски и жетварски работи, ако и вѣститѣ тайно да се придавахѫ отъ уста на уста по русскитѣ побѣди и да се виждаше че населението не се до толкова стрѣскаше отъ тѣхъ; само турската войска и население стояше на щрѣкъ да не би отъ нейдѣ да се появи неприятель, който да смути градътъ и околностьта му и да произведе ненадѣйни нѣкакви смущения помѣжду двѣтѣ народности турци и българи. Кой би посмѣялъ да си помисли, че слѣдъ малко врѣме въ този день 4-ий Юлий въ понедѣлника 1877 год., общата тишина би се нарушила изъ Казанлъшкото текие и произвела нечути страхове? Това бѣше за всички немислимо и неизвѣстно. Този страхъ само дълбоко владѣеше тайно въ сърдцата на турцитѣ, които не ги сдържаше, и отъ общи и отъ тайни извѣстия, чувствовахѫ се, че прѣдчувствоватъ нѣщо да ги сполѣти; но незнаяхѫ още отъ къмъ коя страна ще се подаде първото извѣстие за налѣжащето имъ зло. Не се минува много врѣме и ето че часа кѫдѣ 12 и 1 прѣди обѣдъ утриньта по турски, дохожда извѣстие въ града, че московица миналъ прѣзъ Стара Планина и слѣзлъ долу на село Хаинито (Кулупчии) и потеглилъ за Казанлъкъ. Какъвъ страхъ е обзелъ явно турското население и какъвъ тайно — българското; оставамъ читателя самъ да си въобрази въ такива тѣжки обстоятелства на голѣмитѣ прѣврати при неминуемийтъ налѣжащи бой. Турцитѣ телеграфически се споразумѣхѫ и испратихѫ войска срѣщу него отъ три точки: отъ Сливенъ, Нова-Загора и Казанлъкъ, гдѣто гласътъ на първий топъ пукна и екна въ Казанлъшкото корито мѣжду Стара Планина и Срѣдна гора, щото на всѣкждѣ се чуваше неговийтъ непрѣстаненъ ревъ и тупотъ, като да извѣстяваше скорошното освобождение на угнѣтений 5 вѣка български народъ и частно на всѣки българинъ; а пакъ за турцитѣ общо недоразумение и упадъкъ въ силата на духътъ че не ще могѫтъ да противостоятъ срѣщу погнавший ги вече неприятель. Бойтъ се захваналъ и отъ двѣтѣ страни съ сериозность, туптенията на топоветѣ на врѣмени и пушечнитѣ гърмежи извѣстявахѫ, че е захванатъ юнашки, които продължавахѫ да се чуватъ прѣзъ деня си нѣщо часа кѫдѣ 4 — 5 и се позаглушихѫ. Русситѣ се бихѫ него день при селото Ени Махле (Нова Махла), прогонватъ турцитѣ кѫдѣ Казанлъкъ и вечерьта пристигатъ до селото Ухланлий; въ което станало и тамъ страшенъ бой помѣжду еднитѣ и другитѣ, щото русситѣ съ опълченцитѣ немогли да влѣзатъ въ него, а покрай планината като държали линията, сполучили да завзематъ Мъглишь и да принощуватъ, едното крило тамъ, а другото при Ухланлий, въ което турцитѣ одържали нея нощь отбранителна линия.

На другий день въ вторника 5-ий Юлий утриньта ставатъ рано и двѣтѣ страни и се приготовляватъ пакъ за бой. И този день нѣмаше никаква разлика отъ първия, щото слънцето си печеше силно и безмълвно по тихото ясно небе, като че не го бѣше никакъ грижа за дѣто се рѣшаваше сѫдбата на единъ градъ съ околностьта му заедно и да променеше нѣкакъ видътъ си. Бойтъ пакъ се почнова изново при Ухланлий, русситѣ насилватъ и сполучватъ да отместятъ турцитѣ отъ позицийтѣ имъ и да ги накаратъ да се приближаватъ къмъ градътъ; които, като видѣхѫ още отъ вечерьта, че Мъглишь мина въ русски рѫцѣ и пѫтьтъ за къмъ Казанлъкъ имъ е отворенъ, неможихѫ да постоянствоватъ, а прѣдприехѫ да се защищаватъ на истокъ отъ него въ Казанлъшкитѣ лозя, насърдчани и подпомагани още, отъ началника си (мюдюря) Акифъ бея, който събира избѣглитѣ редовни и баши бозуци, съ тѣхъ изново напада за подкрѣпление на биющата се турска войска и не се минува много врѣме, русситѣ ги разбиватъ и тамъ, отниматъ имъ 4 топа, сполучватъ да хванятъ началника имъ робъ съ прислужнитѣ му и най-послѣ се отправили за къмъ Казанлъкъ. Въ тая битка русситѣ сполучватъ да привзематъ града, а пакъ отъ гражданитѣ турци и българи нѣмало още никакво споразумение за взаимно посрѣщание на побѣдительтъ; щото прѣдварително влѣзалъ въ града Князь Церетелевъ въ черкеска форма съ нѣколко още души конника и кого гдѣ срѣщнѫли отъ гражданитѣ по на тупали ги по гърбоветѣ, като имъ расправяли, какво правятъ още да неизлизатъ да посрѣщнѫтъ побѣдителили Генерали и офицери съ войската имъ. А тѣ едвамъ когато веке влѣзли въ града войскитѣ съ Генералитѣ и офицеритѣ си, часа по $3^1/_2$—4 по турски прѣзъ деньтъ могли да се нагласятъ Българи и Турци и да съставятъ депотация, която да имъ поднесе соль и хлѣбъ въ една изъ улицитѣ въ срѣдата на градътъ и да имъ изяви покорностьта си. Измѣжду членоветѣ личели турския кадия и Мехмедъ бей пръвъ турски гражданинъ, а отъ българитѣ, Папазоглу и личнитѣ граждани, учителитѣ и духовенството съ много народъ. Слѣдъ поднисанието на хлѣбъ и соль, распореждатъ се войскитѣ на квартира, а Генералъ Гурко и Князь Церетелевъ съ Папазоглу заминали за въ женския манастирь на квартира гдѣто слѣдъ поднисанието имъ на едно сладко и кафе, Генералътъ веднага прѣдложилъ на българитѣ, да му приведѫтъ двама вѣрни хора, за да ги испратятъ единa на Плѣвенъ, другия за Стара Загора, за да съглѣдатъ турската войска и да му донесѫтъ точни истини извѣстия по тия работи и българитѣ му прѣдставили, но кои именно? — Това не ми се съобщи отъ лицето, което знаеше напълно работата. При това още изискалъ и отъ турци и отъ българи вътрѣ въ три дена отгорѣ да му доставятъ 7—8000 чифта легки обуща калеври за да обуй войската си съ тѣхъ вѣроятно

по привзиманието на балкана, каквото да се неусѣтятъ отъ турцитѣ, кога се катерятъ по стрьмнинитѣ му. Дало се заповѣдь да се разглѣдатъ нѣкои добри кѫщи за болница на раненитѣ, гдѣто му се означило за привремѣнно манастирскитѣ праздни стаи, дордѣ да се намѣрятъ други пó-сгодни за тая цѣль кѫщи. Жителитѣ били задължени да принесѫтъ и нѣколко казани за да сварятъ ястия въ тѣхъ на солдатитѣ, дордѣ да пристигнатъ изотподирь тѣхнитѣ.

Въ Срѣда 6-й юлий Русситѣ се отправятъ къмъ Балкана и приближаватъ до селото Шипка, гдѣто получватъ извѣстие отъ Турцитѣ че ще да се прѣдадѫтъ; но когато се появяватъ Русситѣ по стрьмнинитѣ и доближаватъ Турската воиска, тѣ вмѣсто бѣлий знакъ когото показвахѫ, обьрнахѫ съ пушкитѣ си противъ тѣхъ и сполучили да избиятъ и наранятъ нѣщо около 800 и повече души. Тукъ безъ малко щѣлъ да се убий единъ Русски младъ Князь, вмѣсто който загиналъ единъ отъ прислужнитѣ му като се потрудилъ да го избави отъ смьртьта, а Князя се оттьрвалъ. Та проходътъ останалъ да се взима прѣзь нощьта срѣщу четвьртъкъ.

Въ 7-й юлий въ четвьртъкъ още прѣзъ нощьта се появи единъ силенъ и буренъ вѣтръ, който и прѣзъ цѣлийтъ день продължава да духа по цѣла Тракия отъ северъ къмъ югъ, и стана причина, та исполаши Турцитѣ, които го мислехѫ за нѣкоя чудесна и искуственна работа произведенъ отъ страна на Русситѣ, за тѣхното съвьршенно изгинвание, щото тѣ рѣшили и избѣгали още нея нощь, та оставихѫ табиитѣ и позицийтѣ си на Русситѣ, които чакахѫ да се отвори бой прѣзъ деньтъ; но като правихѫ постепенно настѫпление срѣщу неприятельтъ, видѣхѫ че той се неявява никакъ противъ тѣхъ, усѫмнихѫ се и правихѫ тайниислѣдвания, дордѣто най-послѣ се разбрало, че Турцитѣ избѣгали и оставили всичкитѣ си запаси съ нѣколко още готвящисе солдати да бѣгатъ, та се прѣдали и него день се очистилъ главнийтъ пѫть оттѣхъ, а Русситѣ си съединили двата клона Казанлъшкий и Габровский. А въ Казанлъкъ него день пристигналъ съ войската си Генералъ Столетовъ, който се посрѣщналъ честно и настанилъ въ квартира. Станало нужда да се състави Градски Съвѣтъ, членоветѣ му които били смѣсени отъ Турци и Българи съ прѣдсѣдатель Майоръ Поповъ, а оттѣхъ били тѣзи лица: Папазолу, Даскалъ Филипъ, Никола Самевъ, Василъ М. Радучевъ и Мехмедъ бей и др. Подирь се поискало отъ Русситѣ единъ честенъ и съвѣстенъ човѣкъ, който съ единъ двама още помощници да съставятъ комиссия; която да се испрати отъ приврѣменното управление да секвестира Турскитѣ имоти, а на избѣгналитѣ Турци да приберѫтъ живата стока отъ едъръ и дребенъ добитъкъ, който послѣ съ порѫчителство да имъ се повърне пакъ назадъ. А за такъвъ се избралъ Василъ М. Радучевъ, комуто се дало и Русска войска около 200 души конника Казаци, които да му помагатъ въ горѣозначеното прѣдприятие, въ което били заняти до Заарското приключение и послѣ се завърнали въ града си да дадѫтъ отчетъ за дѣлата си. За достовѣрность на горното служи и самийтъ документъ на Г-на Радучева даденъ нему отъ Майоръ Попова, който ми се придаде за освѣтление на дѣлото, когото помѣстевамъ тукъ. «Прѣдъявитель сего жители деревни Габарево Василъ Радучевъ, командированъ мною для наложения ареста, на имущество бѣжавшии и виновнихъ Турецкихъ житель, о тому прошу даватъ ему и кто съ нимъ будетъ свободныхъ пропускъ въ обѣ стороны, и оказатъ, будъ надо будеть содѣйствия. Командантъ г. Казанлыки 13-й юлия 1877 год. Майоръ Поповъ. Послѣ туй за Казанлъшкитѣ събития остава длъжность на тѣхнитѣ интелегенти да си направятъ трудъ да ги опишатъ и прѣдставятъ точно на читающата публика.

VII. Въ интереса на читающата публика е да се запознае и отъ части послѣ бойтъ въ Стара-Загора съ онова останало Българско население, което се казваше, взети робини, робие или робитѣ,» закарано отъ Турский паша Сюлеймана въ странство. Спорядъ разказа на много робини, що сьмь ималъ честьта да испитвамъ и ислушвамъ за приключенията имъ, които мисля да ги сгропирамъ въ едно цѣло и да ги напиша твърдѣ на кратко, защото това съставяше отдѣленъ въпросъ, който отъ една страна изисква вѣщо перо, а отъ друга, — нетрѣбва съвсѣмъ да се прѣнебрѣгва и понезабѣлѣжи нѣщо кратко отъ него. Слѣдъ съвършенното изгонвание на Турский неприятель отъ града Стара-Загора и слѣдъ тридневното Турско звѣрство и бѣснение по клането и горението на цѣлий градъ, Турцитѣ подъ командата на Реуфъ паша, разбити отъ Генералъ Гурка при Джуранлий и Могила по Ново-Загорското шосе и линия на истокъ, подплашватъ и Сюлеймановитѣ войски, които всички оставатъ и испразневатъ града Стара-Загора въ 21 и 22 юлий въ четвъртъкъ и петъкъ прѣзъ нощьта и утриньта въ когото неостанало нито единъ Турчинъ отъ гражданскитѣ и военнитѣ, та се опѫтватъ къмъ Карабунарската станция на Турското село, а отъ тамъ по желѣзницата погегли за Едирне, дѣто се распрьснали по разни други мѣста. Българскитѣ жени, моми дѣца и старци споредъ Сюлеймана, прѣдаватъ се на редовнитѣ войски, които ги вардели въ срѣда и четвъртъка при южния край на града, щото когато дошло заповѣдь отъ пашата за общи бѣгъ и тѣ биле подбрати да вървятъ на отдѣлни сюрии като овце къмъ означената станция, гладни жедни, голи, боси, обрани, ограбени, обесчестени, посьрнали, повяхнали, омаяни и смутени. Пристигнали при рѣката Сазлия и тамъ около една кория биле расположени да спѫтъ. Тамъ прѣзъ нощьта нагизденитѣ бабаити баши-бозуци дохаждали около редовнитѣ, направали си думата съ тѣхъ, които се позадѣляли отъ женитѣ и веднага баши-бозуцитѣ нахалтавали въ женския станъ, ходели тукъ тамъ, по-избиратъ най-хубавитѣ момичета, извидатъ ги отъ майкитѣ имъ и като ги задѣлятъ на стърна оттѣхъ, почнаватъ да удовлетворяватъ скотскитѣ си страсти, щото нестига това, а ми като имъ се наситяли, захващатъ тогава съ ножоветѣ си да ги скастрятъ на двѣ на тря и неоставятъ ни една жива оттѣхъ. При тѣзи още и други безъ брой злосторства, които не сѫ за говоренье. Когато се съмнало отъ втората утрина 23-й Юлий въ сѫботата, почнали пакъ да си слѣдватъ пѫтьтъ, който нѣмалъ свършвани, яно отъ слабостьта имъ, и едвамъ могли да достигнатъ и замрѫкнатъ по мѣжду българскитѣ села надъ

Кара-бунаръ и да спятъ тамъ. Нѣкои отъ женитѣ, като имъ дотѣгнало да глѣдатъ бѣдствията си и бесчестията на турцитѣ, хвъргале се да се даватъ въ рѣка, вода блато и каквото намѣратъ, та загинали много жени безъ мѣсто. Прѣзъ деньтъ и вечерьта турцитѣ баши бозуци и нѣкои редовни сж правили пакъ таквисъ пакости, като ги умъртвявали съ удавяние, разсичение и др. срѣдства. Въ утриньта 24 Юлий на третий день отъ пжтуванието имъ, когато тръгнали, почти всичкитѣ кърмачки майки изоставели малкитѣ си дѣчица, натъркаляни по земята тамъ гдѣто спали и ги замипали. Какво сж станали тия дѣца, неизвѣстно, но вѣроятно е да сж измрѣли отъ гладъ и да сж испоизѣдени отъ небеснитѣ птици. Прѣзъ този день турци и българки се срѣщали съ гиочоветѣ си, едни отъ турците зимали хубави момичета и ги обличали въ ферджи за да ги потурчатъ и иматъ за свои слугини; други ги награбвали съ насила и ги задържали вмѣсто свои, а на трети майкитѣ имъ, като безсилни и безпомощни орлици слѣдили, милитѣ си рожби, да ги неизгубатъ, грабнатъ, задѣлятъ и потурчатъ, та се привързвали съ връви, съ конци, въжа и дори о дрѣхитѣ и за ржцѣ държали, за да се неразмесятъ и загубятъ въ голѣмата навалица. По между българкитѣ и кжджнитѣ имало него день разни расправии, като: кавги, карания, гонения и глъчки неизказани.

Когато пристигнали при станцията К. Бун. Вагонитѣ немогли да ги приберజтъ всичкитѣ, та оттѣхъ едни заминали за Едирне, другитѣ останали съ второ дохаждание, а селенкитѣ подбрали да вървать къмъ Сейменъ надолу, дѣто нѣкой кога пристигнали по край Марица, що били изложени на турскитѣ баши бозушки звѣрства и скотски наслаждения, до една били издавени, за да не останатъ живи, да расправятъ за добринитѣ имъ. До тукъ веке се прѣкъсватъ злинитѣ имъ. Когато първий пжть завела желѣзницата робини въ Едирне, всичкитѣ беове, агаларе и влиятелни турци излѣзли на станцията да ги глѣдатъ, дѣто имъ се присмиваали и укорявали съ думитѣ: ,,едипсисъ, хжнзжрларъ, сизе калдж мускофъ карши едесжнжзъ ве чарасжнжзъ.“ Наший царь за доброто ви да се мжчи, а пакъ тѣ душманлъка му да мислятъ. Слѣдъ малко врѣме като пристигнали всички, едни оттѣхъ останали да живѣятъ въ Едирне, други ги испратили на Димотика, Ипсала, Береджикъ, Ебибча, Мустафа Паша, Хасково, Чирпанъ и Пловдивъ, които били распоредени по разни кжщи да ги глѣдатъ и хранятъ и да прѣкарватъ останалий си животъ, дордѣто земе единъ край войната, когото прѣкарали съ голѣми мжки и неволи.

Разликата мѣжду бѣжанцитѣ и робитѣ е тъзи: че бѣжанцитѣ избѣгнахж и се спасихж отъ вѫдъ балкана, на които твърдѣ късно се подобри положението прѣзъ зимованието имъ, както отъ правителството имъ, тъй и отъ тамкашнитѣ граждани, а най вече зависяше и отъ самитѣ тѣхъ, които имахж надѣжда за скорото разбивание балкана и за завръщанието си, дѣто се трупахж всѣ на едно мѣсто, а пакъ робитѣ щомъ пристигатъ въ Едирне, правителството слѣдъ недѣля и повече врѣме ги поева и ги распраща по разни мѣста да ги хранятъ, обличатъ и глѣдатъ насилственно християнскитѣ общини. Тѣ тамъ въ робството си много се благодарили отъ доброто гостоприемание на Католишката община, Ерменцитѣ и Гърцитѣ които противъ всичката си злоба противъ българитѣ, и на женитѣ като думали: «мжжьетѣ ви що станахж комити и защо ги оставихте да правятъ туй, тѣ ви сж причина сега да теглите вий» пакъ не сж ги оставили съвсѣмъ безъ покровителството си, макаръ и тукъ да сж появявали нѣкои слаби и некъдьрни за неприеманието имъ, но сравнително съ онова на отвъдъ балкана, това може да се счита нищожно и не толкосъ достойно за осжждание като отъ друга народность колкото онова отъ сжщитѣ българи отвъдъ балкана. При това тогава въ Турция се появихж разни человѣколюбиви и благодѣтелни общества съ помощи отъ европейскитѣ държави, а най-много отъ английското правител., което е испращало помощи отъ разни подаръци, като: пари. орисъ дрѣхи, покривки и др., които чрѣзъ свои избрани комисари сж раздавали горнитѣ вѣщи на всѣка една бѣжанка робиня по единъ юрганъ, вълненъ шалъ, постелка, орисъ по 2—3 оки и по 10 гроша а на нѣкои и по повече, щото всѣка една — робиня се е благодарила отчасти поне въ страданията и бѣдствията на робството си. Когато се развърнахѫ всичкитѣ робини въ мѣстата си прѣзъ края на Янноария и въ началото и срѣдата на Февруария 1878 год. тий се показахѫ пó-облечени и по добрѣ глѣдани отколкото бѣжанцитѣ въ България, които испомрѣхѫ пò-вечето отъ студъ, гладъ и прѣди и послѣ завръщанието си, дѣто повечето отъ тѣхъ бѣхѫ бѣдни, одрипани, испоблѣднели и въвсѣмъ ослабнали за полски тѣжки работи. Тъй или инакъ всички останали живи се завърнахѫ на изгорѣлитѣ си огнища, благодарение на огромнитѣ струпани храни отъ турцитѣ по селата съ исключение на нѣколко, дѣто чрѣзъ тѣхъ останали храни се исхранихѫ както селянитѣ, така и гражданитѣ, а нѣкои хора въ нѣкой и друге пò съ много храни села, си понаправихѫ и подобрихѫ състоянието. Таквисъ бѣхѫ изобщо тѣжкитъ врѣмена съ мѫчнотиитѣ и неволитѣ си, които прѣтърпяхме българитѣ по освобождението ни, а най вече градоветѣ Стара и Нова Загора, Казанлъкъ, Мъглишь, Шипка, Калоферъ, часть отъ Карлово и Сопотъ съ селата имъ заедно.

VIII. Бѣлѣжки по събитията между руско-турската война и слѣдствието ѝ въ балканский полуостровъ въ 1877/8 година отъ опълченица

Т. Мутевски.

Слѣдъ като пристигна руската война отъ Кишеневъ чрѣзъ Угненъ, главний щабъ се останови въ Плоещь. Войната стоя въ тоя градъ 30 дена, гдѣто въ това врѣме българскитѣ опълченци, които бѣхѫ дошле заедно съ руската война, станахѫ 7 дружини подъ командата на Генералъ адютантъ Столетова. Но като се приготвихѫ всичкитѣ нуждни потрѣбности отъ руситѣ за прѣминувание на Дунава на 15-ий юний, дѣто слѣдъ голѣмото упорствие на турцитѣ, русситѣ, които я минахѫ слѣдъ като изгубихѫ нѣколко стотини солдати отъ потъванието на ударената плавателна плута отъ турцитѣ, които бидохѫ разбити, а останалитѣ избѣгахѫ и се затворихѫ въ Руссе. Единъ клонъ отъ руската войска още отъ Ибраила подъ прѣдводителството на Генералъ Цимермана се отправи чрѣзъ Дунава за Мачинъ въ Добруджа, дѣто тамъ той дѣйствуваше. Другъ клонъ се отправи къмъ Никополъ, Ловечъ и Плѣвенъ подъ прѣдводителството на Скобелева, а въ Свищовъ остана капитанъ Райчо да образува осма и дѣвета (8 и 9) дружина. А ний подъ прѣдводителството на Генералъ Гурко се отправихме къмъ Търново заедно съ 4-та стрѣлкова бригада. На 22-й юний стигнахме на село Батакъ, дѣто тамъ се възбунтовахѫ Турцитѣ, които работехѫ противъ царската прокламация, щото прѣдводителитѣ на тия бабаитовци и грабители 3-ма оттѣхъ бидохѫ убѣсени въ сѫщото село. На 25-й бидохме въ Търново, тамъ съ едно двѣ хвърляния на топътъ отъ Русситѣ, Турцитѣ оставихѫ позицийтѣ си, града и всичко имъ привзехме. Когато влѣзохме въ него нѣмаше жителитѣ му Турци, които бѣхѫ избѣгали всички. Противъ царската прокламация стояхме на лагеръ осемь дена въ града. На 3-й юлий тръгнахме прѣзъ Келифарево, Плаково, Дойновъ мость (срѣднитѣ колиби) и вечерьта спахме на колибитѣ Ойнещъ у дѣда Пенча. Догдѣ да пристигниме на Ойнещи, саперното управление трѣбваше да работи да прокупава непроходимитѣ баири, които прѣдстояхѫ на с. Ойнещи. Отъ тамъ на 4-й се отправихме чрѣзъ колибетѣ Пѫровци и прѣзъ Стара-Планина на връхъ която се въздигна стълбъ и се записа името на прѣдводителя на отдѣла Гурко, Раухъ, Цвѣцински и др. и се посрѣщнахме съ Турската редовна и нередовна войска въ селото Хаимъ-Боазъ (Кулупчии), гдѣто слѣдъ едно сражение бидохѫ побѣдени и ний останахме край селото да прѣнощуваме. На 5-й юлий прѣзъ нощьта се отпрйвихме за въ Казанлъкъ, щото когато стигнахме Мъглишь врѣмето се разсъмноваше. Тамъ имаше нѣколко бѣгалци Турци, които хвърлихѫ на Русската войска и опълченцитѣ. Послѣднитѣ се впуснахѫ и растърсихѫ градинитѣ, горитѣ край селото, та ги изловихѫ. Бѣхме на квартиръ у нѣкого си св. Георги, който направи добро гостоприемство на Русскитѣ солдати и опълченицитѣ Българи. Послѣ една почивка, тръгнахме за въ Казанлъкъ, гдѣто при влизанието въ града, посрѣщнахѫ ни много множество народъ изъ него и нѣколко Турци отъ градътъ и селата, които бѣха останали и немогли да сварятъ да избѣгатъ. Бѣхме на квартиръ у Иванъ Касеолу, а частно у Пенча Боневъ Топаловъ и у попъ Стефана Бозовъ и стояхме 10 дни. Въ това врѣме отредената Руска война отъ Орловскийтъ полкъ и отъ 4-та стрѣлкова бригада заедно съ опълченицитѣ, които непрѣставахѫ да дѣйствоватъ. При взиманието табийтѣ надъ Шипка, паднахѫ и се ранихѫ нѣколко наши солдати сѫщо и нѣколко офицери, които командувахѫ бойтъ. Причината на това бѣше, че Турската войска, като се осѣти че е силно нападната, вдигна бѣло знаме, знакъ че се подчиняватъ и прѣдаватъ; но това обаче бѣше една измама отъ тѣхна страна, щото когато нашитѣ бѣхѫ приближили прѣднитѣ редове и навлѣзли въ табиитѣ, отъ всѣка страна изгърмяхѫ и се испразднихѫ Турскитѣ пушки върху нашитѣ солдати. Послѣднитѣ, като видѣхѫ, че това е измама, впуснаха се въ табийтѣ имъ и разсипахѫ сѫществующитѣ вътрѣ Турски войници, отъ които падна една часть оттѣхъ, друга часть бидохѫ хванати плѣнници, а другата часть се пръстнахѫ на истокъ и западъ по гръбнакя на Стара-Планина. Падналитѣ Русски командири се погребохѫ въ двора на Казанлъшкия дѣвически монастирь. Турцитѣ плѣнници бидохѫ отправени подъ конвой прѣзъ Търново, Романия въ Россия, пазени отъ 6-та Българска Дружина. На 17-й юлий додохѫ двѣ депотации едната отъ Нова-Загора имеюща на чело Иванъ Поповъ отъ с. Хаинито (Кулунчий), а другата отъ Стара-Загора, имеюща на чело г. П. Р. Славейкова, проводени отъ Българитѣ викающъ: помощь, исклаха ни, ще се освободимъ; но земята ще бѫде пуста, безлюдна и праздна, дѣто въ слѣдствие на тия депотации се издаде приказъ и Българскитѣ Дружини подъ командата на Генералъ-Майоръ Столетовъ се отправихѫ въ Стара-Загора. Кавалерията на Генералъ Гурко придружена съ 9-й Орловски полкъ и 4-та Стрѣлкова бригада, тръгнахѫ чрѣзъ Суфулари изгоряло Ялхово, Кѫшлата и Балабанлии изгоряло, и нея нощь спахме въ село Чипакчии, находяще се въ хълмоветѣ на Срѣдна гора. На 18-й прѣдъ Срѣдна гора, се явихме надъ селото Авлиени 1 часъ на западъ отъ Нова-Загора, дѣто Орловскийтъ полкъ, който бѣше се спусналъ отъ къмъ Кортенъ и източната страна отъ Нова-Загора, часа 11 по Европейски по плавна се почна бойтъ, щото часа на 2, се повика на помощь и 4-та Стрѣлкова бригада. Въ това врѣме Българитѣ се биехѫ и ний зехми съучастие въ бойтъ. На 3 часа плавна града отъ Турцитѣ, слѣдъ нѣколко испразднения въ него на Русскийтъ топъ, та Ново-Загорската станция се бомбардира отъ 15-й баталионъ и 4-та Стрѣлкова бригада, която направи наступление (юрушь) противъ Реуфъ пашовата войска състояща отъ 6 баталиона, която се разби съвършенно и много паднахѫ въ село Юрлемишь, а останалитѣ се отправихѫ бѣгомъ прѣзъ Чиляндеръ баиръ на юго-истокъ отъ града къмъ село Караджа-Муратлии. Това село се запали и голѣма часть отъ мѫжиетѣ бидохѫ избѣсени. гдѣ кого хванахѫ. Другитѣ останали войници Турски манафи, бѣгомъ се отправихѫ прѣзъ село Енджекюй къмъ Джуранлий. Слѣдъ уталожванието, дигнахме падналитѣ мъртви солдати и вечерьта се върнахме да нощуваме въ село Авлиенито. На 19-й юлий тръгнахме прѣзъ нивята и ливадитѣ и излязохме на шосето при мѣстото на беклемето, вървяще край село Карабунаръ изгоряло, край Черково, Оряхово изгоряло, дѣто си починахме, но безъ да доискараме почивката си, та ни пристигна вѣсть да идемъ на помощь въ село Джуранлии. Зехме позиция при двѣтѣ високи могилки, гдѣто е днесь направенъ паметника, та слѣдъ нѣколко стрѣлби отъ левий фланкъ на Орловский полкъ се даде команда на 14-й Баталионъ отъ 4-та Стрѣлкова бригада подъ прѣдводителството на Генералъ Цвѣцински, която бригада вървящецъ и биющецъ си прѣзъ високитѣ и зелени тогасъ царевици и слѣдъ изгубванието на почти цѣлъ баталионъ, се привзе село Джуранлии. Когато миновахме прѣзъ Джуранлийската кория състояща отъ доста дебели дъбове и прѣзъ Турскитѣ военни лѣшове до всѣко дърво, което имаше по 125 патрона испразднени, служеше за подтвърждение, че всѣкой Турски войнъ е хвърлилъ по 125 пѫти срѣщу насъ. Тукъ командуваше Реуфъ паша. Отдихнахме около $^{1}/_{2}$ часъ и послѣ тръгнахме прѣзъ полето къмъ село Хрищени, като минахме главното шосе, спрѣхме ся до могилката близо на Чардаклията чушмя, дѣто въ това врѣме виждахме че горѣше Стара-Загора и прѣдадена на огенъ. Турцитѣ, които бѣхме хванали плѣнници въ село Джуранлий на испитванието имъ, казахѫ: че Реуфъ паша разбитъ избѣгна. Сюлейманъ паша въ това врѣме заповѣда избиванието на всѣка мъжка и женска душа, разори и запали града, казахѫ плѣнницитѣ и се оттегли къмъ Сейменъ. Той имà 34 баталиона войска, при нея се съедини и остатъка отъ разбитата Реуфъ пашова войска. Тукъ при тая могилка, Генералъ Гурко, Генералъ Цвѣдински и Генералъ Столетовъ, който прибѣгна съ три опълченици отъ бойното поле на Стара-Загора, извѣсти разбиванието на опълченицитѣ отъ Сюлейманъ паша, тогава съ цѣлий щабъ се даде команда да се върнемъ назадъ на Балкана. Вечерьта късно пристигнахме въ село Дълбоки, Старо-Загорско и тамъ спахме. На утриньта бѣше св. Илия 20-й юлий, дѣто тамамъ се разсъмноваше, Генералъ Гурко привика меня и Г-на Хранова и слѣдъ като се говори за изгарянието на Стара-Загора съ околнитѣ села, народа какъ е? И проходитѣ прѣзъ Срѣдна гора колко сѫ и кои какви сѫ? — Слѣдъ това разискване и размишление, даде ся заповѣдь да тръгнемъ часа по 8 европейски и се отправихме прѣзъ Дълбошкиятъ проходъ, който е горски пѫть и до толкосъ лошъ, щото едвамъ провървяхме растояние два часа за врѣме отъ 12 солдатитѣ ни съ артилерията. Недалечь отъ Дълбоки отъ една височина отъ тѣснотата на каменний пѫть, прибърна се съ Обоза Лазарета апотекара и всички медикаменти отидохѫ въ дъното на дълбоката и непроходима пропасть. Тамъ сѫщо и нѣколко топа, които бѣхми зели отъ Турцитѣ въ с. Джуранлии. На 21-й того слѣзохме въ с. Балабанлий и оттамъ бивакъ на устието Хаимъ-Боазъ. Седяхме до 25 юлий, дѣто окото ни глѣдаше на югъ къмъ полето, въ което се виждаше, че има на купове, на купове облаци изходящи отъ огненний пушекъ, който горѣше селата. Въ това врѣме народа отъ всички села, малко и голѣмо, тичаше слѣдъ войската къмъ Балкана, кой както можеше, като викаше: «Охъ Боже!» олеле тѣжко намъ!» Демеркационната линия стояше на връхъ Срѣдна гора, знаеше се, че Турската войска се бѣше оттеглила и 15 дни нѣмаше никого на бойното поле, та селата бѣхѫ пусти.

На 25-й стигнахме на връхъ Стара-Планина, дѣто стояхме тамъ до 1 Августа и по приказъ се отправихме въ село Присово; тъй сѫщо на 8-й Авг. по приказъ бѣхме стигнали до монастиря св. Илия и св. Никола, като отивахме на помощь на дѣйствующий 9-й полкъ въ Елена; но отъ св. Илия се върнахме въ слѣдствие на втори приказъ и се оправихме чрѣзъ Дрѣново и Габрово право на Балкана по защитата на Шипка, дѣто пристигнахме на 11 Августъ 6 часа по европейски послѣ обѣдъ. Прѣди да стигнемъ на позицията слѣдъ третето беклеме при първитѣ таби на близо тамъ имаше една колнина (лакатъ) на която битката бѣше до толкосъ силна, щото войницитѣ догдѣ прѣминатъ тоя лакатъ, падахѫ мъртви по 10—15 души отъ стрѣлянието на Турцитѣ, които стояхѫ на срѣщнийтъ връхъ (Маришь). Легко раненитѣ солдати бързо се дигахѫ и пращахѫ въ болницата, а падналитѣ заривахѫ съ пръсть, за да неглѣдатъ ония солдати, които слѣдватъ да идатъ отъ подиря имъ. Тамъ мѣжду многото паднали — и съ пръсть и съ камьне заровени, единъ бѣше полузасипанъ съ пръсть, който тутакси билъ засипанъ, виждаше се не за смъртъ ударянъ; но по причина на бързото скривание на падналитѣ смъртно ранени, струпали и нему на гърдитѣ за награда черна земя. Ний припускахме съ коньетѣ си бърже прѣзъ опастнийтъ лакатъ, но при всичко туй чухъ единъ гласъ: Охъ! «заровиха ме недоумрѣлъ, охъ боли ме раната! Охъ смаза ме черната пръсть.» Обърнахъ ся къмъ страната отъ дѣто идеше гласътъ; видяхъ една купчина пръсть, единъ кракъ и глава човѣшка се съзираха, а другата часть на тѣлото бѣше затрупана съ прьсть и каманье, повтори и потрети гласа: «Охъ! заминуватъ ме, оставамъ подъ тая студена прьсть, тукъ ли да умра Боже! Гдѣ ще знай баща и майка? — Видѣхъ живъ човѣкъ закопанъ, който билъ случайно паднала и взетъ за раненъ, заровихж го за мьртавъ. Цѣла нощь се бихме, а на сутрѣньта на 8 часа по европейски, се рани на крака Генералъ Драгомировъ. Въ сѫббота на 13 Авг. часа по 7 европ., като седѣхме та си почивахме подъ единъ глокъ край първата табия, гдѣто падахж куршуми като дъждовни капки, та ударихж Генералъ Велерпана Фил. Дорожински, отнесоха го въ болницата, която бѣше по-долу на мѣстото називаемо «Ришейско», рани се и капитанъ Свѣсинъ — отъ щаба на 4-та стрѣлкова бригада. Непрѣстанно битка, непрѣстанно се носихж ранени отъ позицията. На 5-ий Септемврий прѣзъ нощьта стана наступление отъ турцитѣ, които щѣха да прѣминатъ нея нощь прѣзъ вървището «Курвина планина», пó-на долу чарковетѣ по край Етърската рѣка и оттамъ по ниското право въ Габрово. Благодарение азъ бѣхъ зелъ съ себѣ пластунитѣ (летучий полкъ) и се отблъстнаха въ този юрющь, дѣто тукъ турцитѣ изгубихж около 3900 души. Пò-сѣтнѣ се спустнахме на мѣстото «Марковий ханъ», а слѣдъ нѣколко врѣме на 13-ий Септ. на Червений брѣгъ, дѣто почнахме да се приготовляваме за зимовище; дъждътъ захвана съ студенъ вѣтръ и снѣгъ. На 24-ий Септем. нападнахж черкезитѣ на «Зелено Дьрво», запалихж нѣколко кѫщи, убиха се нѣколко отъ опълченцитѣ и избѣгаха пакъ назадъ черкезитѣ за въ Шипка. Въ растояние на това врѣме всички бѣжанци българи бѣха напълнили Стара Планина, бѣднитѣ мряха отъ гладъ студъ и жадъ, защото едно пиение вода бѣше единъ франкъ, та неможеха хората да втасатъ да задоволятъ жедний свѣтъ. За прихрана ходяхме по колибитѣ, защото всичко бѣше скѫпо. Тукъ дѣйствуваше 8-ий корпусъ подъ командата на Генералъ Радецки. По едно врѣме Генералъ Цвѣцински мя пита: «Какво казва народътъ, радватъ ли се или ся тъжатъ за станолото?— Ако и да знаяхъ, какво изъ тѣхъ има много хора, които мѫмряхж и гълчахж

отъ многото си теглила; но му казахъ, че пò-вечето отъ народътъ дума: нека прѣтърпимъ моментално само и само да се освободимъ веднажъ за всегда. Бѣжанцитѣ които пълниха балкана, стояхж и чакахж съ четири очи къмъ прохода съ надѣжда хж дано днесь, хж утрѣ да се привземе Шипка, та да се завьрнетъ на отечеството си. Дъждъ често валеше по балкана, а нощитѣ биваха снѣжни, щото отъ голитѣ и гладни бѣжанци се намирахж всяка нощь по нѣколко умрѣли, при туй и много майки заровиха своитѣ млѣкопитающи си дѣчица съ букова шума. Мнозина отъ тия гладни се бѣха научили та дохаждаха на палатката на Генералъ Цвѣцински, който всѣки день даваше по 50—60 рубли да имъ се дадатъ. На 2-ий Октом. цепьтъ хвана единъ турски плѣнникъ коль-ааса Ахмедъ Ефенди; родомъ Монастирлия. Той при испитванието си каза: че Сюлейманъ паша издалъ единъ таенъ приказъ: какво три четвърти отъ дѣйствующата турска войска на Шипка да се отправи за Сливенъ, да нападнатъ чрѣзъ прохода Стара рѣка, Маринъ и Беброво за въ Елена. На 4-ий Ноемврий бидохме въ Търново на 22—23-ий биде наступление отъ турцитѣ върху дѣйствующата русска войска на Маринъ и Беброво — та влѣзоха въ Елена. Турската позиция бѣше въ село Яковци а руската въ с. Иовковци, дѣто 13 и 16-й баталионъ бидоха разбити, а 24, 9 дивизия и 5-й брачиски полкъ отблъснаха турцитѣ отъ Мертана, Капиново, Златарица, на бойното поле, Св. 40 и на моста отъ самъ «Бекли Махлеси» и Страшкинъ брѣгъ. Мнозина отъ жителитѣ на колибитѣ бидоха избити. На 23-ий Ноемврий Генералъ Цвѣцински прѣдаде бригадата на полковника Крокль и тръгна за въ главний квартиръ въ Богота, а азъ тръгнахъ на I Дек. сѫщо за Богота. Това село е далечь около 8 часа отъ Ловечь и 6 отъ Плѣвенъ; то е на полето, кѫщята му покрити съ папура (трьсть) и отъ горѣ съ земя. Отъ многото войска, нѣмаше помѣщения нито пакъ и за селенитѣ. Всичко тукъ бѣше много скѫпо, дѣто една кола плѣва се даваше 5 рубли сребьрни, кола дърва 10 рубли сребьрни. Болнитѣ ранени, които се принасяха ежедневно отъ Плевпенското бойно поле, изложени въ госпитальтъ на равното поле подъ платно, жално викаха за топлинка. Слѣдъ като се придаде 2-та Гренадерска дивизия на Генералъ Лейтенантъ Цвѣцински, на 28 Дек. прѣминахме балкана прѣзъ Троянъ и Шипка. Когато заминувахме що да видишъ по балкана! Тукъ таме по пѫтя замрьзнали мъжье и жени съ дѣчица на гърди, страхотий чудни! На едного въ торбичката се намѣри слѣдующето письмце: «жена моя Пено, азъ тръгнахъ на 26 Декемврий да мина балкана и да си отида у дома; но до тукъ ми бѣше, освободихъ се, вѣрвамъ че и ти ще се освободишъ..... ако не си до сега, съ богомъ жена, съ богомъ сине Иване, азъ всичко свършихъ.» Като послѣдватели на дѣйствующата войска на Генералъ Скобелевъ II-ий на 30-ий Декем. пристигнахме въ въ Стара-Загора, дѣто квартирата ни бѣше въ черковата Св. Димитрия, която бѣше пълна съ плѣва, а на утриньта 31 Дек. се отправихме за въ Тър. Сейменъ. По пѫтьтъ тукъ тамъ имаше коля пълни съ обиръ, потънали въ дълбоката каль на чернозема, други по негдѣ си бѣха безъ волове натоварени само, а пакъ трети съ воловетѣ на тѣхъ впрегнати по единъ волъ живъ а другия умрѣлъ и дрѣхи разхвърляни по кальта. Селата прѣзъ които минахме, Муратлий, Опанъ, Кючюклери, Аладаалий, бѣха попълнени съ расниляна храна — и купища тукъ тамѣ подъ ясното небе. На Т. Сейменъ седяхме до 26 Януарий 1878 год., дѣто колкото седяхме тамъ бѣше заповѣдано да отиде Генералъ Скобеловъ напрѣдъ и да се постави демаркационна линия по Кърджалийскитѣ села. На 27-й тръгнахме за въ Едирне прѣзъ Мустафа Паша, когато влѣзохме въ тоя градъ, турци, гърци и ерменци се бѣха порусили, тѣ ни посрѣщнаха и думаха: вмѣсто братушки здраствуйте =братуско и дращи. Останови се българска полиция и работата върvя благополучно, а на 2-ий Фев. тръгнахме прѣзъ Луле Бургасъ за въ Димотика. Свѣтътъ се бѣше растърчалъ по обиръ, военната сила едвамъ го примеряваше. Слѣдъ като се завлада Фѣра и Дедеачь, на 6-ий чрѣзъ Кулели Бургасъ по желѣзницата и отъ тамъ на Узунъ Кюпрю, се устрой полиция, остави се статний Командиръ на 7-ий, а азъ тръгнахъ чрѣзъ селата Каваджикъ, Кадж Кюй, Малъ-тепе, Баша-ети, Укешанъ, — и се приготви всичко за войната. Когато пристигна дивизията, излѣзоха всички жители съ градоначалницитѣ да посрѣщнатъ военний наачалникъ А. Н. Цвѣцински, които му поднесоха хлѣбъ и соль, испѣха се нѣколко пѣсни отъ градскитѣ ученици. На 9-ий тръгнахме прѣзъ село Грабуна и самий балканъ «Кору-дагъ», дѣто въ тоя балканъ отъ край до край има 5 беклемета (стражарници) всѣко на $2^{1}/_{2}$ часа растояние и пристигнахме до с. Урша, Еврисъ, Кадж-кюй. На 10-ий вечерьта дойде отъ с. Ексамиль единъ юзбашия съ единъ онбашия за споразумявания по демиркационната военна линия, за която цѣль на 12-ий се ходи съ К.... Вълковъ и 6 казака официялно въ с. Ексамилъ дѣто бѣше турский Гарнизонъ подъ командата на Наумъ Бей каймакамъ и Делегатина Еминъ Ефендя. Слѣдъ това споразумявание, дивизията се отправи за въ Шаркеой и Перистасисъ. Въ тоя градъ имаше много военни турски складове, храни, а полиция нѣмаше, та мѣстнитѣ жители гърчоля, грабиха, кой каквото свари. Началника на дивизията постави полиция и всичко биде въ редъ, но по околията обаче бѣше грабителство единъ отъ другъ и убийства. За туй нѣщо отидохме съ единъ офицеръ и 25 казака по селата за умиротворявание. Въ селото Кестямболъ намѣрихме нѣкого си Натанаила, който бѣше събралъ доста волове, крави, катъри, овце и кози отъ селата, дѣто като го попитахме: защо прави туй въ името на Русситѣ? — Отговори ни, че му е заповѣдано отъ владиката «Перистасиосъ и Мериофито» арестовахме го и извѣстихме на околнитѣ села на стопанитѣ на добитъка, които дойдоха, та си ги земаха всяки свойтъ. Подиръ това като се върнахме въ града вслѣдствие на нѣколко писма отъ рѣченний владика, притърсихме му кѫщата и намѣрихме Турски писма отъ командующийтъ въ Гелиполъ Турската войска, та затова владиката биде запрѣнъ и слѣдъ едно писмо отъ Патриарха, съ което се гарантираше за владиката, биде освободенъ. Появи ся въ солдатитѣ силенъ тифосъ, болницата се настани въ село Ираклица, отъ които много измрѣха. Слѣдъ Сантъ-Стефанский договоръ болнитѣ бидоха отправени съ параходъ въ Руссия и подирь малко врѣме получихъ приказъ отъ Щаба, че Негово Прѣвъзходителство завѣдувавший Гражданскитѣ работи при Главнокомандующий дѣйствующуй Армий подъ № 722 да се отправя въ Пловдивъ въ Гражданското управление. Сжщий ми е прѣдалъ единъ документъ за положението дѣлата на Галиполь по Русски, когото прѣписвамъ буквално и го прѣдавамъ за печатание.

Положение дѣлъ въ Галиполь.

«Въ 4-й Априлий 1878 год. турецк. войска находиться до 25,000 (5,000 башибозуки — Мустагафызи, етотъ составъ изъ национе арванити и помаки). Всѣхъ етихъ раздѣленни 1° въ Галиполя 5,000, 2° въ Болаирѣ, Плаяри, Кацивиламбила и Баклабурунъ (на самий фортъ) 15,000. 3° въ Ексамилъ 1,500, а осталисъ по граничныхъ округахъ. — На строгости, 1-й, 2-й и 3-й Май было 2,000 и регулярни 7,000 человѣкъ изъ разнихъ народностей, ети возвратилисъ и разишлись въ разни сторони отъ голода, етотъ отрядъ отчаянъ произнесъ слухъ о нападений въ Шаркюй и округа для грабежъ, а ето въ слѣдствие сообщений (кореспонденции) два Турка; Юсеинъ Арпаутъ и Мехмедъ Уксусъ, оба два жители г. Шаркюй, I-й находитъ ся сей часъ здесъ, а 2-й въ Галиполи, ети увѣдомили и увѣдомляютъ, что въ Шаркюй находиться Русска война неболше отъ 4,000 человѣкъ, изъ етихъ болшая часть болнихъ и випавшихъ, однимъ и вѣрнимъ словамъ, неспособни военатъ. Путешествие изъ Галиполя для проѣздниковъ отъ 4 дня непроходимо кромѣ 4 или 2 соварие проводнимъ узнание. 6-й Май 1878 год. Шаркюй *Т. Мутевскаго.*

Биографии. — I. Дончо Димитровъ бѣше родомъ отъ Сопотъ, роденъ отъ православни родители Българи, който отъ малькъ билъ даденъ на Българско учение; та слѣдъ като излѣзълъ отъ училището още малькъ, билъ даденъ испослѣ на занаятъ при фесчията В...... въ Пловдивъ, а оттамъ съ него заедно бѣше дошелъ въ Стара-Загора, дѣто си продаваше нѣколко години наредъ фесоветѣ за Власкова и негова смѣтка. Той бѣше единъ живъ, трудолюбивъ, веселъ, пъргавъ и привлекателенъ момакъ, щото когато идешь при него за нѣщо, колкото и да знаешь, неможешь ся врѣди отъ него да говоришь и приказвашь освѣнь ако допустне самъ да ислуша приятеля или другаря си. Имаше бой срѣдновисокъ, лице длъгнесто валчесто и червендалесть, очи живи и съ черни вѣжди, коса черна, възрасть — 25 — 26 годишна, мустаки черни, въ срѣдата по къси, а къмъ края по дълги и спустнати на долу. Винаги бѣше горѣщъ и все дишаше отмъщение противъ Турцитѣ, него да намѣришь въ игра на скачание, та той да остане доленъ или надскоченъ, то бѣше за него срамъ и унижение, щото всѣкога се трудеше да задмине приятелитѣ и другаритѣ си, а при туй и голѣмъ убѣждаватель на всичко. Той бѣше членъ отъ тайний комитетъ и касиерь, дѣто прѣбираше паритѣ за куповапие на потрѣбнитѣ вѣщи по въстанието въ Стара-Загора; но прѣзъ лѣтото на 1874 год., когато отиваше на Ескиджумайския панаирь прѣзъ мѣсецъ Май, тамъ въ Сливненската околия на едно мѣсто имъ се напада керваня отъ Турскитѣ бекчии (падаре) дѣто се захвановатъ всичкитѣ керванджии съ тѣхъ за отбрана; та Дончо Димитровъ да не остане пакъ и тукъ по доленъ оттѣхъ, сполучва да бие едного оттѣхъ съ пушката си, която счупилъ изъ ржцѣтѣ си по гърба му, тъй щото, въ слѣдствие на тая случайна борба и биение, Турчинътъ умира слѣдъ като лѣжалъ нѣколко дена, а Дончa запрѣха въ Сливненската тъмница. Той съ помощьта на приятелитѣ си, които имаше въ Сливенъ и Стара-Загора, сполучи да му се събере и испрати парична полощь, за да си глѣда давията, който слѣдъ 10—12 мѣсеченъ затворъ. можа и сполучи да се избави отъ него и да се завърне пакъ въ Стара-Загора, та да си глѣда пакъ фестчилика съ голѣмо прѣдпазвание, за да се неподозрѣ въ нѣщо отъ Турското правителство и Турцитѣ отъ града за комита. По въстанието което стана въ Стара-Загора прѣзъ 1875 год., той прѣзъ мѣсецъ Септемврий на 12—18-й бѣше на Узунджовския панаиръ и оттамъ можа да избѣгне да се пехване и да се скрий въ града, дѣто го хранеха скришната нѣкои негови познати и вѣрни приятели нѣщо около 40 дни, а послѣ прѣоблѣченъ въ Загорски селски дрѣхи, прихвърли се съ тѣхъ прѣзъ планината, а оттамъ се събралъ съ Савва Вълковъ мой съученикъ, който побѣгналъ отъ Сливенъ и съ него двамата прѣкарани прѣзъ Дунава подъ видъ на Загорски балкански селяни градинаре въ Влашко, дѣто ги прѣдставятъ на комитета въ Букурещъ и ги испратили испослѣ на чети да се биятъ противъ Турция прѣзъ лѣтото на 1876 година. Споредъ съучастникътъ му Недю Деневъ, който ми расправи за неговата положителна смьрть какъ е станала; той ми приказа, че Дончу Димитровъ миналъ Дунава при Свищовъ прѣзъ 1876 год. и оттамъ до Севлиево подъ видъ на балжкчия съ мрѣжа на гърба си можалъ да пристигне благополучно, дѣто пристигналъ въ хана на Ломноолу, и тамъ работилъ за повдигание на въстанието съ Стефанъ Пешова, съ Стефанъ Карагеозова и сполучилъ да ги разбунтова. Оттамъ въстанницитѣ се отправили въ Кревеникъ подъ властьта и командата на дѣда Филя Кревениченския чорбаджия, дѣто подирь били въ битката при Батошево и слѣдъ туй прихвърлили се въ Ново-Село, дѣто и него разбунтовали и най-подирь, когато пристигатъ Турцитѣ, и Черкезитѣ да ги гонятъ подъ командата на вързлитѣ Български гонители Хайдаръ бея съ Неджибъ ага, разбили ги вь Ново-Село и почнали да ги търсятъ единъ по единъ да ги ловятъ и избиватъ. Тамъ при върховетѣ на Стара-Планина при Мара-гедикъ билъ посрѣщнатъ Дончо Димитровъ отъ нѣколко неприятели, слѣдъ битката която траяла $4^1/_2$ часа и като се задрьстила пушката му; та неможалъ да хвърга вече съ нея, почналъ съ ливорверътъ си срѣщу тѣхъ, но неможалъ да имъ противостои и билъ пасеченъ оттѣхъ на нѣколко части въ деньтъ на 11-й Май 1876 год. подъ воеводството на Дюсътабановъ, който съ другитѣ се распрьснали и бѣгали по планината дѣто едни убѣсили, други заточили и т. н. И тъй той умрѣ за свободата на отечеството си, като юнакъ въ бой и както желаеше неговото сърдце, та остави на неговитѣ приятели едно да го жалетъ и друго примѣръ на самопожертвование за народа си, като призрѣ всичкитѣ тукашни свѣтовни прищевки и удоволствия, комуто праведно се стоятъ думитѣ: «вѣчная ти память поборниче за Българската свобода, който непожали, ни имотъ, ни честь, ни животъ, а се бори съ врага, до послѣдня капка кръвъ, за което праведно заслужвашь похвала, слава и честь отъ твоитѣ признателни другари, приятели и отъ милий ти Български народъ, който има да се гордѣй съ таквисъ като васъ народни юнаци, макаръ и рано да загинахте въ младостьта ви, но трудовитѣ ви ще се оцѣнятъ и заслужетъ почетьта ви.»

II. Цанко Стояновъ е родомъ отъ Трѣвна, роденъ отъ българи православни родители, тамъ въ градътъ си е ученъ по български да чете и пише, когото родителитѣ му завели въ Търново и го дали да се учи на занаятъ кундураджия и послѣ туй се поминали. Тамъ той работилъ на мастора си нѣколко години наредъ при него; но за злощастие единъ день дошелъ единъ турчинъ, дѣто имъ врьщалъ назадъ едни кундури, който нехаресалъ; та се скарали въ дюкяна на мастора си, спорядъ както той самъ ми расправяше и сполучилъ да го мушне съ единъ отъ ножоветѣ, съ който работилъ и побѣгналъ прѣзъ деньтъ отъ дюкяна, та се скрилъ. Отъ Търново можалъ скритомъ да се оттърве отъ турското прислѣдвание чрѣзъ бѣгство въ Влашко, въ Букурещъ, дѣто тамъ работва пакъ занаята си нѣколко години и като мислелъ, че не ще да го дирятъ отъ турското правителство, а и да не подаде съмнѣние изпоново съ появяванието си въ Търново, паумилъ си заподобрѣ да иди въ Стара-Загора, което и направилъ. Той дойде въ Стара-Загора прѣзъ годината 1869 и 1870, дѣто работи пò-напрѣдъ калъпи за разни чепици на разни мастори изъ града, а послѣ се условн при Коля Ганчовъ съ надница да му работи; та като му работи 2 и пò-вече години, най-послѣ рѣши и си отвори на своя смѣтка кундурджиски дюкянъ въ града ни. Неговата цѣль бѣше тукъ двойна, подъ името на занаята, той распространяваше и революционерскитѣ идеи изъ младежитѣ на града, които се трупахѫ да си правятъ кундури и по нѣкога да слушатъ проповѣдитѣ му, а особенно ги привличаше съ тайно испратенитѣ му картини на бойтъ на българскитѣ бунтовници Х. Димитра съ черкезитѣ и турцитѣ и други, каквито имаше въ него врѣме, като България съ веригитѣ, България съ великитѣ си царье, Крума, Симеона, Иванъ Асеня I и II-ий.... Още чрѣзъ него ний си доставихме уставътъ на българския Централенъ Комететъ отъ Женева, Български гласъ, сѫщо и Българска Свобода и Независимость Любенъ Каравелова изъ Букурещъ. Той бѣше на възрасть 26—27 годпни съ срѣденъ бой, русъ съ лице пò-долѣ тѣсно длъгнесто и валчесто съ долни челюсти тѣсни и островрьхи, на дѣсната си страна имаше една брадавичка съ черни дълги косми, нестригани, а мустакисѣ му прилични на кюсе, въ срѣдата съ чести и къси, а къмъ края повече дълги и отвѣсно спуснати косми, на лице блѣдожелтъ и съ омилни и привлѣкателни очи. Когато стана бунтъ въ Стара-Загора той бѣше на Узунджовския панаиръ, дѣто оттамъ, като видя работата каква е и на какво клони, бърже-бърже и си накупи стока и се завърна въ града, та си работеше, безъ да се бои че и той е въ числото на подозрѣнитѣ, като всѣка минута очакваше да го призоватъ и затворятъ. Въ мѣсецъ Октомврий го затворихѫ при другитѣ подозрѣни и виновни въ едноврѣмешний «Бизистенъ» прочутата по въстанието ни затворница, (която трѣбва да се опише отъ лѣжащитѣ въ нея пò-подробно), дѣто оттамъ единъ по единъ се викаха на полицията прѣдъ нарочно испратената Цариградска комисия отъ Султанъ Абдулъ Азиса, да ислѣдва въпросътъ на възбунтаваннтѣ, и да накаже виновнитѣ, а да отпусти невиннитѣ, щото най-сѣтнѣ и той бѣше въ числото на тѣжко виновнитѣ на брой около 50 души, които прѣзъ Януарий и Февруарий се испратиха на затворъ въ Едирне, които прѣзъ лѣтото 1876 год. Юний 6—18-ий се пустнаха отъ затвора чрѣзъ исканието на

Английскийтъ и Американскийтъ консулъ Скайлера, който бѣ нарочно испратенъ за тая работа отъ правителството си, освѣнь 7 души, именно Колю Ганчовъ, Господинъ Михаиловски, Руся Арговъ, Колю Райновъ и др., които избѣсиха по разни градове на Турция по смъртьта на Абдулъ Азиса и прѣди въскачванието на Султанъ мурата V-ий. Слѣдъ пусканието си, той си пакъ слѣдваше и глѣдаше занаята безъ да се остави пакъ отъ да спомага, насърдчава и убѣдава младитѣ, че тая работа, като се е почнала, не ще да остане безъ слѣдствие, тя трѣбва да се доискара, та си проповѣдваше тайно по всичкитѣ си приятели до дохожданието на русситѣ въ града. Прѣзъ лѣтото на 1877 год. би се съ турцитѣ на битката и сполучи да се оттърве отъ общия сѣчь въ града и се видѣхме съ него въ Габрово, дѣто нѣколко пѫти ходи въ Трѣвна да настани съпругата си Анна Илиева съ мѫжкото му дѣте въ роднинитѣ си, като на безопасно мѣсто, а оттамъ подбутнатъ отъ патриотическа цѣль отиде въ Търново, дѣто се повиква отъ русский главенъ щабъ и се испраща отъ русското правителство за таенъ шпионинъ въ Севливското, Троянкото, Ловченското и Плѣвненско окрѫжия, и да обясни и узнай турскитѣ сили по тия мѣста. Казватъ, че той билъ убитъ прѣзъ мѣсецъ Августа 1877 год. въ едно турско село, когато влѣзалъ да приглѣжда една кѫща, въ която имало единъ турчинъ скритъ въ дрѣшника, който хвърлилъ съ револверътъ си и го убилъ. Тъй мѫченически и изневѣрешки свърши свойтъ животъ младъ и зеленъ на горѣпоменатата възрасть, като остави млада съпруга съ дѣте да го жали, а на приятелитѣ си скръбь за дързската му постѫпка, който упазенъ отъ най-голѣмата опастность, а загина въ най-нищожната, срѣщу която имаше срѣдство да се опази, но тъй било писано, казватъ проститѣ хора, тъй и стана. Намъ служи за примѣръ на подражание съ трудътъ си, че той работи и се бори дори до смърть за свободата на отечеството си, като призрѣ тукашнийтъ робски животъ въ когото се намирахме и неискаше да глѣда народа си въ такова понижено състояние, за когото стана жертва за свободата му и се труди по освобождението ни, за което трѣбва да му се отдаде признателность, честь и похвала, който за напрѣдъ ще има да се гордѣй съ своитѣ самопожертвующи се юнаци за свободата му. Вѣчная ти память Цанко Стояновъ и легката ти пръсть, ще дойде врѣме, когато и твойто име ще личи въ Историята по освобождението ни и тогава ще ся оцѣнятъ вашитѣ патриотически цѣли, стрѣмленията и дѣла по заслугитѣ на отечеството ни.

Край.

Настоящата книга, като имаше още съ доста пò-важенъ материалъ да се дъпълнява, който по независящи отъ меня причини, неможахъ да добия съ врѣме и да ѭ дотъкмя както трѣбва; то за знание на читателитѣ си, явявамъ, че ще исправя тая погрѣшка съ второ, когато се сдобия още съ пò-точни и вѣрни свѣдения по събитията, които не сьмь имaлъ случайтъ да испитамъ и изуча по на пространно, за което моля да ми се несчита туй за голѣма немарливость отъ читающата публика.

Нова-Загора, 1882 год.
18 Юний.

ГЕОРГИ ПЕТКОВЪ РУСЕСКИ.

ИМЕНАТА НА СПОМОЩЕСТВОВАТЕЛИТѢ.

I. ХАСКОВО

Г-да: Савва Стефановъ Хрис. Иличь, А. Борисовъ, Ив. Мавровъ, А. Вапцаровъ, Т. Кировъ, А. Димовъ, Мизеевичь, Дойчю С. Балабановъ, Никола Василевъ, Т. Сюлекчиевъ, А. Петровъ. М. В. Монеджиковъ, М. В. Спасовъ, А. Ив. Стойчевъ, А. Маймунковъ, С Д. Кавалджиевъ, В. Ламбревъ, Хр. Тодоровъ, Т. Петковъ, А. Хадж. Мариновъ, З. Ташевъ, Георги Стоевъ, Т. Сакантиевъ, В. Лазовъ, Юрданъ Илиевъ, Никола Гагаузъ, П. Златаровъ, Диму Ивановъ, Т. Сотировъ, Никола Царевъ, А. Л. Никовъ, Г. Димитровъ, П. Брайковъ, Т. Д. Кузмановъ, Д-ръ Ив. Манчевъ, Стойко Лютовъ, Никола Хитровъ, С. Ф. Златаровъ, Иванъ Г. Боевъ, М. Панайотовъ, Савва В. Коевъ. Всичко 43 тѣла.

2. Учен. отъ Обл. Практ. Землед. училище въ с. Садово.

II-й Классъ: Кириллъ Желѣзковъ. Хр Гуневъ, Василъ П. Сжбчевъ, Хр. Иван Унджиевъ, Радой Ив. Шивачевъ, Любомиръ Д. Гичовъ, С. Люцкановъ, Савва С. Кръчмаровъ. Ст. поповъ, Руси Цвѣтковъ, Стоилъ Г. Благоевъ, Станко Марковъ, Хр. С. Гиновъ, Димо Фотевъ. В. С. Воденчаровъ, В. Т. Ахмаковъ, Пеню Георгевъ, Димо В. Повивковъ, Н. Манчовъ. Атан. Т. Атанасовъ, С. Д. Шиваровъ.

1-й Классъ: Д. Топаловъ, Хр. Тачевъ, Петръ Х. Данчевъ, Василь И. Молчевъ, Янко М. Куцаровъ, Найденъ Д-въ Шоулековъ, Нейчо Николовъ. Всичко 28 тѣла.

3. ОТЪ КАРЛОВО.

Г-да: Христю Черневъ, Георги Димитровъ. Хр. Ив. Х. Димитровъ, Хр. Б. Загорски, Ив Хадж. Нейковъ, В. Яковлевъ. В. Платнаровъ, М. Пандовъ, Стойчо Стояновъ, Лазаръ Митковъ, Захарий П. Николовъ, Петръ Петковъ, С. П. Красевъ, Хадж. Георги П. Христевъ, Иванъ Минковъ, Георги Нидѣлчовъ, Георги К. Гичовъ, Леонидисъ Стефанидисъ, Хр. Шиваровъ, Гавриилъ Митовъ, Петко Петровъ отъ с. Войнягово, Н. И. Каракошевъ отъ с. Арапово, Лальо М. Тарандовъ Г.-Кюселери, Ганчо Теодоровъ отъ с. Джбени, Л. Николовъ отъ с. Джбени, Свящ. Г. Николовъ отъ с. Джбени, Христ. Дойчовъ отъ с Михилци. Всичко 27 тѣла.

4. ОТЪ СТАРА-ЗАГОРА

Г-да: Тодоръ Шмилевъ, Никола Стоиловъ, Никола Костовъ, Станчо Петковъ, Христю Боневъ, Георги К. Тютюнджи. Велчо Василевъ, Теодоръ Х. Стойчевъ, Захарий Петковъ, Хрисанда Иванчовъ ученикъ, И. Петк. Тахтабовъ, Митю Х. Колевъ. Начо Славовъ с. Дервеня. Бано Генчовъ, Стою Господиновъ, Панайотъ Петровъ, А. Начевъ, Дим. Петровъ, Д. Иван. Кюстелевъ, Иванъ Марковъ, Паскаль Тодоровъ, Илия Бурщяковъ, Колю Димитровъ IV Классъ, М. В. Ковачевъ, IV Кл., Илия Ивановъ Словоглатель. Янаки Димитр. Урумовъ, Ив. Русевъ Пчеларовъ, Диму Рахневъ Златарь, Стоенчо Бановъ, Златаровъ, Василъ Митевъ. Папазовъ, Панайотъ Атанасовъ, Койчо Вълевъ Златаровъ, А. Д. Паневъ, М. Д. Абаджиевъ, Савва Димитр. Ножарь, Иванъ Тодоровъ Табакъ, Дойно Драгиловъ Чехларь, Петръ Стойчовъ, Генчо Станиловъ, Геор. Минчевъ, Димитръ Стояновъ, Андонъ Т. Грanчаровъ, Боню Тодоровъ, Захария Ивановъ, Зах. В. Цадаровъ, Господинъ Петковъ, Злати Кжневъ. Д. К. Кимреновъ, Стойчу Ленковъ, Минко Доневъ, Слави Момчовъ, Н. Т. Ваталковъ, Паскалъ Тодоровъ, Иванъ Колевъ, Сл. Х. Саллабашевъ, Стоилъ Стояновъ, Добри Хрисандовъ, Руси Петковъ, Димитръ Януловъ, Панайотъ Петровъ, Боню Мирчевъ, Савва Колевъ, Петко Михалевъ, Минчо Димитровъ, Иванъ Х. Теневъ, Св. Анастасъ Н. Икономовъ. Стефанъ п. Анастасовъ, Подп. Т. Крадликовъ, Поручикъ И Стойновъ, Пор. Х. Новачковъ, Десятчикъ Р. Вълковъ, Серж· И. К. Хитровъ, Сер. К. Михаиловъ. Сер. М. К. Ивановъ, Сер. Д. Господиновъ, Сер. А. Миневъ, Десят. И. Минчовъ, Дес. Ж. Нидѣлковъ, Никола Калчевъ, Г. Хр. Шишковъ, Белчо Х. Ивановъ, Никола Хр. Бараковъ, Стефанъ Недевъ, Стефанъ Желевъ, Маринъ Станчевъ, Донка Г. Димитрова, Стою Гюровъ, Янаки Димитровъ, Таню Костовъ, Слави Златевъ, Койчу Кундураджия, Савва Стойцовъ уч. въ Садово, Генчо Стойковъ Змѣевчeнинъ, Ганю Д. Желѣзковъ, Никола Димиревъ Ктиторь, Желю Димовъ, Тодоръ Бойчовъ, Стефанъ Димиревъ, Михо Димитровъ, Иванъ Колевъ, Марко Бѣлчовъ, Велю Славовь, Ив. Рашевъ Арнаудовъ, Миню Добревъ, Начо Колевъ, Пейчо Ивановъ, Колю Ив. агентъ, Михаилъ Нон. Бозуковъ, Ив. В. Сосковъ, Стефанъ М. Нохчето, Тот. Х. Минч. Кандиловж. Илчо Геор. Айржковъ, Нейчо Паскалевъ, Михалаки С. Харитовъ, Ат. Д-въ Стамболовъ, Георги Слав. Кундораджи. Ат. Н. Косевъ, Г. Маноловъ Кметъ Хрищенски, К. С. Кжачевъ Хрищенецъ, Госп. Рашевъ Купц., Пею Христевъ хлѣбарь, Тодоръ Денчовъ, Кою Димитр. Кундур. Димитръ Атанасовъ, Георги Т. Абанозовъ, Тачо П. Колчевъ, Михаилъ Тодоровъ, Ив. Ник. Мѣдникаровъ. Пет. Стоевъ Касапъ, Захария П. С. Икомомовъ, Коста Михаиловъ, Диню Гребенарь и С-ие, Ив. Славовъ Кундр. Павунъ Дончевъ ракаджи, Иванъ Ж. Недковъ, Дечо Славовъ, Желю Стоевъ Златарь, Ив. Данковъ масларь, Митю Ив. Дойковъ, Иванъ Марковъ змѣевчанинъ, Тодоръ Трифоновъ, Паскалъ Тодоровъ, Митю Василевъ, Стоянъ Ивановъ. Ат. Драгановъ, Наню Минчевъ, Люцканъ Жел. Бакалъ, Колю П. Нейковъ Кираджаллии, Колю Стоевъ, Койчо Тотевъ, Наню Наповъ, Желю Ив. Змѣевченинъ, Стефанъ Н. Кожухаровъ, Атанасъ П. Кожухаровъ. Христю Петковъ. Събрани отъ Стефанъ Расилний ний, Тодора Микама, Илия И. Каракова и священникъ Анастасъ и. Н. Икономова. Всичко 154.

5. СЪБРАНИ ОТЪ МИХАЛЪ ГЕНЧЕВЪ АРАБАДЖИЕВЕЦЪ

Г-да Г. Нидѣлковъ, Д. Тоневъ, Иванъ Теневъ, Атанасъ Вълчовъ Г. Кадиево 2 ек., Георги Ивановь г. Кадиево, Иванъ Велевь отъ Ахжрито, Станю Николовъ г. Кадиево, Банчо Х. Дечевъ м. Кадиево, Петко Пенчовъ м. Кадиево, Рашко Калчевъ отъ Ахиево, Св. М. Кжнчевъ, отъ Арабаджиево, Спирдонъ Ленковъ Ст.-Загора, Диню Петковъ м. Кадиево, св. Савва Шировъ Арабаджиево, Иванъ Димитровъ Ахиево, Коста Петковъ Арабад. Вълчю Димитровъ Арабад, Иванъ Степановъ Арабад. и Коста Костовъ Арабад. Всичко 20 тѣла.

6. СЪБРАНИ ОТЪ ПЛОВДИВЪ.

Г-да: Т. Ив. Шойлековъ Клисурецъ, Щерю Костадиновъ Козарско, Хрис. Поповъ и Т. Г. Михаиловъ Калоферци, Илю К. Гюндюзовъ Сопотненецъ, Ангелъ Г. Теллиски отъ Царево пазар. околия. Всичко 6 тѣла. А. Даскаловъ; Чешкегирски: св. Геор. К. Срѣбровъ, Василъ З. Герджиковъ. Ангелъ П. Ивановъ, Благой Чоле-Ташевъ и Георги Аргировъ Чолака. Всичко 6 тѣля.

Г-да: Владимиръ В. Абаджиевъ и Георги Ивановъ (Словослагатели), Коста Миладиновъ отъ г. Щипъ (Македония), Василъ Тодоровъ, Петръ Ивановъ Книговѣзецъ въ Пловдивъ 2, Ганчо Хр. Кехаевъ (Телеграфистъ), Василъ М. Водиичаровъ Чирпанецъ. Г. Добревъ френ. терзия Карловецъ, Н. Хадж. Цочовъ (учитель) Сопотненецъ, Анию Стоевъ (землѣдѣлецъ) с. Ахматово, Тома Димовъ учит. с. Дѣдово, Никола Атанасовъ, Димитарь Атанасовъ, Хр. Михаловъ г. Чернан. В. К. Купеновъ при. Глав. прок., Георги Тасковъ отъ пловдивъ V Участъкъ, Гавраилъ Сотировъ отъ Плов. V. Участокъ, Георги С. Водинчаровъ с. Дерменъ-Дере, Никола Т. Поповъ с. Аджаръ, Добри Ж. Башовъ Сливненецъ, Еню Грудевъ с. Аджаръ, Христю Константиновъ пловдивчанинъ, Михалъ Петковъ Манастирл. Георги Д. Мердусановъ Т.-пазарджиски. Хр. Паничковъ